

ΦΩΚΙΩΝΟΣ Β. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗ

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ

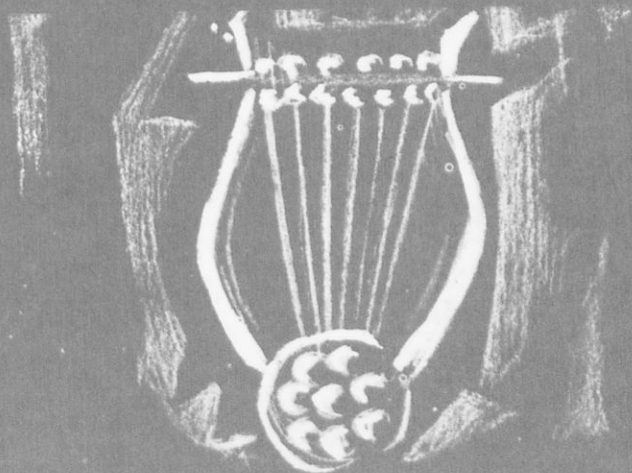
ΕΡΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

ΚΙΚΕΡΩΝΑ

ΕΝΥΠΝΙΟ ΣΚΙΠΙΩΝΑ

ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
824

ΕΙΟΥ

ΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1982

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΛΑΤΙΝΙΚΑ σ/η =

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Ἡ εἰσαγωγή καὶ οἱ ἐρμηνευτικὲς σημειώσεις μεταγλωττίστηκαν ἀπὸ τοὺς :

Ι. ΜΕΛΙΔΩΝΗ, Γεν. Ἐπιθεωρητὴ Μ.Ε. (Αἰνεΐαδα, Ἐνύπνιο Σκιπίωνα) καὶ
Β. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟ, Εἰσηγητὴ ΚΕΜΕ (Ὀρατίου Ὠδὲς).

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ΣΤ 89
1306600000 ΦΩΚ. 13

ΣΧ 13

ΦΩΚΙΩΝΟΣ Β. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗ

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ (ΕΚΛΟΓΕΣ)

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1982

002
K12
I12B
824

ΒΙΒΛΙΟΤΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
(ΕΚΔΟΤΕΣ)

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ
Αρ. Ευδ. Βιβλίων
3245 Έτος 1982

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ζωή τοῦ Βιργιλίου

Ὁ Πόπλιος Βιργίλιος Μάρων (P. Vergilius Maro) γεννήθηκε στίς 15 Ὀκτωβρίου τοῦ 70 π.Χ. στίς Ἄνδεις, τοποθεσία κοντά στή Μάντοβα, πόλη τῆς πέρας ἀπό τόν Πάδο Γαλατίας, ἀπό εὐπορους ἀγρότες γονεῖς. Ὁ πατέρας τοῦ Βιργιλίου, ἀφοῦ στό μεταξύ ἔγινε πλούσιος ἀπ' τῆς γεωργικῆς, κτηνοτροφικῆς καί μελισσοκομικῆς ἐργασίας του, ἔστειλε τό γιό του σέ ἡλικία δώδεκα χρονῶν στή γειτονική πόλη τῆς Κρεμόνας γιά νά λάβει τήν πρώτη παιδεία. Στήν Κρεμόνα ὁ Βιργίλιος ἔμεινε ὡς τά δεκαεπτὰ του χρόνια καί ἔπειτα ἔφυγε στό Μεδιόλανο γιά ἀνώτερες σπουδές. Ὑστερα ἀπό τρία χρόνια ἤρθε ἀπό τό Μεδιόλανο στή Ρώμη, ὅπου μαθήτευσε κοντά στόν ὀνομαστό ρητοροδιδάσκαλο Ἐπίδιο καί διδάχτηκε τή φιλοσοφία ἀπ' τόν Ἐπικούρειο φιλόσοφο Σίρωνα. Καμιά κλίση δέν ἔνιωθε γιά τή ρητορική. Ἀφοῦ γύρισε στίς Ἄνδεις ἀσχολήθηκε μέ τή φιλοσοφία καί τήν καλλιέργεια τῶν κτημάτων του, ἀποφεύγοντας τήν πολιτική ζωή, ἐξαιτίας τῆς φυσικῆς του δειλίας καί τῆς ἀσθενικῆς του κράσης.

Τά πρῶτα ἔργα του

Στά νεανικά του χρόνια ἔγραφε τά πρῶτα ποιητικά του δοκίμια, πού εἶναι ποιήματα μέ ἑλαφρό παχνιδιάρικο περιεχόμενο καί πού ὀνομάζονται «**Κατά Λεπτόν**» (Catalepton). Ἀπό τά μικρά ποιήματα αὐτά λίγα εἶναι τά γνήσια.

Στό μεταξύ γίνονταν γνωστός στόν κύκλο τῶν ἀρίστων κατά τοὺς

χρόνους εκείνους ποιητῶν καὶ λογοτεχνῶν, τοῦ Λ. Οὐάριου, Πλώτιου Τούκκα, Κοϊντίλιου Οὐάρου καὶ ἄλλων, πού ἦταν ἄξιοι τῆς φιλίας καὶ τῆς προστασίας τοῦ Μαικήνα, τοῦ γνωστοῦ φιλόμουσου καὶ πιστοῦ σύμβουλου τοῦ Ὁκταβιανοῦ. Στά 43 π.Χ. ὁ Βιργίλιος σχετίστηκε μέ τό διοικητή τῆς πέρα ἀπ' τόν Πάδο Γαλατίας, τόν Ἀσίνιο Πολλίωνα, ἄνθρωπο διακεκριμένο καὶ λογιότατο. Μετά τή μάχη στοῦς Φιλίππους (42 π.Χ.) ἐγίνε διανομή τῆς γῆς τῆς Ἰταλίας πού στέργησε γιά ἓνα διάστημα καί τό Βιργίλιο ἀπ' τήν ἴδια του τήν περιουσία. Πραγματικά, στά 41 π.Χ. ὁ Ὁκταβιανός ἔστειλε τούς παλαίμαχους στρατιῶτες νά καταλάβουν τά χωράφια τῆς Κρεμώνας· ἐπειδή ὅμως αὐτά δέν ἦταν ἄρκετά γιά νά ἱκανοποιήσουν τίς ἐπιθυμίες ὧν, οἱ παλαίμαχοι κατάλαβαν αὐθαίρετα καί μέ δική τους πρωτοβουλία καί τά γειτονικά χωράφια τῆς Μάντοβας καί ἔτσι τό κτῆμα τοῦ ποιητῆ ἔπεσε στά χέρια κάποιου Κλαυδίου. Ὁ Βιργίλιος ὅμως, ὅταν ἤρθε στή Ρώμη, κατόρθωσε νά τό κερδίσει ξανά χάρη στόν Ὁκταβιανό. Τήν ἐπόμενη χρονιά (40 π.Χ.), ὕστερα ἀπ' τόν πόλεμο πού ἐγίνε κοντά στήν Περούσια, ὁ ποιητής ἔχασε ὀριστικά τήν περιουσία του· ἀλλά ὁ Ὁκταβιανός, πού εἶχε εὐνοϊκές διαθέσεις ἀπέναντί του, μέ τή μεσολάβηση καί τοῦ Μαικήνα, ἔδωκε σ' αὐτόν ἓνα κτῆμα στήν Καμπανία. Ἀπ' τό 38 π.Χ. ἀποχωρεῖ ὁ ποιητής στήν Καμπανία, περνᾷ τόν καιρό του στή Νεάπολη καί σπάνια ἔρχεται στή Ρώμη. Τό 19 π.Χ. ἐπιχειρεῖ ταξίδι στήν Ἑλλάδα καί τήν Ἀσία, σκοπεύοντας νά μείνει ἄρκετό χρόνο, γιά νά περιηγηθεῖ τούς τόπους, ὅπου διαδραματίστηκαν τά γεγονότα, στά ὁποῖα ἀναφέρεται τό ποίημα, πού συνέθετε τότε. Τελικά ὅμως δέν πραγματοποιήθηκε ὁ σκοπός του, γιατί ὁ ποιητής εἶχε ὑγεία κλονισμένη. Στήν Ἀθήνα βρίσκει τόν Αὐγουστο, πού μόλις εἶχε ἐπιστρέφει ἀπ' τήν Ἀνατολή, καί πείθεται ἀπ' αὐτόν νά ἐπιστρέφει στήν Ἰταλία. Στά Μέγαρα ὅμως προσβάλλεται ἀπό ἡλίαση. Ἄν καί εἶχε πυρετό, δέ θέλησε νά διακόψει τό ταξίδι καί ἡ ἀρρώστια του ἐπιδεινώθηκε. Ἀποβιβάστηκε στό Πρίντεζι καί πέθανε, ὕστερα ἀπό λίγο, στίς 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 19 π.Χ. Τά ὅσα του μεταφέρθηκαν καί θάφτηκαν στή Νεάπολη. Στόν τάφο του χαρ' ἔκτεκε τό ἐξῆς δίστιχο, πού λένε πῶς τό συνέθεσε ὁ ἴδιος λίγο πρίν πεθάνει :

*Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.*

Δηλαδή: Ἡ Μάντοβα μέ γέννησε, οἱ Καλαβροί (τό Πρίντεζι) μέ ἄρπαξαν, καί τώρα μέ κρατάει ἡ Παρθενόπη (ἡ Νεάπολη): ἔψαλα βοσκές (βουκολικά ποιήματα), ἀγρούς (γεωργικά), ἡγεμόνες (ἥρωικό ἔπος).

Τά Βουκολικά. Μετά τά ποιήματα ἐκεῖνα, πού ὀνομάζονται «**Κατά Λεπτόν**», τό πρῶτο ἀξιόλογο ἔργο τοῦ Βιργιλίου εἶναι τά **Βουκολικά**, πού γράφτηκαν μέσα σέ τρία χρόνια (41 - 39 π.Χ.) καί ἀμέσως μετά ἐκδόθηκαν. Τά Βουκολικά του, πού συνήθως ὀνομάζονται **Ἑκλογές** (Eclogae), ὁ Βιργίλιος τά συνέθεσε παρακινούμενος ἀπό τόν Ἀσίνιο Π. καί μέ πρότυπο τό βουκολικό ποιητή Θεόκριτο, πού χαίροταν νά μελετάει, ὅταν βρισκόταν στή γενέτειρά του, γιατί ἐπηρεάζονταν ἀπό τίς ἄμεσες καί ζωηρές ἐντυπώσεις τῆς ἀγροτικῆς καί ποιμενικῆς ζωῆς. Στά Βουκολικά δέν παρατηρεῖ κανεῖς τήν ἀπλότητα καί τή χάρη τοῦ Θεόκριτου, ἀλλά τή δεξιοτεχνία. Ἀποδίδονται λόγοι ἀταίριαστοι στά πρόσωπα, γιατί δέν προσέχεται, ὅσο πρέπει ἡ ψυχολογία· ἡ γλώσσα πλησιάζει πολύ τῇ γλώσσα λυρικοῦ καί ἐπικοῦ ποιητῆ, σ' ἀντίθεση μέ τό Θεόκριτο, πού μεταχειρίστηκε τῇ γλώσσα τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀγρῶν.

Τά Γεωργικά. Μετά τά Βουκολικά συνέθεσε τά **Γεωργικά**, μέ τήν παρακίνηση τοῦ Μαικήνα, πού θέλησε νά ἐμπνεύσει στούς Ρωμαίους τήν ἀγάπη πρὸς τίς ἀγροτικές ἐργασίες. Τά Γεωργικά εἶναι ποίημα διδακτικό· γιά νά τά συνθέσει, δαπάνησε 7 χρόνια (ὡς τά 30 π.Χ.). Ἀποτελοῦνται ἀπό τέσσερα βιβλία, πού ἀναφέρονται στή γεωργία, δενδροκομία, κτηνοτροφία καί μελισσοτροφία. Στή σύνθεση τοῦ ποιήματος ἀκολούθησε τόν Ἡσίοδο (Ἔργα καί Ἡμέραι), τήν ὕλη ὅμως, πού προέρχεται ἀπό τήν ἴδια τήν ἀγροτική ζωή ὁ Βιργίλιος τῇ δανείστηκε καί ἀπό ἄλλους Ἑλλήνες καί Λατίνους συγγραφεῖς: Ἀριστοτέλη, Θεόφραστο, Λουκρήτιο, Κάτωνα, Οὐάρωνα. Αὐτά πού δανείστηκε ὅμως τά συνδύασε μεταξύ τους μέ τόση σαφήνεια, τά προσήρμοσε στή ζωὴ τῶν Ρωμαίων μέ τόση σύνεση, μέ τόσες ποιητικές ἰδέες τά λάμπρυνε κοί μέ τόση κομψότητα λόγου τά κόσμησε, ὥστε κατόρθωσε νά ἀποφύγει τήν ψυχρότητα πού χαρακτηρίζει τά διδακτικά ποιήματα.

Ἡ Αἰνεΐαδα. Ἀπό τό 29 π.Χ. ὁ Βιργίλιος ἀσχολεῖται μέ τή συγγραφή σπουδαιότερου, ἀξιολογότερου ἀλλά καί πιό δύσκολου ἔργου, τῆς **Αἰνεΐαδας**, ενός ἐξαίρετου ἐθνικοῦ ἔπους. Οἱ Ρωμαῖοι δέν εἶχαν κύκλους δημοτικῶν τραγουδιῶν πού θά μπορούσαν νά δώσουν ὕλικό γιά ἐπική σύνθεση. Θετικοί τύποι ὅπως ἦταν δέ δοκιμάζαν εὐχαρίστηση ἀπό διηγήσεις πού εἶχαν ἀναμιχθεῖ μέ μύθους καί ἱστορικές παραδόσεις. Ἡ γλώσσα τους, πολύ κατάλληλη γιά τή ρητορική τους καί τίς πράξεις τῆς δημόσιας ζωῆς, καθόλου δέν ταίριαζε στήν ἐλεύθερη κίνηση, πού ἀπαιτεῖ ἡ ἐπική διήγηση. Οἱ Ρωμαῖοι ἄρχισαν νά ἀγαποῦν τήν ἐπική ποίηση, ὅταν μετέφεραν στή Ρώμη ἀπό τήν Ἑλλάδα μαζί μέ τ' ἄλλα λάφυρα, καί τά μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ἀπό τούς πρῶτους ἐπικούς ποιητές τους ἄλλοι μεταφράζουν ἢ ἀκολουθοῦν τούς Ἕλληνες καί ἄλλοι εἶναι ἀπλοί καί ποιοτικά μέτριοι χρονογράφοι. Τό Βιργίλιο τόν εὐνόησε ἡ μοίρα νά γίνεи ἐπικός ποιητής, ἀφοῦ κατόρθωσε νά ἐνώσει τή μυθολογική ἐποποιία μέ τήν ἱστορική καί νά δημιουργήσει ἔπος ἐθνικό. Ἡ Αἰνεΐαδα, σέ 12 βιβλία, εἶναι τό μόνο ποίημα πού δόξασε τόν ποιητή· πραγματικά ἡ ὑπόθεσή του, ἡ ἐγκατάσταση τοῦ Αἰνεία στήν Ἰταλία ὕστερα ἀπό πολλές περιπλανήσεις εἶναι θαυμάσια. Διάλεξε τέτοια ὑπόθεση ὁ ποιητής ὄχι μόνο ἐξαιτίας τῆς ἀρχαίας φήμης τοῦ ἥρωα, ἀλλά καί γιατί ἤλπιζε ὅτι ἔτσι θά δοξάσει καί θά δυναμώσει τή μοναρχία τοῦ Αὐγούστου, πού τότε εἶχε ἀρχίσει· ἔτσι ἐμελλε νά δοξαστεῖ ἡ γενιά τῶν Ἰουλίων, ἀφοῦ πολὺς λόγος θά γινόταν γιά τόν Ἰουλο, τό γιό τοῦ Αἰνεία. Ἐπειτα στήν Αἰνεΐαδα ὑμνεῖται τό μεγαλεῖο τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ στό πρόσωπο τοῦ Αἰνεία, πού συνδέει **τὴν ἀνδρεία καί τὴν εὐσέβεια**, τίς δύο μεγαλύτερες ἀρετές τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους. Γιά τή σύνθεση τῆς Αἰνεΐαδας, στήν ὁποία μιμήθηκε τόν Ὅμηρο κατανάλωσε τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του. Τήν Ὁδύσεια τήν ἀκολούθησε στά πρῶτα 6 βιβλία καί τήν Ἰλιάδα στά 6 τελευταῖα, ἐνώνοντας ἔτσι σ' ἓνα ποίημα οὐσιαστικό δύο ἔπη. Στόν Ὅμηρο, βρίσκουμε τή γνωστή γιά τόν Αἰνεία προφητεία τοῦ Ποσειδῶν:

(Υ 306 κ.ἐξ.):

*ἦδη γάρ Πριάμου γενεήν ἤχθηρε Κρονίων
νῦν δὲ δὴ Αἰνείαιο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει
καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.*

Πουθενά στον Όμηρο δεν αναφέρεται κάτι για τη σχέση του Αινεία με την Ίταλία. Ο Σικελιώτης ποιητής Στησίχορος (622 - 533 π.Χ.) που παρουσιάζει τον Αινεία να φθάνει στην Κύμη της Ίταλίας, είναι ο πρώτος που μνημονεύει το ταξίδι του Αινεία έξω από την Τρωική χώρα. Οι ιστοριογράφοι Καλλίας και Τίμαιος που είχαν ακμάσει γύρω στον 3ο π.Χ. αιώνα συσχετίζουν τον Αινεία με το Λάτιο. Από τα μέσα του 4ου π.Χ. αιώνα έφτασε στη Ρώμη ο μύθος για τον Αινεία· ήταν αρκετά γνωστός στον πρώτο Καρχηδονιακό πόλεμο, γιατί ο ποιητής Ναίβιος στην εισαγωγή του έπους του *Bellum Poenicum* διηγείται τη φυγή του Αινεία με τον πατέρα του, τις περιπλανήσεις του στη θάλασσα, την υποδοχή του στην Καρχηδόνα και τον έρχομό του στο Λάτιο.

Η Ρώμη ύστερα από μακρούς και αίματηρούς αγώνες βρισκόταν στο ανώτατο σημείο της δόξας και του μεγαλείου της, κυρίαρχος πιά του κόσμου. Οι Ρωμαίοι πίστευαν πως αυτό το χρωστούσαν σε κάποια άορατη δύναμη, στη θεία μοίρα που τους προστάτευε (*fortuna urbis*). Αυτή την καθολική πίστη εκφράζει στην Αινειάδα ο Βιργίλιος.

Στην έπεξεργασία του μύθου για τον Αινεία ο ποιητής, με το συνταίριασμα του ιστορικού και μυθολογικού στοιχείου, θέλει να δείξει ότι, όπως ο άφανισμός της Τροίας στην Άσία, έτσι και η ανάστασή της στην Ίταλία, δηλ. η κτίση της Ρώμης, είναι έργο των θεών. Η θεία πρόνοια θέλησε, ώστε η πρώτη αρχή της Ρώμης να συνδεθεί με τον αποικισμό των Τρώων στην Ίταλία, από τους όποιους θα προέλθουν οι Ρωμαίοι, που είναι γραμμένο να κυριαρχήσουν στον κόσμο. Όργανο της θείας αυτής πρόνοιας είναι ο ήρωας του ποιήματος, ο Αινείας. Αυτός ακολουθεί το δρόμο που του χαράζει το καθήκον στους θεούς και τους ανθρώπους. Κανένα εμπόδιο δεν μπορεί να τον απομακρύνει από το δρόμο αυτό. Οι συμφορές και οι κίνδυνοι δυναμώνουν το χαρακτήρα του. Καμιά φορά φαίνεται να διστάζει και να τά χάνει μπροστά στους κινδύνους και τις συμφορές. Αυτό όμως είναι παροδικό. Εκείνο που μένει, είναι η ύπακοή του στη θεία αποστολή του. Όλες οι αρετές του ήρωα συγκεντρώνονται στην ευσέβεια (*pietatem*). Έτσι τον θέλει ο ποιητής τον Αινεία.

Ο ποιητής, ευαίσθητος όπως είναι, διακρίνεται στην έκφραση της φιλίας, του έρωτα, της ευγνωμοσύνης, της ευσέβειας των παιδιών και στο χαρακτηρισμό των γυναικών.

Ὁ Βιργίλιος ἀφιέρωσε 11 χρόνια στήν Αἰνείαδα πού προκάλεσε τό θαυμασμό τῶν συγχρόνων του. Ὁ Προπέρτιος (2, 34, 65) λέει : *Cedite Romani scriptores, cedite Graii! / nescio quid maius nascitur Iliade* (Ὑποχωρῆστε Ρωμαῖοι συγγραφεῖς, ὑποχωρῆστε "Ἕλληνες! Δέν ξέρω τί μεγαλύτερο ἀπό τήν Ἰλιάδα γεννιέται).

Καμιά ἐπεξεργασία δέν ἔγινε στήν Αἰνείαδα, γιατί ὁ ποιητής πέθανε πρόωρα. Ὁ ἴδιος γνωρίζοντας τίς ἀτέλειες τοῦ ἔργου του, παράγγειλε στόν Οὐάριο, ὅταν ἔφευγε ἀπ' τήν Ἰταλία, νά κάψει τό χειρόγραφο, ἂν πέθαινε πρὶν νά γίνει τέλεια ἐπεξεργασία στό ποίημα. Στό Πρίντεζι, ὅταν πλησίαζε νά πεθάνει, ζήτησε τό χειρόγραφο νά τό κάψει ὁ ἴδιος. Εἶναι εὐτύχημα πού ἡ ἀπαίτησή του δέν ἱκανοποιήθηκε.

Μετά τό θάνατο τοῦ ποιητῆ, οἱ φίλοι του Οὐάριος καί Τούκκας ἔκριναν τήν ἐκδοχή τῆς Αἰνείαδας μέ διαταγή τοῦ Αὐγούστου, ὅπως τήν ἄφησε ὁ ποιητής. Ἔτσι βλέπουμε στήν Αἰνείαδα 57 περίπου στίχους ἀτελεῖς. Αὐτούς σκόπευε νά συμπληρώσει μέ τήν ἐπεξεργασία τοῦ ἔργου. Παρ' ὅλα αὐτά ἡ Αἰνείαδα εἶναι ἓνα ἀπό τά ἄριστα ἔργα τῆς Ρωμαϊκῆς καί τῆς παγκόσμιας Λογοτεχνίας.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΑΙΝΕΙΑΔΑΣ

Βιβλίο Ι. Ὁ ποιητής στόν πρόλογο, ἀφ' οὗ μέ λίγα λόγια ἐκθέτει τήν ὑπόθεση τοῦ ἔπους, ἐπικαλεῖται τή Μούσα νά πεῖ γιατί ὁ Αἰνείας, ἄντρας εὐσεβῆς, ὑπέφερε πολλές συμφορές καί περιπέτειες, προκειμένου νά γίνει ἀρχηγός τοῦ γένους τῶν Λατίνων. Ὑστερα ἐρχεται στό θέμα καί ἀναφέρει τά σχετικά μέ τήν ὁργή καί τό μίσος τῆς θεᾶς Ἥρας ἐναντίον τῶν Τρώων καί τά ἐπακόλουθα τῆς ὁργῆς. Τήν πόλη Καρχηδόνα, πού βρίσκεται ἀπέναντι ἀπό τήν Ἰταλία, θέλει ἡ

"Ηρα νά κάνει κυρίαρχη τοῦ κόσμου. Βλέπει αὐτή στόλο νά ἀποπλέει ἀπ' τή Σικελία. Εἶναι ὁ στόλος τοῦ Αἰνεία, πού ἦταν γραφτό νά θεμελιώσει στήν Ἰταλία κράτος μέ σκοπό νά καταστρέψει τήν πόλη πού προστάτευε ἡ θεά, δηλ. τήν Καρχηδόνα. "Όταν εἶδε τό στόλο τοῦτο, ξαναγεννιέται τό παλιό πάθος τῆς "Ηρας καί τρέχει στόν Αἰόλο πού τόν πείθει μέ παρακάλια καί ὑποσχέσεις νά ἐξαπολύσει τοὺς ἀνέμους. Σηκώνεται τότε ἄγρια τρικυμία· τὰ πλοῖα τοῦ Αἰνεία σκορπίζονται καί μερικά καταποντίζονται. Ἀλλ' ὁ Ποσειδῶνας, ἐπειδὴ ἡ τρικυμία ἐγινε χωρὶς τή διαταγή του, τήν καταπαύει καί ἐπαναφέρει τή γαλήνη.

Οἱ Τρῶες παρασυρμένοι ἀπ' τήν τρικυμία φτάνουν σέ κάποια ἄγνωστη ἀκτὴ τῆς Λιβύης. Ἡ Ἀφροδίτη μέ πόνο γιά τοὺς ταλαιπώρους Τρῶες παραπονιέται στό Δία γιά τόν ἄδικο αὐτό κατατρογμό τους· ὁ Δίας τήν παρηγορεῖ καί τῆς ὑπόσχεται μέλλον λαμπρό γιά τοὺς Τρῶες, πού θά ἰδρῦσουν κράτος γιά νά γίνει κυρίαρχο τῆς οἰκουμένης.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ ἀρχηγός Αἰνείας, ἔχοντας συνοδὸ τόν Ἀχάτη, ἐξερευνᾷ τόν τόπο. Κάποια ὠραιότατη κυνηγός μέ λυτὰ τὰ μαλλιά καί μέ τόξο στόν ὦμο πληροφορεῖ τόν Αἰνεία ὅτι βρίσκεται κοντὰ σέ πόλη πού θεμελιώθηκε πρόσφατα ἀπ' τή Φοίνισσα Διδῶ, τῆς ὁποίας τήν ἱστορία σύντομα ἀφηγεῖται. Ἀναγγέλλει ἀκόμα στόν Αἰνεία ὅτι οἱ σύντροφοί του, πού τοὺς θεωρεῖ χαμένους, θά γυρίσουν ξανά. Ἡ κυνηγός ἦταν μητέρα τοῦ Αἰνεία, ἡ θεά Ἀφροδίτη· καθὼς αὕτη ἀπομακρύνεται τήν ἀναγνωρίζει ἀτ' τό μεγάλοπρεπο βάδισμά της, πού φανερώνει θεά.

Αἰνείας καί Ἀχάτης μπαίνουν στήν πόλη, ὅπου ὅλοι ἐργάζονται ὅπως οἱ μέλισσες στήν κυψέλη. Μέσα στό νάό τῆς "Ηρας θαυμάζουν τίς ζωγραφιές πού ἀπεικονίζουν ἐπεισόδια καί σκηνές τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Παίρνουν θάρρος, ὅταν βλέπουν νά μπαίνει στό νάό μέ μεγαλοπρέπεια ἡ βασίλισσα Διδῶ, ἡ ὁποία, ἀφοῦ κάθισε σέ θρόνο ἔκανε δίκη. Ἐκείνη τή στιγμή μπαίνουν στό νάό οἱ σύντροφοι, πού ὁ Αἰνείας τοὺς θεωροῦσε χαμένους· ὁ μεγαλύτερός τους, ὁ Ἰλιόνας, διαμαρτύρεται στή βασίλισσα, γιατί οἱ ὑπήκοοί της τοὺς συμπεριφέρθηκαν σκληρὰ. Ἡ βασίλισσα δικαιολογεῖ τήν τέτοια συμπεριφορά πού τήν ἐπιβάλλουν λόγοι ἀσφάλειας τοῦ νεοσύστατου κράτους της· τοὺς καταπραΰνει καί τοὺς παρηγορεῖ λέγοντας ὅτι τῆς εἶναι γνωστοί οἱ Τρῶες καί οἱ δυστυχίες τους. Μακάρι, λέει, νά ἐρχόταν στήν πόλη καί ὁ ἀρχηγός τους Αἰνείας.

Τή στιγμή εκείνη, μέ τή διάλυση τοῦ σύννεφου πού σκέπαζε τόν Αἰνεία, ὁ ἥρωας ἀποκαλύπτεται καί ἐξηγεῖ ποιός εἶναι καί ποιά μέχρι τώρα ἦταν ἡ τύχη του. Ἡ Διδώ στήν ἀρχή, παραγμένη ἀπ' τό ἀντίκρουσμα τοῦ ἥρωα, δείχνει σ' αὐτόν πώς τόν συμπαθεῖ καί τόν θαυμάζει· τόν ὁδηγεῖ τέλος μαζί μέ τούς συντρόφους του σ' ἀνάκτορά της, ὅπου ἀκολουθεῖ πλούσιο καί μεγάλοπρεπο φαγοπότι. Ἐκεῖ παραβρίσκεται καί ὁ Ἑρώτας μέ τή μορφή τοῦ μικροῦ γιοῦ τοῦ Αἰνεία, δηλ. τοῦ Ἀσκάνιου, φέρνοντας δῶρα στή βασίλισσα. Ἡ Διδώ παίρνει ἀπ' τόν ψεύτικο Ἰούλο, ὅπως ὀνομάζεται ὁ Ἀσκάnios, τά δῶρα, δηλ. ἓνα φόρεμα τῆς Ἑλένης καί ἓνα περιδέραιο ἀπό μαργαριτάρια κάποιας κόρης τοῦ Πριάμου. Ὅταν ἀγκαλιάζει τόν πλαστό Ἰούλο, δέν ξέρεي ἡ δυστυχισμένη βασίλισσα ποιό δυνατό θεό κρατάει στά στήθη της. Τό φαγοπότι συνεχίζεται, ἐνῶ ὁ τραγουδιστής Ἰώπας τραγουδᾷ μέ τή λύρα του. Ἡ Διδώ δέν ἀκούει τό τραγούδι, ρωτᾷ τόν Αἰνεία γιά τόν Πρίαμο, τόν Ἑκτορα, τόν Ἀχιλλέα καί τέλος τόν παρακαλεῖ νά τῆς διηγηθεῖ ἀπ' τήν ἀρχή τίς δυστυχίες τῆς Τροίας καί τίς δικές του περιπλανήσεις.

Βιβλίο II. Ὁ Αἰνείας ἀκούοντας τήν παράκληση τῆς Διδῶς ἀρχίζει νά διηγεῖται τίς περιπλανήσεις καί τίς περιπέτειές του ἀπ' τήν ἡμέρα πού οἱ Ἕλληνες, κάνοντας τάχα πώς θά φύγουν ἀπ' τήν Τροία, ἀφήνουν στήν Τρωική ἀκτὴ τό «δούρειο ἵππο». Τί δὴλωνε αὐτό τό ἄλογο; Ἦταν ἀφιέρωμα; Ἦταν δόλωμα; Ὁ ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα Λαοκῶων θερμά παρακαλεῖ τούς Τρῶες νά μὴ φέρουν στήν πόλη τό ὑποπτο αὐτό ἐχθρικό δῶρο· ἀλλὰ τότε μερικοὶ βοσκοὶ ὁδηγοῦν κάποιο νεαρό Ἕλληνα δεμένο μπροστά στὸν Πρίαμο. Αὐτός εἶναι ὁ Σίνων, πού γιά νά παρουσιάσει ὡς ἀληθινά τά ψεύτικα λόγια του, ὀρκίζεται στά ἀστέρια καί τούς θεούς· γιά τόν ἑαυτό του λέει ὅτι, καθὼς τόν προόριζαν νά τόν θυσιάσουν, κατόρθωσε νά σωθεῖ δραπετεύοντας τήν προηγούμενη ἡμέρα, ἐνῶ γιά τό ἄλογο λέει ὅτι οἱ Ἕλληνες τό ἐφτιαξαν γιά νά τό ἀφιερώσουν στήν Ἀθηνᾶ μέ σκοπὸ νά ἐπανορθώσουν τήν κλοπὴ τοῦ Παλλὰδιου. Ἐλπίζουν ὅμως ὅτι ὁ ὄγκος τοῦ ἀλόγου θά ἐμποδίσει τήν εἰσοδὸ του στήν πόλη, γιατί γνωρίζουν, ὅτι ἂν γίνεи ἡ μεταφορὰ τοῦ ἀλόγου, ἡ Τροία θά μεταφέρει τόν πόλεμο κάτω ἀπ' τά τείχη τοῦ Πέλοπα, στήν Ἑλλάδα.

Οἱ Τρῶες πίστεψαν τά ψεύτικα λόγια τοῦ πονηροῦ Σίνωνα, γιατί

ἐπὶ πλεόν εἶδαν τί ἔπαθε ὁ Λαοκόων καὶ οἱ δύο του γιοί· τοὺς ἐπνιξαν δύο πελώρια φίδια πού βγῆκαν ἀπ' τῇ θάλασσα. Ἔτσι γκρεμίζουν ἓνα μέρος ἀπ' τὰ τεῖχη καὶ φέρνουν μέσα στὴν πόλη τὸ ἄλογο τῇ νύχτα· ἀπ' τὴν κοιλιὰ τοῦ ἀλόγου βγαίνουν οἱ ἐχθροί. Τὸν Αἰνεία, πού εἶδε στὸν ὕπνο του τὸν Ἑκτορα τὸν ζῦπνησαν κραυγές ἀπελπισίας. Ἡ πόλη Τροία εἶχε κυριευθεῖ. Σ' αὐτὸν πιά στηρίζεται ἡ μοῖρα τοῦ δυστυχισμένου λαοῦ· τὸν παρακολουθοῦμε ἀνάμεσα σέ σκληρές σφαγῆς. Τὸ ἀνάκτορο τοῦ Πριάμου, πού οἱ πόρτες του εἶναι σπασμένες μέ τσεκούρι, οἱ πενήντα νυφικοὶ του θάλαμοι, ὁ βωμός πού τὸν σκίαζε ἀρχαία δάφνη καὶ πού σ' αὐτὸν εἶχαν καταφύγει ἡ Ἑκάβη κι οἱ θυγατέρες της, σὰν περιστερία σέ θύελλα, μᾶς παρουσιάζονται μέσα σέ σύννεφο καπνοῦ καὶ χείμαρρο ἀπὸ φλόγες. Ὁ Πρίαμος σκοτώνεται καὶ ἀποκεφαλίζεται κοντὰ στὸ βωμό ἀπὸ τὸν Πύρρο· ἡ μάντιδα Κασσάνδρα ὀδηγεῖται σ' αἰχμαλωσία. Ἀλλά ἡ Ἀφροδίτη τὸν ἀπομακρύνει δείχνοντάς του τὴ λύσσα τῶν θεῶν γιὰ τὴν καταστροφή τῆς Τροίας. Ὁ Ποσειδῶνας μέ τὴν τρίαίνα γκρεμίζει τὰ τεῖχη. Ἡ Ἥρα μέ τὸ ξίφος στίς Σκαίες Πύλες πιέζει τοὺς Ἕλληνες νά βιαστοῦν. Ἡ Παλλὰδα ἀπ' τὴν κορφή τῆς ἀκροπόλεως ἀπειλεῖ. Αὐτὸς τέλος ὁ Δίας ἀνάβει τὴ λύσσα τῶν ἐχθρῶν. Δέ μένει στὸν Αἰνεία νά κάνει τίποτε ἄλλο παρά νά φύγει σύμφωνα καὶ μέ τὴ συμβουλή τοῦ Ἑκτορα. Ὁ πατέρας του ὅμως, ὁ Ἀγχίστης, ἐπιμένει στὴν ἀπόφασή του νά μὴ ζήσει πιά ὕστερα ἀπ' τὴν καταστροφή τῆς πατρίδας του. Μάταια εἶναι τὰ παρακάλια τοῦ Αἰνεία καὶ οἱ στεναγμοὶ τῆς συζύγου του Κρέουσας. Ὁ Ἀγχίστης εἶναι ἀνυποχώρητος· ὑποχωρεῖ μόνο, ὅταν βλέπει πύρινη γλώσσα νά ξεπηδᾷ ἀπ' τὸ κεφάλι τοῦ μικροῦ Ἰουλοῦ, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμή ἀστροπελέκι βροντᾷ ἀπ' τ' ἀριστερά καὶ ἀστέρι διασχίζει ἀστραπιαῖα τὸν οὐρανὸ ἀφήνοντας πίσω του φωτεινὴ οὐρά, μόλις πάνω ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ του. Ἀναχωρεῖ τότε ὁ Αἰνείας μέ τὸ γέροντα πατέρα του στοὺς ὤμους του, κρατώντας ἀπ' τὸ χέρι τὸ μικρὸ του γιό Ἰουλο. Ἡ Κρέουσα ἀκολουθεῖ ἀπὸ μακριά· ἀλλὰ γίνεται ἄφαντη. Μάταια ὁ Αἰνείας τὴν ἀναζητᾷ. Τὸ φάντασμα της παρουσιάζεται σ' αὐτὸν καὶ λέει ὅτι ἡ μεγάλη μητέρα τῶν θεῶν, ἡ Κυβέλη, τὴν κατέταξε ἀνάμεσα στίς Νύμφες της· προφητεύει στὸν Αἰνεία ὅτι θά ῥθει στὴν Ἰταλία, στίς ὄχθες τοῦ Τίβερη, καὶ θά παντρευτεῖ κόρη βασιλιᾶ. Ὁ Αἰνείας ἐπιστρέφει στοὺς συντρόφους του καὶ μαζί τους ἀνεβαίνει στὸ βουνό.

Βιβλίο ΙΙΙ. Ὁ Αἰνεΐας κατασκευάζει στόλο καί μέ δάκρυα φεύγει ἀπ' τήν πατρίδα του κι ἔρχεται μέ τούς συντρόφους του στή Θράκη. Χτίζει ἐκεῖ πόλη μέ τ' ὄνομά του· ἀλλά θάμνοι, πού οἱ ξεριζωμένες ρίζες τους στάζουν μαύρο αἷμα, ἀποκαλύπτουν σ' αὐτόν ὅτι ὁ γιός τοῦ Πριάμου Πολύδωρος σκοτώθηκε ἐκεῖ ἀπό τό βασιλιά τοῦ τόπου. Ἀνεβαίνουν πάλι στά πλοῖα καί φεύγουν ἀπ' τή Θράκη. Ἐρχονται στή Δῆλο κι ἀπό κεῖ, μέ τήν παρακίνηση τοῦ Ἀπόλλωνα, στήν Κρήτη, ὅπου χτίζουν πόλη. Φοβερή ὁμως ἀρρώστια πού ἔπεσε ἐκεῖ τούς ἀναγκάζει νά ἐγκαταλείψουν τήν Κρήτη. Ἀπό τήν Κρήτη πλέουν στά βόρεια καί φτάνουν στίς ἀκτές τῶν Στροφάδων, πού κατοικοῦν ἡ Κελαινώ καί οἱ ἄλλες Ἀρπυιες, δύσσομα καί φρικιαστικά τέρατα, μέ πρόσωπα κοριτσιῶν, σώματα πουλιῶν καί χέρια μέ νύχια κυρτά. Οἱ Ἀρπυιες φεύγουν χωρίς νά πληγωθοῦν ἀπό τά βέλη τῶν συντρόφων τοῦ Αἰνεΐα, ἀφοῦ ἄρπαξαν, ὅση τροφή μποροῦσαν καί μόλυναν ὅση ἀπόμεινε. Ἡ Κελαινώ, μιά ἀπ' αὐτές, προφητεύει ὅτι θά πλεύσουν στήν Ἰταλία, ἀλλά δέ θά χτίσουν τήν πόλη, προτοῦ φοβερή πείνα τούς ἀναγκάσει νά φᾶνε καί αὐτά τά τραπέζια.

Ἀφοῦ ἀπέπλευσαν ἀπ' τίς Στροφάδες περνοῦν κοντά ἀπ' τή Ζάκυνθο καί τήν Ἰθάκη γιά νά φτάσουν τέλος στό Ἀχτιο, ὅπου ὀργανώνουν ἀγῶνες. Ἀπό κεῖ σήκωσαν πανιά κι ἔφτασαν στό Βουθρωτό τῆς Ἡπείρου, ὅπου ὁ Αἰνεΐας βρίσκει τήν Ἀνδρομάχη νά θυσιάζει στό κενοτάφιο τοῦ Ἑκτορα καί μιᾶ μαζί της. Ὁ Ἑλενος, δεύτερος σύζυγος τῆς Ἀνδρομάχης βασιλιάς καί μάντης, κάνει μακρές προφητεῖες γιά τόν Αἰνεΐα χωρίς νά μπορεῖ νά ἀποκαλύψει ὅλο τό μέλλον του. «Θά καταπλεύσει ὁ Αἰνεΐας, λέει, στήν Ἰταλία ὕστερα ἀπό συμφορές καί περιπλανήσεις στήν Αὑσόνια θάλασσα καί χρονοτριβές στό νησί τῆς Κίρκης, ἀλλά ἐπὶ τέλους κάτω ἀπ' τόν κορμό πουρναριοῦ κοντά σέ ἀπόκρυφο ρεῦμα θά βρεῖ ἄσπρο γουρούνι μέ τριάντα νεογέννητα καί στὸν τόπο τοῦτο θά ἀναπαυτεῖ». Ἀφοῦ ὁ Ἑλενος ἔδωσε κι ἄλλες συμβουλές καί συστάσεις καθὼς καί πολύτιμα δῶρα καί κωπηλάτες, ὁ Αἰνεΐας κι οἱ σύντροφοί του, μέ τά δῶρα τῆς Ἀνδρομάχης, ἀπέπλευσαν στό Αὑσόνιο πέλαγος.

Παρέπλευσαν τόν Τάραντα καί τό ἀκρωτήρι Λακίνιο κι ἔφτασαν στή Σικελική ἀκροθαλασσιά κοντά στήν Αἴτνα, ὅπου περιμαζεύουν ἀξιοθρήνητο σύντροφο τοῦ Ὀδυσσεά, πού εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ κοντά

στούς Κύκλωπες. Ἐπειτα παρέπλευσαν τό Πάχυνο ἀκρωτήρι καί ἀπό μακριά βλέπουν τήν Καμάρινα, τή Γέλα, τόν Ἀκράγαντα, παρακάμπτουν τήν ἄκρη τοῦ Λιλυβαίου καί φτάνουν στό Λιμάνι τοῦ Δρεπάνου, ὅπου ὁ Ἀγχίσης πεθαίνει. Ἐδῶ τελειώνει ἡ διήγηση τοῦ Αἰνεία στή Διδῶ.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΒΙΒΛΙΟ Ι

Στίχ. 1 - 11

‘Υπόθεση τοῦ ἔπους καὶ ἐπὶκληση τῆς Μουσας.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam f. to profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum, saevae memorem Junonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem 5
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laesos
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores 10
impulerit. tantaene animis caelestibus irae?

Στίχ. 81 - 123

Κ α τ α ι γ ί δ α .

Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
impulit in latus : ac venti velat agmine facto,
qua data porta, ruunt et terras turbine perfiant.
incubueri mari, totumque a sedibus imis
una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
insequitur clamorque virum stridorque rudentum.

- eripiunt subito nubes caelumque diemque
 Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
 90 intonuere poli et crebris micat ignibus aether,
 praesentemque viris intentant omnia mortem.
 extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
 ingemit et duplicis tendens ad sidera palmas
 talia voce refert: «ο terque quaterque beati,
 95 quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
 contigit oppetere! ο Danaum fortissime gentis
 Tydide! mene Iliacis occumbere campis
 non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
 saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
 100 Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
 scuta virum galeasque et fortia corpora volvit!»
 Talia iactanti stridens Aquilone procella
 velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit.
 franguntur remi; tum prora avertit et undis
 105 dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
 hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
 terram inter fluctus aperit, furit aestus harenis.
 tris Notus abreptas in saxa latentia torquet —
 saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras,
 110 dorsum immane mari summo — tris Eurys ab alto
 in brevia et syrtis urget — miserabile visu —
 inluditque vadis atque aggere cingit harenae.
 unam, quae Lycios fidumque vehebat Orontem,
 ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 115 in puppim ferit: excutitur pronusque magister
 volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
 torquet agens circum et rapidus vorat aequore vortex.
 apparent rari nantes in gurgite vasto,
 arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas.
 120 iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae,
 et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
 vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
 accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.

Στίχ. 198 - 210

Παρηγορητικός λόγος τοῦ Αἰνεία στούς συντρόφους του.

« O socii — neque enim ignari sumus ante malorum —
 o passi graviora, dabit deus his quoque finem.
 vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200
 accestis scopulos, vos et Cyclopia saxa
 experti: revocate animos maestumque timorem
 mittite; forsan et haec olim meminisse iuvabit.
 per varios casus, per tot discrimina rerum
 tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas 205
 ostendunt: illic fas regna resurgere Troiae.
 durate et vosmet rebus servate secundis».
 Talia voce refert curisque ingentibus aeger
 spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
 Illi se praedae accingunt dapibusque futuris: 210

Στίχ. 254 - 296

**Ἑπόσχεση τοῦ Δία στήν Ἀφροδίτη πού τοῦ παραπονεῖται γιά
τά δεινοπαθήματα τῶν Τρώων.**

Olli subridens hominum sator atque deorum
 vultu, quo caelum tempestatesque serenat, 255
 oscula libavit natae, dehinc talia fatur:
 « parce metu, Cytherea: manent immota tuorum
 fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
 moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
 magnanimum Aenean; neque me sententia vertit. 260
 hic tibi — fabor enim, quando haec te cura remordet,
 loigius et volvens fatorum arcana movebo —
 be'lum ingens geret Italia populosque feroces
 contundet moresque viris et moenia ponet, 265
 tertia dum Latio regnantem viderit aestas
 ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
 at puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
 additur — Ilus erat, dum res stetit Ilia regno —
 triginta magnos volvendis mensibus orbis

- 270 imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
 transferet et Longam multa vi muniēt Albam.
 hic iam ter centum totos regnabitur annos
 gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
 Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
- 275 inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
 Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
 moenia Romanosque suo de nomine dicet.
 his ego nec metas rerum nec tempora pono:
 imperium sine fine dedi. quin aspera Juno,
- 280 quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat,
 consilia in melius referet mecumque fovebit
 Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
 sic placitum. veniet lustris labentibus aetas,
 cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae
- 285 servitio premet ac victis dominabitur Argis.
 nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
 imperium Oceano, famam qui terminet astris,
 Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
 hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
- 290 accipies securā; vocabitur hic quoque votis.
 aspera tum positae mitescent saecula bellis;
 cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
 iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
 claudentur Belli portae; Furor impius intus
- 295 saeva sedens super arma et centum vinctus aënis
 post tergum nodis fremet horridus ore cruento ».

Στίχ. 441 - 493

‘Ο ναός τῆς Ἡρας στήν Καρχηδόνα καί οἱ ζωγραφιές του.
 Περιγραφή τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ πού δείχνουν ὀκτώ
 σκηνές ἀπό τόν Τρωικό πόλεμο.

Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
 quo primum iactati undis et turbine Poeni
 effodere loco signum, quod regia Juno

monstrarat, caput acris equi : sic nam fore bello
 egregiam et facilem victu per saecula gentem. 445
 hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
 condebat, donis opulentum et numine divae,
 aënea cui gradibus surgebant limina nexaeque
 aere trabes, foribus cardo stridebat aënis.
 hoc primum in luco nova res oblata timorem 450
 leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
 ausus et afflictis melius confidere rebus.
 namque sub ingenti lustrat dum singula templo
 reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
 artificumque manus inter se operumque laborem 455
 miratur, videt Iliacas ex ordine pugnās,
 bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillem.
 constitit et lacrimans, « quis iam locus », inquit, « Achate,
 quae regio in terris nostri non plena laboris ? 460
 en Priamus. sunt hic etiam sua praemia laudi ;
 sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.
 solve metus ; feret haec aliquam tibi fama salutem ».
 sic ait, atque animum pictura pascit inani
 multa gemens, largoque umectat flumine voltum. 465
 namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 hac fugerent Grai, premeret Troiana iuventus ;
 hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 agnoscit lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 ardentisque avertit equos in castra, priusquam
 pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
 parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 infelix puer atque impar congressus Achilli : 475
 fertur equis curruque haeret resupinus inani,
 lora tenens tamen ; huic cervixque comaeque trahuntur
 per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
 interea ad templum non aequae Palladis ibant

- 480 crinibus Iliades passis peplumque ferebant,
 suppliciter tristes et tunsae pectora palmis :
 diva solo fixos oculos aversa tenebat.
 ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros
 exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
- 485 tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
 ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
 tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
 se quoque principibus permixtum agnovit Achivis
 Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
- 490 ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
 Penthesilea furens mediisque in milibus ardet,
 aurea subnectens exsertae circula mammae,
 bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Στίχ. 561 - 578

**Πῶς δικαιολογεῖται ἡ Διδῶ γιά τήν ἐχθρική στάση τῶν ὑπη-
 κόων της ἀπέναντι στούς Τρῶες. Δεξιῶση τῶν Τρώων.**

- Tum breviter Dido voltum demissa profatur :
 « solvite corde metum, Teucri, secludite curas.
 res dura et regni novitas me talia cogunt
 moliri et late finis custode tueri.
- 565 quis genus Aeneadam, quis Troiae nesciat urbem
 virtutesque virosque aut tanti incendia belli ?
 non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
 nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
 seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva
- 570 sive Erycis finis regemque optatis Acesten,
 auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.
 voltis et his mecum pariter considerare regnis :
 urbem quam statuo, vestra est; subducite navis :
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
- 575 atque utinam rex ipse noto compulsus eodem
 adforet Aeneas ! equidem per litora certos
 dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
 si quibus eiectus silvis aut urbibus errat ».

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ

Στίχ. 13 - 20

‘Ο Δούρειος ἵππος.

Fracti bello fatisque repulsi ductores Danaum tot iam labentibus annis, instar montis equum divina Palladis arte	15
aedificant sectaque intexunt abiete costas; votum pro reditu simulant; ea fama vagatur. huc delecta virum sortiti corpora furtim	
includunt caeco lateri penitusque cavernas ingentis utrumque armato milite complent.	20

Στίχ. 40 - 56

‘Η δυσπιστία καὶ οἱ εἰκασίες τοῦ Λαοκόοντα
γιά τὸ ἀφιέρωμα.

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva, Laocoon ardens summa decurrit ab arce et procul: «ο miseri, quae tanta insania, cives? credits avectos hostis aut ulla putatis dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes? aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, aut haec in nostros fabricata est machina muros inspectura domos venturaque desuper urbi, aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri. quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes». sic fatus validis ingentem viribus hastam in latus inque feri curvam compagibus alvum contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso insonuere cavae gemitumque dedere cavernae. et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,	40
aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, aut haec in nostros fabricata est machina muros inspectura domos venturaque desuper urbi, aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri.	45
quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes». sic fatus validis ingentem viribus hastam in latus inque feri curvam compagibus alvum contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso insonuere cavae gemitumque dedere cavernae. et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,	50

- 55 impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres ».

Στίχ. 199 - 233

Ἡ περιπέτεια τοῦ Λαοκρόντα καί τῶν δύο γιῶν του.

- Hic aliud maius miseris multoque tremendum
200 obicitur magis atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
— horresco referens — immensis orbibus angues
205 incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt ;
pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
sanguineae superant undas, pars cetera pontum
pone legit sinuatque immensa volumine terga.
fit sonitus spumante salo ; iamque arva tenebant
210 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni
sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
diffugimus visu exsanguis. illi agmine certo
Laocoonta petunt; et primum parva duorum
corpora natorum serpens amplexus uterque
215 implicat et miseros morsu depascitur artus ;
post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
corripiunt spirisque ligant ingentibus ; et iam
bis medium amplexi, bis collo squamea circum
terga dati superant capite et cervicibus altis.
220 ille simul manibus tendit divellere nodos
perfusus sanie vittas atroque veneno,
clamores simul horrendos ad sidera tollit,
qualis mugitus, fugit cum saucius aram
taurus et incertam excussit cervice securim.
225 at gemini lapsu delubra ad summa dracones
diffugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
tum vero tremefacta novus per pectora cunctis

insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur 230
 laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
 ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
 numina conclamant.

Στίχ. 268 - 297

**Τί συμβουλεύει τὸν Αἰνεΐα στὸν ὕπνο του
 ἡ σκιά τοῦ Ἑκτορα.**

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
 incipit et dono divum gratissima serpit.
 in somnis ecce ante oculos maestissimus Hector 270
 visus adesse mihi largosque effundere fletus,
 raptatus bigis ut quondam, aterque cruento
 pulvere perque pedes traiectus lora tumentis.
 hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli 275
 vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis;
 squalentem barbam et concretos sanguine crinis
 vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 accepit patrios! ultro flens ipse videbar
 compellare virum et maestas expromere voces: 280
 «ο lux Dardaniae, spes ο fidissima Teucrum,
 quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
 exspectate venis? ut te post multa tuorum
 funera, post varios hominumque urbisque labores
 defessi aspicimus! quae causa indigna serenos 285
 foedavit voltus? aut cur haec volnera cerno?»
 ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
 sed graviter gemitus imo de pectore ducens
 «heu fuge, nate dea, teque his», ait, «eripe flammis.
 hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia. 290
 sat patriae Priamoque datum; si Pergama dextra
 defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 sacra suosque tibi commendat Troia penates:
 hos cape fatorum comites, his moenia quaere

- 295 magna, pererrato statues quae denique ponto ».
 sic ait et manibus vittas Vestamque potentem
 aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Στίχ. 402 - 428

Ἡ μάχη γύρω ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα. Ὁ θάνατος τοῦ Κοροΐβου.

- Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
 ecce trahebatur passis Priameia virgo
 crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
 405 ad caelum tendens ardentia lumina frustra,
 lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
 non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
 et sese medium iniecit periturus in agmen.
 consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
 410 hic primum ex alto delubri culmine telis
 nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
 armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
 undique collecti invadunt, acerrimus Ajax
 415 et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis;
 adversi rupto ceu quondam turbine venti
 confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
 Euris equis; stridunt silvae saevitque tridenti
 spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
 420 illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
 fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
 apparent: primi clipeos mentitaque tela
 agnoscunt atque ora sono discordia signant,
 ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
 425 Penelei dextra divae armipotentis ad aram
 procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
 qui fuit in Teucris et servantissimus aequi;
 dis aliter visum.

Στίχ. 506 - 558

Σφαγή τοῦ Πριάμου.

Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
 urbis uti captae casum convolsaque vidit
 limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 arma diu senior desueta trementibus aevo
 circumdat nequiquam umeris, et inutile ferrum 510
 cingitur ac densos fertur moriturus in hostis.
 aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
 ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
 incumbens arae atque umbra complexa penates.
 hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum, 515
 praecipites atra ceu tempestate columbae,
 condensae et divom amplexae simulacra sedebant.
 ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
 ut vidit, « quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 impulit his cingi telis ? aut quo ruis ? » inquit. 520
 « non tali auxilio nec defensoribus istis
 tempus eget ; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 huc tandem concede ; haec ara tuebitur omnis,
 aut moriere simul ». sic ore effata recepit
 ad sese et sacra longaezum in sede locavit. 525
 Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 unus natorum Priami, per tela, per hostis
 porticibus longis fugit et vacua atria lustrat
 saucius. illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta. 530
 ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
 concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
 hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 non tamen abstinuit nec voci iraeque pepercit :
 « at tibi pro scelere », exclamat, « pro talibus ausis, 535
 di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
 persolvant grates dignas et praemia reddant

- debita, qui nati coram me cernere letum
 fecisti et patrios foedasti funere voltus.
 540 at non ille, satum quo te mentiris, Achilles
 talis in hoste fuit Priamo ; sed iura fidemque
 supplicis erubuit, corpusque exsanguie sepulcro
 reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit ».
 sic fatus senior, telumque imbelles sine ictu
 545 coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
 ex summo clipei nequiquam umbone pependit.
 cui Pyrrhus : « referes ergo haec et nuntius ibis
 Pelidae genitori ; illi mea tristitia facta
 degeneremque Neoptolemum narrare memento :
 550 nunc morere ». hoc dicens altaria ad ipsa trementem
 traxit et in multo lapsantem sanguine nati
 implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
 extulit ac lateri capulo tenuis abdidit ensem.
 haec finis Priami, fatorum hic exitus illum
 555 sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
 regnatorem Asiae. iacet ingens litore truncus,
 involsumque umeris caput et sine nomine corpus.

Στίχ. 705 - 751

‘Ο Αἰνείας φεύγει μέ τούς οἰκείους του.
 Μάταια ἀναζητεῖ τή σύζυγό του Κρέουσα, πού στό δρόμο
 ἔγινε ἄφαντη.

- 705 Dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis
 auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
 « ergo age, care pater, cervici imponere nostrae ;
 ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit.
 quo res cumque cadent, unum et commune periculum.
 710 una salus ambobus erit, mihi parvus Iulus
 sit comes, et longe servet vestigia coniunx.
 vos, famuli, quae dicam animis advertite vestris.
 est urbe egressis tumulus templumque vetustum

desertae Cereris iuxtaque antiqua cupressus
 religione patrum multos servata per annos : 715
 hañe ex diverso sedem veniemus in unam.
 tu, genitor, cape sacra manu patriosque penates ;
 me, bello e tanto digressum et caede recenti,
 attrectare nefas, donec me flumine vivo
 abluero ». 720
 haec fatus latos umeros subiectaque colla
 veste super fulvique insternor pelle leonis,
 succedoque oneri ; dextrae se parvus Iulus
 implicuit sequiturque patrem non passibus aequis ;
 pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum ; 725
 et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
 tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
 nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis,
 suspensum et pariter comitique onerique timentem.
 iamque propinquabam portis omnemque videbar 730
 evasisse viam, subito cum creber ad aures
 visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
 prospiciens : « nate », exclamat, « fuge, nate ; propinquant.
 ardentis clipeos atque aera micantia cerno ». 735
 hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
 confusam eripuit mentem. namque avia cursu
 dum sequor et nota excedo regione viarum,
 heu ! misero coniunx fatone erepta Creusa.
 substitit, erravitne via seu lassa resedit ?
 incertum ; nec post oculis est reddita nostris... 740
 quem non incusavi amens hominumque deorumque, 745
 aut quid in eversa vidi crudelius urbe ?
 Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penates
 commendo sociis et curva valle recondo ;
 ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
 stat casus renovare omnis omnemque reverti 750
 per Troiam et rursus caput obiectare periclis.

Στίχ. 752 - 770

Ὁ Αἰνείας ἐπιστρέφει τῇ νύχτᾳ στό σπίτι τοῦ
καί στά ἀνάκτορα τοῦ Πριάμου.

- Principio muros obscuraque limina portae,
qua gressum extuleram, repeto et vestigia retro
observata sequor per noctem et lumine lustro ;
755 horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
me refero ; intruerant Danai et tectum omne tenebant.
ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
volvitur, exsuperant flammae, furit aestus ad auras
760 procedo et Priami sedes arcemque reviso.
et iam porticibus vacuis Junonis asylo
custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
praedam adservabant. huc undique Troia gaza
incensis erepta adytis, mensaeque deorum
765 crateresque auro solidi, captivaeque vestis
congeritur. pueri et pavidae longo ordine matres
stant circum.
ausus quin etiam voces iactare per umbram
implevi clamore vias, maestusque Creusam
770 nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.

Στίχ. 771 - 794

Τί λέγει ἡ σκιά τῆς Κρέουσας στόν Αἰνεία.

- quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
visa mihi ante oculos et nota maior imago.
obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
775 tum sic adfari et curas his demere dictis ;
« quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
o dulcis coniunx? non haec sine numine divom
eveniunt ; nec te comitem hinc portare Creusam
fas aut ille sinit superi regnator Olympi.

longa tibi exsilia et vastum maris aequor arandum 780
 et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
 inter opima virum leni fluit agmine Thybris :
 illic res laetae regnumque et regia coniunx
 parta tibi ; lacrimas dilectae pelle Creusae.
 non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
 aspiciam aut Graias servitum matribus ibo
 Dardanias et Divae Veneris nurus ;
 sed me magna deum genetrix his detinet oris.
 iamque vale et nati serva communis amorem ».
 haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem 790
 dicere deseruit tenuisque recessit in auras ;
 ter conatus ibi collo dare brachia circum ;
 ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 par levibus ventis volucrique simillima somno.

Στίχ. 795 - 804

Ὁ Αἰνεΐας πηγαίνει στά βουνά
 μαζί μέ τό συγκεντρωμένο πλήθος.

Sic demum socios consumpta nocte reviso. 795
 Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 invenio admirans numerum, matresque virosque,
 collectam exsilio pubem, miserabile vulgus.
 undique convenere animis opibusque parati,
 in quascumque velim pelago deducere terras. 800
 iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
 ducebatque diem, Danaïque obsessa tenebant
 limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
 cessi et sublato montes genitore petivi.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ

Στίχ. 39 - 68

Ἀπό κακά σημάδια τοῦ νεκροῦ Πολύδωρου ὁ Αἰνείας
ἀναγκάζεται νά ἐγκαταλείψει τή Θράκη.

- Eloquar an sileam ? — gemitus lacrimabilis imo
40 auditur tumulo et vox reddita fertur ad auris :
« quid miserum, Aenea, laceras ? iam parce sepulto,
parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
externum tulit aut cruor hic de stipite manat.
heu ! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
45 nam Polydorus ego. hic confixum ferrea texit
telorum seges et iaculis increvit acutis ».
tum vero ancipiti mentem formidine pressus
obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
50 infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi, cum iam diffideret armis
Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
ille, ut opes fractae Teucrum et fortuna recessit,
res Agamemnonias victriciaeque arma secutus
55 fas omne abrumpit ; Polydorum obtruncat et auro
vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
auri sacra fames ? postquam pavor ossa reliquit,
delectos populi ad proceres primumque parentem
monstra deum refero et, quae sit sententia, posco.
60 omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
linqui pollutum hospitium et dare classibus austros.
ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
aggeritur tumulo tellus ; stant Manibus arae
caeruleis maestae vittis atraque cupresso

et circum Iliades crinem de more solutae;
inferimus tepido spumantia cymbia lacte
sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
condimus et magna supremum voce ciemus.

65

Στίχ. 84 - 98

«Όταν ό Αϊνείας έφτασε στή Δήλο, ζητάει τή συμβουλή
του 'Απόλλωνα. Χρησμός του 'Απόλλωνα.

Templa dei saxo venerabar structa vetusto :
« da propriam, Thymbraee, domum ; da moenia fessis 85
et genus et mansuram urbem ; serva altera Troiae
Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
quem sequimur ? quove ire iubes ? ubi ponere sedes ?
da, pater, augurium, atque animis illabere nostris ». 90
vix ea fatus eram : tremere omnia visa repente,
liminaque laurusque dei, totusque moveri
mons circum et mugire adytis cortina reclusis.
submissi petimus terram, et vox fertur ad auris :
« Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum 95
prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto
accipiet reduces. antiquam exquirite matrem.
hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris
et nati natorum et qui nascentur ab illis ».

Στίχ. 161 - 167

Τί λένε οι έφρέστιοι θεοί στον Αϊνεία σχετικά μέ τον τελικό
προορισμό του.

« Mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
Delius aut Cretae iussit considerare Apollo.
est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae :
Oenotri coluere viri ; nunc fama minores 165
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus ».

Στίχ. 306 - 342

Διάλογος Αἰνεία καί Ἀνδρομάχης, κοντά στό κενοτάφιο
τοῦ Ἑκτορα, στό Βουθρωτό τῆς Ἡπείρου.

- Ut me conspexit venientem et Troia circum
arma amens vidit, magnis exterrita monst'ris
deriguit visu in medio, calor ossa reliquit ;
labitur et longo vix tandem tempore fatur :
- 310 « verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
nate dea ? vivisne ? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est ? » dixit, lacrimasque effudit et omnem
implevit clamore locum. vix pauca furenti
subicio et raris turbatus vocibus hisco :
- 315 « vivo equidem vitamque extrema per omnia ducō ;
ne dubita, nam vera vides.
heu ! quis te casus deiectam coniuge tanto
excipit ? aut quae digna satis fortuna revisit,
Hectoris Andromache ? Pyrrhin conubia servas ? »
- 320 deiecit vultum et demissa voce locuta est :
« o felix una ante alias Priameia virgo,
hostilem ad tumultum Troiae sub moenibus altis
iussa mori quae sortitus non pertulit ullos
nec victoris heri tetigit captiva cubile ! . . .
- 337 sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere ?
aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris ?
quid puer Ascanius ? superatne et vescitur aura ?
aequa tamen puero est amissae cura parentis ?
ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
- 342 et pater Aeneas et avunculus excitat Hector ? »

Στίχ. 441 - 460

Ὁ Ἑλενος, σύζυγος τῆς Ἀνδρομάχης, συμβουλευεὶ τὸν Αἰνεία
νά ρωτήσῃ τὴ μάντισσα Σίβυλλα, ὅταν θά φτάσῃ στὴν Κύμη
τῆς Ἰταλίας.

Huc ubi delatus Cymaeam accesseris urbem,

divinosque lacus et Aversa sonantia silvis,
 insanam vatem aspicias, quae rupe sub ima
 fata canit foliisque notas et nomina mandat.
 quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 digerit in numerum atque antro seclusa relinquit,
 illa manent immota locis neque ab ordine cedunt;
 verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
 impulit et teneras turbavit ianua frondes,
 numquam deinde cavo volitantia prendere saxo 450
 nec revocare situs aut iungere carmina curat:
 inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
 hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
 quamvis increpitent socii et vi cursus in altum
 vela vocet, possisque sinus implere secundos, 455
 quin adeas vatem precibusque oracula poscas;
 ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat.
 illa tibi Italiae populos venturaque bella
 et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
 expediet, cursusque dabit venerata secundos. 460

Στίχ. 707 - 718

Θάνατος τοῦ Ἀγχίσου. Τέλος τῆς διηγήσεως τοῦ Αἰνεΐα.

«Hinc Drepani me portus et illaetabilis ora
 accipit. hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
 amitto Anchisen; hic me, pater optime, fessum 710
 deseris, heu tantis nequiquam erepte periclis!
 nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 hic labor extremus, longarum haec meta viarum,
 hinc me digressum vestris deus appulit oris.» 715
 Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
 fata renarrabat divom cursusque docebat.
 contieuit tandem factoque hic fine quievit.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟ Ι

Στίχ. 1 - 11

1. arma virumque = τούς πολέμους καὶ τόν ἄντρα. Τά δύο αὐτά ὀνόματα τοποθετεῖ ἐκφραστικά στήν ἀρχή ὁ ποιητής, θέλοντας νά δώσει σύντομα τό κύριο περιεχόμενο τοῦ ἔπους. cāno = τραγουδῶ, δηλαδή τό ποίημά μου εἶναι πολεμικό κι ὄχι διδακτικό (ὅπως τά γεωργικά). arma = bella. πρβλ. 'Ομ. Α, 1 *Μῆνιν* αἶδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος. Ἡ ἐπὶ κλήση τῆς Μούσας γίνεται στό στίχο 8. qui primus... ἡ σύνταξη : qui primus Troiae ab oris profūgus vēnit Italiam. Τό Troiae ab oris πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό profūgus. Τό primus = ἀρχηγός, ὁ πρῶτος, ὅπως τό princeps (πρβλ. στ. 6 unde = a quo) = γενάρχης τῶν Λατίνων, ἱδρυτής τοῦ Λατινικοῦ γένους. Ὁ χαρακτηρισμός αὐτός ἐξυψώνει τόν ἥρωα τοῦ ἔπους.

2. Italiam = in Italiam, ἡ χωρίς πρόθεση αἰτιατική στή θέση τῆς αἰτιατικῆς μέ τήν πρόθεση in, γιά νά δηλωθεῖ ἡ κίνηση σέ τόπο, προκειμένου γιά ὄνομα χώρας· βρίσκεται στους ποιητές. Παρόμοια πύ κάτω litōra = ad litōra. Τό i τῆς πρῶτης συλλαβῆς μακρό γιά τό μέτρο, ὅπως καί στή λέξη Itālus. fato, ἀφαιρ. τοῦ fatum. fatum (ἡ fata) = Τό πεπρωμένο, ἡ μοίρα. fato profūgus = ἀπό τή μοίρα διωγμένος. Στό profūgus περιέχεται ἡ αἰτία πού ἔκανε τόν Αἰνεία νά ἀφήσει τήν Τροία καί νά ἔρθει στήν Ἰταλία. Laviniaque : πύ μερικὸς προσδιορισμός τοῦ Italiam· ὁ que εἶναι ἐπεξηγηματικός. «καί μάλιστα στίς ἀκτές τοῦ Λαβινίου». Τό Λαβίνιο χτίστηκε ὕστερα ἀπό τόν Αἰνεία· ἀπό δῶ βγαίνει τό ἱστορικό γιά τή χρονολογία λάθος. Lavinia, πρέπει νά διαβαστεῖ τρισύλλαβα μέ συνίζηση γιά τό μέτρο. Τό i θά τό προφέρουμε σάν γ.

3. Multum... iactātus... multa... passus, οἱ μετοχές iactātus

καί passus ἀναφέρονται στό ὑποκ. τοῦ venit, τό ille, πού παρατέθηκε, ὅπως στόν "Ομηρο τό ὅ γε, γιά νά γίνει πύ ἐκφραστικός ὁ λόγος. Πρβλ. 'Ομ. α, 1 κ.ἐξ. "Ἄνδρα μοι ἔννεπε... ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη... πολλὰ δ' ὅ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα. Τό ille ἔχει ἀντιθετική ἔννοια = παρ' ὅλο πού παρασύρθηκε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ (στά κύματα), ἔφτασε. Τό iactāti, πού λέγεται, ὅπως τά 'Ελληνικά «σαλεύεσθαι» καί «ριπτάζεσθαι», γιά κείνους πού παρασύρονται ἀπό τά θαλασσινά κύματα κι ἀπ' τοὺς ἀνέμους ἐδῶ καί κεῖ, ἐδῶ ἀναφέρεται καί στίς περιπλανήσεις στήν ξηρά. passus = ἀφοῦ ἔπαθε, μετοχή τοῦ patiōr, passus sum, pati = πάσχω. alto mari = στήν ἀνοιχτή θάλασσα, στόν πόντο.

4. vi sup̄erum, «θεῶν ἰότητι», 'Ομ. ρ. 119. superum = superorum. 'Η ἀκριβέστερη ἐρμηνεία τῆς φράσης φαίνεται ἀπό τίς ἐπόμενες λέξεις : saevae Junōnis ob iram. 'Η "Ηρα, ὀργισμένη ἡ ἴδια, θά ἐξοργίσει τόν Αἴολο καί τοὺς ἄλλους. saevae memōrem : πρόσεξε τή θέση τῶν δύο αὐτῶν ἐπιθέτων σέ ἀντιστοιχία μέ τά οὐσιαστικά πού ἀκολουθοῦν Junōnis ob iram = γιά τήν ὀργή τῆς σκληρᾶς "Ηρας, ἡ ὁποία δέν ξεχνοῦσε. Αἰσχ. 'Αγαμ. 155. «μνάμων μῆνις», ὑπαλλαγή.

5. multā quoque et = πολλά ἀκόμα καί. Τό quoque et = (quoque etiam) τονίζει τή σπουδαιότητα τοῦ δεύτερου μέρους. dum condēret = ὥσότου κτίσει. Οἱ σύνδεσμοι dum, donec καί quoad συντάσσονται μέ ὀριστική, ἂν τό πράγμα παρουσιάζεται βέβαιο, μέ ὑποτακτική ἂν παρουσιάζεται ἀμφίβολο ἢ ἂν φανερώνεται ταυτόχρονα καί σκοπός ἢ αἰτία· στήν περίπτωση τῆς ὑποτακτικῆς ὑπάρχει καί ἡ βούληση καί ἐπιθυμία αὐτοῦ πού ἐνεργεῖ. Χρόνοι τοῦ condo : condo, condidi, conditum, condēre, δηλ. τήν πόλη τοῦ Λαβινίου· inferretque = καί φέρεי στό (Λάτιο).

6. deos εἶναι οἱ Penātes, δηλαδή οἱ ἐφέστιοι ἢ Μύχιοι θεοί τῆς Τροίας, πού τοὺς ὀνομάζει ἄλλοῦ ὁ ποιητής Phrygiōs Penātes. Αὐτοὺς ἔσωσε παίρνοντας μαζί του ὁ Αἰνείας. Latio, δοτ. τοῦ in Latium : ὅχι σπάνια στοὺς ποιητές ρήματα πού φανερώνουν κάποια κίνηση συντάσσονται μέ δοτική. 'Η δοτική ὑπάρχει, γιὰτί ἡ φράση ἔχει ἠθική σημασία. unde = a quo, δηλ. ἀπ' τόν ὁποῖο Αἰνείας· ἄλλοι ἀναφέρουν τό unde στό Λάτιο, δηλ. ἀπό τό Λάτιο.

7. Albānique patres = καί οἱ 'Αλβανοί πατέρες (πρόγονοι). ἔτσι ποιητικά παρουσιάζεται ἡ "Αλβα Λόγγα, χτισμένη ἀπ' τόν 'Ασκάνιο, γιό τοῦ Αἰνείας. altae moenīa Rōmae = τῆς ψηλῆς Ρώμης τά

τείχη· ποιητική περιγραφή τῆς Ρώμης, πού λέγεται καί alta, γιατί ἦταν χτισμένη πάνω σέ λόφους.

8. Musā. Ὁ Ὅμηρος καί γενικά οἱ ἐπικοί ποιητές ἐπικαλοῦνται τή Μούσα στήν ἀρχή τοῦ ἔπους· βλ. Ὀμ. α, 1 "Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα" ἀλλά ὁ Βιργίλιος τήν ἐπικαλεῖται ἀπό ἐκεῖνο τό σημεῖο πού πρόκειται νά ἐκθέσει σπουδαιότατα καί πολύ ἀξιόλογα πράγματα· πρβλ. Ὀμ. α, 10 τῶν ἀμόθεν. causas = τίς αἰτίες δηλ. τῶν ἀκολουθῶν: tot volvere casus, tot adire labōres πού φανερώνονται μέ τά quo numīne laeso quidve dōlens. quo numīne laeso = quam ob laesionem numinis. Τό numen ἔχει ἐδῶ τήν ἀρχική σημασία τῆς θελήσεως, δηλαδή χρησιμοποιεῖται ἀντί τοῦ voluntate = quā (Junonis) voluntate (ab Aenea) offensā, neglecta = ἀφοῦ ποιά θέληση τῆς Ἥρας ταπεινώθηκε, ἀμελήθηκε· ἄλλοι δέχονται τή λέξη numen μέ τή σημασία τῆς θεότητας = quo deo offenso. Πάντως πρέπει νά ἐννοήσουμε τήν Ἥρα καί ὄχι ἄλλη θεότητα γενικά. Ὁ Αἰνείας ἐναντιώθηκε στή θέληση τῆς Ἥρας, χωρίς νά τό θέλει καί νά τό γνωρίζει, μέ τήν ἴδρυση τοῦ Ρωμαϊκοῦ γένους, πού ἦταν γραφτό νά ἐξολοθρεῖ τήν Καρχηδόνα.

9. quidve dolens = ἡ γιατί λυπημένη, στενοχωρημένη· εἶχε ἡ Ἥρα προσωπική ἀφορμή νά μισεῖ τούς Τρῶες, γιατί δέν πῆρε τό καλίστειο ἀπό τόν Τρῶα Πάρι, πού ἔκρινε τίς τρεῖς θεές Ἥρα, Ἀφροδίτη, Ἀθηνᾶ, καί γιά τίς τιμές τοῦ Γανυμήδη, πού ἀρπάχτηκε, ὅπως ἀναφέρεται στούς στίχους (23 - 28). volvere casus = νά ὑποφέρει συμφορές· τό volvere, πού εἶναι εἰδικό ρῆμα γιά τά χρόνια πού φεύγουν κι ἐρχονται (volventibus annis), ἐδῶ μεταφέρεται στίς συνεχεῖς συμφορές, πού ξανάρχονται μέ ἀλλαγὴ σάν σέ κύκλο καί περίοδο. Οἱ χρόνοι volvo, volvi, volūtum, volvere. adēo labōres = ἀναλαβαίνω κόπους, πόνους, ἀγῶνες.

10 - 11. insignem pietāte virum = σπουδαῖο γιά τήν εὐσέβεια, εὐσεβέστατο ἄνδρα, δηλ. τόν Αἰνεία. Κύρια ἀρετή τοῦ ἥρωα εἶναι ἡ pietas, ἡ εὐσέβεια πρὸς τοὺς θεοὺς καί τοὺς γονεῖς. impulērit, παρακινῶ, ἐξαναγκάζω. Ἡ χρῆση τοῦ ρήματος αὐτοῦ μέ ἀπαρέμφ. (volvere - adire) στή θέση τῆς ὑποτακτ. μέ τό ut, ὅπως γίνεται στοὺς πεζοὺς (ut volveret - adiret), εἶναι ποιητική· animis, ἀφαιρ. in animis, πρβλ. τό ὁμηρ. φρεσί, θυμῷ. caelestibus, δοτική, caelestes - ium, οἱ θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ· irae, πληθυντικός ἀντί τοῦ ἐνικοῦ, τοῦ ὀνόματος

πού φανερώνει ψυχική συγκίνηση. tantaene... irae? Ρωτᾷ ἔτσι κι ἀπορεῖ ὁ ποιητής, γιατί ἔχει στό νοῦ του τήν ψηλότερη γιά τό θεό ἔννοια, πού ἐπικρατοῦσε τότε στούς μορφωμένους Ρωμαίους.

Στίχ. 81 - 123

81. Haec ubi dicta, δηλ. sunt, ἀμέσως ἀφοῦ εἰπώθηκαν αὐτά (δηλ. ἀπό τόν Αἰόλο) = ἀμέσως, καθώς εἶπε αὐτά (ὁ Αἰόλος). Ὁ Αἰόλος στίς παρακλήσεις καί τίς ὑποσχέσεις τῆς Ἥρας ἀπάντησε ὅτι εἶναι πρόθυμος, καί γιά λόγους εὐγνωμοσύνης πρὸς τήν Ἥρα, νά ἐκτελέσει καθετί πού διατάζει ἡ Ἥρα. *cavum... montem* = τό κούφιο βουνό, πού βρίσκεται πάνω ἀπό τή σπηλιά πού ἦταν κλεισμένοι οἱ ἄνεμοι, στό νησί Αἰολία, στήν κατοικία τοῦ Αἰόλου. Ὁμ. κ, 1 - 2 : *Αἰολίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ'· ἔνθα δ' ἔναιεν | Αἰόλος Ἰπποτάδης. conversa eus-ride* = ὅταν ἀναστράφηκε τό δόρυ, ἀφοῦ ἀνάστρεψε (ὁ Αἰόλος) τό δόρυ, ὥστε ἀπό κάθετη νά πάρει ὀριζόντια θέση. Ἀπ' ἐδῶ ἀρχίζει ἡ περιγραφή τῆς θύελλας, περιγραφή πού πρέπει νά σημειώσει κάποιος τόν πραγματολογικό της χαρακτήρα, ἀφοῦ πρόκειται γιά θύελλα κυκλωνική. Πηγὴ ἐμπνεύσεως ὁ Ὅμηρος· ε, 291.

82. *montem impūlit* = χτύπησε τό βουνό. Τό *impello*, γιά με-γαλύτερη δύναμη : *in latus* στά πλευρά, στά πλάγια· ἀπό τό χτύπημα μετακινήθηκε στά πλάγια τό βουνό, ὥστε νά ἀνοιχτεῖ χάσμα (= *porta* στίχ. 83) ἀπ' ὅπου ἐξορμοῦν οἱ ἄνεμοι. *ac* = *ac statim* = καί ἀμέ-σως· μέ τό *ac* φανερώνεται ἄμεση χρονική ἀκολουθία. *velut agmine facto* = σάν νά ἐγινε ἄγγμα, σάν νά ἀποτέλεσαν οἱ ἄνεμοι στρατό συν-ταγμένο σέ πορεία.

83. *qua data porta*· ἡ ὁλοκλήρωση τῆς φράσεως ἔχει ἔτσι : *qua (parte) data (est) porta*. *porta* = πύλη· ἡ λέξη, πού κυριολε-κτεῖται σέ στρατόπεδα καί φρούρια, εὐστοχα ἀπ' τόν ποιητὴ ἐδῶ χρησι-μοποιήθηκε, ἀφοῦ προηγουμένως εἰπώθηκε γιά τοὺς ἀνέμους ὅτι αὐτοὶ ἀποτέλεσαν τάχα στρατό συνταγμένο σέ πορεία. *ruunt· ruo, rui, rū- tum, ruere* = ὀρμῶ, ἐξορμῶ. *turbo - īnis*, ἄρσ. γ' = δίνη, ἀνεμοστρό-βιλος. *perflo*, α' συζ. ὁμαλ. = διαπνέω (πνέω διὰ μέσου).

84. *incubuēre mari* = ἔπεσαν πάνω στή θάλασσα. *incumbo, cubūi, cubitum, - ēre* : Ὁμ. ε, 295 - 6 *σὺν δ' Εὐρὸς τε Νότος τ' ἔπε-σσαν Ζέφυρός τε δυσαῆς | καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κῦμα κλίν-δων*. Ὁ παρακείμενος (*incubuēre*) φανερώνει αἰφνίδια καί γρήγορη κί-

νηση. Σ' αὐτόν ἀκολουθοῦν οἱ ἔνεστ. ruunt, volunt. totum (mare) a sedibus imis = ὅλη (τῇ θάλασσᾳ) ἀπ' τόν πυθμένα.

85. una = ὁμηρ. σύν. ruunt ἐνεργ. = eruunt = ἀναταράζουν, ἀναστατώνουν. eleber procellis = procellosus = ὁ θυελλώδης, ὁμηρ. Ζέφυρος δυσαιῆς· ἀπ' τοὺς τέσσερις ἀνέμους, πού μνημονεύει ὁ Ὅμηρος, λείπει ὁ Βοριάς, πού τόν ἀναφέρει πῶς κάτω (στίχ. 102).

87. virum = virorum. stridor - ὄρις, ἄρσ. γ' = τρίζιμο. rudens-entis, ἄρσ. γ' = τό καραβόσχοινο. Σ' ὅλο τό στίχο ὑπάρχει παρήχησι τοῦ r.

88 - 89. eripiunt... ex oculis. Μετάφραση τῶν ὁμηρ. ε, 293 κ.έξ. : ... σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε (ὁ Ποσειδῶν) | γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόνθεν νύξ. ponto δοτ. = στὸν πόντο. nox atra = νύχτα θεοσκοτεινῇ. incūbo, (āvi, ātum), ūi, ītum, āre = ξαπλώνομαι.

90. poli = caelum, τό μέρος στή θέση τοῦ ὅλου. crebris micat ignibus aether = λάμπει ἀπ' τίς συχνές ἀστραπές ὁ οὐρανός. crebri ignes = συχνές ἀστραπές. mico, ūi - āre = γιαλίζω, λάμπω, ἀστράφτω.

91. praesentem, κατηγορ. στό mortem, στό τέλος τοῦ στίχου = ἀναπόφευκτο, βέβαιον τό θάνατο. Πρόσεξε ὅτι τό ἐπίθετο εἶναι στήν ἀρχή καί τό οὐσιαστ. στό τέλος τοῦ στίχου· πῶς σπάνια γίνεται τό ἀντίθετο. intentant = minantur = ἀπειλοῦν· συνδύασε τήν ὅλη φράση μέ τό ὁμηρικόν ε, 305 νῦν μοι σῶς αἰπὺς ὄλεθρος.

92. extemplo = statim = ἀμέσως. Aeneae solvuntur membra. πρβλ. 'Ομ. ε, 297 καὶ τότε' Ὀδυσσεύς λῦτο γούνατα. frigus - ὄρις, οὐδ. γ' = ρίγος, κρύο : φόβος πού προκαλεῖ ρίγος. frigore ἀπ' τόν κρύο φόβο.

93. duplicis = ambas, duplex, ποιητ. : palmas = supinas manus = παλάμες. Συνήθιζαν αὐτοὶ πού προσεύχονταν νά σηκώνουν στὸν οὐρανὸ τὰ χέρια μέ τίς παλάμες ἀνοιχτές. tendo = τεντώνω. ingemit... voce refert. 'Ομ. ε, 298 : ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς δὴν μεγαλήτορα θυμόν.

94. o terque quaterque beati, πρβλ. 'Ομ. ε, 306 κ.έξ. τρισμάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις οἱ τότε' ὄλοντο | Τροίην ἐν εὐρείῃ· ἡ φράση φανερώνει τό μεγαλύτερο βαθμὸ τῆς εὐτυχίας.

95. quis, τύπος ἀρχαϊκός ἀντί τοῦ quibus = στοὺς ὁποίους, πού.

96. oppetere mortem (ὁμηρ. πότιμον ἐπισπεῖν) καὶ ἀπλά oppetere (στὸν πόλεμο) = νά πεθαίνει κανεὶς πρόθυμα. contigit = συνέβη· γιὰ τό καλὸ, δηλ. εἶχαν τήν εὐτυχία.

97. Tydide, κλητ. τοῦ Tydides, ὁ Τυδείδης, πού τόν ὀνομάζει ὁ ποιητής Danāum fortissimum gentis, ὅπως καί ὁ "Ὀμηρος λέει: *ὄν δὴ ἐγὼ κάριστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι*. Ἦταν πολὺ φυσικὸ νὰ θυμηθεῖ ὁ Αἰνείας τόν Τυδείδη, πού θά τόν σκότωνε, ἂν δὲν ἔτρεχε νὰ τόν βοηθήσει ἡ Ἀφροδίτη ('Ὀμ. ε, 274 κ.ἑξ.). *mene... non potuisse*, μόνη αἰτία. μέ ἀπαρέμφατο, χωρὶς δηλ. νὰ ἐξαρτιέται ἀπὸ κάποιο ρῆμα, συναντιέται πολλές φορές, ὅταν πρόκειται γιὰ θαυμασμό, ἐκπληξή, ἀγανάκτηση ἢ κάποιο ἄλλο παρόμοιο ψυχικὸ πάθος. Περισσότερο ὅμως μέ τό ἐρωτηματικὸ μόριο *ne* (μέ ἐρώτηση καί ἀπορία), πρβλ. : *ἐμὲ παθεῖν τάδε*. *Iliacis campis*, ἀφαιρ. τοπικὴ = *στὶς Ἰλιακές πεδιάδες*. *occumbere* = νὰ πέσω. *occumbo*, *cūbi*, *cubitum*, γ'.

98. *animam effundere* = νὰ ἐκπνεύσω. *effundo*, -*ūdi*, -*ūsum*, -*ēre* = χύνω ἔξω (γιὰ τὰ ὑγρά). *tua dextra*, ἀφαιρ. ὀργανικὴ = μέ τό δεξιὸ σου χέρι, γιατί τό *animam effundere* χρησιμοποιεῖται στή θέση τοῦ *perite* (νὰ χαθῶ).

99. *saevus* = ξακουστός, σκληρός (ὄχι μέ κακὴ σημασία) *ubi* = ὅπου. *Aeacidæ* = τοῦ Αἰακίδη, δηλ. τοῦ Ἀχιλλέα, σάν ἔγγονο τοῦ Αἰακοῦ. Ἀνάφερε στό *telo* = ἀπ' τό βέλος. *telum* = κάθε εἶδος ἐπιθετικοῦ ὅπλου. *iacet* = κείτεται (νεκρός). Τό *iacere*, ὅπως τό ἑλληνικὸ «κεῖσθαι», εἶναι ρῆμα εἰδικὸ γιὰ τοὺς νεκροὺς καί σκοτωμένους. Βρίσκεται σέ ἐνεστώτα γιὰ περασμένο βέβαια πράγμα, πού ὅμως ἀκόμα καί τώρα παραμένει ζωηρά στή μνήμη.

100. *Sarpēdon*, Σαρπηδών, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Λυκίων καί σύμμαχος τῶν Τρώων, σκοτώθηκε ἀπ' τόν Πάτροκλο καί μέ διαταγὴ τοῦ Δία μεταφέρθηκε ἀπ' τόν Ἀπόλλωνα μέ τόν Ὑπνο καί τό θάνατο στή Λυκία ('Ὀμ. Π. 477 κ.ἑξ.). *Simois*, ὁ Σιμόεις ποταμὸς πού χύνεται στό Σκάμανδρο πηγάζοντας ἀπ' τήν Ἰδη καί περνώντας μέσα ἀπ' τήν Τρωικὴ πεδιάδα. *corpora... volvit* πρβλ. 'Ὀμ. Μ, 22 - 23 : καὶ *Σιμόεις, ὅθι πολλὰ βοάγρια (scuta virum) καὶ τροφάλειαι (galeae) | κάλπεσον ἐν κονίησι* (= *volvit*) καὶ *ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν* (*fortia corpōra virum*).

102. *iacanti* = *clamanti*, *vociferanti* ἢ καί ἀπλὰ *dicenti*. Πρόσεξε τὴ συντακτικὴ θέση τῆς δοτικῆς πού περιγράφει τὴν κατάσταση τοῦ ὑποκειμένου σέ στιγμὴ πού συμβαίνει ἡ ἐνέργεια τοῦ κύριου ρήματος. Στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα γενικὴ ἀπόλυτη. Τό *iacere* σημαίνει πάντα κάποια κίνηση τῆς ψυχῆς· ὁ Αἰνείας εἶναι φανερά συγκινημένος.

Aquilōne, αφαιρ. τῆς αἰτίας, πού προσδιορίζει τό stridens = πού σφυρίζει (θύελλα), γιατί ξεκίνησε ἀπ' τό βοριά.

103. adversa. κατηγογ. = ἐναντία, δηλ. prora irrūens = πού ἔπεσε πάνω ἀπό τήν πλώρη. velum = τό πανί, τοῦ πλοίου δηλ. τοῦ Αἰνεία. ferit = κυτπάει : τό ρῆμα ferio - ferire· στό ferit ὑπάρχει ἡ ἔννοια τοῦ lacērat = διασπᾷ μέ τόν ὀρμητικό ἀέρα. Στή φράση πρβλ. 'Ομ. Ο, 626 : ... ἀνέμοιο δέ δεινός ἀήτης | ἱστίῳ ἐμβρέμεται. fluctus ad sidera tollit = σηκώνει τά κύματα μέχρι τ' ἀστέρια. Πρβλ. 'Ομ. ε, 313 : ὦς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κύμα κατ' ἄκρης.

104. avertit, πρέπει νά νοηθεῖ μέ τήν ἀμετάβλητη σημασία του = se avertit ἢ avertitur = ἀποστρέφεται undis dat latus, πρέπει νά νοήσουμε τή γεν. navis = prora latus navis fluctibus oppōnit = ἡ πλώρη ἐκθέτει τά πλευρά τοῦ πλοίου στά κύματα.

105. insequitur cumūlo... mons. cumūlo, αφαιρ. τοῦ τρόπου, πού προσδιορίζει τό insequitur : cumūlo = cumulātīm, mole sua = μέ σωρό, μέ τόν πολύ μεγάλο ὄγκο του πέφτει πάνω. praerūptus aquae mons = ἀπότομο βουνό νεροῦ. Μέ τή μονοσύλλαβη λέξη mons στό τέλος τοῦ στίχου παριστάνεται τό ἀπότομο τοῦ μεγάλου κύματος.

106 - 107. hi... his, πρόκειται γιά τοὺς ναῦτες τοῦ πλοίου τοῦ Αἰνεία. hi = αὐτοί πού βρίσκονται στήν πρύμνη, his = σ' αὐτούς πού βρίσκονται στήν πλώρη. pendēo, pependi, -ēre = κρεμιέμαι, αἰωροῦμαι. dehīscō, -hivī, -ēre = χάσκω. terram = τόν πυθμένα· ὁ πυθμένος δηλώνεται καί μέ τήν ὀργανική αφαιρετική harēnis, πού ἀκολουθεῖ καί προσδιορίζει τό furit : furit aestus harenis. Τό furēre συνηθισμένο ρῆμα γιά τήν ἀγριεμένη θάλασσα· ἡ λέξη aestus συχνά λέγεται γιά τήν ὀρμητικότερη κίνηση τῶν κυμάτων. 'Ωραία ἡ εἰκόνα· μ' αὐτήν πρέπει νά παραβληθεῖ ἡ παρόμοια τῆς 'Αντιγόνης τοῦ Σοφοκλῆ 586 κ.έξ. : ... πόντιον οἶδμα... κυλίνει βυσσόθεν κελαινὰν θίνα (= harenis).

108. tris, ἀρχαϊκός τύπος στή θέση τοῦ tres. Τό στόλο τοῦ Αἰνεία ἀποτελοῦσαν εἴκοσι πλοῖα. Notus, ποιητικά χρησιμοποιεῖται ἀντί τοῦ ἀνέμου γενικά, ὅπως καί πῶς κάτω τό Euris. saxa latentia = βράχοι κρυμμένοι. torquēo, torsi, tortum, -ēre = στρέφω, ἐκσφενδονίζω.

109. 'Η πλοκή τοῦ λόγου : Itāli vocant Aras saxa, quae sunt in mediis fluctibus· οἱ 'Αρές (Arae) εἶναι οἱ νησίδες πού ὀνομάζονται Αἰγίμοροι καί πού βρίσκονται στό στόμιο τοῦ κόλπου τῆς Καρχηδόνος.

110. dorsum, ἐπεξηγεῖ τό Arae, μεγάλη ράχη, μεγάλο κομμάτι βρά-

χου. mari summo, ἀφαιρ. τοπ. = πάνω στην επιφάνεια τῆς θάλασσας.

111. brevīa, εἶναι ἐπίθετο σέ παράλειψη τοῦ ὀνομ. vada, πού ἔγινε οὐσιαστικό = τὰ ρηχὰ τῆς θάλασσας, τὰ ἀβαθή. Μ' αὐτό συμφωνεῖ τό ἀκόλουθο syrtis = ἀμμουδερές ἀκρογιαλιές. urgēo = σπρώχνω, ξοκίλλω, ἀρχ. χρ. urgēo, ursi, urgēre.

112. vada = τὰ ρηχὰ νερά. vadis δοτ. inlido, -si, -sum, -ēre (in-laedo) = προσαράζω aggēre cingit harēnae = μέ σωρό ἄμμου περιζώνει. agger ἀρσ. γ' = χῶμα καί ποιητικά σωρός. Τήν ἄμμο αὐτή ἀνάσυρε ἡ θάλασσα ἀπ' τό βυθό (στίχ. 107).

113. Lycios, οἱ Λύκιοι εἶχαν ἔρθει νά βοηθήσουν τοὺς Τρῶες καί, ὅταν σκοτώθηκε ὁ ἡγεμόνας τους Πάνδαρος (ἢ Σαρπηδών), ἐπλευσαν μαζί μέ τόν Αἰνεία. veho, vexi, vectum, vehēre = ὀδηγῶ, φέρω, κομίζω. Orontem, τό ὄνομα τοῦτο πλάστηκε ἀπ' τό Βιργίλιο.

114. ipsius = αὐτοῦ, δηλ. τοῦ Αἰνεία. ingens pontus, ἔχει εἰπωθεῖ μέ ἔμφαση = τόσο μεγάλο κύμα σάν νά ἦταν ὅλη ἡ θάλασσα. a vertice = desūper, ab alto = ἀπ' τήν κορυφή, ἀπό πάνω.

115. magister, δηλ. navis = ὁ κυβερνήτης pronus - a - um = πρηνής (προύμυτα).

116. in caput, ὁμηρ. ἐπὶ κάρ = κατακέφαλα, πρβλ. 'Ομ. μ, 413 : ὁ δ' ἄρ' ἀρνευτῆρι εἰκῶς | κάππεσ' ἀπ' ἱκρίσων. ast illam = τό ἄλλο δέ, δηλ. τό ἀκυβέρνητο πλοῖο. ast = at, κανονικά στό Βιργίλιο συναντιέται τό ast μπροστά ἀπό λέξη πού ἀρχίζει ἀπό φωνῆεν. ibidem = ἐκεῖ, στό ἴδιο μέρος.

117. agens circum = circumagens, τμήση σύμφωνα μέ τήν 'Ελληνική σύνταξη = περιφέροντας. rapidus vorat aequōre vortex = ὀρμητικός ἀνεμοστρόβιλος μέ τή θάλασσα καταπίνει τό πλοῖο. Ποιητικά παριστάνει τόν ἀνεμοστρόβιλο νά καταπίνει μέ τή θάλασσα τό πλοῖο. Πρόσεξε στό στίχο τήν παρήχηση τοῦ φθόγγου r. vortex - īcis, ἀρσ. γ' = ἀνεμοστρόβιλος. vorat = absōrbet = καταπίνει. Μέ μοναδική ἐκλογή τῶν λέξεων περιγράφει τό πράγμα, γιατί μέ τόν ἦχο τους παριστάνεται αὐτό γραφικότερα.

118. rari, κατηγ. (dispersi = διασκορπισμένοι ἐδῶ καί κεῖ). in gurgite vasto = στήν ἀνοιχτή θάλασσα gurges - itis. ἀρσ. γ' = ἀνεμοστρόβιλος, στρίψιμο τοῦ νεροῦ, πολύ νερό. ('Ομ. μέγα λαῖτμα θαλάσσης). Τό rari κάνει τήν εἰκόνα ἀρκετά γραφική, ἄν φανταστοῦμε λίγους ἐδῶ καί κεῖ νά κολυμποῦν καί νά ἀπέχουν πολύ ὁ ἓνας ἀπ' τόν ἄλλον ἀντί-

θετα μέ τήν ἀπέραντη θάλασσα. Στή γραφικότητα συντείνει καί ὁ ἥρεμος σπονδειακός ρυθμός τοῦ στίχου. πο, ἀ' συζ. ὁμαλ. = κολυμπῶ.

119. arma, κυρίως οἱ ἀσπίδες καί οἱ δερμάτινες περικεφαλαῖες. tabulae, σανίδες τοῦ πλοίου· πρβλ. 'Ομ. μ, 67 : *πίνακας τε νεῶν Troia gaza* = Τρωικός θησαυρός· ἡ λέξη gaza, περσική, γαζοφυλάκιο ἑλλ. γάζα· τόν τρόπο τῆς συγκεντρώσεως τοῦ θησαυροῦ διηγεῖται ὁ Αἰνείας στό δεύτερο βιβλίο.

120. Πιονεῖ, μέ συνίζηση πρέπει νά προφερθεῖ σάν τετρασύλλαβη. 'Ιλιονεύς καί πίο κάτω "Αβας εἶναι ὀνόματα παρμένα ἀπ' τόν "Ομηρο. 'Αχάτης καί 'Αλήτης εἶναι ὀνόματα πλασμένα ἀπ' τό Βιργίλιο. 'Αχάτης κατά Σέρβιο ἀπ' τό ἀχάτης· ὑπῆρχε ὄνομα ποταμοῦ στή Σικελία· 'Αλήτης ὑπάρχει στή μυθολογία.

122. hiems = tempestas = ὁ χειμώνας, ἡ τρικυμία, ἡ κακοκαιρία, vicit = κατανίκησε, κατάβαλε. laxis compagibus = laxatis compagibus = ἀφοῦ χαλαρώθηκαν (διαλύθηκαν) οἱ ἄρμοι. omnes, δηλ. naves.

123. imbrem = aquam maris, θαλασσινό νερό. inimicum = exitiosum = ἐχθρικό, καταστρεπτικό. rimisque fatiscunt = καί διαλύονται ἀπό τά ρήγματα (ἀνοίγματα). Τό fatiscere εἶναι εἰδικό ρῆμα γιά τίς σπασμένες καί ἀνύπαρκτες δυνάμεις, ὥστε ἰσοδυναμεῖ μέ τό solvi, dilābi (νά διαλύεται, νά καταρρέει). rimisque fatiscunt = et solvuntur ut rimas agant· rimas agere = νά δέχονται ρωγμές, νά σπάζουν. Πρόσεξε τό πρωθύστερο σχῆμα, γιατί πρῶτα διαλύονται καί ἀνοίγονται ρωγμές, ἀπ' ὅπου μπαίνει τό καταστρεπτικό θαλασσινό νερό.

Στίχ. 198 - 210

198. ante, συνήθως θεωρεῖται τοῦτο ὡς ἐπιθετικός προσδιορισμός τοῦ malorum (= antiquorum malorum = τῶν προηγούμενων κακῶν), περισσότερο ὅμως πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς ἰσοδύναμο μέ τό adhuc = μέχρι τώρα, πρβλ. "Ομ. μ, 208 : «*ἼΩ φίλοι (= o socii), οὐ γάρ πῶ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν*» (neque enim ignāri sumus ante malorum)· τό enim δικαιολογεῖ γιατί τοὺς θυμίζει τίς περασμένες συμφορές.

199. graviōrā, εἶναι πολύ πίο βαριά, ἂν συγκριθοῦν μέ τήν τρικυμία πού τοὺς εἶχε καταβάλει, πρβλ. "Ομ. μ, 209 : οὐ μὲν δὴ τότε μεῖζον ἐπι κακόν· στή συνέχεια δέ τά graviora παραθέτονται τό ἓνα κοντά στ' ἄλλο.

200. vos et... vos et... Μοναδική δύναμη ἔχει ἡ ἀντωνυμία στό λόγο· εἶναι σάν νά ἔλεγε : vos enim iidem estis, qui et... rabīem

Scyllaeam = ad rabidam Scyllam. Μέ τό rabiem Scyllaeam παραλληλίζεται τό ἑλλην. βίη 'Ηρακλήη... 'Εξαρτᾶται ἀπό τό accestis = accessistis) ὅπως καί τό scopūlos. penitus sonantis = αὐτοῦς πού ἀντηχοῦν βαθιά (στό βάθος τους) πρβλ. 'Ομ. μ, 241 : ἀμφὶ δὲ πέτρῃ | δεινὸν βεβρόχει.

201. Cyclopia saxa εἶναι litus Cyclōpum saxōrum in Sicilia, στίς ὄχθες της καί στίς σπηλιές της, πού ἦταν κοντά στήν Αἴτνα, κατοικοῦσαν οἱ Κύκλωπες.

202. revocāte anīmos = πάρετε θάρρος· maestus timor = βαρὺς φόβος. experti, ἐνν. estis = ἀποκτήσετε ἐμπειρία· experior, expertus sum, -īri = ἀποκτῶ πείρα.

203. mittite = demittite = ἀπομακρύνετε, ἀποβάλετε. forsan = ἴσως. Τό μόριο forsan, fors sit an, ἀντί τοῦ fortasse (= ἴσως) εἶναι ποιητικό καί συντάσσεται ἢ μέ ὑποτ. ἐξαιτίας τοῦ an ἢ μέ ὀριστ. ὅπως ἐδῶ καί τότε εἶναι ἀπλό ἐπίρρ. συνώνυμο μέ τό fortasse. olim, ἐδῶ χρησιμοποιεῖται γιά τό μελλοντικό χρόνο· ἄλλοῦ γιά τόν παρελθοντικό χρόνο. 'Ο στίχος εἶναι ἐπιγραμματικός. Μέ τήν ὅλη φράση πρέπει νά παραβληθοῦν τά ἀντίστοιχα τοῦ 'Ομήρου μ, 212 : καί που τῶνδε μνήσσεσθαι οἶω, καί τοῦ Εὐριπίδη : ἀλλ' ἡδύ τοι σωθέντα μεμνησθαι πόνον.

204. Per tot discriminā rerum = μέσα ἀπό τόσους κινδύνους. discriminā rerum = οἱ κρίσιμοι καιροὶ τῶν πραγμάτων, κρίσιμοι καιροί.

205. fata = fati decrēta oracūlis et auguriis nobis significāta = οἱ ἀποφάσεις τῆς μοίρας πού φανερώθηκαν σέ μᾶς μέ χρησμούς καί σημάδια. quietae sedes = ἡσυχία διαμονή. ostendunt, στή θέση τοῦ promittunt = ὑπόσχονται.

207. durāte, μέ ἀμετάβατη σημασία = ὑπομένετε πρβλ. 'Ομ. Β', 299 : τλῆτε, φίλοι. res secundae = ἡ εὐτυχία.

208. curis ingentibus aeger = μολοντί ἦταν βαριά στενοχωρημένος ἀπ' τίς ὑπερβολικές φροντίδες. Τό aeger ἐδῶ ἀντί τοῦ tristis, maestus, curis vexatus et agitatus = ἐνοχλημένος ἀπ' τίς φροντίδες.

209. spem voltu simulat = μέ τό πρόσωπο κάνει πώς ἐλπίζει. premit = occultat = κρύβει. altum dolōrem corde = λύπη βαθιά στήν καρδιά.

210. se praedae accēgunt = ἀνασκουμπώνονται γιά τά λάφυρα, δηλ. ἐτοιμάζονται νά μαγειρέψουν τά σκοτωμένα ἐλάφια. praedae, δοτ. τοῦ σκοποῦ. dapibusque futūris, δοτ. τοῦ σκοποῦ = γιά τό μελ-

λοντικό ξεφάντωμα. "Ολη ἡ φράση ἀναλύεται ἔτσι : accingunt se ut ex praeda (cervis caesis) dapes futuras parent : daps - dapis = τό φαγοπότι, ἡ εὐωχία· λέγεται δέ πληθ. dapes ἀντί τοῦ daps.

Στίχ. 254 - 256

254. olli, ἀρχαία δοτ. ἀντί τοῦ illi δηλ. στήν 'Αφροδίτῃ. subridens = χαμογελώντας· πρβλ. 'Ομ. Θ, 38 : τὴν δ' ἐπιμειδίσας προσέφη νεφεληγερέτα Ζεύς.

255. voltu... serēnat. Συνηθισμένη στους ποιητές ἡ εἰκόνα αὐτῆ τῶν θεῶν μέ πολλή γραφικότητα. caelum tempestatesque serenat = ζαστερώνει τὸν οὐρανὸ καὶ (καταπαύει) τίς τρικυμίες.

256. libavit = ψηλάφησε. osculum. ὑποκορ. τοῦ os = στόμα. oscula libavit = μέ τό στόμα του φίλησε τό στόμα. natae = τῆς κόρης : δηλ. τῇ φίλησε. τό natae μέ ἔμφαση γιατί προηγήθηκε τό olli. dehinc, ὡς δισύλλαβο πρέπει νά προφερθεῖ = ὕστερα.

257. parce metu = noli metuere = μὴ φοβᾶσαι. metu, δοτ. ἀντί τοῦ metui, Cytherēa, ὁμηρ. Κυθήρεια : ἐπίθετο τῆς 'Αφροδίτης ἀπ' τό νησί τῶν Κυθήρων πού λατρευόταν στους ἀρχαιότατους χρόνους καὶ κοντά του, σύμφωνα μέ μεταγενέστερη παράδοση, βγῆκε πάνω ἀπ' τὰ κύματα. manent immōta tuorum fata tibi, αὐτά τὰ λείει ὁ Δίας, γιατί ἡ 'Αφροδίτῃ μέ παράπονο τοῦ εἶχε πεῖ : quae te sententia vertit? immōtus, -a, -um = ἀκούνητος, ἀμετακίνητος, ἀμετάβλητος. fata tuorum = ἡ μοίρα σου, δηλ. ἡ θεϊκὴ σκέψη γιὰ τὸν Αἰνεία. tibi, δοτ. χαριστική.

258 - 259. urbem et moenia = urbis moenia. Lavini ἀντί Lavinium. sublimem feres ad sidēra caeli = σηκωτὸ θά φέρεις στους θεούς. Αὐτά ἀναφέρονται σ' ὅσα εἶχε πεῖ μέ παράπονο ἡ 'Αφροδίτῃ στό Δία, caeli quibus adnuis arcem = στους ὁποίους ὑπόσχεται τὴν 'Ακρόπολη τ' οὐρανοῦ (στίχ. 250). magnanimus = μεγάλοψυχος.

261. hic, δηλ. ὁ Αἰνείας. tibi, δοτ. ἡθικῇ. quando = quoniam = γιατί, ἐπειδὴ· remordet ἀντί τοῦ iterum, itērumque mordet : non cessat mordēre, εἶναι πῶς δυνατό ἀπ' τό mordet = σέ στενοχωρεῖ.

262. longius et volvens. Τό longius πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό volvens, πού εἶναι ἴσο μέ τό evolvens = καὶ ξεφυλλίζοντας πῶς πέρα· ἡ μεταφορὰ ἀπ' τό βιβλίο. movebo = θά μετακινήσω, θ' ἀποκαλύψω.

263. Italia = in Italia. populos feroces = populos bellicōsos, δηλ. τούς Ροτούλους καί τούς Τυρρηγούς.

264. contūdet = superabit, vincet - θά νικήσει, θά καταβά-
λει. Οἱ χρόνοι contundo, -tūdi, -tūsum, -ēre = συντρίβω. mores...
ponet = θά κτίσει τείχη.

265 - 266. aestas, κυρίως τό καλοκαίρι, ἐδῶ τό μέρος στή θέση
τοῦ ὅλου, σέ συνεκδοχή, ὅπως καί πῶς κάτω. terna hiberna (castra) =
tres hiemes, δηλ. τρία χρόνια. dum = ὡσότου vidērit, μέλλοντας
δεύτερος = θά ἔχει δεῖ. Rutūlis subactis, δοτ. τῆς ἀναφορᾶς = ex
quo Rutūli subacti erunt = ἀφότου ὑποταχθοῦν οἱ Ροτούλοι· ἡ δοτ.
τῆς ἀναφορᾶς πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό transiērint (θά ἔχουν περάσει) :
Ἡ πτώση ἐδῶ σύμφωνα μέ τό ἑλληνικό ἰδίωμα, Πρβλ. Θουκυδ. III,
29, 2 «ἡμέραι... ἦσαν τῇ Μυτιλήνῃ ἐαλωκυία ἐπτά». Οἱ Ροτούλοι, λαός
τοῦ Λατίου, ἐπιτέθηκαν στους Τρῶες μέ τήν παρακίνηση τοῦ βασιλιᾶ
τους Τούρνου, αὐτός δέ ὁ ἀγῶνας εἶναι τό θέμα τῶν τελευταίων βιβλίων
τῆς Αἰνείαδας.

267. at, ἀντίθεση στό hic τοῦ στίχ. 261. at, σύνδεσμος = ἀλλά.
puer Ascanīus, ὁ μικρός γιός τοῦ Αἰνεία πού τόν γέννησε ἡ Κρέουσα.
nunc = τώρα, σ' ἀντίθεση πρός τό προηγούμενο κατηγορήμα Iulus
(στίχ. 268). Iulo, κατηγορούμενο σέ δοτ. γιά νά συμφωνήσει μέ τό
cui. Ὁ πρῶτος πού εἰσηγήθηκε τήν καταγωγή τῆς Ἰουλίας γενιᾶς
ἀπ' τόν Ἰουλο ἦταν ὁ Ἰούλιος Καίσαρας.

268. Iulus, ἔτσι λεγόταν κι ἓνας ἀπ' τούς γιούς τοῦ Τρώα. res
Iulia = τά τοῦ Ἰλίου, τό κράτος τῆς Τροίας. stetit, δηλ. incolūmis
regno, ἀφαιρ. μεταφορικά = στό ὕψος τῆς δυνάμεώς του.

269. magnos orbis, ἔτσι ὀνομάζονται οἱ κύκλοι τοῦ χρόνου, σέ
ἀντίθεση μέ τούς μικρότερους κύκλους τῶν μηνῶν, πού ἀποτελοῦν τό
χρόνο. volvendis = volventibus = πού περιοδικά ξανάρχονται. volvo,
σέ μέση σημασία : πού περιστρέφονται μέ τό περιοδικό ξαναγύρισμα.
mensibus = τῶν μηνῶν.

271. transfēret = θά μεταφέρει (δηλ. στήν Ἀλβα ὁ Ἀσκάνιος).
Τόν τριακοστό χρόνο ὁ Ἀσκάνιος θά χτίσει τήν Albam longam καί ἀπ'
τό Λαβίνιο θά μεταφέρει τήν ἔδρα σ' αὐτή. Longam... Albam, συνηθι-
σμένη ἐκφορά εἶναι Alba Longa, ἀλλά σύμφωνα μέ τήν ἀρχαίκή ἀκολου-
θία τῶν λέξεων τό ἐπίθετο πηγαίνει μπροστά (ὅπως bona dea, patria
potestas, sacra via). multa vi = πολύ δυνατά. muniet = θά ὀχυρώσει.

272. hic, ἐπὶρρ. ἐδῶ, δηλ. στήν "Αλβα, iam = ἀμέσως, ἔπειτα. ter centum = τριακόσια. Ὁ Αἰνείας θά βασιλέψει τρία χρόνια, ὁ Ἀσκάνιος τριάντα, καί τριακό οἱ Ἀλβανοί βασιλιάδες. Πρόσεξε τοὺς ἀριθμητικούς συνδυασμούς τοῦ τρία σάν ἱεροῦ ἀριθμοῦ. regnabitur (ἀπρόσωπα) = θά ὑπάρχει βασιλεία.

273. gente sub Hectorēa, ἀπλά ἀντί τοῦ gente sub Troiana, ἀπ' τόν Ἑκτορα, ἐξαιρετικό ἥρωα τῶν Τρώων. regīna, θυγατέρα τοῦ βασιλιᾶ· sacērdos = virgo Vestalis = Ἑστιάδα.

274. gravis = gravidā = ἔγκυος, κυοφοροῦσα· πρόκειται ἐδῶ γιὰ τή θυγατέρα τοῦ Νουμίτωρα Ρέα Σίλβια, πού ἀναγκάσθηκε νά γίνει ἑστιάδα ἀπ' τόν ἀδελφό τοῦ Νουμίτωρα Ἀμούλιο πού ἄρπαξε ἀπ' τόν ἀδελφό του τό θρόνο· geminam... prolem = θά γεννήσει δίδυμα, δηλ. τό Ρωμόλο καί τό Ρέμο. Proles, is θ. = γόνος, παιδί. Ilia = Troiana : εἶναι ἡ Ρέα Σίλβια. Τό ὄνομα τοῦτο φαίνεται μετὰφραση τοῦ ἑλλην. Ρέα Ἰδαία ("Ιδη = δάσος, silva)· ἔτσι ὀνομάζεται ἡ θεά Κυβέλη.

275. lupae nutricis = τῆς λύκαινας πού τόν θήλαξε. Τό Ρωμόλο θήλασε λύκαινα. Ὅταν πέθανε αὐτή, ὁ Ρωμόλος ἀφαίρεσε τό δέρμα της καί μ' αὐτό ντύθηκε γιὰ νά τή θυμᾶται καί νά τήν εὐγνωμονεῖ. tegmine = μέ τό κάλυμμα, μέ τό δέρμα. tegmen, īnis οὐ. (tegimen, -īnis) καί tegmentum, i (tegimentum, i). fulvo = μέ τό ξανθό. tegmine (= pelle) laetus = χαρούμενος πού φοροῦσε τό δέρμα.

276. excipiet gentem, δηλ. Aeneae = θά διαδεχτεῖ (ὁ Ρωμόλος) τό γένος τοῦ Αἰνεία καί θά τό συνεχίσει ἀπ' τήν Ἀλβα στή Ρώμη. Κληρονόμος τῆς Ἀλβας ἦταν ἡ Ρώμη. Mavortia = τοῦ Ἀρη, ἀπ' τό Mavors, πού εἶναι ἀρχαιότερος τύπος τοῦ Mars ("Αρης). Τούτου γιός ἦταν ὁ Ρωμόλος.

277. Romanos dicet, ἐξήγηση ἐτυμολογική. suo de nomine = ἀπ' τ' ὄνομά του.

278. his, δηλ. Romanis rerum, πρέπει νά τό πάρουμε μαζί καί στό metas (= terminos) καί στό tempora. sine fine = infinitum· τοπικά καί χρονικά.

279. imperium sine fine dedi = τό κράτος αἰώνιο στόδωκα. Αὐτό τό δίνει ὁ Δίας σύμφωνα μέ τοὺς ὁρισμούς τῆς Μοίρας καί ὄχι περισσότερα. quin ἀπό τό quine (= πῶς ὄχι;) = ἀλλά βέβαια· μέ

τῆς ὀργισμένης (aspera) Ἥρας.

280. *fatigat = vexat = requiescere non sinit = δέν αφήνει νά ήσυχάσουν, διαρκῶς ταράζει. metu = ἀπό φόβο, μήπως δηλ. ἔρθει ὁ Αἰνείας στήν Ἰταλία καί ἰδρύσει κράτος πού πρόκειται νά καταστρέψει τήν Καρχηδόνα.*

281 - 282. *consilia in melius referet = θ' ἀλλάζει τή γνώμη του πρὸς τό καλύτερο. fovēbit = θά περιθάλπει, δηλ. θά εὐνοήσει τόσο τοὺς Ρωμαίους, ὥστε νά τοὺς κάνει δεσπότες (κύριους) τοῦ κόσμου. rerum (= orbis terrarum) dominos. gentemque togatam, μέ τό que γίνεται πιά ἀκριβής ὁ προσδιορισμός τοῦ Romanos. gentem togatam = τό τηβεννοφόρο ἔθνος. Ἡ toga (τήβεννος) ἦταν τό ἐθνικό φόρεμα τῶν Ρωμαίων, ἄσπρο πούφθανε μέχρι τά πόδια.*

283. *sic placitum, δηλ. mihi est = sic decrevi = ἔτσι ἀποφάσισα. Συνηθισμένη ἡ παράλειψη τοῦ esse σέ τέτοιες φράσεις. lustrum (οὐδ.) = τό καθάρισμα, ὁ ἐξαγνισμός τῶν πολιτῶν, πού γινόταν κάθε πέντε χρόνια. lustris labentibus = μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ.*

284. *domus Assarāci = τό σπίτι τοῦ Ἀσσάρακου, τοῦ παπποῦ τοῦ Ἀγχίσῃ καί πρόπαππου τοῦ Αἰνεία. domus Assaraci = οἱ Ρωμαῖοι πού κατάγονται ἀπ' τοὺς Τρῶες. Phthia = ἡ Φθία, πατρίδα τοῦ Ἀχιλλέα. Mycēnae = Μυκῆνες πρωτεύουσα τοῦ κράτους τοῦ Ἀγαμέμνονα. Μέ τή Φθία καί τίς Μυκῆνες δηλώνεται ὅλη ἡ Ἑλλάδα, πού ὑποτάχτηκε στή Ρώμη τό 146 π.Χ.*

285. *servitio premēt = μέ δουλεία θά βασανίσει· ἡ φράση τούτη πιά ἰσχυρή ἀπ' τή φράση imperio premet· σχετική καί ἡ ἔννοια τοῦ dominābitur = θά κυριαρχήσει. Argis, ἀφαιρ. τοῦ Argi - orum = Ἄργος· οὐδ. τό Ἄργος· ἡ ἀφαιρ. στό dominābitur victis Argis, τοῦ Ἄργους πού νικήθηκε.*

286. *pulchra Troianus origine Caesar. Πρόσεξε τήν ἀντιστοιχία τῶν ἐπιθέτων καί τῶν οὐσιαστικῶν pulchra origine = clara, egregia origine. Μέ τοὺς στίχους 286 - 296 ὁ Βιργίλιος ἐξυμνεῖ τόν Αὐγουστο. Αὐτός ὀνομαζόταν Iulius Caesar μέ τό δικαίωμα τῆς υἱοθεσίας καί ἐπειδὴ ἡ Ἰουλία γενιά καταγόταν ἀπ' τόν Ἰούλο ὀνομάστηκε Troianus. Ὀλόκληρο τό ὄνομα τοῦ Αὐγουστου ἦταν G. Iulius Caesar Octavianus.*

287. *imperium Oceano, famam qui terminet astris = πού τήν ἐξουσία του μέ τόν Ὠκεανό, τή φήμη του μέ τ' ἀστέρια θά ὀρίσει· ὑπερβολή.*

288. nomen, προσδιορισμός στό Iulius. demissum = dedūctum = πού κατάγεται.

289. caelo, άφαιρ. αντί in caelo : ό ύπαινιγμός στήν αποθέωση τοῦ Αὔγουστου. spoliis onūstum Orientis = γεμάτο από ανατολικά λάφυρα. Έννοεῖται ή έκστρατεία πού έγινε τό 30 π.Χ. μετά τή μάχη στό "Ακτιο ένάντια στή Συρία καί στή Μ. Άσία κατά τοῦ Πτολεμαίου καί τοῦ Φαρνάκου, πού ένώθηκαν μέ τόν Άντώνιο.

290. secūra = χωρίς φροντίδες, χωρίς ένοχλήσεις άπ' τήν "Ηρα. vocabitur votis = θά γίνεται καλεστός μέ εύχές, θά λατρεύεται σάν θεός. Ποιητικά έτσι παριστάνεται ή αποθέωση τοῦ Αὔγουστου· πρόσεξε τήν παρήχηση· hic quoque = καί αὐτός ό Αὔγουστος, όπως δηλ. καί ό Αινείας.

291. tum, μετάβαση στόν ύμνο τῶν άγαθῶν τῆς ειρήνης. aspēra saecūla mitēscent = οί άγριοι αἰῶνες θά εξημερωθοῦν. Εἶναι ή Pax Romana. Προσωποποιεῖ ό ποιητής τό χρόνο αποδίδοντάς του ιδιότητες πού άρμόζουν στους άνθρώπους. positis bellis = compositis bellis = finitis bellis = μέ τό σταμάτημα τῶν πολέμων.

292. cana = ή πανάρχαια (antiqua, prisca). Fides : "Η προσωποποίηση άφαιρεμένων έννοιῶν συχνά συναντιέται στή Ρωμαϊκή μυθολογία. Τό cana αναφέρεται καί στή Vestam. "Η Έστία εἶναι μία άπ' τίς πολιοῦχες θεότητες τῆς Τροίας πού μεταφέρθηκε μέ τούς έφέστιους θεούς άπ' τόν Αινεία στήν "Ιταλία. Remo cum fratre Quirīnus... Κυρῖνος εἶναι ό Σαβινικός "Αρης, ό θεός τῆς Σαβινικῆς φυλῆς. "Όταν ή φυλή αὐτή συγχωνεύθηκε μέ τή φυλή τῶν Ραμνήτων, ό Κυρῖνος ταυτίστηκε μέ τό Ρωμόλο, τόν έπώνυμο ήρωα τῆς Ρώμης. Οί άδελφοί Ρωμόλος καί Ρέμος συμφιλώθηκαν, άποῦ φιλονίκησαν μέχρι θανάτου· ή συμφιλίωση προμαντεύει τό τέλος τῶν εμφύλιων πολέμων, πού βασάνιζαν τή Ρώμη, καί εἶναι σύμβολο ήσυχίας καί ειρήνης.

293. iura dabunt = leges ferent = θά θέσουν νόμους, γιά νά υπερασπίζον τά δίκαια· ό δεύτερος Ρωμόλος ήταν ό Αὔγουστος Καίσαρας πού μέ τούς νόμους θά έπιβάλει τήν τάξη καί τή γαλήνη στό κράτος τῶν Ρωμαίων. dirus, a, um = φριχτός. ferro et compagibus artis, ένα γιά δύο, αντί τοῦ ferrēis compagibus artis = μέ σιδερένιες σφιχτές συναρμογές.

294. Belli portae, προσωποποίηση τοῦ πολέμου· ύπονοεῖ τό ναό τοῦ "Ιανοῦ, πού ήταν κλεισμένος μόνο σέ καιρό ειρήνης. Στά 29 κλείστη-

κε ὁ ναός. Ὁ πόλεμος παριστάνεται σέ καιρό εἰρήνης κλεισμένος σέ φυλακή, σέ καιρό δέ πολέμου ἐλεύθερος ἐνάντια στούς ἐχθρούς. Furor impius = ἡ ἀσεβής μανία (τῶν ἐμφύλιων πολέμων). intus = μέσα (στό ναό).

295. centum vinetus aënis nodis = δεμένη μέ ἑκατό χάλκινα δεσμά· vinetus, παθητ. μετοχή τοῦ vincio, vixi, vinetum, vincire = δένω. post tergum = ἀπό πίσω. aënus, a, um = χάλκινος. aes - aeris = χαλκός.

296. fremet horridus ore cruēto = θά βρυχιέται φριχτά μέ ματωμένο στόμα. Πρόσεξε τήν παρήχηση τοῦ φθόγγου r. frēmo, -ūi, -itum, -ēre = βρυχιέμαι.

Στίχ. 441 - 493

441. lucus, ἀρ. = ἄλσος. fuit, ἄς μεταφραστεῖ μέ παρατατικό. laetissimus umbrae, τό ἐπίθετο laetus συντάσσεται μέ γενική, ὅπως τά ρήματα πού φανερώνουν ἀφθονία = πλουσιότατο σέ σκιά.

442 - 443. quo primum... signum, ἡ σειρά τῶν λέξεων : quo loco (ὅπου) Poeni iactati undis et turbine effodere primum signum. effodio, -odi, -ossum, -ēre = ἀνασκάφω. signum = omen = σημάδι.

444. monstrarat = monstraverat, ὑπερσ. τοῦ monstro α' συζ. ὁμηρ. = δείχνω. caput acris equi ἐπεξηγεῖ τό signum = δηλ. κεφάλι θυμωμένου ἀλόγου. Τά νομίσματα τῆς Καρχηδῶνας ἔφεραν κεφάλι ἀλόγου.

444 - 445. sic nam = nam sic. fore = futūram esse μέ ὑποκείμενο τό gentem, κατηγορούμενο δέ τό egregiam bello et facilem victu : victus -us (vivo) = τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή. facilem victu = εὐκόλο στό νά ἔχει τά ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς· (πρβλ. τό ὁμηρ. Z 138, δ 805 : θεοὶ ρεῖα ζῶοντες). egrēgius, a, um (e - grex) = ἐξαιρετος, θαυμάσιος.

446. Sidonia : ἡ Διδῶ ὀνομάζεται ἔτσι ἀπό τή Σιδῶνα, πρωτεύουσα τῆς Φοινίκης.

447. condebat ὅταν ἐρχόταν μέσα ὁ Αἰνείας, δέν εἶχε τελειώσει τό χτίσιμο τοῦ ναοῦ. donis et numine, οἱ ἀφαιρετικές ἐξαρτιοῦνται ἀπ' τό opulentum (= ἰσχυρό)· τά πλούσια δῶρα (donis) πού προσφέρονταν ἦταν ἀποτελέσματα τῆς δυνάμεως καί τῆς προστασίας τῆς θεᾶς

(divae), nūmen - īnis, ου. (nuo) = νεῦμα, βούληση, ἰδίως τοῦ Θεοῦ, θεία δύναμη καί ἐξουσία.

448 - 449. cui gradibus = cuius (= τοῦ ὁποῦ ναοῦ). gradibus, ἀφαιρ. (ἀπό τὰ σκαλοπάτια). aënea surgebant limīna = ὑψώνονταν χάλκινα σκαλιά. nexaeque aere trabes, δηλ. surgebant = καί χαλκοδεμένες παραστάδες: μπορούσε ὁ ποιητής νά πεῖ γενικά πῶς τὰ σκαλιά κι οἱ παραστάδες ἦταν ἀπό χαλκό· μεταχειρίστηκε ὁμοίως τό ῥῆμα surgebant (ὑψώνονταν), γιατί εἶναι πιό εἰκονικό ἀπό τό ἄχρωμο erant, ὅπως λέει καί ἀμέσως πιό κάτω foribus cardo stridebat aënis ἀντί τοῦ ἀπλοῦ καί ἄχρωμου fores erant aënae. fores - ium πληθ. = πόρτα· cardo - īnis (ἀρσ.) = μοχλός (πόρτας). strīdo, -di, -ēre = τρίζω. Πρόσεξε ὅτι καί οἱ δύο στίχοι ἀρχίζουν ἀπ' τῆς λέξεως aënae - aere, ἐνῶ ὁ δεύτερος τελειώνει μέ τή λέξη aënis. Πρέπει νά παρατηρηθεῖ καί ἡ ποικιλία τῶν ἐπιθέτων, aënea, aere, nexae, aënis.

450. nova res oblata = πράγμα πού ἐμφανίστηκε ἀπροσδόκητα. Αὐτό στή συνέχεια ξεκαθαρίζεται (453). timōrem, ὁ φόβος τοῦ Αἰνεία προερχόταν ἀπό τό ὅτι δέ γνώριζε πῶς θά τόν ὑποδεχόταν ἡ Διδώ. leniit, παρακ. τοῦ lenio δ' συζ. ὁμ. = καταπραΰνω.

452. adflictis rebus, ἀφαιρ. ἀπόλυτη = in rebus adflictis = στήν ἐσχατή (πιό μεγάλη) ἀπορία. melius confidēre = νά ἔχει περισσότερη πεποίθηση (θάρρος). sub . . . templo = in inferioribus partibus templi = ἀπό τή βάση τοῦ θεμελίου. singula = τό καθένα (τοῦ ναοῦ). lustro α' συζ. ὁμ. = ἐξετάζω, παρατηρῶ.

454. reginam opperīens = περιμένοντας τή βασίλισσα· opperīor, -perītus καί pertus sum, -īri = περιμένω. Ὁ ποιητής δέν ξεκαθαρίζει ἀπό ποῦ εἶχε τήν πληροφορία ὁ Αἰνείας ὅτι θά προσερχόταν στο νάο ἡ βασίλισσα γιά νά σκεφτεῖ σ' αὐτόν, κατά τῆς συνήθειες τῶν Ρωμαίων, γιά τὰ κοινά, σέ χρόνο πού θά ἦταν αὐτός ἐκεῖ. quae fortuna sit urbi πλάγια ἐρώτηση πού ἐξαρτᾶται ἀπό τό mirātur τοῦ στίχ. 456, ὅπως καί οἱ αἰτιατικές manus καί labōrem. Τήν εὐτυχία τῆς πόλεως ὁ Αἰνείας συμπεράνει ἀπό τή μεγαλοπρέπεια τῆς κατασκευῆς.

455. artificum manus inter se, ὑπονοεῖται, τό certantes = τά χέρια τῶν τεχνιτῶν πού συναγωνίζονταν ὁ ἕνας τόν ἄλλο. opērum labōrem = opēra laboriosa = ἔργα κουραστικά.

456. ex ordīne, σάν ἐπιθετικός προσδιορισμός τοῦ pugnas = τῆς μάχης τῆς ζωγραφισμένης στή σειρά.

457. *famā*, ἀφαιρ. ὀργανική = μέ τή φήμη.

458. *ambōbus* = καί στούς δύο· δηλ. ἀπ' τό ἓνα μέρος στούς Ἀτρεΐδες, πού ἦταν γι' αὐτούς ὀργισμένος ὁ Ἀχιλλέας, γιατί ὁ ἄλλος Ἀτρεΐδης (Ἀγαμέμνων) ἄρπαξε τή Βρῆσηίδα, ἀπό τό ἄλλο μέρος στόν Πρίαμο, πατέρα τοῦ Ἑκτορα πού σκότωσε τόν Πάτροκλο.

459. *constitit* = στάθηκε.

460. *plena nostri laboris* = *plena (fama) nostri laboris* = γεμάτος ἀπ' τή φήμη γιά τίς δικές μας συμφορές τοῦ πολέμου = *labor* = πόνος, συμφορά.

461. *en Priāmus* = νά ὁ Πρίαμος. Τό *en* ἔδω μέ ὀνομαστική, ἄλλοῦ μέ αἰτιατική. *hic etiam* = καί ἐδῶ. *laudi* = *virtūti* = στήν ἀρετή. *suā praemiā* = τά δικά της βραβεῖα.

462. *sunt lacrimae rerum*, ὁ στίχος εἶναι παροιμιώδης. Τό *rerum* εἶναι γεν. ἀντικειμενική στό *lacrimae* καί σ' αὐτό πρέπει νά νοήσουμε τό ἐπίθετο *humanarum*, ἀπό τό πῶς κάτω *mortālīa* = ὑπάρχουν δάκρυα γιά τίς ἀνθρώπινες δυστυχίες, ὑπάρχουν δηλ. καί ἐδῶ ἄνθρωποι πού κλαῖνε γιά τίς συμφορές τῶν ἄλλων. Συγγενεῖς στό νόημα ἡ ἀκόλουθη πρόταση *et mentem mortālīa tangunt* = καί οἱ τύχες τῶν θνητῶν (*mortālīa*) συγκινοῦν (= *tangunt*) τήν καρδιά (= *mentem*).

463. *solve metus* (σκέψου τό *corde*) = διῶξε τούς φόβους (ἀπ' τήν ψυχή σου) *haec fama* = *harum rerum fama* = ἡ φήμη τῶν κατωρθωμάτων μας. *tibi* δοτ. ἡθική· ἀπευθύνεται στόν Ἀχάτη, ὑπονοεῖ ὅμως καί τόν ἑαυτό του.

464. *pictūrā inani*, ἀφαιρ. ὀργανική = μέ τήν ἄψυχη ζωγραφιά. Ὁ καλός ζωγράφος ἐξαπατᾷ, γιατί προκαλεῖ στούς ἀνθρώπους τέτοια συναισθήματα καί πάθη, πού θά προκαλοῦσαν τά ἴδια τά πράγματα. *animum pascit* = εὐχαριστεῖ τήν ψυχή. *paseo*, *pavi*, *pastum*, *pascere* = βόσκω (ἐδῶ δίνω χαρά).

465. *multa gēmens* = στενάζοντας πολύ. *umēctat* = *irrigat* = βρέχει *largo flumīne* = μ' ἄφθονα δάκρυα (ἄφθονη ροή δακρύων) πρβλ. Ὅμ. Ι, 570 *δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι καί Θ*, 522 *δάκρυ δ' ἔδευεν ὑπὸ βλεφάροισι παρειάς*.

466 - 493. Στούς στίχους αὐτούς περιγράφει ὁ ποιητής εἰκόνες ζωγραφισμένες στούς τοίχους τοῦ ναοῦ πού δείχνουν ὀχτῶ σκηνές τοῦ Τρωικοῦ πολέμου σέ τέσσερα ἀντίστοιχα ζευγάρια πού δηλώνονται μέ τά ἐπιρρ. *hac... hac* (στίχ. 467 - 468), *hinc... parte... alia* (469 - 474):

δηλ. νίκη τῶν Τρώων μέ τόν Ἑκτορα (1) καί τῶν Ἀχαιῶν μέ τόν Ἀχιλλέα (1), τό φόνο τοῦ Ρήσου ἀπ' τό Διομήδη (2) καί τό φόνο τοῦ Τρώϊλου ἀπ' τόν Ἀχιλλέα (2), τόν ἐρχομό τῶν Τρωάδων στό ναό τῆς Παλλάδας (3) καί τόν ἐρχομό τοῦ Πριάμου στόν Ἀχιλλέα (3), τή βοήθεια τῶν Αἰθίοπων μέ τό Μέμνονα (4) καί τή βοήθεια τῶν Ἀμαζόνων μέ τήν Πενθεσίλεια (4).

466. Pergāma : ἔτσι ὀνομαζόταν ἡ ἀκρόπολη τῆς Τροίας, ὅπου βρίσκονταν οἱ ναοί καί τά ἀνάκτορα τοῦ βασιλιᾶ· συχνά ἡ λέξη δηλώνει καί τήν ἴδια τήν πόλη.

467. uti Grai (Graeci) fugerent... premēret Troiāna iuventus = πῶς ἔφευγαν οἱ Ἕλληνες, ἐνῶ τούς πίεζε ἡ νεολαία τῆς Τροίας.

468. Phryges, σκέψου fugerent, ἔφευγαν μέν οἱ Φρύγες (Τρῶες), instāret curru cristātus Achilles = ἐρχόταν ἐναντίον αὐτῶν πάνω στό ἄρμα ὁ Ἀχιλλέας μέ τήν περικεφαλαία.

469. Rhēsi (Rhēsus) = Ρῆσος : Θράκας βασιλιάς πού βοήθησε τούς Τρῶες. Γιά τό θάνατό του καί τό κλέψιμο τῶν ἀλόγων του ἀπ' τό Διομήδη κοίταξε Ὁμ. Κ, 334 κ.ἑξ. tentoria nivēis velis = σκηνή ἀπ' ἄσπρο πανί. Σκηνές ἀπ' ἄσπρο πανί στρατιωτικές ὑπῆρχαν στά χρόνια τοῦ ποιητῆ. Οἱ σκηνές στούς ἥρωικούς χρόνους κατασκευάζονταν ἀπό βοῦρλα καί καλάμια πού τά πλεκαν. Ἀναχρονισμός τοῦ ποιητῆ.

470. Primo somno prodita = στόν πρῶτο ὕπνο προδομένες. Τήν προδοσία ἔκανε ὁ Δόλων, πού γιά νά σωθεῖ διηγήθηκε στό Διομήδη καί τόν Ὀδυσσεά τόν ἐρχομό τοῦ Ρήσου.

471. multa caede = μέ πολλή σφαγή.

472. ardentis equos avertit in castra : τά ζωνερά, ψυχωμένα ἄλογα ὁδήγησε στό στρατόπεδο.

473. prius quam gustāssent... bibissent : Ἡ Τροία κατά τά γραμμένα τῆς μοίρας θά κυριεύονταν, ἂν τ' ἄλογα τοῦ Ρήσου δέν ἔτρωγαν τό χορτάρι τῆς Τροίας καί δέν ἔπιναν τό νερό τοῦ Ξάνθου. gusto = γεύομαι = τρώω. pabulum -i = χορτάρι, χλόη. bibo = πίνω. Xanthus = ὁ Ξάνθος· ἔτσι ἔλεγαν τόν ποταμό οἱ θεοί, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι τόν ἔλεγαν Σκάμανδρο.

474. Troilus = Ὁ Τρωῖλος : ἦταν γιός τοῦ Πριάμου, σκοτώθηκε δέ στή μάχη πρὶν ἀπ' τούς ἀγῶνες πού διηγῆται ὁ Ὅμηρος στήν Ἰλιάδα. Σέ συμπλοκή μέ τόν Ἀχιλλέα ἔχασε τήν ἀσπίδα (amissis armis) καί πληγωμένος ἔπεσε ἀνάσκελα πίσω ἀπ' τό ἄρμα, μέ τά πόδια μπερδεμένα

στά σχοινιά πού κρατούσε στά χέρια του (*lora tenens tamen*): ὁ σβέρκος του καί τά μαλλιά του σέρνονται στή γῆ, ἐνῶ τό δόρυ του ἀφήνει τά σημάδια του σ' αὐτή.

475. *congressus Achilli* = σέ σύγκρουση μέ τόν Ἀχιλλέα. Ἡ δοτ. *Achilli* στή θέση τοῦ *cum* μέ ἀφαιρ. συνηθίζεται στούς ποιητές. *puer atque impar* = παιδί καί πιά ἀδύναμο (ἀπ' τόν Ἀχιλλέα). τό δεύτερο εἶναι συνέπεια τοῦ πρώτου.

476. *fertur equis* = φέρεται μέ τ' ἄλογά του, μέ τό ἄρμα του.

477. *tamen* = ὅμως (ἔν καί ἦταν νεκρός).

478. *pulvis inscribitur* = ἡ σκόνη, τό χῶμα σημαδεύεται, *pulvis, ēris, ἀ. καί θ. versā hastā* = μέ τό δόρυ ἀναποδογυρισμένο.

479. *non aequae = iniquae* = ἐχθρικοῦ.

480. *crinibus passis* = μέ τά μαλλιά ξέπλεκα. Σ' ἐνδειξη πένθους προσέρχονται οἱ Ἰλιάδες μέ ξέπλεκα μαλλιά. *pando, pandi, pansum καί passum, -ēre* = ἀπλώνω, λύνω. *peplumque ferebant* = καί ἔφεραν τόν πέπλο. Ὁ πέπλος ἦταν παλιό ἔνδυμα τῶν Ἑλληνίδων φτιαγμένος ἀπό ἓνα πλατύ τετράγωνο κομμᾶτι ὕφασμα. Τόν φοροῦσαν ἀφοῦ τόν κούμπωναν στό πάνω μέρος. Μέ τόν καιρό ἀντικαταστάθηκε ἀπ' ἄλλο ἔνδυμα καί περιορίστηκε στό νά φανερώνει τό ἔνδυμα τῆς Ἀθηνᾶς καί μάλιστα αὐτό πού προσφερόταν ἀπό τίς γυναῖκες στήν Παλλάδα Ἀθηνᾶ κατὰ τή γιορτή τῶν Παναθηναίων.

481. *suppliciter* = παρακλητικᾶ· ἀνάφερε το στό *ferebant. tun-sae pectora palmis* = κτυπώντας τά στήθια μέ τά χέρια. Ἡ λέξη εἶναι ἑλληνική.

482. *diva solo fixos... tenebat* = ἡ θεά μέ ἀποστροφή κρατοῦσε τά μάτια τῆς προσηλωμένα στή γῆ, δηλ. δέν ἀκούγε τίς παρακλήσεις. *solo* δοτ.

483 - 484. Οἱ στίχοι μιλοῦν γιά τά γεγονότα πού ἔγιναν πιά πρίν ἀπό τήν περιγραφόμενη σκηνή. Τοῦτο φαίνεται ἀπ' τόν ὕπερσ. *rapta-vērat* (εἶχε σύρει). Ὁ Ὅμηρος στήν Ἰλιάδα λέει ὅτι τό πτώμα τοῦ Ἑκτορα συρόταν ἀπό τόν Ἀχιλλέα τρεῖς φορές κάθε πρωί γύρω ἀπ' τόν τάφο τοῦ Πάτροκλου. Ὁ Βιργίλιος, πού ἀκολουθεῖ τή διασκευή τοῦ μύθου στόν Εὐριπίδη καί τόν Ἑννιο, λέει ὅτι ὁ Πρίαμος ἔρχεται παρακαλώντας νά ἐξαγοράσει τό πτώμα τοῦ γιοῦ του (*exanimū cor-pus auro vendebat Achilles* = τό πτώμα μέ χρυσάφι τό πουλοῦσε ὁ Ἀχιλλέας).

485. dat, δηλ. ὁ Αἰνείας : dat gemitum ingentem = στενάζει πολύ.

486. spolia = τά λάφυρα.

487. manus inērmis = τά χέρια ἄοπλα, γιατί ὁ Πρίαμος ἤρθε παρακλητικά.

488. Se quoque principibus permixtum agnōvit Achivis = τὸν ἑαυτὸν τοῦ δέ πού μέσα στοὺς πρῶτους συμπλεκόταν μέ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀναγνώρισε (ὁ Αἰνείας).

489. Eōas acies et nigri Memnōnis armā = Τά Ἀνατολικά τάγματα καί τά ὅπλα τοῦ μαύρου Μέμνονα. Σέ βοήθεια τῶν Τρώων ὁ Μέμνων ἔφερε ἀπ' τὴν Ἀνατολή τοὺς μαύρους Αἰθίοπες. Τό ἴδιο καί οἱ Ἀμαζόνες μέ ἀρχηγό τους τὴν Πενθεσίλεια, θυγατέρα τοῦ Ἀρη. Οἱ Ἀμαζόνες κατοικοῦσαν στή Σκυθία, κοντά στό Θερμώδοντα ποταμό· πολεμοῦσαν ἔφιππες μέ δόρυ, τσεκούρι, μικρὴ ἀσπίδα σέ σχῆμα μισοφέγγαρου (lunātis peltis) καί χρυσή ζώνη, πούχαν δεμένη κάτω ἀπ' τὸ γυμνὸ μαστό, ἀπ' αὐτὴ δέ κρεμοῦσαν τὸ τόξο, τὴ βελοθήκη καί τὸ σπαθί.

492. subnēctens = subnēxā habens (cingulā) = ἔχοντας ζώνη δεμένη. exsertae mammae (δοτ. τὸ δέ ρῆμα exsēro = γυμνώνω) = κάτω ἀπ' τὸ γυμνὸ μαστό.

493. viris, δοτ. στό concurrere = νά συγκρούεται μέ ἄντρες. virgo = παρθένα· ὁ Ὅμηρος (Γ 189) λέει Ἀμαζόνες Ἀντιάνειραι.

Στίχ. 561 - 578

561. vultum demissa· ἡ Διδώ εἶχε τὸ πρόσωπο κατεβασμένο ἀπὸ ντροπή, δέν τολμοῦσε νά κοιτάζει τοὺς Τρῶες, γιατί εἶχε ἀκούσει ἀπ' τὸν Ἀχάτη, πόσο σκληρά καί ἀπάνθρωπα συμπεριφέρθηκαν στοὺς Τρῶες οἱ ὑπήκοοί της. Ἡ σύνταξη ἐλληνική. Ἡ Διδώ δείχνει ἦθος εὐγενικό.

562. solvite corde metum, ἀντί solvite corda metu = ἀπαλλάξτε τὴν καρδιά σας ἀπ' τὸ φόβο = μὴ φοβᾶστε.

563. res dura = rerum dura condicio, ἡ δύσκολη κατάσταση. regni novitas = ἡ νεότητα τοῦ βασιλείου. Ἡ δύσκολη κατάσταση προερχόταν ἀπ' τίς συκοφαντίες τοῦ ἀδελφοῦ Πυγμαλίωνα κι ἀπ' τὸ ὅτι τὸ νέο βασίλειο γειτόνευε μέ πολεμικοὺς λαούς. Ἔτσι ἡ κατάσταση

δικαιολογεῖ τῇ σκληρῇ συμπεριφορᾷ τῶν ὑπηκόων τῆς Διδῶς στούς Τρῶες, πού κάνει τῇ Διδῶ νά ντρέπεται. *talía moliri* = τέτοια νά μηχανεύομαι (γιά ἀσφάλειά μου).

564. *custōde*, περιληπτικά ἀντί *custodibus*.

565. *Aeneādam*, τῶν γύρω ἀπ' τόν Αἰνεΐα, δηλ. τῶν Τρώων· ἑλληνικός τύπος τῆς γεν. πληθυντικῆς Αἰνεΐαδων. *nesciāt* (ὑποτ. τοῦ *nescio*) = μπορεῖ νά μὴν ξέρει.

566. *virtūtesque virosque* = τὰ ἀντραγαθήματα καί τοὺς ἄντρες, πού τάκαναν. Παρήχηση τοῦ *r*.

567 - 568. *obtūsa* τοῦ *obtundo*, -tūdi, -tūsum καί *tunsum*, -ēre = κτυπῶ (μέ ὄπλο), ἀφαιρῶ τῇ δύναμη κάποιου. *homo obtūsus* = μωρός, ἡλίθιος ἄνθρωπος. *adēo... tam*, ἀπόλυτα, χωρίς ν' ἀκολουθεῖ συμπερασματική πρόταση μέ τό *ut*, πού μπορεῖ ὅμως εὐκολά νά νοηθεῖ ἀπ' τὰ προηγούμενα (*ut Troianōrum factā nesciāmus*). *nec tam aversus Sol...* = *nec tam in aversa caeli parte iungit*, ζεύει, δηλ. ζεμένους ὀδηγεῖ (*iunctos ducit*), ὅταν δηλ. τήν ἀνατολή προχωρεῖ στὸν οὐρανό. *Tyriā ab urbe*, ἀπ' τήν Καρχηδόνα. Ἡ ἔννοια: Δέν εἴμαστε τόσο ἀναίσθητοι στίς συμφορές σας, οὔτε βρίσκεται ἡ χώρα μας τόσο μακριά ἀπ' τήν τροχιά τοῦ ἡλίου: ἔξω ἀπ' τίς κατοικημένες χῶρες, γιά νά γνωρίζουμε τὰ κατορθώματά σας.

569. *Hesperiam*, τήν Ἰταλία, πού στὸν ἴδιο στίχο ὀνομάζεται *Saturnia arva* = *Saturnia tellus*, ἀπ' τόν ἀρχαῖο ἐθνικό θεό τῶν Ἰταλῶν *Saturnum*, πού ὕστερα ταυτίστηκε μέ τόν ἑλληνικό Κρόνο.

570. *Erycis finis*, ποιητικά ἔτσι ὀνομάζει τῇ Σικελία ἀπ' τό βουνό Ἐρυκα, ὅπου ὑπῆρχε ναός τῆς Ἀφροδίτης (*venus Erycina*). *optātis* = ἐκλέγετε.

571. *auxilio*, ἀφαιρ. πρέπει νά πάει μαζί μέ τό *tutos opibus*, μέ τὰ ἀναγκαῖα χρηματικά μέσα. *iuvabo*, μέλλοντας τοῦ *iuvo* = βοηθῶ. ἡ πρόταση συνδέεται μέ τό *dimittam*, ἐνῶ χρονικά εἶναι πιό μπροστά.

572. *voltis et* = ἐάν πάλι θέλετε. Ἡ ἐρωτηματική πρόταση *voltis...* *considerē* ἰσοδυναμεῖ μέ ὑποθετική. (*si voltis* κλπ.) πού ἔχει σάν ἀπόδοση τό *urbem...* *vestra est. mecum pariter* = *mecum simul, mecum una* = ταυτόχρονα μαζί μου. *consido, sēdi* (*sīdi*), *sesum*, *ēre* = ἐγκαθίσταμαι, κατοικῶ.

573. *urbem quam statūo... est*, ἀντίστροφη ἔλξη. Ὀλόκληρη ἡ

φράση ἔχει ἔτσι : urbem quam statūo, (haec) vestra est. statūo = κτίζω. subducite navis = ἀνασύρετε τὰ πλοῖα.

574. Tros Tyriusque, περιληπτικά = Τρῶες καί Τύριοι. nullo discrimīne = χωρίς καμιά διάκριση. mihi agētur = a me regētur, tractābitur, habēbitur = θά διευθύνεται ἀπό μένα.

575. noto compūlsus eodem. Τό noto ποιητικά ἀντί τοῦ vento. eōdem, δηλ. quo vos compulsi estis. compūlsus = σπρωγμένος ἀπ' τόν ἴδιο ἄνεμο πού ἔσπρωξε καί σᾶς.

576. adforet = adēssēt· ἡ εὐχή ἐδῶ μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ, ὅπως φανερώνουν τὰ ἀκόλουθα. certos = πιστούς ἀνθρώπους.

577. lustro, α' διέρχομαι, διατρέχω.

578. si errat = γιά τήν περίπτωση πού πλανιέται· si quibus silvis· quibus, ἀόριστη ἀντωνυμία = ἐάν κάπου στά δάση. Τό urbibus γενικά γιά πόλεις κατοικημένες σ' ἀντίθεση μέ τό silvis.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ

Στίχ. 13 - 20

13. *Fracti bello = defessi bello* = τσακισμένοι ἀπ' τόν πόλεμο. *fatis = calamitatibus* = ἀπ' τίς συμφορές. *repulsi* = ἀφοῦ ἀποκρούστηκαν, δηλ. ἀπ' τό νά κυριέψουν τήν Τροία.

14. *ductotes Danaūm (= Danaorum)* = οἱ ἀρχηγοί τῶν Δαναῶν. *tot annis* = σέ τόσα χρόνια, δηλ. δέκα. *labentibus annis*, ἀφαιρ. ἀπόλυτη πού φανερώνει τήν αἰτία καί ἐκφέρεται σέ ἐνεστώτα κι ὄχι παρακ. (*lapis*), γιατί ἀκόμα οἱ Δαναοί ὑπόφεραν προσπαθώντας νά κυριέψουν τήν Τροία. Τέλος ἀπελπισμένοι κατάφυγαν στήν πονηριά, στό δόλο.

15. *instar montis = ad montis magnitudinem* = σέ μέγεθος βουνοῦ. *divīna Palladis arte = arte deae Palladis* = μέ τίς μηχανορραφίες τῆς Παλλάδας (καθώς λέει ὁ Εὐριπίδης στίς Τρωάδες)· ἡ θεά τῆς σοφίας Παλλάδα ἔκανε τό σχέδιο, τό ὁλοκλήρωσε ὁ Ἐπειός ('Ομ. Θ. 493 : τὸν Ἐπειὸς ἐποίησε σὺν Ἀθήνῃ).

16. *aedificant = κατασκευάζουν*. Αὐτό πῶς πλατιά ἐξηγεῖται μέ τίς *sectaque intēxunt (= texunt)* *abiēte costas*. *secta abiēte*, ἀφαιρ. τῆς ὕλης = ἀπό κομμένο ἔλατο, ἀπό ἐλάτινες σανίδες. Τό *abiēte*, νά ἀναγνωστῇ τρισύλλαβα. *intēxunt costas* = προσαρμόζουν τίς πλευρές.

17. *votum*, παθητ. παρακ. ἀπαρέμφ. πρέπει νά νοηθεῖ τό *eum esse simulant* = κάνουν πῶς προσποιοῦνται, δηλ. διαδίδουν ὅτι τό ἄλογο ἀφιερώθηκε στήν Ἀθηνᾶ. *pro reditu* = γιά τόν (αἴσιο) γυρισμό. Τό *ρῆμα* *novēo, novi, votum, -ēre* = εὐχομαι, ἀφιερώνω. *fama = eius fama, eius voti fama* = ἡ φήμη γι' αὐτό τό ἀφιέρωμα. *vagor = πλανιέμαι. fama vagatur* = ἡ φήμη πλάνιεται, κυκλοφορεῖ.

18. *huc = ἐδῶ*· ἐξηγεῖται πῶς καλὰ μέ τό στίχο 19 *caeco latēri = στό σκοτεινὸ πλευρό. delēcta virum (= virorum) corpōra = delectos viros* = ἐκλεκτοὺς ἄντρες. *sortiti* = ἀφοῦ ἔριξαν κλῆρο. *furtim* = κρυφά.

19. *inclūdo = κλείνω μέσα. penitus*, προσδιορίζει τό *complant*.

complēo β' συζ. ὁμαλ. = γεμίζω. cavernas uterumque, ἓνα μέ δύο : cavernas uteri = τό κούφιο τῆς κοιλιᾶς (τοῦ ἀλόγου). utērus, -i, θηλ. = ἡ κοιλιά.

20. armato milite, περιληπτικό ἀντί armātis militibus = ὅπλισμένων στρατιωτῶν.

Στίχ. 40 - 56

40. ibi, χρον. = τότε, ὅταν δηλ. ἀποροῦσαν τί νά κάνουν. ante omnis, τονίζει τό primus = πρῶτος ἀπ' ὅλους. magna comitānte catterva = μέ τήν ἀκολουθία μεγάλου πλήθους. Πολλοί ἀκολουθοῦν τό Λαοκόοντα, πού ἦταν ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς τῶν Τρώων καί ἀδελφός τοῦ Ἀγχιόση.

41. ardens, δηλ. irā = ἀναμένος ἀπ' τήν ὀργή. decurro, -cū-curri καί -curri, -cursum, -ēre = τρέχω γρήγορα. summa ab arce = ἀπ' τήν κορυφή τῆς ἀκροπόλεως (Περγάμου). ἀπό κεῖ μπορούσε νά κατασκοπεύει τήν παραλία καί τή θάλασσα.

42. et procul, σκέψου τό dixit, πού παραλείπεται, γιά νά φανεῖ ἡ βιασύνη τοῦ Λαοκόοντα· παράλειψη ἔχουμε καί στήν ἀκόλουθη πρόταση : quae insania (= ποιά ἀφροσύνη), ὅπου νοεῖται τό est. Οἱ παραλείψεις αὐτές καθὼς καί οἱ ἀπανωτές ἐρωτήσεις δείχνουν τήν ταραχή τοῦ Λαοκόοντα.

43. avectos, παρακ. παθητ. ἀπαρέμφ. μέ παράλειψη τοῦ esse· avectos (esse), ἐξαρτᾶται ἀπ' τό creditis : πιστεύετε ὅτι ἀπόπλευσαν οἱ ἐχθροί; ἡ ἐρώτηση ἰσοδυναμεῖ μέ ἔντονη ἀπαγόρευση : ne credite = μὴν πιστεύετε.

44. Τό ἀπαρέμφατο carēre ἐξαρτιέται ἀπ' τό putatis. carēo = στεροῦμαι. dolus -i = δόλος, πονηριά. sic notus Ulixes? = τόσο (τόσο λίγο) γνωστός εἶναι ὁ Ὀδυσσεύς;

45. hoc ligno = σέ τοῦτο τό ξύλο (τό ξύλινο ἄλογο). occūltor = κρύβομαι.

46. hace machīna = αὐτή ἡ μηχανή· ὁ ποιητής ἔχει ὑπόψη του τή γνωστή στοὺς Ρωμαίους πολιορκητικὴ μηχανή, πούφθανε πιό ψηλά ἀπ' τὰ τείχη τῆς πολιορκημένης πόλεως, ἀπ' ὅπου μπορούσαν οἱ ἐχθροί νά κατασκοπεύσουν καί νά πηδοῦν κάτω στά τείχη καί ἀπό κεῖ στήν πόλη. fabricāta est = κατασκευάστηκε.

47. *inspectūra, ventūra*, μέλλ. μετοχ. = πού πρόκειται νά κατασκοπεύει καί νά έπιτεθεῖ. *urbi*, δοτ. = *in urbem* = ενάντια στην πόλη.

48. *aliquis* = *alius quis* = κάποιος ἄλλος. *error - ōris* = πονηριά (πού ὁδηγεῖ σ' ἀπάτη).

49. *et* = *et etiam* = ἀκόμα καί. *dona* δηλ. στους θεούς. 'Ο στίχος αὐτός παροιμιώδης.

50. *validis ingentem viribus hastam* : πρόσεξε τήν αντίστοιχη πρὸς τὰ οὐσιαστικά θέση τῶν ἐπιθέτων. *validis viribus* (παρήχηση) = *magnis viribus*. *ingens hasta* = πολύ μεγάλο δόρυ. *in latus* : αὐτό προσδιορίζεται περισσότερο μέ τίς (λέξεις) *in feri curvam compagibus alvum*, 'Η σειρά τους ἔχει ἔτσι : *in alvum feri* (= *equi*) *curvam compagibus* (= *curva compāge lignorum contextam*) = στήν κοιλιά τοῦ ἀλόγου τήν κατασκευασμένη ἀπό κυρτά ξύλα μέ συναρμογή.

52. *contorsit* : τό ρῆμα *contorquēo*, -*rsi*, -*rtum*, -*ēre* = τινάζω, στρέφω. *stetit* = στάθηκε (μυηγμένο). *utēro recūssō* = (ἔτσι) πού σείστηκε ἡ κοιλιά (τό ρῆμα *recutio*, -*ussi*, -*ussum*, -*ēre*).

53. *insōno*, -*ui*, -*are* = ἤχῳ, σονάρω. *insonuēre cavae* = *insonuēre quid cavum* = ἀντήχησαν τὰ κοιλώματα. Τό *cavae* νά θεωρηθεῖ κατηγορούμενο τοῦ *cavernae* (= τὰ κοιλώματα).

54. 'Η πλοκή τοῦ λόγου εἶναι ἡ ἀκόλουθη : *si fata deum* (= *deorum*) *non laeva* (= *contraria*) *fuissent*, *si mens* (δηλ. *nostra*) *non laeva* (= *stulta* = ἀνόητα) *fuisse*t. *fata deum* = ἡ θέληση τῶν θεῶν, οἱ ἀνάγκες πού πηγάζουν ἀπ' τοὺς θεούς, καθὼς λέει στίς Φοίνισσες ὁ Εὐριπίδης.

55. *impulērat*, ὀριστ. ἀντί ὑποτακτ. *impulisset*, προκειμένου γιά συμπέρασμα σέ ὄχι ἀληθινὴ ὑπόθεση. *foedāre* = *lacerare* = νά κομματιάσεις καί νά διαλύεις κάτι πού ἔχει μέ τέχνη κατασκευαστεῖ (ὅπως ἐδῶ τό ἀφιερωμένο ἄλογο).

56. *manēres* (καί τοῦ Πριάμου [σύ], ἡ ψηλὴ ἀκρόπολη, θά ἔμεινες)· μέ τό νοῦ του στήν ἀκρόπολη τὰ λέει αὐτά (σχῆμα ἀποστροφῆς). Πρόσεξε τήν ἀπότομη ἀλλαγὴ μετὰ τό προηγούμενο *Troiaēque nunc statet*· ἡ τέτοια ἀλλαγὴ ἔχει πολλή περιπέτεια.

Στίχ. 199 - 233

199. Hic = tum. aliud, αντί οὐσιαστικοῦ = κάποιιο ἄλλο γεγόνος. maius = μεγαλύτερο. multo, νά συνδυαστεῖ μέ τό magis tremendum = πολύ πιό φοβερό.

200. obicitur, ἐνεστώτας τοῦ obiciō (ob - jacio) = παρουσιάζεται, φανερώνεται. improvida = nihil providentia, necopinantia = πού τίποτε δέν προβλέπει, δέν περιμένει.

201. ductus sorte = ἀφοῦ κληρώθηκε· κληρώθηκε ἱερέας ὁ Λαοκόων γιά νά κάνει τή θυσία, πού ἀποφάσισαν οἱ Τρῶες νά προσφέρουν στόν Ποσειδῶνα ἀπό εὐγνωμοσύνη γιά τή σωτηρία τους ἀπ' τοὺς Ἀχαιοὺς. Neptūno, δοτ. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ ἱερέας τοῦ Ποσειδῶνα εἶχε λιθοβοληθεῖ ἀπ' τό λαό ἀπ' τήν ἀρχή τοῦ πολέμου, γιατί δέν μπόρεσε μέ τίς παρακλήσεις του νά ἀποτρέψει τήν ἀπόβαση τῶν Ἑλλήνων.

202. taurum maeto = θυσιάζω ταῦρο, σφάζω, sollēmnis ad aras = πάνω στοὺς καθιερωμένους βωμούς, δηλ. σ' αὐτοὺς ἔκαναν κάθε χρόνο τίς καθιερωμένες θυσίες.

203 - 204. gemīni... immensis orbibus angues = δύο φίδια μέ πολύ μεγάλες κουλοῦρες. per alta = μέσα ἀπ' τή θάλασσα. Τό alta σάν οὐσιαστικό παίρνει καί ἐπιθετικό προσδιορισμό τό tranquilla : tranquillus = ἡσυχία, γαληνεμένη (ἡ γαληνεμένη θάλασσα κάνει νά φαίνονται τά φίδια). horresco, horrui, -ēre = ἀνατριχιάζω, τρέμω. refērens = ἀναφέροντας, διηγούμενος.

205. incumbunt = πέφτουν ἐπάνω. Τό ρῆμα δείχνει τό βάρος καί τόν πελώριο ὄγκο τῶν φιδιῶν. pariter = ὅμοια, μέ τήν ἴδια προσπάθεια· τά φίδια αὐτά ἀποτελοῦν ζευγάρια· βαδίζουν ἔτσι ἐνωμένα.

206. arrecta = φουσκωμένα (τά στήθη). iubae = οἱ λόφοι· πολλοί πίστευαν ὅτι τά φίδια ἔφεραν λόφο (ἐξόγκωμα).

207. Τό ἐπίθετο sanguinēae πού ἀναφέρεται στό iubae μεταφράζει τό ὁμηρικό B, 308 δράκων ἐπὶ νῶτα δαφουινός. supērant undas = ἐξέχουν ἀπ' τή θάλασσα. pars cetēra = τό ἄλλο μέρος τοῦ σώματος.

208. pone legit pontum = ἀπό πίσω γλείφει τή θάλασσα. sinuatque = καί κάνει κοίλωμα· σέ παράταξη ἀντί μετοχή sinuans. immensa terga = τήν πελώρια ράχη. volumine = μέ ἐλιγμούς.

209. fit sonitus spumante salo (πρόσεξε τήν παρήχηση) = γίνε-

ται βοή, ἤχος, πάταγος, ἀπ' τό σάλεμα (τῆς θάλασσας) π' ἀφρίζει. Τό πλησίασμα τῶν φιδιῶν γίνεται ἀντιληπτό ἀπ' τό σάλαγο πού κάνουν.
arva = litōra.

210. ardentisque oculos suffecti sanguine et igni = καί τά μάτια τά λαμπερά ἔχοντας κατακόκκινα καί φλογερά. sufficio = τοποθετῶ κάτι ἀπό κάτω. oculos suffecti = ἡ σύνταξη τῆς αἰτιατικῆς (oculos) μέ ρῆμα παθητ. ἡ μέσης διαθέσεως (suffecti) εἶναι Ἑλληνική.

211. lambebant = ἐγλειφαν (τά φίδια). sibila ora = τά στόματα πού σφυρίζουν. linguis vibrantibus = μέ τίς γρηγοροκίνητες γλῶσσες. Πρόσεξε τήν ἡχητική τοῦ στίχου.

212. diffugibus = φεύγουμε, σκορπιζόμαστε ἐδῶ καί κεῖ. ex-sanguis = κατακίτρινοι ἀπ' τό φόβο. pallidi = κίτρινοι, ὠχροί. semianimi = μισοπεθαμένοι. Τό exsanguis λέγεται γιά κείνους πού τοὺς πιάνει μεγάλος φόβος. visu = ἀφαιρ. τῆς αἰτίας, γιά τό θέαμα, agmine certo = μέ σταθερή πορεία (γιά ἓνα βέβαιο σκοπό).

214. sepens uterque amplexus = ἀφοῦ τό καθένα ἀπ' τά φίδιο περισφιζε. natorum corpōra = natos = τά παιδιά, τοὺς γιούς.

215. implicat = περιστρέφεται. Τό implicare εἶναι ρῆμα εἰδικό γιά τά φίδια. miseros artus = miserorum artus = τῶν δυστυχημένων τά μέλη. depascitur = κατατρώει, ἀντί τοῦ mordet (δαγκώνει). Τό depasci λέγεται γιά κείνον πού καταβροχθίζει. Οἱ ποιητές λένε καί morsu lacerare, consumēre.

216. ipsum = τόν ἴδιο (τόν πατέρα), σ' ἀντίθεση μέ τοὺς γιούς. post = ἔπειτα. auxilio (δοτ. τοῦ σκοποῦ) = γιά βοήθεια. subeuntem = πού ἔρχεται.

217. corripio = ἀρπάζω. spira - ae = σπείρα. ligo = δένω.

218. mediū = mediū corpus bis collo squamēa terga : bis circumdati collo squamēa terga = δύο φορές ἀφοῦ περισφιζε τό σβέρκο (τοῦ Λαοκόοντα) ἡ λεπιδωτή ράχη (τῶν φιδιῶν). Στό circum terga dati ἔγινε τμήση. Τό collo δοτ. στό circumdati.

219. supērant capite, δηλ. suo, ἐξέχουν μέ τό κεφάλι τους. capite· περιληπτικός ἐνικός : ὁ ἐνικός capite ἀντί capitibus δείχνει ὅτι τά κεφάλια τῶν δύο φιδιῶν ἦσαν τόσο κοντά τό ἓνα στ' ἄλλο, ὥστε ἂν καί περισφιζαν δύο φορές τή μέση τοῦ ἄντρα, δύο φορές δέ καί τό σβέρκο του καί πάλι ἐξεῖχαν ἀκόμα.

220 - 222. simul... simul = ἀπό τό ἓνα μέρος μέν... ἀπό τό ἄλλο

μέρος δέ. *divello*, -elli, -ūsum, -ēre = διασχίζω, διασπῶ. *tendo*, *tetendi*, *tensum* καὶ *tentum*, -ēre = ἐκτείνω, ἐντείνω, ἀγωνίζομαι, προσπαθῶ. *nodos* = τὰ δεσμά πού στό στίχ. 217 ὀνόμασε *spiras*. *perfusus* = χυμένος, βαμμένος. *vittas* = τὰ στέμματα = ἔχοντας βαμμένα τὰ στέμματα. *saniē atroque venēno* = μέ τό σάλιο καί τό μαῦρο (θανατηφόρο) δηλητήριο (τῶν φιδιῶν). Αὐτό ἔτρεχε ἀπό τὰ δαγκώματα τῶν φιδιῶν κι ἔβρεχε τὰ ἱερατικά στέμματα.

223. *qualis mugitus* (σκέψου *tollit*) *taurus cum fugit*. Στήν ὑπόθεση ἀρμόζει καί ὁ σπονδειακός ρυθμός τοῦ στίχου· πρβλ. 'Ομ. Υ, 403: αὐτὰρ ὁ θυμὸν αἴσθε καὶ ἤρυγεν, ὥς ὅτε ταῦρος | ἤρυγεν. *saucius* = τραυματισμένος.

224. *et... excussit*, σύνταξη σέ παράταξη ἀντί σέ ὑπόταξη. *excussa incerta secūri* = ἀφοῦ τίναξε τό τσεκούρι πού ἀστόχησε. Πρόσεξε ὅτι οἱ κραυγές τοῦ Λαοκόοντα δέ συγκρίνονται μέ τὰ μουγκρίσματα τοῦ κάθε ταύρου, ἀλλά τοῦ προορισμένου γιά θυσία. Κι αὐτό εἶναι μεγάλοπρεπο. Ἦταν κακό σημάδι, ἂν τό θῦμα (ζῶο) ἔφευγε ἀπ' τό βωμό ἢ ἂν μούγκριζε, ὅταν τό χτυποῦσαν. 'Ο μῦθος τοῦ Λαοκόοντα ἐγίνε ξακουστός ἀπό ὠραῖο γλυπτό σύμπλεγμα πού παριστάνει τῶν τριῶν θυμάτων τόν ἀγῶνα μέ τὰ φίδια καί πού βρέθηκε τό 1506 στή Ρώμη καί κατατέθηκε στό Βατικανό. Σάν ιδέα καί ἐκτέλεση εἶναι ἀπό τὰ ἄριστα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης. 'Ο Πλίνιος ἀποδίδει τό ἔργο στοὺς 'Αγήσανδρο, Πολύδωρο, καί 'Αθηνόδωρο ἀπ' τή Ρόδο. Εἶναι ζήτημα ὅμως ἂν οἱ καλλιτέχνες αὐτοὶ ἐξῆσαν πρὶν ἢ μετὰ τό Βιργίλιο καί ἂν εἶχαν ἐπομένως ὑπ' ὄψην τους τὴν περιγραφή τῆς Αἰνείαδας. 'Η διαφορὰ τῆς ποιητικῆς περιγραφῆς τοῦ θανάτου τοῦ Λαοκόοντα καί τῶν παιδιῶν του καί τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτῆς παραστάσεως στό σύμπλεγμα τοῦτο ἀποτελεῖ τὴ βάση τοῦ περίφημου ἔργου τοῦ Γερμανοῦ ποιητῆ, λογοτέχνη καί κριτικοῦ Λέσσιγκ μέ τόν τίτλο «Λαοκῶων ἢ περὶ τῶν ὁρίων τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν καί τῆς ποιήσεως», πού μεταφρασμένο στήν ἐλληνική ἀπ' τόν Α. Προβελέγγιο ἐκδόθηκε στή βιβλιοθήκη Μαρσαλῆ.

225. *at* = *autem* = δέ, ὅμως. *delūbra ad summa* = πρὸς τό ναό (τῆς 'Αθηνᾶς) πού ἦταν στήν ἀκρόπολη, ἐν πόλει ἄκρη, ὅπως λέει ὁ "Ὅμηρος 2, 297. (*Αἰ δ' ὅτε νηὸν ἱκανον 'Αθήνης ἐν πόλει ἄκρη*). *lapsu*, ἀφαιρ. τοῦ *lapsus* = γλιστρημα· *lapsu diffugiunt* = *labuntur*, *serpunt*· φαίνεται τό εἶδος τῆς κινήσεως πού ταιριάζει στὰ φίδια.

226. saevae = iratae. Tritonis - idis = ἡ Τριτωνίδα, Τριτογένεια Ἀθηνᾶ.

227. deae δηλ. τοῦ ἀγάλατος τῆς θεᾶς. Εἶναι γνωστό πῶς παριστανόταν ἡ Ἀθηνᾶ. teguntur, ρῆμα μέσο αὐτοπαθές = tegunt se.

228. tremefacta pectorā = τρεμουλιαστά στήθη (ἀπό ἱερό φόβο). Ἀρχικά ἦταν ἀπλὸς φόβος· τώρα γίνεται πιὸ ἰσχυρό συναίσθημα, ἱερός τρόμος (novus pavor), ἀφοῦ οἱ Τρῶες κατάλαβαν ὅτι τὰ φίδια ἐκεῖνα τὰ ἔστειλε ἡ ὀργισμένη Ἀθηνᾶ.

229. insinuat, χωρίς τό se = εἰσχωρεῖ, εἰσέρχεται. cunctis, πτώση δοτ. expendisse scelus = poenas scelēris persolvisse = πλήρωσε τό δίκιο γιὰ ἀσέβεια (τιμωρήθηκε γιὰ ἀσέβεια)· scelus εἶναι ἡ ἀσέβεια τοῦ Λαοκρόντα στ' ἄλογο, πού ἦταν δῶρο τῆς Ἀθηνᾶς. merentem = ἀντάξιο (τῆς ποινῆς).

230 - 231. qui laeserit... intorsērit : οἱ ἀναφορικές αὐτές προτάσεις εἶναι αἰτιολογικές : γιατί αὐτός λεηλάτησε... καί τίναξε. sacrum robur = equum sacrum e robōre factum, δηλ. τό «Δούρειο ἵππο», πού λέγεται sacer (ἱερός) γιατί ἦταν ἀφιερωμένος στή θεά. robur - ōris οὐδ. = ξύλο δρύϊνο. cuspide = μέ τήν αἰχμή (ἄκρη). tergo, δοτική ἀντί corpōri ἢ latēri = in corpus, in latus.

232. ducendum... oranda, ἐνν. esse, γερούνδια πού ἐξαρτῶνται ἀπ' τό conclamant. Τό oranda = exoranda, placanda. ad sedes, δηλ. deae, δηλ. templum, simulācrum = τό εἶδωλο. conclāmant = omnes uno ore clamant = ὅλοι μέ μιά φωνή κραυγάζουν (πῶς πρέπει νά ἐξιλεώσουν τή θεά).

Στίχ. 268 - 297

268. prima quies = primus somnus = ὁ πρῶτος ὕπνος. mortalius aegris = στούς δειλοὺς θνητοὺς ("Ὀμηρος), σ' ἀντίθεση μέ τούς μακάριους θεούς.

269. incipit, τοῦ incipio = ἀρχίζει. dono, ἀφαιρ. ὀργαν. divum = deorum. serpit = σέρνομαι, γλιστρῶ. τό ρῆμα serpo γιὰ τὰ ἔρπετα καί τόν ὕπνο : serpo, -psi, -ptum, -ēre = σέρνομαι, γλιστρῶ.

270. ecce = νά, ἰδοῦ.

270 - 272. Ἡ σειρά τοῦ λόγου ἔχει ἔτσι : maestissimus Hector, raptatus ἡμίσηθηκε ἀπὸ τὸν σπέντο τοῦ Ἀχιλλέου αἵματος cruento pulvère

perque pedes traiectus lora tumentis, ut quondam visus est adesse mihi largosque effundere fletis. Στήν πρόταση ut quondam θά νοηθεῖ πάλι: visus erat raptatus = ὥσπου τόν εἶδαν νά σέρνεται. biga, ae θ. καί bigae, ārum πληθ. (ἀντί bijugae) δίζυγα, δύο ἄλογα μαζί στό ζυγό.

273. traiectus lora, ἡ σύνταξη ἑλληνική ἀντί τοῦ traiectis per pedes tumentis loris. ἢ habens per pedes tumentis lora traiecta. Ὁ ποιητής λέγοντας pedes tumentis (φουσκωμένα) ἔχει ὑπόψη τοῦ τήν παράδοση, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ὁ Ἀχιλλέας ἔσυρε τόν Ἑκτορα, ἀκόμα ζωντανό, δεμένο στό ἄρμα. Ἄν ὁ Ἑκτορας ἦταν νεκρός, ὅπως λέει ὁ Ὀμηρος, δέ θά φούσκωναν τά πόδια του.

274. hei mihi = ἀλλοίμονό μου· ἀνακράζει συγκρίνοντας τήν παλιά καί τήν τωρινή κατάσταση. quantum mutatus ab illo = quantum diversus ab illo, mutatione facta = πόσο διαφορετικός ἀπό κεῖνον, ἀφοῦ σημειώθηκε μεταβολή.

275. quī = qualis = ὅποιος. redit: ἐνεστώτας τοῦ redō· ὁ ἐνεστώτας εἶναι ἱστορικός σέ πρόταση ἀναφορ., γιά νά δηλωθεῖ γεγονός, περασμένο, πού διατηρεῖται ἀκόμα στή μνήμη του. exuviae - arum = τά λάφυρα. exuvias indutus Achilli = ὅπλισμένος μέ τά ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέα, πού (μέ ἱεροσυλία) τ' ἀφαίρεσαν ἀπ' τό νεκρό Πάτροκλο.

276. puppibus, δοτ. = in puppes. Τόν ἀγώνα κοντά στά πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν περιγράφει ὁ Ὀμηρος στίς Ρ. πρβλ. Π, 122 - 123: τοῖ δ' ἔμβαλον ἀμάματον πῦρ | νηῖ θοῇ. Ο, 704: Ἑκτωρ δὲ πρύμνης νεὸς ἦπατο ποντοπόροιο καί Χ, 374: Ἑκτωρ ἦ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέω. iaculor, ἀποθ. α' ἐξακοντίζω, ρίχνω.

277 - 279. squalentem barbam... gerens, ἐπεξηγεῖ τό quantum mutatus. Πρόσεξε τήν ἀλλαγὴ εἰκόνων δόξας καί ἀθλιότητας τοῦ Ἑκτορα. squalēo = ρυπαίνω. barba - ae = γένι, πηγούνι. squalens barba = ρυπαρό, ἄπλυτο γένι. concretos sanguine crines = πηγμένα ἀπ' τό αἷμα τά μαλλιά. vulnerā = τά τραύματα, πού δέχτηκε ὁ Ἑκτορας, ὅταν συρόταν γύρω ἀπ' τά τεῖχη Ὀμ. Χ, 371... οὐδ' ἄρα οἱ τις ἀνουντητὶ γε παρέστη καί 375 Ὡς ἄρα τις εἶπεσκε καὶ οὐτήσασκε παραστάς. ultro, σύναψέ το μέ τό compellare, ἐνόμιζα (vidēbar, δηλ. mihi) ὅτι πρῶτος προσφωνοῦσα. ultro, ἐπίρρ. = μέ τή θέλησή μου (ἐκούσια). flens ipse = κλαίοντας καί ἐγώ ὁ ἴδιος, ὅπως δηλ. ὁ Ἑκτορας (271 effundere fletus). exprōno = ἐξάγω, βγάζω.

281. lux = salus, όπως ο "Όμηρος τή σωτηρία τή λείει φῶς (φῶς). Teucrum = Teucrorum = Τρώων.

283. expectate, κλητική σέ ἔλξη μέ τήν κλητική Hector ἀντί ὀνομαστ. expectatus. ut = πῶς (μέ τί συναισθήματα ἀνάμεικτα ἀπό χαρά καί λύπη).

285. aspicimus te = παρατηροῦμε σένα. defessi (cladibus) = τσακισμένοι ἀπ' τίς συμφορές.

286 - 287. foedo = ντροπιάζω κάτι, καταστρέφω κάτι. ille nihil, νοεῖται respondet. nec me... moratur = οὔτε μέ ἀνέχεται νά τό ρωτῶ μάταια (vana quaerentem), δηλ. δέ δίνει προσοχή στίς μάταιες ἐρωτήσεις μου.

289. fuge = φεῦγε. Ὁ Βιργίλιος παριστάνοντας τόν "Εκτορα νά παρακινεῖ τόν Αἰνεία νά φύγει ζητάει νά δικαιολογήσει τή φυγή αὐτοῦ. eripe te = πάρε τόν ἑαυτό σου καί φύγε, ἐξαφανίσου. his flammis : λέγοντας δείχνει τίς φλόγες.

290. ruit alto a culmine· ὁ "Όμηρος λείει : ὤλετο πᾶσα κατ' ἄκρης Ἰλιος αἰπεινή. culmen, inis οὐσ. συν. cacumen, inis οὐ. κορυφή, ἄκρη.

291. sat... datum, ἄρκετά ἔγιναν, ἄρκετοί ἀγῶνες γιά τήν πατρίδα καί τόν Πρίαμο.

292. hac = μ' αὐτό, μέ τό δικό μου (χέρι). etiam = βέβαια.

293. sacra, νοεῖται τό sua ἀπ' τ' ἀκόλουθο suos· sacra εἶναι τά στέμματα (vittas) πού ἀναφέρονται στούς στίχους 296 - 297. Vestam = τήν Ἑστία καί ignem (τή φωτιά). penates εἶναι οἱ penates publici, οἱ θεοί τῆς ἐστίας, προστάτες ὅλης τῆς πόλεως, σέ ἀντίθεση πρὸς τοὺς penates privatos (domesticos), τοὺς προστάτες κάθε σπιτιοῦ. Ρωμαϊκά νομίσματα ἀπεικονίζουν ἐστία πού κρατᾷ τό Τρωϊκό Παλλάδιο.

294. comites fatorum = συντρόφους στή μοίρα, τίς περιπέτειες καί περιπλανήσεις, πού εἶναι γιά σένα γραμμένες.

295. Ἡ πλοκή τοῦ λόγου ἔχει ἔτσι : quae (moenia) ponto pererrato statues magna. ponto pererrato = ὕστερα ἀπό μακρές περιπλανήσεις στόν πόντο. statuo, ūi, ūtum, γ' = ἰδρῶ, κτίζω. magna = ἐνδοξα.

296. sic ait et... effert = αὐτά λείει καί ἐξάγει· ἡ σύνταξη παρατακτική ἀντί : λέγοντας αὐτά ἐξάγει.

297. effert, βραχυλογικά αντί του : per somnum mihi, vidētur efferre. Ἡ λατρεία τῆς Ἑστίας ἀπαιτοῦσε στέμματα (vittas) καί ἄσβεστη φωτιά (ignem aeternum). Ἡ ἄβεστη φωτιά ἦταν σύμβολο τῆς αἰωνιότητος τῆς πόλεως. adytis penetralibus = ἀπ' τ' ἀπόκρυφα ἄδυτα. Τό penetralibus εἶναι ἐπίθετο. Ἄδυτα ὀνομαζόταν τό ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ, πού μόνο ὁ ἱερέας εἶχε τό δικαίωμα νά μπεῖ (εἰσέρθῃ).

Στίχ. 402 - 428.

402. heu! nihil invitis fas quamquam fidere divis. invitis divis (= deis), δοτ. στό fidere = νά πιστεύει (χανεῖς). Τό invitis = inimicis. fas, νοεῖται est = ἀλίμονο. Καμιά πίστη δέν πρέπει νά ἔχει χανεῖς στούς ἐχθρικούς θεούς. Αὐτά λέγονται σέ σχέση μέ ἐκεῖνο πού εἰπώθηκε πρὶν, ὅτι δηλ. ἡ τύχη στήν ἀρχή φάνηκε εὐνοϊκή στούς Τρῶες (adspirat fortuna primo labōri).

403. ecce trahebatur. Αὐτά δικαιολογοῦν τό προηγούμενο ἐπιφώνημα. passis crinibus = μέ λυμένα τά μαλιά : παθητ. μετοχή τοῦ ρῆμ. pando·οἱ χρόνοι του : pando, pandi, pansum καί passum, -ēre = ἀνοίγω, ἀπλώνω.

404. a templo adytisque = ab adytis templi Minervae = ἀπό τ' ἄδυτα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐδῶ εἶχε καταφύγει ἡ Κασσάνδρα, ἡ κόρη τοῦ Πριάμου, πού ὁ Αἴαντας, ὁ γιός τοῦ Ὀϊλέα, τήν ἀτίμασε σ' αὐτόν τό ναό τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνῶ ἦταν ἱερεῖα τῆς· γι' αὐτό καί κατακεραυνώθηκε ἀπ' τήν Ἀθηνᾶ στή θάλασσα.

405. tendens lumina = ὑψώνοντας τά μάτια τῆς. ardentia λέγονται τά lumina γιά τόν πόνο, τήν ντροπή καί τήν ἀπελπισία τῆς, ἐπειδὴ δέν εὑρίσκει καμιά βοήθειαν, ὅπως δείχνει καί τό frustra (μάταια). Πρόσεξε τήν ἐπαναφορά τοῦ lumina.

406. arcēbant = coëcebant, continebant = συγχρατοῦσαν.

407. hanc speciem = τοῦτο τό θέαμα (τῇ μνηστή δεμένη περιφέρουν στήν πόλιν). tulit = pertulit = ὑπέμεινε furiāta mente = μέ ξετρελλαμένη (ἀπ' τόν ἔρωτα) ψυχῇ. Coroebus = Κόροιβος, γι' τοῦ Μύγδονα, βασιλιᾶ τῆς Φρυγίας, σταλμένος ἀπ' τόν πατέρα του γιά νά βοηθήσῃ τοὺς Τρῶες.

408. periturus = χαμένος, πεθαμένος. Ἡ μετοχή, μποροῦσε νά συμφωνήσῃ στήν πτώση καί μέ τό ἀντικείμενο τοῦ ρήματος iniecit, τό sese.

409. *densis armis*, δοτ. = *in densa arma*, δηλ. *hostium* (*in currimus*). *densus*, a, um πυκνός, συγκεντρωμένος.

410. *delūbri* = τοῦ ναοῦ (τῆς Ἀθηνᾶς).

411. *telis nostrorum obruimur* = κατακαλυπτόμαστε ἀπ' τὰ δικά μας βέλη· αὐτό ἦταν τό τραγικό ἐπακόλουθο τοῦ τεχνάσματος τοῦ Κοροΐβου, πού εἶχε συμβουλεύσει τοὺς Τρῶες νά ντυθοῦν ὅπλα ἐλληνικά. Τό φωνῆεν τῆς λήγουσας στό *obruimur* λαμβάνεται μακρό στήν τομή. *miserrima caedes* = τρισάθλια σφαγή (γιατί συγγενεῖς σκότωναν συγγενεῖς).

412. *facie... errōre*, ἀφαιρ. τῆς αἰτίας. Τό *facie* = *specie*, *forma*.

413. *tum* = ἔπειτα, μετὰ τό *primum* τοῦ στίχ. 410. *gemitu atque ereptae virginis ira* = *cum gemērent atque ob ereptam virginem irascerentur*. *gemitus*, us ἄ. στεναγμός, λύπη.

414. *undique* πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό *collecti* καί ὄχι μέ τό *invādunt* *collecti* = μαζεμένοι. Στήν ἀρχή εἶχαν διασκορπιστεῖ στήν πόλη, ὅταν ἔπεσε πάνω τους σέ πυκνές μάζες ὁ στρατός τοῦ Αἰνεία.

415. *Aiax* = Αἴαντας, γιός τοῦ Ὀϊλέα.

416. *rupto turbine* = *cum turbo se prorūpit* = ὅταν ξεσπάσει θύελλα. Ἡ παραβολή παρμένη ἀπ' τήν Ἰλ. Π, 765, 770 : Ὡς δ' Εὐρός τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλουν... ὡς Τρῶες καί Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι θορόντες | δῆουν. *adversi* = ἐνάντιοι.

417. *laetus Eōis Euris equis* = χαρούμενος γιά τ' ἄλογα τῆς αὐγῆς : Ἔτσι λέγονται τὰ ἄλογα, γιατί ὁ Εὐρος πνέει ἀπ' τήν Ἀνατολή· *equi* εἶναι ἀντί τοῦ *curru*, γιατί, ὅπως λένε οἱ ποιητές, οἱ ἄνεμοι φέρονται σέ ἄρμα μέ δυό ἄλογα, ὅπως οἱ θεοί κι οἱ βασιλιάδες.

418. *stridunt*, ἀρχαϊκός τύπος, ἀντί τοῦ *strident*. Πρόσεξε στό στίχο τήν παρήχηση τοῦ φθόγγου *s*.

419. *Nerēus* = ὁ Νηρέας. Ἦταν γιός τοῦ Πόντου καί τῆς Γῆς, ἐνδοξότατος θεός τῆς θάλασσας ὕστερα ἀπ' τόν Ποσειδῶνα· εἶχε καί μαντική δύναμη· προφῆτεψε τήν ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων στήν Τροία καί τίς συμφορές τῶν Τρώων· ἡ τρίαινα σύμβολο τοῦ Ποσειδῶνα ἀποδίδεται ἐδῶ στό Νηρέα. *fundus*, i ἄ. πυθμένας.

420. *si quos = quoscumque* : ὅπως καί στήν ἐλληνική τό εἶ τις ἀντί ὅστις (ἐάν κάποιος, ὅποιος). *obscura nocte per umbram* = *per umbram obscurae noctis*.

421. *fudimus* = διασκορπίσαμε. *insidiis* = *dolo*.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

422. apparent = φαίνονται πάνω. primi, πρβλ. στίχ. 412. mentita, ἀνήκει καί στό elipēos = ἀναγνωρίζουν (= agnōscunt) τίς ψεύτικες ἀσπίδες καί τά ψεύτικα ὅπλα, δηλ. ὅτι δέν ἦταν Ἑλληνες αὐτοὶ ποὺ τά εἶχαν.

423. atque ora... signant. Τό ora = linguam, τό δέ signo ἀντιστοιχεῖ μέ τό Ἑλληνικό συμπεραίνω. Ἡ ἔννοια : καί ἀπ' τήν προφορά (sono) συμπεραίνουν τή διαφορετική γλώσσα (ora discordia). Στόν Ὅμηρο δέ γίνεται καμιά διάκριση γλώσσας μεταξύ Ἀχαιῶν καί Τρώων.

424. illicet ἀπ' τό ire - licet (ire licet = μπορῶ νά φύγω) * πρῶτα σημαίνει φύγε καί τόλεγε ὁ κήρυκας ποὺ κήρυττε τή διάλυση τοῦ δικαστηρίου· ἀπ' τοὺς ποιητές τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα λέγεται γιά πράξεις ποὺ πρέπει νά γίνουν γρήγορα καί ἰσοδυναμεῖ μέ τό ἀμέσως. numero = multitudine = ἀπ' τό πλῆθος obruimur = κατακλυζόμαστε. obrūo, -ui, -ūtum, -ēre = κατακλύζω, καταχώνω.

425. Ὁ Πηνέλεος ἐδῶ εἶναι ἄλλος ἀπ' τόν Πηνέλεο, τόν ἡγεμόνα τῶν Βοιωτῶν, ποὺ ἀναφέρεται στήν Ἰλιάδα Β, 494. Ὁ ποιητής μέ τ' ὄνομα τοῦτο θέλει νά δείξει ἄλλο ψεύτικο πρόσωπο. divae ad aram, δηλ. στόν πρόναο τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. armīpōtens, ntis (arma, potens) ὁ δυνατός στά ὅπλα, ὁ πολεμικός.

426. instissimus unus (τό unus τονίζει τό ὑπερθετικό) = ὁ δικαιότατος ἀπ' ὅλους τοὺς Τρῶες. pro-cumbo, cūbūi, cubitum, γ' = πέφτω, χάνομαι.

427. servantissimus aequi = αὐτός ποὺ στεριώνει τό δίκιο. Γι' αὐτή τήν ἀρετή δέν ἔπρεπε νά σκοτωθεῖ, ἀλλά...

428. Dis aliter visum = ἄλλο νόμισαν οἱ θεοί. Πρβλ. τό Ὅμηρικό α, 234 : nūn δ' ἐτέρως ἐβόλοντο θεοὶ κακὰ μητιώοντες.

Στίχ. 506 - 558

506. forsitan... requiras = ἴσως ἤθελες ρωτήσῃ. Τό forsitan = fors sit an. forsitan = fortasse = ἴσως. Ἀπὸ τό requiras ἐξαρτᾶται ἡ ἐρώτηση quae fuerint fata κ.λπ.

507. urbis casum = urbis interitum = τήν καταστροφή τῆς πόλεως.

508. mediūm, κατηγορούμενο· καί τόν ἐχθρό μέσο, δηλ. καί τόν ἐχθρό στή μέση. limen, inis οὐδ. τό κατώφλι τῆς πόρτας, πόρτα. Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

509 - 510. Ἡ σειρά τῶν λέξεων : senior (= senex), nequiquam circūdat tremantibus aevo umeris (δοτική) arma (τό θώρακα) diu desueta (τόν ἀσυνήθιστο γιά πολύ χρόνο). ne - quiquam (nequicquam, ne-quidquam) μάταια. inutile, καί σάν ἐπίρρημα· στή φράση πρβλ. τό Ὅμηρ. βέλος ἄλιον.

511. cingitur = περιβάλλεται, μέσ. αὐτοπαθές = cingit se* μέ ἀφαιρ. ἀλλά καί αἰτ., ὅπως στά ἑλληνικά.

512. aedibus in mediis = στήν ἐσωτερική αὐλή τοῦ σπιτιοῦ. nudo sub aetheris axe = sub polo, sub caelo = στό ὕπαιθρο.

514. arae = in aram. umbrā, ἀφαιρ. ὄργαν. = μέ τή σκιά.

515. taria circum, ἀναστροφή τῆς προθέσεως, circum altaria = circum aram.

516. praecipites = se praecipitantes = καταφεύγοντας γιά νά ἀποφύγουν τήν καταιγίδα.

517. condensae = μαζεμένοι ἀπ' τόν τρόπο. sedēbant = κάθονταν καί παρακαλοῦσαν, ὅπως συνήθιζαν οἱ ἱκέτες.

519. quae mens tam dira = ποιά (εἶναι) ἡ τόσο ἀπαίσια σκέψη.

520. impulit = ἀπώθησε, ἔσπρωξε· μέ ἀπαρέμφατο (cingi).

521. non tempus eget = δέν ἀπαιτεῖ ὁ καιρός. Τά tali auxilio nec defensoribus istis ἀποτελοῦν μαζί μιά ἔννοια καί ἀναφέρονται στό telis (520). defensoribus istis = armis istis, ἔτσι ἡ ὅλη φράση ἰσοδυναμεῖ μέ τήν auxilio istorum armorum = ὁ καιρός δέ θέλει τή βοήθεια αὐτῶν τῶν ὅπλων (πού σύ φορεῖς).

522. non, δηλ. egēret, si ipse κλπ. = ὁ καιρός δέ θά ἀπαιτοῦσε τά ὅπλα αὐτά, οὔτε κι ἂν ἦταν ἐδῶ ὁ ἴδιος ὁ Ἑκτορας.

523. huc tandem concēde = ἐδῶ (ὅπου δηλ. εἶμαι ἐγώ) τέλος ἔλα. haec ara tuebitur omnis = ὁ βωμός αὐτός θά διασώσει ὅλους. Οἱ ἱκέτες τοῦ βωμοῦ ἦταν ἀπαραβίαστοι. Πρβλ. Αἰσχ. στίς Ἰκέτ. 190 : κρεῖσσον δὲ πύργου βωμός, ἄρρηκτον σάκος. longaevus, a, um (π.) (longus, aevum) πολύχρονος.

526. Pyrrhi de caede = ξέφυγε ἀπ' τά χέρια τοῦ Πύρρου (τοῦ Νεοπτόλεμου), πού τοῦ προκάλεσε θανάσιμο τραῦμα. Ὁ γιός τοῦ Πριάμου Πολίτης ἀναφέρεται σέ πολλά σημεῖα τῆς Ἰλιάδας.

527. per tela, per hostis, ἄμ φόνον, ἄ νέκνας· Ὅμηρος στό Κ.

298. Τό ἀσύνδετο φανερώνει τή γρήγορη φυγή τοῦ Πολίτη.

528. ὡς φησὶ τὸ ἱερεὺς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἑκαταδευτικῆς ποταμὸς τὴν μακρόστενους

στοές. vacua atria = τούς ἔρημους θαλάμους τοῦ προδόμου. lustrat = περιφέρεται ζητώντας καταφύγιο.

529. infesto volnēre insequitur = τόν καταδιώκει μέ τό ὄπλο γιά νά τόν πληγώσει.

530. iam iamque = καί ἀπό στιγμή σέ στιγμή, manu tenet = κρατᾷ στό χέρι. premit hasta = ἐπιτίθεται μέ τό δόρυ, πιέζει μέ τό δόρυ.

531. parentum, δηλ. τοῦ πατέρα Πριάμου καί τῆς μητέρας Ἑκάβης, πού κάθονταν στό βωμό.

532. concidit = ἔπεσε κάτω, ἀπ' τό τραῦμα πού δέχτηκε.

533 - 534. in media morte = in ipso mortis pericūlo. non abstinuit = non continuit sese = δέ συγκράτησε τόν ἑαυτό του, δέ συγκρατήθηκε. nec vocis iraeque pepercit, ἐπεξήγ. τοῦ non abstinuit.

535. at = ἀλλά· φανερώνει μεγάλη ψυχική ταραχή, ὅταν κάποιος ἦ εὔχεται γιά κάποιον ἀγαθά ἢ καταριέται συμφορές. tibi, ἡ δοτική ἀναφέρεται στό persolvant καί reddant. ausis εἶναι οὐσιαστικό. ausum, -i (ausus, audeo) κακούργημα.

536. pietas = institia = συναίσθημα δικαιοσύνης. quae - talia curet = ut talia curet.

537. grates = gratias et praemia = βραβεῖα. Αὐτά λέγονται εἰρωνικά ἀντί τοῦ poenae.

538. cernere, ἐξαρτιέται ἀπ' τό fecisti ὅπως στήν ἐλληνική σύνταξι ἀντί τοῦ fecisti me ut cernerem = μ' ἔκανες νά διακρίνω.

539. foedasti voltus, λερώνεται αὐτός πού βλέπει σκοτωμένο. funere, δηλ. fili = μέ τό πτώμα τοῦ γιου.

540. satum (esse) = natum esse· ἐξαρτᾶται ἀπ' τό mentiris = ψέματα λές πώς γεννήθηκες.

541. in hoste Priāmo = στόν ἐχθρό Πρίαμο. iura fidemque supplicis erubuit = ντράπηκε (σεβάστηκε) τό δίκιο καί τήν πίστη τοῦ ἱκέτη. erubuit, παρακ. τοῦ erubescō, erubui, -ēre = κοκκινίζω, ντρέπομαι. iura = τά δίκαια, πού ἔχει ὁ ἱκέτης καί ἐπιβλέπει ὁ Δίας. fides ἡ πίστη πού ὀφείλεται στόν ἱκέτη.

542. sepūlcro, δοτ. τοῦ σκοποῦ = γιά ταφή. corpus... Hectorēum = corpus Hectōris.

544. Τό δόρυ ὀνομάζεται imbelle καί ρίχτηκε sine ictu, χωρίς

δηλ. νά πληγωθεῖ αὐτός γιά τόν ὁποῖο ρίχτηκε, γιατί ὁ Πρίαμος πού τό ἐρίξε εἶναι senior. Τό sine ictu εἶναι τό ἑλληνικό: ἄλιον (ἄκαρπο, ἀπο-τυχημένο).

545. rauco aere repulsum, δηλ. est, τό δόρυ ἀποκρούστηκε ἀπ' τή χάλκινη ἀσπίδα τοῦ Πύρρου, πού μέ τό χτύπημα προκάλεσε ἀντί-λαλο στό βράχο. prōtinūs (prōtēnūs) = ἀμέσως.

546. summo umbōne = ἀπ' τήν ἄκρη τοῦ ἀφαλοῦ (τοῦ κέντρου τῆς ἀσπίδας). Τό δόρυ στάθηκε μπηγμένο στήν ἄκρη τοῦ κέντρου τῆς ἀσπίδας, χωρίς νά τή διαπεράσει· ἔτσι δέ χτύπησε τόν Πύρρο.

547. refēres... ibis, ἐδῶ μέλλοντες ἀντί προστακτικῶν.

549. Neoptolemum, ἀντικείμενο τοῦ narrāre, ὅπως καί τό tristia facta = νά διηγηθεῖς τά θλιβερά ἔργα καί γιά τόν ἀγενή Νεοπτόλεμο. Τά λέει αὐτά μέ σαρκασμό ὁ Νεοπτόλεμος σ' ἀπάντηση αὐτῶν πού εἶπε ὁ Πρίαμος στό στίχ. 540. Ὁ Νεοπτόλεμος ταυτίζεται μέ τόν Πύρρο.

550. trementem = τρέμοντας ὄχι ἀπό φόβο, ἀλλ' ἀπ' τά γεράματα (546).

551. lapsantem = αὐτόν πού συχνά γλιστράει (ξεφεύγει). Τό lapso θαμιστικό τοῦ labor.

552 - 553. comam laeva· ἀντί τοῦ συννηθέστερου implicūit coma laevam σ' ἀντιστοιχία χιαστή μέ τά dextra - ensem. coruscum, κατηγορούμενο προληπτικό, τίναξε πρὸς τά πάνω δηλ. extūlit = sustūlit = τό ξίφος, ὥστε νά ἀστράψει (γιαλίσει).

554. haec finis, νοεῖται fuit. fatorum sorte = μέ τό λαχνό τῆς μοίρας.

555. tūlit = abstulit.

556. populis terrisque, ἀφαιρετικές πού ἐξαρτιοῦνται ἀπ' τό superbum = περήφανο γιά τά κ.τ.λ.

557. iacet... truncus = εἶναι ριγμένος στήν ἀκροθαλασσιά ὁ μεγάλος κορμός· δηλ. ἄταφος.

558. avolsum caput, νοεῖται est sine nomīne = ἀνώνυμο, ἀγνώριστο, γιατί κόπηκε τό κεφάλι. Ὁ Βιργίλιος περιγράφοντας τό θάνατο τοῦ Πριάμου πού σύμφωνα μέ τήν παράδοση σκοτώθηκε σ' ἀνάκτορο πάνω στό βωμό, στό τέλος τῆς περιγραφῆς ἐνώνει τήν παράδοση μέ τήν παραλλαγή, πού λέει ὅτι δέ σκοτώθηκε ἐκεῖ ἀλλά συρμένος ἔξω μέχρι τήν ἀκροθαλασσιά σφάντηκε πάνω στόν τάφο τοῦ Ἀχιλλέα. Ἡ σφαγή

ἀκολουθεῖ τὴν παράδοση τοῦ Εὐριπίδῃ ('Εκάβη - Τρωάδες) καὶ τοῦ 'Αρχτίνου. Στὴν παράσταση τῆς ἀποκοπῆς τοῦ κεφαλίου πιθανῶς θυμόταν τὸ φρικιαστικὸ θάνατο τοῦ Πομπήιου, πού εἶναι γνωστός ἀπ' τὴν ἱστορία.

Στίχ. 705 - 751

705. ignis = ignis crepitans, crepitus ignis = ὁ θόρυβος τῆς φωτιᾶς τῆς καίμενης Τροίας. clarior auditur = καθαρότερος ἀκούγεται.

707. imponere, παθητ. ἐνστ. προστακτ. impone te = θέσε πάνω τὸν ἑαυτό σου.

708. subibo umeris = suscipiam te umēris meis ἢ in umēros meos = θά σέ ὑποδεχτῶ στούς ὤμους μου.

709. quo res cumque = quocumque res cadent = ὅπως κι ἂν ἔρθουν τὰ πράγματα.

711. longe = e longinquo ἀπὸ μακριά, γιὰ νά μὴν τραβήξει τὴν προσοχή τῶν ἐχθρῶν ἢ ἐξοδος πολλῶν μαζί. "Ἐτσι προετοιμάζεται καὶ ὁ ἐξαφανισμός σέ λίγο τῆς Κρέουσας. servet = observet = ἄς παρατηρεῖ, ἄς ἀκολουθεῖ ἀπὸ μακριά τ' ἀχνάρια μου.

712. animis advertite vestris : animadvertite. animis, ἀφαιρ.

713. est urbe egressis = εἶναι γιὰ κείνους πού βγαίνουν ἀπ' τὴν πόλη. egressis, δοτ. τῆς ἀναφορᾶς, πρβλ. Θουκ. Α, 24, 1 : 'Επίδαμόνος ἐστὶ πόλις ἐν δεξιᾷ ἐσπλέοντι ἐς τὸν Ἰόνιον κόλπον.

714. desertae Cerēris, ἀντί templum desertum Cerēris· ὁ ναός ὀνομάζεται ἔτσι, γιατί βρισκόταν ἔξω ἀπ' τὴν πόλη σέ ἀπόμερο μέρος, ὅπου σπάνια σύχναζαν ἄνθρωποι. Λογικός ὁ ὀρισμός τοῦ τόπου ἀπ' τὸν Αἰνεία. cupressus, ἰ καὶ us θ. κυπαρίσσι.

715. religiōne = cultu = μέ τῇ λατρείᾳ.

716. ex diverso = ex diversis partibus = ἀπὸ διάφορα μέρη.

718. bello e tanto = e tanto bello = ἀπὸ τόσο μεγάλο πόλεμο.

720. attrectāre = νά ἀγγίξω, νά πιάσω donec abluero = ὥσπου νά λουστῶ. flumine vivo = μέ νερό πού τρέχει (μέ τρεχούμενο νερό).

721. latos, πρβλ. 'Ομηρ. εὐρέας ὤμους· umeros, colla, ἀντικ. τοῦ insternor· σύνταξη 'Ελληνική = στρώνω τοὺς ὤμους καὶ τὸ σβέρκο. subiēcta collā = colla quae subicio oneri recipiendo = τὸ σβέρκο

πού βάζω κάτω για ύποδοχή τοῦ φορτίου. *super*, ἐπίρρ. = ἐπάνω, ἀπό πάνω.

722. *veste* = μέ σκέπασμα. Αὐτό ἐξηγεῖται μέ τό ἀκόλουθο *pelle leonis* = δηλ. μέ δέρμα ξανθοῦ λιονταριοῦ (μέ λεοντή).

723. *succēdo oneri* = δέχομαι τό βάρος· ἡ δοτ. *oneri* ἔνεκα τῆς προθέσεως *sub* στό ρῆμα *succedo* (*sub - cedo*). *se implicuit dextrae* = μπλέχτηκε στό δεξί μου (ἀπό φόβο μή χαθεῖ).

725. *per opāca locorum* = *per opāca loca* = ἀνάμεσα ἀπό σκιερούς τόπους.

726 - 727. *iniecta... tela* = δόρατα πού ρίχνονται ἀπό μακριά, σέ ἀντίθεση μέ τή μάχη πού γίνεται ἀπό κοντά, ὅπως φανερώνουν τά ἀκόλουθα: *adverso glomerati ex agmine* = συσπειρωμένοι σέ ἀντιμέτωπη τάξη. *dūdum*, ἐπίρρ. = προηγούμενα, πρὶν.

729. *suspensum* = *sollicitum*, *anxium* = μετέωρο, ἀγωνιώντας.

730. *videbar (mihi)* = νόμιζα.

731. *evasisse viam omnem* = ὅτι βάδισα ὅλο τό δρόμο, ξέφυγα κάθε κίνδυνο.

732. *visus* νοεῖται est mihi* = μοῦ φάνηκε, νόμισα. *ad aures adesse* = *ad aures accedere et adesse*.

733. *prospiciens* = βλέποντας ἀπό μακριά. *nate... nate*, ἡ διπλή προσφώνηση δείχνει τό φόβο καί τήν ἀγωνία τοῦ πατέρα. Τό ἴδιο δείχνει καί ἡ παράλειψη τοῦ ὑποκ. τοῦ *propīnquant hostes*.

734. *ardentes* = τίς λαμπερές ἀσπίδες, γιατί ἦταν ντυμένες μέ χαλκό. Εἶναι συνώνυμο τό *ardentes* μέ τό ἀκόλουθο *micantia aera*.

735 - 736. *male amicum* = *inimicum*. Ἡ σειρά τῶν λέξεων: *hic nescio quod numen male amicum eripuit mihi trepido confusam mentem* = ἐδῶ, τότε δέν ξέρω ποιός κακός δαίμονας ἀφαίρεσε ἀπό μένα τό φοβισμένο τά σαλεμένα μου μυαλά (ἀπ' τόν κρότο τῶν ποδιῶν κι ἀπ' τό λόγο τοῦ Ἀγχίση).

737. *nota regiōne viarum* = ἀπ' τή γνωστή διεύθυνση τῶν δρόμων.

738. *misero*, νοεῖται *mihi*. Κάνοντας ὑποθέσεις γιά τόν ἐξαφανισμό τῆς Κρέουσας ὁ Αἰνείας ἀναφέρει δυό αἰτίες, πού συνδέονται μέ τό *ne... ne*. Ἀπ' αὐτές ἡ δεύτερη πάλι εἶναι διπλή (*seu*), εἴτε ἀρπαγμένη ἀπ' τή μοίρα ἐγκαταλείφθηκε κάπου, εἴτε ξέφυγε ἀπ' τό δρόμο ἢ κουρασμένη κάθισε κάπου.

740. incertum, ἀπάντηση στίς προηγούμενες ἐρωτήσεις.

745. quem... deorumque, στίχος ὑπέρμετρος. Ὁ τέτοιος στίχος τελειώνει πάντα σέ φωνῆεν, καί ἀπό φωνῆεν ἀρχίζει ὁ ἀκόλουθος, ὥστε νά γίνεται ἐκθλιψη τῆς συλλαβῆς πού περισσεύει στόν ὑπέρμετρο στίχο. Ὁ Αἰνείας, παράφορος γιά τό χαμό τῆς συζύγου του, κατηγορεῖ θεούς καί ἀνθρώπους.

748. curva valle = cava valle = στήν εὐρύχωρη κοιλάδα, στή χαράδρα. commendo, α' ἐμπιστεύομαι, recondo, dīdi, dītum, γ' = ἀποθέτω, κρύβω.

749. ipse = ego ipse, urbem repēto = in urbem redeo. cingor (μέσο) = cingo me = ζώνομαι... repeto et cingor fulgentibus armis = repeto cinctus etc.

750. stat, δηλ. sententia = παίρνω σταθερή ἀπόφαση. casus renovare = νά ἀνανεώνω τίς περιπέτειες.

751. et rursus caput obiectare periclis = καί πάλι τή ζωή μου νά ἐκθέσω σέ κινδύνους.

Στίχ. 752 - 770

752 - 753. muros obscuraque limina portae qua gressum extuleram repeto = τρέχω πίσω στά τείχη καί στό σκοτεινό κατώφλι τῆς πόρτας, ἀπ' ὅπου εἶχα βγεῖ (gressum extuleram). retro sequor observata vestigia = ἀκολουθῶ πάλι πίσω (retro) τ' ἀχνάρια πού διακρίνονται.

754. lumine = oculis. lustrō = circumspicio = βλέπω γύρω - γύρω.

755. horror ubique animo, νοεῖται τό est· τό animo εἶναι δοτική.

756. Ἡ σειρά τοῦ λόγου: inde domum me refero si forte· τό domum, ἐπίρρ. = στήν πατρίδα. si = στήν περίπτωση = ἀπό δῶ ἐρχομαι ξανά στό σπίτι. si forte = μήπως τυχόν. pedem tulisset = κατάφυγε ἐκεῖ (ἡ Κρέουσα). Πρόσεξε τή διπλή ἐπανάληψη τοῦ si forte, πού φανεώνει τήν ἀγωνία τοῦ Αἰνεία γιά τήν τύχη τῆς χαμένης Κρέουσας.

757. tectum = domum. Πρόσεξε τήν ἀλλαγὴ τῶν χρόνων inruerant, tenēbant, volvitur κλπ. tenebant = obtinebant = κρατοῦσαν. in - rūo (irrūo), rūi, - γ' ὁρμῶ μέσα, εἰσβάλλω.

758. *ilicet* = ἀμέσως. *ignis edax* = ἡ ἀχόρταγη, λαίμαργη φωτιά. *summa ad fastigia* = μέχρι τίς ἄκρες τῶν κορυφῶν.

759. *exsuperant* = ὑπερβαίνουν, ξεπερνοῦν, δηλ. τῇ στέγῃ. *furit aestus ad auras* = μέ ὁρμή ἀνεβαίνει ἡ φωτιά στόν οὐρανό. *ad auras* = *ad caelum*.

760. *procēdo*, νοεῖται *a domo mea*. *sedes* = *domum* = τό σπίτι. 'Ο Αἰνείας ἀπ' τό σπίτι του, πού τό εἶδε νά καίεται, κατευθύνεται στήν ἀκρόπολη καί τ' ἀνάκτορα, βλέπει τοὺς Ἀχαιοὺς νά φυλᾶνε τά λάφυρα καί τοὺς αἰχμάλωτους στό ἄσυλο τῆς Ἥρας, ἀλλ' ἡ Κρέουσα δέ φαίνεται πουθενά.

761. *porticibus vacuis* = κάτω ἀπ' τίς ἔρημες στοές. *asylo* = *templo*. Οἱ Ἀχαιοί φυλάγουν τά λάφυρα στό ναό τῆς Ἥρας, γιατί τοὺς συμπαθεῖ. Τό ναό τόν τοποθετεῖ ὁ ποιητής στήν ἀκρόπολη, γιατί ἔχει ὑπόψη του, ὅπως φαίνεται, τό ναό τῆς Ἥρας στό Καπιτώλιο.

762. *Phoenix*, Φοίνικας, βασιλιάς τῶν Δολόπων καί παιδαγωγός τοῦ Ἀχιλλέα. *dirus, a, um* = φοβερός, σκληρός.

763. *gaza* = θησαυρός. Περσ. ἡ λέξη γάζα.

764. *mensae deorum* = τραπέζια γεμάτα τροφές πού τά τοποθετοῦσαν μπροστά στίς εἰκόνες τῶν θεῶν στίς ἱερές εὐωχίες (ιερά φαγοπότια, συμπόσια).

765. *cratēres auro solidi* = *crateres solido auro* = κρατῆρες. ἀπό στερεό χρυσάφι, ὁλόχρυσοι, *captiva vestis* = αἰχμάλωτο φόρεμα, περιληπτ. ἀντί *captivae vestes*, δηλ. σκεπάσματα καί χαλιά.

766. *pueri et pavidae matres* ἦταν αἰχμάλωτοι πού σκόπευαν νά πάρουν μαζί τους οἱ νικητές. *longo ordine* = σέ μακριά παράταξη· αὐτό δείχνει τό μεγάλο πλῆθος τῶν αἰχμαλῶτων.

767. *stant circum*, τμήση καί ἀναστροφή = *circumstant*.

768. *quin etiam* = καί μάλιστα. *ausus* = πού τόλμησε.

769 - 770. *Creūsam vocavi iterumque iterumque* = πολλές φορές (ἐπανειλημμένα) φώναξα «Κρέουσα» *ingeminans* = ἐπαναλαμβάνοντας. Ἡ διπλή ἐπανάληψη τοῦ *iterumque* δείχνει ἐκφραστικά αὐτό πού γινόταν πολλές φορές.

Στίχ. 771 - 794

771. *tectis* = *aedificiis*, ἀφαιρ. τοῦ τόπου = *per aedificia* = *per domos* = ἀνάμεσα ἀπό τά σπίτια τῆς πόλεως, δηλ. ἀπ' τοὺς δρόμους. Ὁ τίτλος ὡς ἐκφραστικὸς ἀποφύλαξε ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἑκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μους* οἱ δοτικές quaerenti καὶ furenti ἀναφέρονται στό ἀκόλουθο (στίχ. 773) mihi. furenti = ἐνῶ περιπλανιόμουν ὀργισμένος.

772. infelix simulācrum = τό ἄθλιο εἶδωλο.

773. visa (est) nota maior imago = εἰκόνα πῶς μεγάλη ἀπ' τῇ γνωστή. Πιστευόταν ὅτι οἱ πεθαμένοι παρουσιάζονται σέ σχῆμα μεγαλύτερο, ἐδῶ δέ ἀκόμα περισσότερο, ἀφοῦ πρόκειται γιά τήν ἥρωίδα Κρέουσα.

774. obstipui = θαμπώθηκα. ob - stipesco (καί ob - stupesco), pui, -ere θαμπώνομαι. stetēruntque comae = σηκώθηκαν τά μαλλιά. Στήν εἰκόνα πρβλ. 'Ομ., Ω, 359 : ὀρθαί δέ τρίχες ἔσταν ἐνὶ γναμπτοῖσι μέλεσσι. vox faucibus haesit = ἡ φωνή στό λάρυγγα κόλλησε.

775. affāri... demere, ἀπαρέμφ. περιγραφικά. Ὑποκείμενο ἔχουν τό Creusa.

776. quid iuvat? = τί ὠφελεῖ; indulgēre insāno dolōri? νά ὑποχωρεῖς σ' ἀπερίσκεπτη λύπη; λέγεται ἀπερίσκεπτη, γιὰτί αὐτά γίνονται μέ τῇ θέληση τῶν θεῶν.

777. non sine numine divom : πρόσεξε τῇ λιτότητα πρβλ. 'Ομ. Ζ, 240 οὐ πάντων ἀέκητι θεῶν.

778. comitem, κατηγορ. τοῦ Creusam.

778 - 779. nec... fas aut ille sinit = δέν εἶναι γραμμένο (fas = fatum) οὔτε ἀπ' τό βασιλιά τοῦ ψηλοῦ Ὀλύμπου συγχωρημένο. regnātor, ὄρις ἀ. (regno) βασιλιάς, κύριος.

780. longa exsilia = μακρές περιπλανήσεις ἐξῶ ἀπ' τήν πατρίδα (ἀντικείμενο τοῦ arandum, ἀπ' ὅπου ἐξαρτιέται καί ἡ αἰτία. aequor). Τό ρῆμα arare ταιριάζει στό aequor, ὅχι ὅμως καί στό exsilia, ὅπου θά ἐννοήσουμε ἄλλο ρῆμα, ὅπως π.χ. obeūnda.

781 - 782. Thybris, ἑλληνικός τύπος (Θύβρις)· τοῦτο χρησιμοποιεῖ πῶς συχνά ὁ Βιργίλιος παρά τό λατινικό Tiberis· ὀνομάζεται ὁ ποταμός Lydius, γιὰτί ρεῖ ἀπ' τήν Τυρρηνία, πού οἱ κάτοικοί της νομι-ποταμός Lydius, γιὰτί ρεῖ ἀπ' τήν Τυρρηνία, πού οἱ κάτοικοί της νομι-ζονταν πῶς κατάγονταν ἀπ' τῇ Λυδία. Τέμβριος ποτ. Φρυγίας. arva opīma virum 'Ομ. Μ, 283 ἀνδρῶν πύονα ἔργα (= γῆ καλλιεργημένη ἀπό ἐργατικούς ἄντρες). leni agmine = μέ ἥσυχον ρεῦμα.

783. res laetae = εὐτυχία. regia coniunx : ἡ Λαβινία, θυγατέρα τοῦ βασιλιά Λατίνου· ἦταν ἀναγκαῖο νά χαθεῖ ἡ Κρέουσα, γιὰ νά κάμει ὁ Αἰνείας τό δεύτερο αὐτό γάμο.

784. parta (sunt) : παθητ. παρακ. τοῦ pario, pepēri, partum,

-ēre = γεννώ. *parta tibi (sunt) = fato destinata sunt = ἀπ' τῆ μοίρα ὀρίστηκαν γιὰ σένα*. Τό *parta* ἀναφέρεται καί στό *res laetae* καί στό *regnum* καί στό *regia coniunx*. *lacrīmas dilectae Creusae = τά δάκρυα πού χύνονταν γιὰ τήν ἀγαπημένη Κρέουσα*. *pelle = παῦσε*.

785. *superbas*, ποιητικά ἀναφέρεται τό ἐπίθετο στό *sedes*, ἀντί νά ἀναφέρεται στους κατοίκους τῶν ἐδρῶν αὐτῶν.

786. *servitum*, ὑπτιο, φανερώνει σκοπό.

787. *nūrus, us* θ. νύφη.

788. *magna deum genētrix*· δηλ. ἡ Κυβέλη, θεότητα ἀσιατικῆ τῆς γῆς καί τῶν βουνῶν· λατρευόταν πιά πολύ στήν Ἰδῆ. Ταυτίζεται μέ τή Ρέα κι εἶναι μητέρα τῶν θεῶν (*Idaea mater*)· συμπαθεῖ τοὺς Τρῶες κι ἔχει στοὺς ἀκολούθους τῆς νύφες καί τήν Κρέουσα. Ἡ Κρέουσα στήν ἀρχή ὀνομάζει τόν Αἰνεία *dulcem coniugem* καθὼς καί στό τέλος, ὅπου συσταίνει σ' αὐτόν τόν κοινό γιό.

790. *haec ubi dicta dedit*, συνηθισμένη φράση στό Βιργίλιο = καθὼς εἶπε αὐτά. Πρόσεξε τήν παρήχηση.

792. *ter conatus sum*. Στή φράση πρβλ. Ὁμ. λ, 206, ὅπου λέγεται ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς μάταια στὸν Ἄδη προσπάθησε νά ἀγκαλιάσει τή μητέρα του : *τρὶς μὲν ἐφορμήθην, ἔλεειν τέ με θυμὸς ἀνώγει, | τρὶς δὲ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἵκελον ἦ καὶ ὀνείρω | ἔπτατ'*. *dare... circum = circumdare*, τμήση καί ἀναστροφή· ἀπὸ τό *circumdare* ἐξαρτιέται ἡ δυτικὴ *collo*.

Στίχ. 795 - 804

795. *Sic demum* = ἔτσι τέλος πάντων, ἀφοῦ δηλ. τόσο χρόνο μέ περίμεναν. *reviso socios* = βλέπω ξανά τοὺς συντρόφους. *reviso, vīsi, vīsum*, γ' βλέπω ξανά.

796 - 797. *ingentem comitum numerum* = πολὺ μεγάλο ἀριθμὸ ἀκολούθων. *matres... viros* = ἄντρες καί γυναῖκες· σ' αὐτὸ ἀκολουθεῖ σάν προσδιορισμὸς (παράθεση) στό στίχ. 898 τὸ *pubem* = *multitudinem* καί *vulgus*. *exsilio*, δοτ. = γιὰ ἐξορία.

799. *parati* = παρασκευασμένοι (δηλ. νά μ' ἀκολουθήσουν). *animis - opibus* = μέ τίς ψυχές (θάρρος) καί τίς περιουσίες (γιὰ νά φύγουν σ' ἄλλο μέρος).

800. *deducere* = νά ὀδηγήσει (νά ιδρύσει). Τό ρῆμα κυριολεκτεῖ-

ται γιά τήν ἔδρυση ἀποικιῶν* κι ὁ Αἰνείας πρόκειται νά ἱδρύσει νέα πόλη.

801. iugis = στίς κορυφές τῆς Ἰδης.

802. obsessa liminā = ἀφοῦ κατάλαβαν τά κατώφλια (τίς εἰσόδους).

803. nec spes opis (ferendae) ulla dabatur = δέν ὑπῆρχε καμιᾶ ἐλπίδα βοήθειας.

804. cessi, δηλ. fato = ὑπόκυψα στή μοίρα, et sublato genitore montes petivi = καί ἀφοῦ πῆρα στούς ὠμούς τόν πατέρα μου ἔφυγα στά βουνά.

Στίχ. 39 - 68.

39. *Elōquar an sileam?* ὑποτακτικές πού φανερώνουν ἀπορία = νά μιλήσω ἢ νά σιωπήσω; τά ρήματα εἶναι *elōquor* καί *sileo*. Αὐτά σάν σέ παρένθεση λέγονται. *gemitus lacrimabilis* = στεναγμός θρηνητικός.

40. *vox reddita* = ἀκούγεται φωνή πού βγαίνει ἀπ' τόν τάφο βαθιά καί εἶναι σάν ἀπάντηση στήν πράξη τοῦ Αἰνεία, πού ἐπιχείρησε τρεῖς φορές νά ξεριζώσει θάμνο, ἐνῶ ἀπό τίς ξεριζωμένες ρίζες του εἶχε στάξει μαῦρο αἷμα.

41. *quid* = γιατί; *lacero*, α' συζ. ὁμαλ. = σπαράζω. *iam parce* = ἐπὶ τέλους σταμάτα (κάνε οἰκονομία). Ὁ Πολύδωρος, ὁ νεώτατος γιός τοῦ Πριάμου, δέ βρῆκε τίς κανονισμένες ἐπικήδειες τιμές, μέρος ἀπό τό πτώμα του σκεπάστηκε μέ χῶμα κι ἔτσι τό διαπέρασαν τά βέλη πού ρίχτηκαν σ' αὐτό.

42. *parce scelerare* = *noli scelerare* = μὴν ἀτιμάζεις (ντροπιάζεις, λερώνεις) (*scelerare* = *polluere* = νά ντροπιάζεις, νά ἀτιμάζεις).

43. *tulit*, πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό *externum* = ὄχι ξένο σέ σένα. *tulit* = *protulit* = ἔφερε στό φῶς, γέννησε. *aut cruor hic de stipite manat*, μέ τό *aut* συνεχίζεται ἡ ἄρνηση = καί δέ ρέει (τρέχει) τό αἷμα αὐτό ἀπό τό στέλεχος (ἀλλ' ἀπ' τό σῶμα του). *stipes* - *itis* = στέλεχος. *mano* α' συζ. ὁμ. = ρέω. *cruor* - *oris* ἄ. συγγ. μέ τά *caro*, κρέας = αἷμα, αὐτό μάλιστα πού βγαίνει ἀπό τραῦμα.

44. *litus avārum* = *litus ubi tyrannus avarus habitat*. *avarus* = φιλάργυρος.

45 - 46. *nam Polydorus ego* = γιατί εἶμαι ἐγὼ ὁ Πολύδωρος. Στόν πρόλογο τῆς Ἑκάβης τοῦ Εὐριπίδη ἡ σκιά τοῦ Πολύδωρου διηγεῖται τό θάνατό του. Στόν Ὅμηρο (Υ' 407 κ.ἐξ.) τόν Πολύδωρο σκοτώνει ὁ Ἀχιλλεύς. *confixum*, δηλ. *me* = ἐμένα διαπερασμένο· τό ρήμα *configo*, -*xi*, -*xum*, -*ēre* = διαπερνῶ. *ferrea telorum seges* = σιδερένιο ἀπ' τά βέλη χωράφι, δηλ. χωράφι ἀπό σιδερένια βέλη. *iacūlis*, πτώση δοτ. τό χωράφι τῶν βελῶν βλάστησε (*incrēvit*) κι ἔκανε μυτερά δόρατα

(iaculis - acutis), δηλ. από κείνα τὰ ριγμένα βέλη φύτρωσε πυκνό χωράφι θάμνων σέ σχῆμα δοράτων.

47. ancipiti formidine, ἀφαιρ., ὄνομ. anceps formido = ἀπό διπλό φόβο, γιά τό αἷμα πού εἶδα καί τό λόγια πού ἄκουσα. mentem, ἀνάφερέ το στό pressus· ἑλληνική σύνταξη.

48. obstipui, παρακ. τοῦ obstipesco = θαμπώνομαι. steterunt-que comae et vox faucibus haesit = καί σηκώθηκαν οἱ τρίχες τοῦ κεφαλιοῦ καί ἡ φωνή κόλλησε στό λάρυγγα. sto = στέκομαι. fauces - ium, πληθ. = λάρυγγας. haereo = πῆζω, σταματῶ.

50. furtim κρυφά (ἀπ' τοὺς "Ἕλληνες), Εὐριπ. Ἐκάβη. 6, ὑπέξεπεμψε. mandārat, ἀντί mandaverat = commendārat, comisserat = εἶχε ἐπιτρέψει. Ἀπ' αὐτό ἐξαρτᾶται τό γερονδιακό alendum, πού σημαίνει σκοπό = γιά νά θρέψει.

51. Threiciō rēgi = στό Θράκα (ἀπ' τή Θράκη) βασιλιά. Πρόκειται γιά τόν Πολυμήστορα, σύζυγο τῆς Ἰλιόνης, θυγατέρας τοῦ Πριάμου. diffido, (-issus sum), -ēre alicui = δέν πιστεύω σέ κάποιον.

52. cingi obsidiōne = cinetam tenēri obsidiōne = εἶχε πολιορκηθεῖ καί κυκλωθεῖ. Ἡ Τροία δέν περικυκλώθηκε ἀπό τοὺς Ἀχαιοὺς, ἀλλ' ὁ ποιητής σέ ἡρωικά χρόνια μεταφέρει πολιορκία πού ἔγινε μέ ρωμαϊκό τρόπο.

54. res Agamemnonias secūtus = τὰ πράγματα τοῦ Ἀγαμέμνονα, ἀφοῦ ἀκολούθησε τόν Ἀγαμέμνονα. victrix, icis, θ. (vinco) νικήτρια· ἐπιθ. = νικηφόρος, νικητής.

55. fas, τό δίκαιο τῆς φιλοξενίας.

56. auro potitur, γίνεται κύριος τοῦ χρυσοῦ. obtrunco, α' σφάζω, κατακόπτω.

57. sacra fames = ἀνίερη πείνα· sacer = ὁ καθορισμένος γιά τοὺς θεοὺς τοῦ Ἀδῆ, ὁ καταραμένος· ἀπό δῶ καί ἡ σημασία τοῦ ἀνόσιου (ἀνίερου).

58. procēres - um = οἱ πρῶτοι στήν πολιτεία.

59. monstra = prodigium = τό τερατῶδες σημεῖο. deum = deorum. refero et quae sit sententia posco = ἀναφέρω καί ρωτῶ ποιά εἶναι ἡ γνώμη. Ὁ Αἰνείας δηλ. ἔκανε ὅ,τι καί ὁ ἄρχοντας στή ρωμαϊκή σύγκλητο, ὅταν ζητοῦσε τή γνώμη· πρβλ. τίς φράσεις: referre (relatio) ad senatum καί rogare sententias.

60 - 61. omnibus idem animus, (est) = omnibus idem pla-

cet = σ' ὅλους τό ἴδιο ἀρέσει, ὅλοι τήν ἴδια γνώμη ἔχουν· ὑποκείμενα εἶναι τά ἀπαρεμφ. 1) *excedere* (νά ἐξέρθουμε), 2) *linqui pollūtum hospitium* = νά ἐγκαταλειφθεῖ ἡ μολυσμένη φιλοξενία καί 3) *classibus* (= *navibus*) *austros* (= *ventos*) *dare* = στά πλοῖα τοὺς ἀνέμους νά δώσουμε (ἀφοῦ σηκώσουμε πανιά), γιά νά μποροῦν νά ταξιδεύουν.

62. *ergo* = λοιπόν. *instauramus funus* = κάνουμε ξανά ταφή. Τό πτώμα τοῦ Πολύδωρου εἶχε θαφτεῖ πρόχειρα· τώρα νέα ταφή γίνεται ἀπ' τόν Αἰνεΐα καί τοὺς δικούς του σύμφωνα μέ τίς ρωμαϊκές συνήθειες, ἀφοῦ συγκέντρωσαν χῶμα ὥστε νά σχηματιστεῖ τάφος (*ingens aggeritur tumulo* [δοτικῇ] *tellus*).

63. *Manibus* = στήν ψυχή (τοῦ Πολύδωρου). Οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν πού ἀπολάμβαναν τίς κανονισμένες τιμές, γίνονται θεοί τῆς γῆς [*manes*]. *arae* = βωμοί : ἦταν συνήθεια στοὺς Ρωμαίους νά κατασκευάζουν περισσότερους ἀπό ἓνα βωμούς στοὺς νεκροὺς κατὰ τήν ἐπικήδεια τελετή.

64. *caerxleis* = *nigris. vittae* = ταινίες, στέμματα (γιά τοὺς βωμούς). *maestae* = *maestitiam declarantes* = δείχνοντας πένθος (οἱ βωμοί). *atra* = ἡ μαύρη· τό κυπαρίσι λέγεται μαῦρο ὅχι γιά τό χρῶμα, ἀλλά γιά τή συμβολική του παράσταση.

65. *Iliādes*, εἶναι οἱ Τρωάδες, οἱ ἀκόλουθες τοῦ Αἰνεΐα. *crinem solūtae* = *crinibus passis* = μέ ξέπλεκα μαλλιά. *de more*, δηλ. *lungentium* = ὅπως (ἦταν) συνήθεια σ' αὐτοὺς πού πενθοῦσαν.

66. *inferimus*, στοὺς νεκροὺς προσφέρονταν χοές ἀπό γάλα - μέλι, καθαρὸ κρασί καί αἷμα ἀπὸ τὰ σφάγια. Τό ρῆμα πού κυριολεκεῖται στίς χοές εἶναι *infero*, ὥστε *inferimus* = προσφέρουμε χοές. *tepidolacte* = μέ χλιαρό (μόλις ἀρμεγμένο) γάλα. *cymbia* = ποτήρια.

67. *patēras* = φιάλες. *sacri sanguinis* = αἵματος τῶν ἱερέων (σφαγίων).

68. *condimus sepulcro* = κρύβουμε στὸν τάφο. Ἡ ψυχή τοῦ νεκροῦ ἀναπαύεται γιά πάντα, ὅταν τοῦ γίνει ἡ κανονισμένη ταφή. *suprēum* = τό τελευταῖο, τό ὅσματο (χαῖρε). *voce ciēmus* = *vocamus*, δηλ. μέ τό τριπλό *vale* (χαῖρε).

Στίχ. 84 - 98

84. *templa*· ὁ πληθ. ἀντί τοῦ ἐν.: στήν ποίηση γίνεται τοῦτο. *dei* = τοῦ Θεοῦ ('Απόλλωνα). *saxo structa vetūsto* (*templa*) ἀπὸ

πέτρα παλιά κατασκευασμένο, παλιό (ναό). veneror - atus asum - ari = σέβομαι.

85. da, προστακτική τοῦ do = δῶσε! propriam domum = perpetuam domum = συνεχὴ κατοικία Thymbraee = Θυμβραῖε· ὁ θεὸς ὀνομάζεται ἔτσι ἀπ' τὴν πεδιάδα Θύμβρη πού τή διαρρέει ὁ ποταμός Θύμβρης, κοντά στήν Τροία. Ἐκεῖ ὑπῆρχε περίφημος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνα.

86 - 87. mansūram urbem = πόλη πού πρόκειται νά παραμείνει, πόλη μέ διάρκεια. altēra Pergāma = ἄλλη δηλ. ἀκρόπολη πού θά κτίσει ὁ Αἰνείας σάν ἀκρόπολη δεύτερης Τροίας. reliquias Danaum atque immītis Achilli. Οἱ γεν. εἶναι ὑποκειμενικές = quos Danai... Achilles reliquerunt = τὰ λείψανα τῶν Τρώων, πού σεβάστηκαν οἱ Δαναοὶ καί ὁ σκληρὸς Ἀχιλλέας. Ἡ γεν. Achilli μέ συναίρεση τοῦ Achillei (ὄνομ. Achilleus).

88. quem sequimur? δηλ. ducem = quem sequi nos (ducem) iubes? = ποιόν ἀρχηγό προτρέπεις νά ἀκολουθήσουμε; πρόσεξε τή χρήση τῆς ὀριστ. ἀντί τῆς ὑποτ. τοῦ ἐνεστώτα, ὅταν ἀπορεῖ κανεὶς τί νά κάνει. quove = ἧ ποῦ; ubi = ποῦ;

89. augurium = χρησμός. illabere· προστακτ. ἐνεστ. τοῦ illabor (in-labor), illapsus sum, i ἀποθ. = εἰσέρχομαι, γλιστράω μέσα (μπαίνω μέσα). animis δοτ. Ὁ Θεὸς μπαίνει βαθιά μέσ στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, πού τοὺς ἐμπνέει καί φωτίζει.

90. vix... fatus eram... omnia visa, δηλ. sunt. Πρόσεξε τὴν ἔκφραση σέ ἀσύνδετη παράταξη ἀντί τῆς συνηθισμένης = vix fatus eram, cum omnia visa sunt. repente = αἰφνίδια, ξαφνικά. tremere, ἀπαρ. τοῦ tremo, -ui, -ēre = τρέμω, σειέμαι.

91. limināque : τό μέρος (liminā = τὰ κατώφλια) στή θέση τοῦ ὅλου (τοῦ ναοῦ). Τό φωνῆεν e τοῦ que στή θέση τοῦ δεύτερου πόδα, ὅταν ἀκολουθεῖ λέξη μέ ἄλλο que (laurusque), λαμβάνεται σάν μακρό. laurus, πληθυντικός ὁ ἀριθμός, δείχνοντας δάσος ἀπό δάφνες.

92. mons εἶναι τό βουνό τοῦ Κύνθου, ὁ Κύνθος. cortīna = λέβητας· κυρίως ὁ τρίποδας λέβητας τοῦ Πύθιου Ἀπόλλωνα, ὁ Δελφικός τρίποδας, καί κατ' ἐπέκταση ὁ χώρος τοῦ μαντείου ἢ τό ἴδιο τό μαντεῖο. mugio = μουγκρίζω reclūdo, elūsi, elūsum, γ' ἀνοίγω, ἀπλώνω.

93. submissi petimus terram = ταπεινωμένοι πέφταμε στή γῆ. ad auris = στ' αὐτιά.

94. duri = σκληροί, βασανισμένοι.

95 - 96. quae vos... accipiet reduces = ή γῆ πού πρώτη (prima) είδε νά γεννιέται τό γένος σας (tulit vos) από τούς πρώτους προγόνους (a stirpe parentum), ή ίδια θά σᾶς δεχθεῖ (vos accipiet) όταν ἐπιστρέψετε (reduces)· τό reduces κατηγορούμενο. Σύμφωνα μ' αὐτά τό ταξίδι τοῦ Αἰνεία στήν Ἰταλία εἶναι ή ἐπιστροφή του. ubere laeto = solo pingui et fertili = μέ ἔδαφος παχύ καί γόνιμο. Τό ubere laeto μεταφορικά· πρβλ. τό ὁμηρικό «οὐθαρ ἀρούρης».

97. hic = ἐδῶ. domus Aeneae = τό σπίτι, ή γενιά τοῦ Αἰνεία. cunctis dominabitur κ.λπ. Εἶναι προφητεία, μέ τήν ὁποία πρέπει νά παραβάλλει κανείς τήν ὑπόσχεση τοῦ Ποσειδῶνα, ὅπως λέγεται στόν "Ὅμηρο, (Υ, 307 - 8) όταν αὐτός ἔσωζε τόν Αἰνεία : νῦν δέ δὴ Αἰνείας βίη Τρώεσσιν ἀνάξει | καί παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται (et nati natorum et qui nascentur ab illis). Ὁ Βιργίλιος μέ μία τροποποίηση τῆς προφητείας αὐτῆς γράφει σ' ὅλους ἀντί στους Τρώες. Πρέπει νά σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι οἱ στίχοι αὐτοί ἀλλαγμένοι (τροποποιημένοι) περιλήφθηκαν στήν Ἰλιάδα ἀπό ραψῶδό, πού ἤθελε νά ἐξυμνήσει δυναστική οἰκογένεια μέ τήν ἐξουσία της στή Σκήψη τῆς Αἰολίδας καί τήν καταγωγή της στόν Αἰνεία. ora, ae θ. (π.) χώρα.

Στίχ. 161 - 167

161. Mutandae sedes (sunt) = πρέπει ν' ἀλλάζει ὁ τόπος. suāsīt, παρακ. τοῦ suadeo = πείθω· ἐδῶ suāsīt = ὑπόδειξε.

162. Cretae = in Creta, στήν Κρήτη. considere, ἀπαρέμφ. τοῦ consido -ēdi, -essum, -ēre = κάθομαι.

163. Hesperiam Grai cognomine dicunt = Ἑσπερία οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν. Ὅλο τό χῶρο πρὸς τή δύση οἱ Ἕλληνες τόν ὀνόμαζαν Ἑσπερία καί κυρίως τήν Ἰταλία καί τήν Ἰσπανία, πολύ συχνά μόνο τήν Ἰταλία.

164. potens armis atque ubere glabrae = πολεμική καί καρποφόρα.

165. Oenōtri = Οἰνωτροί, ἀρχαῖος λαός στή νότια Ἰταλία. colo, -ui, cultum, -ēre = κατοικῶ. fama (est). minōres = οἱ μεταγενέστεροι.

166. ducis. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ Ἰταλός ἦταν βασιλιάς
Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τῶν Ἰταλῶν· κατὰ τό Θουκυδίδῃ (Ζ, 2, 4) τῶν Σικελῶν· ἡ γενικὴ ducis ἐξαρτᾶται ἀπὸ τό de nomine = ἀπὸ τό ὄνομα τοῦ ἡγεμόνα, τοῦ βασιλιᾶ. gentem = terram, δηλ. τῇ χώρᾳ, ποῦ κατοικοῖησε ὁ λαός.

Στίχ. 306 - 342

306. ut = καθώς, μόλις. Troia arma = τρωικὰ ὅπλα, δηλ. τοὺς ἀκόλουθους τοῦ Αἰνεία ὀπλισμένους μέ τρωικὰ ὅπλα.

307. magnis nostris· θαυμαστὸ σημάδι ἀπ' τό Δία γιὰ τήν Ἀνδρομάχῃ ἦταν νά βλέπει Τρῶες ἔνοπλους.

308. visu in medio = ἐνῶ στεκόταν κι ἔβλεπε. deriguit = πάγωσε. Τό ρ. εἶναι derigescio. calor ossa reliquit = ἡ θερμότητα ἐγκατέλειπε τὰ κόκκαλα πρβλ. τό ὁμηρ. φόβος κρυερός.

309. labitur = ἀποτυχαίνει, κινδυνεύει νά πέσει. vix tandem = μόλις τέλος. longo tempore = post longum tempus. fatur = μιλάει· πρβλ. τὰ ὁμηρ., δ 704, 706 : δὴν δέ μιν ἀμφασίῃ ἐπέων λάβε... ὅψῃ δέ δὴ μιν ἐπέεσσιν ἀμειβομένη προσέειπεν. Ἡ Ἀνδρομάχῃ λιποθυμᾷ κι ὅταν συνέρχεται μιλά.

310. vera facies... verus nuntius : κατηγορούμενα στό ὑποκ. tu (adfers), ἀντί νά συμφωνήσουν μέ τό ἀντικείμενο te = παρουσιάζεσαι σέ μένα (te adfers) σάν ἀληθινὴ μορφή, σάν ἀληθινὸς ἄγγελος : τήν ἐρώτησιν αὐτὴ ξεκαθαρίζει ἡ ἀκόλουθη ἐρώτησιν : vivisne = ζεῖς;

311. lux alma = τό ζωογόνο φῶς, δηλ. ἡ ζωή. si lux alma recessit = ἂν ἡ ζωὴ δέν ὑπάρχει πιά, δηλ. ἂν δέν εἶσαι παρά κούφια σκιά (vana imāgo, umbra)· ὑπῆρχε πίστη πὼς οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν ἐμφανίζονταν, γιὰ νά πάρουν μέρος, στίς θυσίες.

312. Hector ubi est? = Ὁ Ἕκτορας ποῦ εἶναι; γιὰτί ὁ Ἕκτορας δέν παρουσιάζεται; Ἡ Ἀνδρομάχῃ μέ ἀπορία ρωτᾷ γιὰτί δέν παρουσιάζεται καί ἡ σκιά τοῦ Ἕκτορα, ἀφοῦ γι' αὐτόν γίνεται ἡ θυσία, μέ τήν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ Αἰνείας ἔρχεται σάν σκιά ἀπ' τόν Ἄδην.

313. furenti (στήν Ἀνδρομάχῃ) = στήν ὀργισμένη (ἀπ' τό πάθος) insolabiliter et impatienter dolenti (ποῦ λυπᾶται ἀπαρηγόρητα χωρὶς νά ὑπομένει). Τό furere συνηθισμένο ῥῆμα προκειμένου γιὰ δυνατό ψυχικὸ πάθος.

314. subicio = ὑποκρίνομαι. hisco = μένω μ' ἀνοιχτό τό στόμα, χάσκω χωρὶς νά μπορῶ νά πῶ λέξη· ὕστερα : μόλις καί μετὰ βίας λέω κάτι. turbatus = ταραγμένος.

315. extrema per omnia = per omnia summa discrimina (pericula) μέσα σ' ὅλους τοὺς κινδύνους. vitam duco = περνῶ τὴ ζωὴ μου. equidem = ἐγὼ τουλάχιστο. vivo equidem = ζῶ βέβαια.

316. ne dubita = noli dubitare = μὴν ἀμφιβάλλεις.

317. deiectam tanto coniuge = orbatam tanto coniuge = ποὺ ἔχασε τέτοιο σύζυγο, δηλ. τὸν Ἑκτορα. Ἡ φράση εἰπώθηκε σ' ἀναλογία πρὸς τὸ deicere aliquem honore, spe = νὰ στερεῖ (ἀφαιρεῖ) ἀπὸ κάποιου τὴν τιμὴ, τὴν ἐλπίδα. excipio = ὑποδέχομαι κάποιον.

318. quae fortuna revisit? δηλ. te = ποιά τύχη πάλι σέ ἐπισκέφθηκε (σέ θυμῆθηκε), σοῦ γέλασε; digna satis = πολὺ ἀντάξια.

319. Andromäche, ἀφαιρ. πού ἐξαρτιέται ἀπ' τὸ digna, πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ μέ γενική, τῆς Ἀνδρομάχης. Hectōris, νοεῖται τὸ uxōre = συζύγου τοῦ Ἑκτορα. Pyrrhin = Pyrrhine. Τὸ τελικὸ βραχὺ e, ἐπειδὴ δέν προφερόταν δυνατά, ξέπεσε. conubia servas = εἶσαι σύζυγος. Τοῦτο λέγεται κατ' εὐφημισμὸ. Ἡ Ἀνδρομάχη, ἀφοῦ ἔπεσε σέ δουλεία, δέν ἦταν κυρίως σύζυγος τοῦ Πύρρου.

320. deiēcit voltum = χαμήλωσε τὸ πρόσωπο· φυσικὰ ὕστερα ἀπ' τὴν τελευταία ἐρώτηση τοῦ Αἰνεία. demissa voce = μέ χαμηλὴ φωνή.

321. felix una ante alias Priamēia virgo = ὦ ἡ πιὸ εὐτυχισμένη ἀπ' ὅλες τίς θυγατέρες τοῦ Πριάμου. Τοῦτο λέγεται γιὰ τὴν Πολυξένη. Τὴν ἀγάπησε ὁ Ἀχιλλεὺς καὶ τὴ σκότωσε ὁ Πάρις πάνω στὴν προπαρασκευὴ τοῦ γάμου. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἡ σκιά τοῦ Ἀχιλλεὺς ζητοῦσε τὸ ἀνάλογο σ' αὐτὴ μερίδιο ἀπ' τὰ λάφυρα καὶ ὁ Κάλχας προέτρεψε νὰ θυσιαστεῖ ἡ Πολυξένη γι' αὐτόν πάνω στὸν τάφο.

323. quae... sortitus non pertulit ullos, πρόταση ἀναφορική μέ ὀριστική, ἔχει σημασίαν αἰτιολογική τοῦ felix. sortitus - us = ἡ κλήρωση. Μέ κλήρο μοίραζαν οἱ πολεμιστὲς τὰ λάφυρα, μαζί καὶ τοὺς αἰχμάλωτους.

324. tetigit cubile = ἔπιασε τὸ κρεβάτι, erus - eri = ἄρχοντας, κύριος.

338. ignarum, δηλ. te huius regiōnis = ἐσένα πού ἀγνοεῖς αὐτὴν ἐδῶ τὴ χώρα.

339. quid puer Ascanius δηλ. agit? superat? ἀμετάβατα = superstes est? = ζεῖ ἀκόμα? vescitur aura (aetheria) = fruitur aura (aetheria?) = ἀπολαμβάνει τὴν οὐράνια αὔρα;

340. *ecqua cura?* = ἄραγε ὑπάρχει κανείς πόθος; Τό *tamen* (= ὅμως) φανερώνει πιό καθαρά τήν ἀντίθεση πρὸς τό *amissae perennitatis* = ἄν καί πέθανε ἡ μητέρα του, μέ λαχτάρα τή θυμᾶται τό παιδί;

342. *avunculus*· ἡ Κρέουσα, μητέρα τοῦ Ἀσκάνιου, ἦταν ἀδερφή τοῦ Ἑκτορά. *avunculus* = ὁ θεῖος. *excitatus*, δηλ. *puerum* = παρακινεῖ τό παιδί μέ τά δικά του παραδείγματα ἀνδρείας καί ἀρετῆς; *animi viriles* = ἀνδρεία. *virtus* = ἀρετή.

Στίχ. 441 - 460

441. *Huc* = ἐδῶ. *delatus* = ἀφοῦ πλεύσεις.

442. *divinos* = *sacros et Averna*, ἐπεξηγεῖ τό *div. lacus*. *Averna* ("Αορνα ὅπως τά Τάρταρα) οὐδ. πληθ. σάν οὐσιαστικό λαμβάνεται (πιστευόταν ὅτι κοντά στήν "Αορνο λίμνη ὑπῆρχε ἡ ἀάθοδος στὸν "Αδη) *sonantia silvis* = πού ἀντηχεῖ ἀπὸ τό θόρυβο τῶν δασῶν κοντά στίς ὄχθες (*silvis*, ἀφαιρ. ὄργ.).

443. *insanam vatem* = θεόπνευστο μάντη, δηλ. τή Σίβυλλα. *rupe sub ima* = στό βάθος πέτρινης σπηλιᾶς (στίχ. 446 *antro*, 450 *cavo saxo*).

444. *canit* = τραγουδᾷ, χρησιμοδοτεῖ· οἱ χρησμοί ἦταν ἔμμετροι. *foliisque notas et nomina mandat* = καί στά φύλλα γράμματα καί λέξεις σημειώνει.

446. *digerit in numerum* = τακτοποιεῖ σέ χρονική ἀκολουθία (τά μέλλοντα, πού τάγραψε ἡ Ἰδία ἡ Σίβυλλα σέ φύλλα δέντρου). *seclusa* = κλεισμένα.

447. *locis* = κάθε χρησμός στή θέση του.

448. *eadem*, ἀντικ. τοῦ *impulit verso cardine* = ὅταν γύρισε ἡ στρόφιγγα (μοχλός) δηλ. ἀφοῦ ἀνοίξε ἡ πόρτα. *tenuis ventus* = λεπτὸς ἄνεμος, δηλ. πνοή ἀνέμου.

449. *ianua*, ἡ πόρτα πού ἀνοίγει ἀφήνει νά μπεῖ ὁ ἀέρας πού κουνᾷ τά φύλλα.

451. *nec revocare situs* = *nec restituere ordinem foliorum* = οὔτε ν' ἀποκαταστήσει τή γαλήνη στά φύλλα.

452. *inconsulti abeunt* = χωρὶς νά λάβουν χρησμό φεύγουν (αὐτοὶ πού ρώτησαν τή Σίβυλλα). Δηλ. αὐτός πού δέ ζήτησε ἀπ' τή Σίβυλλα νά δώσει χρησμό μέ τό στόμα, παίρνει τό πρῶτο τυχαῖο φύλλο ἀπ' τῆς Σίβυλλας.

αὐτά πού σκόρπισε ὁ ἄνεμος, ἀλλὰ ὁ γραμμένος πάνω σ' αὐτό χρησμός συχνά δέν ἀρμόζει στήν ἐρώτηση πού ἔγινε, γιά τοῦτο καί φεύγει αὐτός πού ρώτησε *inconsultus* (χωρίς νά πάρει χρησμό) καί μισεῖ (*odere*) τήν ἔδρα τῆς Σίβυλλας. Ἡ Σίβυλλα, μάντιδα τοῦ Ἀπόλλωνα, κατὰ γόταν ἀπ' τή Μαρπητσοῦ τῆς Τρωάδας ἢ ἀπ' τίς Ἐρυθρές τῆς Ἰωνίας. Τό ὄνομα Σίβυλλα ἀρχικά ἦταν ἀτομικό ὄνομα, κατόπιν ἔγινε γενικό. Στήν Ἰταλία ἡ λατρεία τῶν Σιβυλλῶν ἤρθε ἀπ' τήν Ἑλλάδα. Ἡ Κυμαία Σίβυλλα ἦταν σχεδόν τό ἐπίσημο μαντεῖο τῶν Ρωμαίων.

453. *ne fuerint tanti* = ἀπαγόρευση. *tanti*, γεν. τοῦ τιμήματος. *dispendia*, ὀνομαστ. πληθ. (*dispendium* ὁ ἐν.) = χάσιμο, ἀπώλεια. *morae*, γενική ἐπεξηγηματική = ἀπώλεια χρονοτριβῆς, ζημιά πού ὀφείλεται σέ ἀναβολή. Ἀπ' τήν πρόταση *ne fuerint tanti* ἐξαρτῶνται οἱ προτάσεις *quin adeas... poscas = ut non* (456). Τό νόημα εἶναι : Μή δώσεις τόση σημασία στό χάσιμο λίγου χρόνου, ὥστε νά μὴν ἔρθεις νά ζητήσεις χρησμό. Μὴν ἀμελήσεις νά προσέλθεις, γιά νά κερδίσεις λίγο χρόνο κ.τ.λ.

454 - 457. *quam vis increpitent* = ὅσο κι ἂν γογγύζουν οἱ σύντροφοι (*socii*). *et vi cursus vela vocet in altum* = ὅσο κι ἂν ἡ εὐκαιρία τοῦ ταξιδιοῦ σέ πιέζει ἔντονα (*vi*) νά ἐπιταχύνεις τήν ἀναχώρηση. Τήν πρόταση αὐτή ἐξηγεῖ πιό καθαρά ἡ ἀκόλουθη : *possis que sinus implere secundos* = καί μπορεῖς τοὺς κόλπους (τῶν πανιῶν) νά γεμίσεις μέ εὐνοϊκούς ἀνέμους. *ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat* = αὐτή ἡ ἴδια ἄς προφητέψει καί μέ καλή διάθεση ἄς λύσει τή φωνή καί τό στόμα της.

459. *quo, νά τό συνδέσεις μέ τό modo* = μέ ποιό τρόπο. *quemque, νά τό συνδέσεις μέ τό laborem* = κάθε κόπο. *figiasque ferasque* = εἴτε νά ἀποφύγεις εἴτε νά ὑπομείνεις.

460. *expedit, δηλ. dictis = expōnet* = θά ἐκθέσει, θά πεῖ. *cursus dabit secundos* : ἡ Σίβυλλα δέν μπορεῖ νά δώσει εὐνοϊκό ταξίδι, μπορεῖ μόνο νά προφητέψει· ἔτσι τό *dabit = docēbit* = θά διδάξει, θά προφητέψει. *venerata, πρέπει νά νοηθεῖ παθητικά* = ἀφοῦ παρακλήθηκε μέ θυσίες.

Στίχ. 707 - 718

707. *Drepani portus* = τό λιμάνι τοῦ Δρεπάνου (στούς πρόποδες τοῦ Ἑρμῆος) ἡ πόλις τοῦ Δρεπάνου. Ἡ πόλις τοῦ Δρεπάνου ἔτσι ὁ ποιη-

τῆς ὀνομάζει τό χωρο γύρω ἀπ' τό ἀκρωτήριο Δρέπανο γιατί' εἶχε ἄμμο
κι ἦταν ἄγονος.

708 - 709. actus pelagi tot tempestatibus = ἀφοῦ ὑπέφερα τόσες
τρικυμίες στό πέλαγος (= ἀφοῦ δοκίμασα τόσες συμφορές), τώρα δοκι-
μάζω κι ἄλλη, δηλ. amitto genitōrem = χάνω τόν πατέρα 'Αγχίση.
omnis curae casusque levamen (προσδιορισμός κατά παράθεση στό
genitorem [γεννήτορα]) = ἀνακούφιση ἀπό κάθε φροντίδα καί περι-
πέτεια.

711. nequiquam = μάταια· πραγματικά μάταια, γιατί δέν εἶχε
τὴν εὐτυχία ὁ 'Αγχίσης νά δεῖ τή γῆ τῆς 'Ιταλίας πού λαχταροῦσε.

712. nec vates Helenus praedixit = οὔτε ὁ προφήτης "Ελενος
μοῦ προφήτεψε (τό θάνατο)· πρβλ. 'Ομ. P, 410 κ.έξ. δὴ τότε γ' οὐ
οἱ (τῷ 'Αχιλλεῖ) ἔειπε κακὸν τόσον ὅσον ἐτύχθη | μήτηρ, ὅτι ῥά οἱ
πολὺ φίλιτος ὤλεθ' ἑταῖρος.

714. labor extrēmus = ὁ τελευταῖος πόνος, δηλ. τό τέλος τῶν
ταλαιπωριῶν μου. Πρόσεξε ὅτι δέ λαμβάνεται ὑπόψη ἐδῶ ἡ τρικυμία
πού ἔσπρωξε τόν Αἰνεία στίς ἀκτές τῆς 'Αφρικῆς. mēta, ae, θ. (ἵππο-
δρόμου) στήλη, τέρμα, παρακαμπτήρας. via ae θ. ἐδῶ iter, itinēris
πορεία, δρόμος.

716. unus = μόνος. intentis omnibus = ἐνῶ ὅλοι πρόσεχαν.

717. fata renarrabat divom cursusque docēbat = τά γραμμένα
ἀπ' τοὺς θεοὺς διηγοῦνταν καί τίς περιπλανήσεις ἐξηγοῦσε.

718. conticuit tandem = τέλος σῶπασε. factoque hic fine = καί
ἀφοῦ τελείωσε (τὴ διήγηση). quievit = ἡσύχασε, ἀναπαύτηκε.

ΜΑΡΚΟΥ ΤΥΛΛΙΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΑ
ΕΝΥΠΝΙΟ ΣΚΙΠΙΩΝΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΙΤΥΤΕΧΝΗ

ΕΡΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

M. TULLII CICERONIS
SOMNIUM SCIPIONIS
(DE RE PUBLICA LIBER VI)

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1982

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ПРОЛЕГОМЕНА

Α'. Ὁ Κικέρων φιλόσοφος.

Ὁ Κικέρων (106 π.Χ. - 43 π.Χ.) νέος ἀκόμα μελέτησε ὅλα τὰ φιλοσοφικά συστήματα. Ἀκουσε (ἀπὸ τὸ 88 π.Χ.) τὸν ἐπικουρείο φιλόσοφο Φαῖδρο, τὸ Λαρισινὸ Φίλωνα τῆς Νέας Ἀκαδημείας καὶ τὸ Στωϊκὸ Διόδωτο, πού ἀργότερα τὸν εἶχε στὸ σπίτι του.

[illegible]

Γιά όλα αυτά έχθετε τις γνώμες άλλων, χωρίς νά παρουσιάζει
τῇ δικῇ του κρίση σέ κάθε περίπτωση, προτείνει ὁμως, σύμφωνα μέ
τό Φίλωνα καί τόν Ἀντίοχο, τό ἐκλεκτικό σύστημα, ὅπου φαίνεται
καθαρά καί ἡ δική του ἀποψη γιά τῇ Φιλοσοφία.

Ἄνθρωπος καὶ ἡ δικὴ τοῦ ἀποφῆναι γὰρ τῇ φιλοσοφίᾳ.
 Ὁ Κικέρων, μάχεται τὴν Ἐπικουρείαν φιλοσοφίαν, δέχεται στὴν
 γνωσιολογίαν τὸ σύστημα τῆς Νέας Ἀκαδημίας, εἰδικά τοῦ Πύλωνα,
 καὶ στὴν ἠθικὴ εἶναι Στωικός ἢ καλύτερα τόσο Στωικός, ὅσο ὁ Ἰανναί-
 τιος (κράμα Στωικισμοῦ καὶ Πλατωνισμοῦ). Ὁ Κικέρων πιστεύει στὴν
 ὑπαρξὴ τῶν θεῶν, στὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως καὶ στὴν ἀθανασία
 τῆς ψυχῆς, πού προέρχεται ἀπ' τὴν ἴδιαν οὐσίαν τοῦ θεοῦ καὶ πού ἡ
 πραγματικὴ τῆς ζωῆ ἀρχίζει μετὰ τὸ θάνατον.

Ἔτσι τὰ φιλοσοφικά ἔργα τοῦ Κικέρωνα χρησίμευσαν σάν ἀφετηρία γιά τήν πνευματικότητα τῆς Δύσεως.

Στόν Κικέρωνα ἀκόμα ἀνατρέχει καί ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος Κάντιος στίς ἱστορικές παρατηρήσεις του γιά ἠθικά προβλήματα.

Ἀπό τὰ πολλά φιλοσοφικά ἔργα του σώθηκαν 12, ὅχι ὅλα ἀκέραια, πού ἀναφέρονται : στήν Πολιτεία (*de re publica* κοίταξε πιό κάτω) καί στή συνέχεια σάν συμπλήρωμά της, τό *de legibus*, στή μεταφυσική, ἠθική καί θρησκεία (τά *paradoxa stoicorum*, *de finibus bonorum et malorum*, *Academica*, *Tusculanae disputationes*, *Timaeus*, *de natura deorum*, *de divinatione*, *de fato*, *Cato maior* ἤ *de senectute*, *Laelius* ἤ *de amicitia*, *de officiis* κ.ἄ.).

Β'. Τό πολιτικό ἔργο τοῦ Κικέρωνα *de re publica*.

α) Ἱστορική ἀνασκόπηση.

Ἐξαιτίας τῶν διαφορῶν μεταβολῶν, πού δέχτηκε μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ Ρώμη, τό πολίτευμά της κατάντησε μεικτό, κράμα δηλ. βασιλικοῦ, ἀριστοκρατικοῦ καί δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἀφοῦ οἱ τάξιες (τῶν τάξεων) φιλονικίες ρυθμίζονταν σέ κάθε περίπτωση μέ νόμους, πού ἔκαναν τέλος δυνατή τήν πολιτική ἐξίσωση ἀνάμεσα στούς Πατρικίους καί τούς πληβείους. Ἀλλά τὰ γεγονότα τῶν μεγάλων κατακτήσεων σ' Ἀνατολή καί Δύση πού ἐπακολούθησαν καί πού εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα ἄφθονος πλοῦτος νά κατακλύσει τήν Ἰταλία, δέν ἄργησαν νά προκαλέσουν τήν ἠθική διαφθορά, τήν κοινωνική ἀναστάτωση καί τήν πολιτική μεταβολή πρὸς τό χειρότερο. Μεγάλες οἰκογένειες πού πλούτισαν, γιατί ἄσκησαν τή στρατιωτική ἐξουσία καί διοίκησαν Ρωμαϊκές ἐπαρχίες, ἐγίναν παντοδύναμες, καί ἀκόμη περισσότερο, αὐξήσαν τή δύναμή τους μέ διαφόρους μεταξύ τους συγγενικούς δεσμούς. Ἔτσι ἡ ἀγανάκτηση τοῦ λαοῦ καί οἱ ἄγριοι ἀγῶνες του μέ τούς ἀριστοκρατικούς προκάλεσαν ἐμφύλιους πολέμους, ὅπως ἡ στάση τῶν Γράκχων (133 - 121 π.Χ.), ὁ φοβερός πόλεμος ἀνάμεσα στό Μάριο καί τό Σύλλα (100 - 79 π.Χ.) καί τέλος ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ἀκολούθησε ἡ τριανδρία τοῦ Καίσαρα, τοῦ Πομπήϊου καί τοῦ Κράσσου, πού κι οἱ τρεῖς τους μοίρασαν τό κράτος γιά ἀτομικούς τους σκοπούς.

Τότε ἀκριβῶς, πού ἔτριζαν τὰ θεμέλια τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπι-

κίνδυνα, φάνηκε ὁ Κικέρων ὡς ἀριστοκράτης στά φρονήματα καί ὡς θερμός ὑπερασπιστής τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν. Ὡς ὕπατος (τό 64 π.Χ.) ἐπεμβαίνει καί σώζει (γί' αὐτό καί ὀνομάστηκε *pater patriae*) τό Ρωμαϊκό κράτος ἀπ' τά νύχια τοῦ διεφθαρμένου συνωμότη Κατιλίνα, πού παρά λίγο θά γινόταν κύριος τῆς καταστάσεως. Ὁ ἴδιος ἀργότερα ὑποστηρίζει μέ θάρρος καί παρρησία τή Σύγκλητο ἐναντίον τῆς Τριαν-δρίας, πράγμα πού προκάλεσε τό μίσος τῆς ἐναντίον του. Τέλος μέ τίς δολοπλοκίες τοῦ Κλωδίου ἐξορίζεται (τό 58 π.Χ.) στή Θεσσαλονίκη. Ὅταν ἀνακλήθηκε ἀπό τήν ἐξορία τήν ἀκόλουθη χρονιά, μέ τίς φροντί-δες τοῦ Τ. Ἀννίου Μίλωνα (γιά νά τόν ὑποστηρίξει ἀργότερα ἐκφώ-νησε στό δικαστήριο τό λόγο του pro Milone, γιατί ὁ Μίλων κατηγορή-θηκε ὅτι σκότωσε τόν Κλώδιο) καί μέ τή βοήθεια τοῦ Πομπήιου ἀνά-λαβε, ὅταν γύρισε θριαμβευτικά στή Ρώμη, νά ὑπερασπίσει τήν Πολι-τεία μέ εἰδικά συγγράμματα.

Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο ἀποφάσισε νά ἀσχοληθεῖ μέ τή συγγρα-φή τοῦ ἔργου του γιά τήν Πολιτεία, πού τήν ὕλη του εἶχε ἀρχίσει νά συγκεντρώνει πολύ πρίν. Κυρίως ἀσχολήθηκε μ' αὐτό στό κτῆμα του, στό Cumanum (στήν Κύμη τῆς Καμπανίας Cic. ad Q. fr. 3, 5, 1) καί στό Pompeianum (ἀπό τό 55 π.Χ.) ὕστερα ἀπό μελέτη τῶν ἀρ-χαίων παραδόσεων τῆς Ρώμης, χρησιμοποιώντας τά ἔργα καί τή σπου-χαίων παραδόσεων τῆς Ρώμης, χρησιμοποιώντας τά ἔργα καί τή σπου-δαία βιβλιοθήκη τοῦ σοφοῦ Τερέντιου Οὐάρρωνα, τήν ἱστορία τοῦ Πο-δυβίου καί ὅ,τι εἶχε γράψει γιά τήν πολιτεία ὁ Πλάτων, πού τόν εἶχε σάν ἰδανικό πρότυπο, καί ὁ Ἀριστοτέλης. Ἰδιαίτερα θεωροῦσε τό ἔργο τά «Πολιτικά» καρπό μεγάλου κόπου καί δημιουργία πολύ μεγάλης σπουδαιότητας.

Τό ἔργο τέλος περιλήφθηκε σέ 6 βιβλία καί δημοσιεύθηκε 2-3 χρόνια πρίν ἀναχωρήσει στήν Κιλικία (51 π.Χ.) σέ ἐποχή πού ὁ Καίσα-ρας τελείωνε τήν κατάκτηση τῆς Γαλατίας.

Μέσα σ' ἀγῶνες καί πολιτικές ταραχές ἀπό τό φόβο ὅτι τό καθετί ἀπό στιγμή σέ στιγμή θά μπορούσε νά ἀνατραπεῖ, ὁ Κικέρων δέν ἔπα-ψε νά ἀνατρέχει στό ἔνδοξο παρελθόν τῆς Ρώμης, πού νοσταλγοῦσε πάντοτε, σέ σύγκριση μέ τό παρόν. Γιά τοῦτο ἀλληλογραφώντας μέ φίλους καί εὐγενεῖς ἐδειχνε τήν ἀγωνία του λέγοντας «*nullam iam esse rem publicam*» (Cic. ad Q. fr. 3, 5, 4). Στό βιβλίο τοῦτο φανέ-ρωνε τή σταθερή του πεποίθηση ὅτι ἡ ἔνδοξη Ρωμαϊκή Πολιτεία ἔπρε-πε νά διασωθεῖ, γιατί ἀλλιῶς θά παρέσυρε μαζί της τήν καταστροφή

τόν κόσμο όλόκληρο. (Cic. rep. 3, 34. Aug. civ. 22, 6). Τό ἔργο εἶναι ἀφιερωμένο στόν ἀδελφό του Κόϊντο ἢ σύμφωνα μέ ἄλλους, στό φίλο του τόν Ἀττικό.

Στήν ἀρχή ὁ Κικέρων σκεπτόταν νά διαιρέσει τό ἔργο του σέ 9 βιβλία, σέ ἰσάριθμους διαλόγους ἓνα γιά κάθε μέρα τῆς ἐνιαμέρης ἐορταστικῆς ἀργίας (novendiales feriae = feriae latinae). "Ὅταν μάλιστα τέλειωσε τά δύο πρῶτα βιβλία τοῦ de re publica στόν Τουσκουλανό, ἀνάγνωσε αὐτά στό φίλο του Γναῖο Σαλλούστιο, πού εἶχε γράψει γιά τίς διδασκαλίες τοῦ φιλόσοφου Ἑμπεδοκλῆ· (δέν πρόκειται γιά τόν Ἱστορικό Σαλλούστιο). Ὁ φίλος του αὐτός τόν συμβούλευσε ὅτι στό ἔργο του πρέπει νά ἀντικαταστήσει τό διάλογο μέ τό λόγο τοῦ ἴδιου τοῦ Κικέρωνα, ἄντρα ὑπατικοῦ μέ μεγάλο πολιτικό κύρος καί μεγάλη πείρα στά κοινά (Cic. ad Q. fr. 3, 5, 1 ἐξ.).

Ὁ Κικέρων στήν ἀρχή φάνηκε πῶς δεχόταν τή συμβουλή τοῦ φίλου του, τελικά ὅμως δέν ἄλλαξε ριζικά τό ἀρχικό σχέδιο, μόνο πού τροποποίησε κάπως τήν ἀρχική διάταξη τῆς ὕλης καί περιόρισε ἔτσι τά 9 βιβλία σέ 6· γι' αὐτά καταναλώθηκαν συνολικά 3 ἀπό τίς γιορτάσιμες μέρες, δηλ. μία μέρα γιά τό περιεχόμενο δύο βιβλίων.

Στό ἔργο τοῦτο ὑποστηρίζεται ὅτι τό Ρωμαϊκό πολίτευμα (res publica) εἶναι τό καλύτερο ἀπ' ὅλα, γιατί ἀποδείχτηκε ἡ πιό τέλεια μορφή διακυβερνήσεως τοῦ κράτους μέ τή θαυμαστή συνένωση τῆς βασιλείας, τῆς ἀριστοκρατίας καί τῆς δημοκρατίας (δηλ. τῆς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων, τῶν ὑπάτων, τῆς συγκλήτου καί τοῦ λαοῦ). Καί αὐτό γιατί τό κάθε πολίτευμα μόνο του εἶναι ἐπικίνδυνο· ἡ βασιλεία καταλήγει στήν ἀπόλυτη δεσποτεία (τυραννία), ἡ ἀριστοκρατία στόν κομματισμό (στήν ὀλιγαρχία), ἡ δημοκρατία στήν ἀναρχία (λαοκρατία). Τελικά κανένα ἀπό αὐτά δέν εἶναι βιώσιμο γιά πολύ, γιατί ἀντιπροσωπεύει μία μερίδα, πού οἱ δύο ἄλλες συνασπίζονται κάθε φορά γιά νά τήν ἀνατρέψουν. Ὁ Κικέρων ἔτσι καί ὁ ἴδιος προτιμᾷ τό μεικτό πολίτευμα, πού ἀπό παλιά δοκιμάστηκε καί παρέχει σ' ἓνα μονάχα ἄρχοντα τήν ἀνώτατη ἐξουσία, ἀλλά καί στούς πιό προικισμένους πολίτες ἄρκετό μέρος ἀπ' αὐτή, χωρίς ὅμως καί νά ἀρνεῖται στό λαό τήν ἐλευθερία καί τό δικαίωμα νά ἐπεμβαίνει στή διαχείριση τῶν δημόσιων ὑποθέσεων.

Τό εἶδος τοῦτο τοῦ μεικτοῦ πολιτεύματος θεμέλιωσε ὁ Πλάτων, ἀνέπτυξε ὁ Δικαίαρχος, παράλαβε ὁ Πολύβιος καί συμπλήρωσε ὁ Στωι-

κός Παναίτιος για να τό δεχτεί τελικά ό Κικέρων (πρβλ. Cic. rep. βιβλ. II καί III).

Στό πρώτο βιβλίο υποστηρίζεται ή ένωση τών τριών πολιτευμάτων καί τό καθήκον τών Ρωμαίων να καλλιεργούν τήν ήθική καί να άσχοϋν τήν πολιτική. Στό δεύτερο βιβλίο γίνεται δεχτό ως τό καλύτερο πολίτευμα τό Ρωμαϊκό καί γίνεται ή ιστορική του ανάπτυξη σύμφωνα μέ τόν Πολύβιο. Στό τρίτο βιβλίο (πού περίληψή του δίνει ό ιερός Αϋγουστίνος) ως άπαραίτητη βάση τής πολιτείας θεωρεΐται ή δικαιοσύνη. Στό τέταρτο γίνεται λόγος για τίς ήθικές κατευθύνσεις καί τήν άγωγή. Στό πέμπτο βιβλίο ό Κικέρων καινοτομεΐ, γιατί άσχολεΐται μέ τόν ήγέτη τής πολιτείας (*princeps civitatis, rectores, rector patriae, rector rerum publicarum, moderator rei publicae*), πού για να διατηρήσει τό μεικτό πολίτευμα όφείλει να έξυπηρετεΐ τήν πολιτεία καί να μήν ίκανοποιεΐ τίς επιθυμίες του καθενός πολίτη, αλλά να συγκεντρώνει τήν έμπιστοσύνη όλων τών πολιτών. Σάν παράδειγμα έλαβε τό πολίτευμα τών 'Αθηνών καί άνδρες, όπως ό Σόλων καί ό Περικλής' γενικά είχε υπόψη του τήν «'Αθηναίων Πολιτεία» του 'Αριστοτέλη. 'Από τό έκτο βιβλίο διασώθηκε ό επίλογος, δηλ. τό αποκαλυπτικό όνειρο του Σκιπίωνα του νεώτερου. (Κοίταζε σελ. 104. 106 έξ.).

β) Σπουδαιότητα του έργου.

Ό Κικέρων θεωρεΐ, καί πολύ σωστά, τό έργο του «*de re publica*» έγγύηση κι ασφάλεια στους πολίτες για τήν καλή του συμπεριφορά, όπως έδειξε λίγο αργότερα, όταν σαν ανθύπατος διοίκησε τήν Κιλικία (51 π.Χ.). "Έδειξε πραγματικά ότι ή άρετή, πού δέν άρκει να τήν έχει κάποιος ως έπιστήμονας, πρέπει να φαίνεται στην πράξη. Τά αξιώματα τών στρατηγών καί τών αρχόντων είναι καθήκοντα, πού όφείλουν να εκπληρώσουν, κι όχι αγαθά πού τά κυνηγοϋν για τό δικό τους συμφέρον καί τή φιλοδοξία τους.

Ό Κικέρων για να συντάξει τό έργο του ώφελήθηκε από τά συγγράμματα τών 'Ελλήνων φιλοσόφων καί ιδίως του Πλάτωνα καί 'Αριστοτέλη, τόσο όμως καί έτσι, ώστε καί ό σκοπός του να μή βλάπτεται στοτέλη, τόσο όμως καί έτσι, ώστε καί ό σκοπός του να μή βλάπτεται καί να μήν παραγνωρίζονται οι Ρωμαϊκές άρχές. Στό έργο του συνενώνει τίς άφηρημένες θεωρίες του Πλάτωνα μέ τίς θετικότερες αντιλήψεις του 'Αριστοτέλη καί του ιστορικού Πολυβίου.

Ὁ Πλάτων στήν Πολιτεία του εἶχε στό νοῦ του μιὰ κυριολεκτικά ἰδανική πολιτεία, ἐνῶ ὁ Κικέρων περιγράφει τή ρωμαϊκή πολιτεία ὡς φυσική ἀκτινοβολία δικαιοσύνης καί σοφίας. Ἔτσι δείχνοντας τή ρωμαϊκή πολιτεία καί στή γέννησή της καί στήν πρόοδό της καί στήν ὁλοκλήρωσή της ὑπηρετεῖ τό σκοπό του καλύτερα ἀπό ὅτι, ἂν φανταζόταν μιὰ πολιτεία, ὅπως ὁ Πλατωνικός Σωκράτης. Καί ὁ ἴδιος ὁ Κικέρων ἀναφέρει ὅτι ὁ Πλάτων περιέγραψε μιὰ ἰδανική πολιτεία, ἐνῶ αὐτός στηρίχτηκε πάνω σέ μιὰ πραγματική καί γεμάτη μεγαλεῖο Ρωμαϊκή (πολιτεία)· σ' αὐτή φαίνονται καθαρά οἱ πολιτειακές ἀρχές πού καί ὁ Πλάτων ὁραματίστηκε· ὅμως ὁ Κικέρων τίς ὁραματίστηκε ἔτσι, ὥστε νά εἶναι ἐκδηλη ἡ ἀφορμή καί ἡ αἰτία τοῦ κάθε καλοῦ ἢ κακοῦ, πού συμβαίνει σ' αὐτή.

Ἐκεῖνο πού παίρνει ὁ Κικέρων ἀπό τόν Πλάτωνα εἶναι οἱ ἰδέες του γιά τή φύση τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὅπως π.χ. ἡ διδασκαλία του γιά τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, πού ἀναφέρεται στό *Somnium Scipionis*. Ὁ Κικέρων ἀπό τήν ἐλληνική σοφία δέχτηκε μονάχα τίς αἰώνιες καί καθολικές ἀρχές τῆς πολιτικῆς καί τῆς ἠθικῆς. Γιά τοῦτο τιμοῦσαν τά βιβλία του γιά τήν πολιτεία, ἐπειδὴ εἶχαν σπουδαῖο καί ἀρεστό σ' ὅλους περιεχόμενο. Στίς ἀρχές αὐτές πρόσθεσε τό κύρος καί τήν αὐθεντία τοῦ ἄντρα, τή ρητορική του δεινότητα, τήν ἀνιδιοτέλεια, τήν τιμιότητα καί τή θαυμαστή φιλοπατρία, γιά τήν ὁποία ὁ Πλούταρχος διηγεῖται (β. Κικ. 49) τά ἐξῆς : «Πυνθάνομαι δὲ Καίσαρα (δηλ. τόν Αὐγουστο) χρόνοις πολλοῖς ὕστερον εἰσελθεῖν πρὸς ἓνα τῶν θυγατριδῶν· τὸν δὲ βιβλίον ἔχοντα Κικέρωνος ἐν ταῖς χερσὶν ἐκπλαγέντα, τῷ ἱματίῳ περικαλύπτειν· ἰδόντα δὲ Καίσαρα λαβεῖν καί διελθεῖν ἐστῶτα μέρος πολὺ τοῦ βιβλίου, πάλιν δ' ἀποδιδόντα τῷ μειρακίῳ φάναι : «*Λόγιος ἀνὴρ, ὦ παῖ, λόγιος καὶ φιλόπατρις*».

γ) Τύχη τοῦ ἔργου.

Τό φιλοσοφικό καί πολιτικό τοῦτο βιβλίον πού τόν πρῶτο αἰῶνα μ.Χ. λησμονήθηκε, ἔπειτα ὅμως ἀπό πολλοὺς αἰῶνες θαυμάστηκε, εἶχε τελικά τή μεγάλη ἀτυχία νά χαθεῖ· μόλις στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα βρέθηκε ξανά, ὅχι ὅμως ἀκέραιο (περισσότερο περίπου ἀπό τό 1/3 τοῦ συνόλου).

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

βελτιώθηκε πολύ. Σ' αυτό προστέθηκαν και άλλα αποσπάσματα και κυρίως τό *Somnium Scipionis*. Έτσι από τό έργο *de re publica* σώζεται τό μεγαλύτερο μέρος του πρώτου βιβλίου, σημαντικό μέρος του δεύτερου και αξιόλογα αποσπάσματα από τό τρίτο, τό τέταρτο όμως και πέμπτο βιβλίο παραμένουν σχεδόν άγνωστα. Από τό έκτο και τελευταίο σώθηκε μονάχα ό θυμαστός έπίλογος (*Somnium Scipionis*).

δ) Τά πρόσωπα του έργου.

Τά πρόσωπα του διαλόγου (129 π.Χ.), τά όποια σέ αντίθεση μέ τά πρόσωπα των Πλατωνικών διαλόγων δέν είναι σύγχρονα, τά άπαριθμεί στό έργο του περί Πολιτείας : *de re publica* (*de optimo statu civitatis et de optimo eive*) ό ίδιος ό Κικέρων στίς έπιστολές του. Αυτά δέ είναι οί έξής άντρες από τόν κύκλο των Σκιπιώνων.

Ό 'Αφρικανός ό Νεώτερος, τό κυριότερο πρόσωπο, ό Φίλων (*L. Furius Philo*), ύπατος τό 136 π.Χ. από τούς πύο μορφωμένους των χρόνων του, έμπειρος στά άστρονομικά, πολύ φίλος του Σκιπίωνα και του Λαίλιου, ό Λαίλιος, ό Μάνιος Μανίλιος (*M. Manilius*), ύπατος τό 149 π.Χ. (στό 5ο βιβλίο του έργου). Σ' αυτούς πρέπει νά προστεθούν ως άκροατές τέσσερις σπουδαίοι νέοι (ό *Q. Aelius Tubero*, ό *P. Rutilius Rufus* και οί δύο γαμπροί του Λαίλιου *Q. Mucius Scaevola augur* και *C. Fannius* πού διακρίνονταν είτε γιά πολιτικότητα και ρητορεία, όπως ό πρώτος, είτε γιά ιστορικότητα, όπως ό δεύτερος, συγγραφέας *Χρονικών* της εποχής του).

Στό τέλος του τρίτου βιβλίου παρουσιάζεται νά παίρνει μέρος και ό Μόμμιος (*Spurius Mummius*), άδερφός του πορθητή της Κορίνθου Λεύκιου Μόμμιου. 'Ιδιαίτερα στό όνειρο παίρνουν μέρος :

1) Ό *L. Aemilius Paulus Macedonicus* (Πάυλος Αίμιλιος ό Μακεδονικός) από τό αρχαιότατο γένος των Πατρικίων Αιμιλίων, νικητής του Περσέα κοντά στην Πύδνα (168 π.Χ.), γιός του Παύλου πού πέθανε στίς Κάννες και πατέρας του Πόπλιου, πού εξαιτίας της νίστεσις ονομάστηκε Σκιπίων 'Αφρικανός ό νεώτερος. Ήταν, σύμφωνα μέ τούς Λατίνους συγγραφείς, γνήσιος Ρωμαίος και φίλος των Έλλήνων.

2) Ό *P. Cornelius Scipio Aemilianus* (Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αιμιλιανός) πού έπονομάσθηκε *Africanus* (Minor) και *Numantinus*. Γεννήθηκε τό 185/184 π.Χ. Ήταν δευτερότοκος γιός του *L. Aemilius*

Paulus τοῦ Μακεδονικοῦ καί τῆς πρώτης γυναίκας του Papiria. Ἐγινε μέλος τῆς οἰκογένειας τῶν Σκιπίωνων, ὅταν υἱοθετήθηκε ἀπό τόν Π. Κορνήλιο Σκιπίωνα, πρεσβύτερο γιό τοῦ Σκιπίωνα τοῦ Ἀφρικανοῦ (τοῦ Πρεσβύτερου), πού πέθανε τό 183 π.Χ. Εἶχε δασκάλους τόν ἱστορικό Πολύβιο καί τό φιλόσοφο Μητρόδωρο. Ἦταν ἔμπειρος πολύ στά ἑλληνικά καί ρωμαϊκά γράμματα, φίλος τοῦ Στωικοῦ Παναίτιου καί τῶν πιά μορφωμένων ἀντρῶν τῆς ἐποχῆς του (τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Τερέντιου, τοῦ Ἀκχίου, τοῦ Λουλίλιου), καθὼς καί τῶν προσώπων τοῦ διαλόγου στό ἔργο τοῦ Κικέρωνα *de re publica*.

Ἐπαινεῖται ἀπ' αὐτόν, ὅπως μαρτυροῦν μερικά ἀποσπάσματα, πού διασώθηκαν, ὡς ἱκανὸς ρήτορας. Χρημάτισε ὑπατος τό 147 π.Χ. σέ ἡλικία μόλις 37 χρόνων, ἀφοῦ τερμάτισε τόν τρίτο (Γ') Καρχηδονιακὸ πόλεμο καί πάλι γιὰ δευτέρη φορά ὑπατος τό 134 π.Χ. Θριάμβευσε τό 133 π.Χ. ἀπὸ τόν πόλεμο κατὰ τῆς Νουμιδίας. Γιὰ μερικά χρόνια εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τή Ρώμη, γύρισε ὅμως στήν ἐπανάσταση τοῦ Τιβέριου Γράκχου. Ὡς πολιτικός εἶχε ἀριστοκρατικές ἀρχές. Τόν σκότωσαν τό 129 π.Χ. σέ ἡλικία 56 περίπου ἐτῶν. Γιὰ τή δολοφονία του κατηγορήθηκε τό δημοκρατικὸ κόμμα, γιατί σ' αὐτό εἶχε ἀντιταχθεῖ στίς ταρaxes τῶν Γράκχων, ὅπως καί ἡ γυναίκα του Σεμπρωνία, ἀδερφή τῶν Γράκχων, χωρὶς ὅμως ἀποδείξεις. (Θαυμάσια εἰκόνα του παρέχει ὁ Πολύβιος 32, 8 - 16).

3. Ὁ C. Laelius (Γάϊος Λαίλιος), γιὸς τοῦ Γ. Λαίλιου, ὑπάτου (190 π.Χ.) φίλος τοῦ Σκιπίωνα Αἰμιλιανοῦ. Γεννήθηκε τό 186 π.Χ. Χρημάτισε ταμίας τό 151 π.Χ., πραιτορας τό 145 π.Χ., ὑπατος τό 140 π.Χ. μαζί μέ τόν Q. Servilius Caepio. Ἐπιδόθηκε στίς φιλοσοφικές καί φιλολογικές μελέτες· γι' αὐτό καί ὀνομάστηκε Sapiens. Διακρίθηκε πολύ ὡς ρήτορας. Ἰδιαιτέρα εἶναι γνωστός ἀπὸ τό ὁμώνυμο ἔργο τοῦ Κικέρωνα (*Laelius sive de amicitia*), ὅπου εἶναι τό κύριο πρόσωπο τοῦ διαλόγου.

4. Ὁ Masinissa (Μασσανάσης) βασιλιάς τῆς ἀνατολικῆς Νουμιδίας (τοῦ τωρινοῦ Ἀλγέριου), γιὸς τοῦ Γάλα, πατέρας τοῦ Μικίψα καί πάππος τοῦ Ἰουγούρθα (περ. 240-148 π.Χ.). Ἦταν ἀντίπαλος τοῦ βασιλιά Σύφακου, ἐχθρὸς τῶν Ρωμαίων καί φίλος τῶν Καρχηδονίων στό δεύτερο Καρχηδονιακὸ πόλεμο. Ἐπειτα, ἐξαιτίας τῶν καλῶν τρόπων τοῦ Σκιπίωνα, μεταπήδησε στοὺς Ρωμαίους, σάν πιστὸς φίλος καί σύμμαχος, διατηρώντας πάντοτε μαζί τους ἰδιαιτέρη φιλία καί ἀγάπη

καί μάλιστα μέ τήν οικογένεια τῶν Σκιπιόνων (πρβλ. *Somn. Scip. 1: familiae nostrae amicissimum*). "Όταν πέθανε ὁ Μασσανάσης ἄφησε ἐκτελεστή τῆς διαθήκης τό Σκιπίωνα Ἀφρικανό τό Νεώτερο.

ε) Εἰσαγωγή στό *Somnium Scipionis*.

Καί ὁ ἐπίλογος αὐτός τοῦ ἔργου συντάχθηκε μέ τό τεχνικό ὑπόδειγμα τοῦ Πλάτωνα (Πολιτ. X, 614 B), πού τόν μιμήθηκε στήν ἐπινόηση, μέ κάποια ὅμως παραλλαγή. Ὁ Σωκράτης δηλ. γιά νά ὑπστηρίξει ὅτι στήν ἄλλη ζωή ἀνάλογες ποινές καί ἀμοιβές περιμένουν τοὺς κακοὺς καί τοὺς ἐνάρετους, διηγεῖται γιά τόν "Ηρα τόν Ἀρμένιο, κατὰ τό γένος Πάμφυλο. Αὐτός σκοτώθηκε στόν πόλεμο. Τή δέκατη μέρα, ἀφότου εἶχε σκοτωθεῖ, σήκωσαν τό νεκρό, γιά νά τόν θάψουν μετά дуό μέρες. "Όμως στή φωτιά πού βρισκόταν ξανάζησε καί διηγεῖται, ὅσα εἶδε τίς 12 αὐτές μέρες στόν ἄλλο κόσμο. Αὐτή τή διήγηση ὁ Κικέρων τήν ἀντικατέστησε μ' ἓνα ὄνειρο, πού εἶδε τό κύριο πρόσωπο τοῦ διαλόγου, ὁ Σκιπίων, Ἀφρικανός ὁ Νεώτερος, ὅταν φιλοξενήθηκε στό Μασσανάση. Αὐτό ἔκανε ὁ Κικέρων γιά ψυχολογικούς κυρίως λόγους καί τό παρουσιάζει στό τέλος τοῦ βου βιβλίου. Πρβλ. καί τό ὄνειρο τοῦ Ἀπόκοπου, στιχοῦργημα ἀπό 558 στίχους τοῦ Κρητικῶ Μπεργαδῆ, στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα, πολλές φορές τυπωμένο στή Βενετία. Ἐκδόθηκε ἀπό τό Legrand δύο φορές : (Coll. de Monuments ἀριθμ. 9, 1870, καί Biblioth. grecque vulg. II 1881).

Τό λόγο πού ἀνάγκασε τόν Κικέρωνα στό τέλος ἑνός πολιτικοῦ ἔργου νά μιλήσει γιά τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἐξηγεῖ ὁ Μακρόβιος (*Somn. 1, 4, 2*) λέγοντας τά ἐξῆς : "Όταν ὁ Λαίλιος δυσανασχετοῦσε (στό ἔργο τοῦ Κικέρωνα γιά τήν πολιτεία), γιατί δέν εἶχαν κάνει δημόσια ἀνδριάντα, γιά νά τιμήσουν τό Σκιπίωνα Νασικῶ, πού σκότωσε τό 133 π.Χ. τόν τύραννο (Τιβ. Γράκχο), ἀπάντησε ἀνάμεσα στί ἄλλα καί τά ἐξῆς : ἀλλά ἂν καί ἡ συνειδηση αὐτή τῶν καλῶν πράξεων τοὺς εἶναι ἡ πιό μεγάλη ἀμοιβή, ὅμως ἡ θεία αὐτή ἀρετή ἐπιθυμεῖ ὄχι ἀνδριάντες (χάλκινους) στερεωμένους σέ μολυβένιες βάσεις, οὔτε θριάμβους μέ δάφνες, πού εἶναι προσωρισμένες νά ξεραθοῦν (μαραθοῦν), ἀλλά περισσότερο σταθερά καί πιό ζωντανά εἶδη ἀμοιβῶν. Ποιά εἶναι ἐπιτέλους αὐτά τά εἶδη ; ρώτησε ὁ Λαίλιος. Τότε ὁ Σκιπίων εἶπε : « Ἀκοῦστε με, ἐπειδή τρεῖς μέρες πιά ἀναπαυόμαστε γιά τή γιορτή ».

Μέ τέτοια λόγια αρχίζει ἐδῶ τήν ἀφήγηση τοῦ ὄνειρου (καί ὅχι ὅπως γίνεται στόν Πλάτωνα μέ μύθο) δείχνοντας ὅτι οἱ σταθερότερες καί διαρκέστερες ἀμοιβές στόν οὐρανό, ὅπως κι ὁ ἴδιος ἀντιλήφθηκε, περιμένουν τοὺς ἐνάρετους πολιτικούς ἡγέτες, πού ἐξυπηρέτησαν τήν πατρίδα καί τό κοινό καλό.

Μολονότι χάθηκε ἓνα μέρος ἀπό τά προηγούμενα βιβλία, τό *Somnium Scipionis* διατηρήθηκε ἀκέραιο. Μ' αὐτό ἀσχολήθηκαν διάφοροι καί ἰδίως ὁ λόγιος συγγραφέας Μακρόβιος, ἀνθύπατος τῆς Ἀφρικῆς τό 410 μ.Χ., πού τό ὑπομνημάτισε (στίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰώνα μ.Χ.) σέ δύο βιβλία πού σώζονται καί πού περιέχουν διάφορες μαθηματικές καί ἀστρονομικές παρατηρήσεις καθώς καί νεοπλατωνικές θεωρίες.

Ημερομηνία: 15/05/2023
Αριθμός: 123456789
Προς: Κ. Παπαδόπουλο
Από: Δ. Δημητρίου

Κύριε Κ. Παπαδόπουλε,
Αποφασίζω να σας ενημερώσω σχετικά με την εξέλιξη της διαδικασίας που αφορά την αίτηση που υποβάλατε. Η διαδικασία βρίσκεται σε εξέλιξη και αναμένεται να ολοκληρωθεί σύντομα. Θα σας ενημερώσω μόλις ολοκληρωθεί η διαδικασία και θα σας κοινηθούν τα αποτελέσματα.
Εάν έχετε οποιεσδήποτε ερωτήσεις ή χρειάζεστε περαιτέρω πληροφορίες, μην διστάσετε να επικοινωνήσετε μαζί μου. Θα είμαι χαίρετα να σας βοηθήσω.
Με εκτίμηση,
Δ. Δημήτριος

Επίσης, σας ενημερώνω ότι η αίτηση σας έχει καταχωρηθεί στο σύστημα και θα σας ενημερώσω για την εξέλιξη της διαδικασίας. Η διαδικασία είναι σε εξέλιξη και αναμένεται να ολοκληρωθεί σύντομα. Θα σας ενημερώσω μόλις ολοκληρωθεί η διαδικασία και θα σας κοινηθούν τα αποτελέσματα.
Εάν έχετε οποιεσδήποτε ερωτήσεις ή χρειάζεστε περαιτέρω πληροφορίες, μην διστάσετε να επικοινωνήσετε μαζί μου. Θα είμαι χαίρετα να σας βοηθήσω.
Με εκτίμηση,
Δ. Δημήτριος

Cum in Africam venissem M'. Manilio consuli ad quartam I § 1 (9)
 legionem tribunus, ut scitis, militum, nihil mihi fuit potius, quam
 ut Masinissam convenirem regem, familiae nostrae iustis de cau-
 sis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex conlacri-
 mavit aliquantoque post suspexit ad caelum et : Grates, inquit,
 tibi ago, summe Sol, vobisque, reliqui Caelites, quod, ante quam
 ex hac vita migro, conspicio in meo regno et his tectis P. Corne-
 lium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor ; itaque numquam
 ex animo meo descendit illius optimi atque invictissimi viri memo-
 ria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra re publica
 percontatus est, multisque verbis ultro citroque habitis ille nobis
 consumptus est dies.

Post autem apparatu regio accepti sermonem in multam noc- I § 2 (10)
 tem produximus, cum senex nihil nisi de Africano loqueretur
 omniaque eius non facta solum, sed etiam dicta meminisset.
 Deinde, ut cubitum discessimus, me et de via fessum, et qui ad
 multam noctem vigilassem, artior quam solebat somnus comple-
 xus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti ;
 fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid
 in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet
 saepissime vigilans solebat cogitare et loqui) Africanus se osten-
 dit ea forma, quae mihi ex imagine eius quam ex ipso erat notior ;
 quem ubi agnovi, equidem cohorrui, sed ille : Ades, inquit, animo
 et omitte timorem, Scipio, et, quae dicam, trade memoriae.

Videsne illam urbem, quae parere populo Romano coacta II § 3 (11)
 per me renovat pristina bella nec potest quiescere ? (ostendebat
 autem Karthaginem de excelso et pleno stellarum illustri et claro
 quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis paene miles.

* Σύμφωνα με τή στερεότυπη έκδοση τοῦ G. F. Müller, Lips. (Teubner).

Hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc a nobis hereditarium. Cum autem Karthaginem deleveris, triumphum egeris censorque fueris et obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam, deligere iterum consul absens bellumque maximum conficies, Numan-tiam excindes. Sed cum eris curru in Capitolium invectus, offendes rem publicam consiliis perturbatam nepotis mei.

II § 4 (12) Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriae lumen animi, ingenii consiliiue tui. Sed eius temporis ancipitem video quasi factorum viam. Nam cum aetas tua septenos octiens solis anfractus reditusque converterit, duoque ii numeri, quorum uterque plenus alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in tuum nomen se tota convertet civitas, te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus, ac, ne multa, dictator rem publicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Laelius ingemuissentque vehementius ceteri, leniter arridens Scipio : St ! quae-so, inquit, ne me e somno excitetis, et parumper audite cetera.

III § 5 (13) Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto : omnibus, qui patriam conservaverint, adjuverint, auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur ; nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur ; harum rectores et conservatores hinc profecti huc revertuntur.

III § 6 (14) Hic ego, etsi eram perterritus non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quaesivi tamen, viveretne ipse et Paulus pater et alii, quos nos extinctos arbitraremur. Immo vero, inquit, hi vivunt, qui e corporum vinculis tamquam e carcere evolaverunt, vestra vero, quae dicitur, vita mors est. Quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem ? Quem ut vidi, equidem vim lacri-

marum profudi, ille autem me complexus atque osculans flere prohibebat.

Atque ego ut primum fletu represso loqui posse coepi, Quae- III § 7 (15)
so, inquam, pater sanctissime atque optime, quoniam haec est
vita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc
ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi enim deus
is, cuius hoc templum est omne, quod conspicias, istis te corporis
custodiis liberaverit, huc aditus patere non potest. Homines
enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem
in hoc templo medium vides, quae terra dicitur, iisque animus
datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et stellas voca-
tis, quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus, circu-
los suos orbesque conficiunt celeritate mirabili. Quare et tibi,
Publi, et piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis
nec iniussu eius, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita mi-
grandum est, ne munus humanum adsignatum a deo defugisse vi-
deamini.

Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, iusti- III § 8 (16)
tiam cole et pietatem, quae cum magna in parentibus et propin-
quis, tum in patria maxima est; ea vita via est in caelum et in
hunc coetum eorum, qui iam vixerunt et corpore laxati illum
incolunt locum, quem vides, (erat autem is splendidissimo can-
dore inter flammās circus elucens) quem vos, ut a Graiis acce-
pistis, orbem lacteum nuncupatis; ex quo omnia mihi contem-
planti praeclara cetera et mirabilia videbantur. Erant autem eae
stellae, quas numquam ex hoc loco vidimus, et eae magnitudines
omnium, quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat
ea minima, quae ultima a caelo, citima a terris luce lucebat aliena.
Stellarum autem globi terrae magnitudinem facile vincebant.
Iam ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo
quasi punctum eius attingimus, paeniteret.

Quam cum magis intuerer, Quaesio, inquit Africanus, quous- IV § 9 (17)
que humi defixa tua mens erit? Nonne aspicias, quae in templa

veneris ? Novem tibi orbibus vel potius globis conexa sunt omnia, quorum unus est caelestis, extumus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse deus arcens et continens ceteros ; in quo sunt infixi illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni ; cui subiecti sunt septem, qui versantur retro contrario motu atque caelum ; ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosperus et salutaris ill^{us} fulgor, qui dicitur Iovis ; tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dicitis ; deinde subter mediam fere regionem sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat. Hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe luna radiis solis accensa convertitur. Infra autem iam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra lunam sunt aeterna omnia. Nam ea, quae est media et nona, tellus, neque movetur et infima est, et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.

V § 10 (18) Quae cum intuerer stupens, ut me recepi, Quid ? hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus ? Hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus inparibus, sed tamen pro rata parte [ratione] distinctis impulsu et motu ipsorum orbium efficitur et acuta cum gravibus temperans varios aequaliter concentus efficit ; nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute sonent. Quam ob causam summus ille caeli stellifer cursus, cuius conversio est concitator, acuto et excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris atque infimus ; nam terra nona immobilis manens una sede semper haeret complexa medium mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos intervallis sonos, qui numerus rerum omnium fere nodus est ; quod docti homines nervis imitati atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum, sicut alii, qui praestantibus ingeniis in vita humana divina studia coluerunt.

Hoc sonitu oppletae aures hominum obsurduerunt ; nec est V § 11 (19)
 ullus hebetior sensus in vobis, sicut, ubi Nilus ad illa, quae Catadupa nominantur, praecipitat ex altissimis montibus, ea gens, quae illum locum adcolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. Hic vero tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint, sicut intueri solem adversum nequitis, eiusque radiis acies vestra sensusque vincitur. Haec ego admirans referebam tamen oculos ad terram identidem.

Tum Africanus : Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum ac domum contemplari ; quae si tibi parva, ut est, ita videtur, haec caelestia semper spectato, illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum aut quam expetendam consequi gloriam potes ? Vides habitari in terra raris et angustis in locis et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vasta solitudines interiectas, eosque, qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transversos, partim etiam adversos stare vobis ; a quibus expectare gloriam certe nullam potestis. VI § 12 (20)

Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis, e quibus duos maxime inter se diversos et caeli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguissse pruina vides, medium autem illum et maximum solis ardore torreri. Duo sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistent, adversa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus ; hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quam tenui vos parte contingat. Omnis enim terra, quae colitur a vobis, angustata verticibus, lateribus latior, parva quaedam insula est circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quem Oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit parvus, vides. VI § 13 (21)

Ex his ipsis cultis notisque terris num aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit vel illum Gangen tranatare ? Quis in reliquis ori- VI § 14 (22)

entis aut obeuntis solis ultimis aut aquilonis austrive partibus tuum nomen audiet ? quibus amputatis cernis profecto quantis in angustiis vestra se gloria dilatari velit. Ipsi autem, qui de nobis loquuntur, quam loquentur diu ?

VII §15(23) Quin etiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes unius cuiusque nostrum a patribus acceptas posteris prodere, tamen propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo [non] aeternam, sed ne diuturnam quidem gloriam adsequi possumus. Quid autem interest ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te,

VII §16(24) cum ab iis nullus fuerit, qui ante nati sunt ? qui nec pauciores et certe meliores fuerunt viri, praesertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit. Homines enim populariter annum tantum modo solis, id est unius astri, reditu metiuntur ; cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint eandemque totius caeli discriptionem longis intervallis rettulerint, tum ille vere vertens annus appellari potest ; in quo vix dicere audeo quam multa hominum saecula teneantur. Namque ut olim deficere sol hominibus extinguique visus est, cum Romuli animus haec ipsa in templa penetravit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad principium stellarumque revocatis expletum annum habeto ; cuius quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conversam.

VII §17(25) Quocirca si reditum in hunc locum desperaveris, in quo omnia sunt magnis et praestantibus viris, quanti tandem est ista hominum gloria, quae pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest ? Igitur alte spectare si voles atque hanc sedem et aeternam domum contueri, neque te sermonibus vulgi dedideris nec in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum ; suis te oportet inlecebris ipsa virtus trahat ad verum decus, quid de te alii loquantur, ipsi videant, sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille et angustiis cingitur iis regionum, quas vides, nec umquam

de ullo perennis fuit et obruitur hominum interitu et oblivione posteritatis extinguitur.

Quae cum dixisset, Ego vero, inquam, Africane, siquidem VIII§18(26) bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia vestigiis ingressus patris et tuis decori vestro non defui, nunc tamen tanto praemio exposito enitar multo vigilantius. Et ille : Tu vero enitere et sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc ; nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse, siquidem est deus, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit et moderatur et movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus ; et ut mundum ex quadam parte mortalem ipse deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet.

Nam quod semper movetur, aeternum est ; quod autem movetur VIII§19(27) tum adfert alicui, quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod sese movet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit ; quin etiam ceteris, quae moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo ; nam ex principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest ; nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde ; quodsi numquam oritur, ne occidit quidem umquam. Nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur ; id autem nec nasci potest nec mori ; vel concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsamoveatur.

Cum pateat igitur aeternum id esse, quod a se ipso moveatur IX § 20 (28) tur, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget ? Inanimatum est enim omne, quod pulsu agitur externo ; quod autem

est animal, id motu cietur interiore et suo; nam haec est propria natura animi atque vis; quae si est una ex omnibus, quae sese moveat, neque nata certe est et aeterna est.

IX § 21 (29) Hanc tu exerce optimis in rebus! sunt autem optimae curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit; idque ocius faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras et ea, quae extra erunt, contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. Namque eorum animi, qui se corporis voluptatibus dederunt earumque se quasi ministros prae buerunt impulsuque libidinum voluptatibus oboedientium deorum et hominum iura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur nec hunc in locum nisi multis exagitati saeculis revertuntur. Ille discessit; ego somno solutus sum.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

I

Περίληψη: Ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός ὁ Νεώτερος διηγεῖται στοὺς φίλους του τὴ συνάντησή του μὲ τὸ Μασσανάση στὴν Ἀφρική καὶ τὰ ὅσα εἰπώθηκαν γιὰ τὸ Σκιπίωνα Ἀφρικανό τὸν Πρεσβύτερο, τὸν παπποῦ του. Μετὰ τὴ συζήτηση ἔπese νά κοιμηθεῖ καὶ εἶδε στὸν ὕπνο του τὸν παπποῦ του.

§ 1. (9) *cum... venissem* ἀφοῦ ἦλθα (τὸ 149 π.Χ.) στὴν ἀρχὴ τοῦ γ' Καρχηδονιακοῦ πολέμου, ὅταν πολιορκοῦνταν ἡ Καρχηδόνα. Ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αἰμιλιανός ἀρχίζει τὴ διήγησή του. *Africam* μὲ τὴ λέξη *Africa* σέ εὐρύτερη ἔννοια οἱ Ρωμαῖοι ἔννοοῦσαν τὴ Λιβύη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δηλ. τὴν παλιὰ περιοχὴ τῆς Καρχηδόνας, ἐνῶ σέ στενότερη ἔννοια, ὅπως ἐδῶ, τὴ χώρα ἔξω ἀπ' αὐτὴ πού εἶχε κάποτε ὑποταχθεῖ στοὺς Καρχηδониούς, ὅπως καὶ τὴ χώρα τῶν γειτονικῶν φυλῶν καὶ ἰδιαιτέρα τὴν ὀνομαζόμενη *Africa propria* (τώρα Τυνησία - Τύνης καὶ Τύνις). *M. Manilio* (κοίταξε τὰ προλεγόμενα σ. 104). *consuli* σύνδεσέ το μὲ τὸ *tribunus... militum* (= *tribunus militaris*) στρατιωτικὸς χιλιάρχος κάτω ἀπὸ τίς διαταγές τοῦ ὑπάτου. *ad quartam legionem tr. m.* χιλιάρχος τῆς τέταρτης λεγεώνας. Τῆς λεγεώνας ἀνώτατος ἀρχηγός ἦταν ὁ ὕπατος (*consul*) ἢ ὁ ὑπατικός χιλιάρχος (*tribunus consularis*), ἀλλὰ διοικητές (ἀξιωματικοὶ κατώτεροι) αὐτῆς ἦταν κυρίως οἱ χιλιάρχοι, ἔξι σέ κάθε μιὰ λεγεώνα, πού τὴ διοικοῦσαν δύο δύο μὲ ἀλλαγὴ γιὰ δύο μῆνες. *nihil mihi fuit potius quam ut... convenirem* = τίποτε καλύτερο δὲν εἶχα παρὰ νά συναντήσω (τίποτ' ἄλλο δὲ λαχτάρησα περισσότερο παρὰ νά συναντήσω. Τό *potius* (= *antiquius*) εἶναι οὐδέτερο συγκριτικοῦ τοῦ *potis*, ε. *Masinisam* κοίταξε προλεγόμενα σ. 105. *Familiae* δοτ. *justis de causis*, ἡ πρόθεση *de* ἔχει αἰτιολογικὴ σημασία = γιὰ βάσιμους (σοβαροὺς) λό-

γους. *ut* = καθώς. *senex*, 90 περίπου χρόνων. *senex*, *senis* = γέροντας. *conlacrimavit* ή πρόθ. *cum* (con-) δείχνει ένταση. *suspexit ad caelum* και *in caelum* και (μέ τροπική σημασία) άπλά *caelum*. *suspicio*, -*pexi*, -*spectum*, *ēre* (γ) βλέπω πρὸς τὰ πάνω (άναβλέπω). *grates... tibi ago... vobisque... quod... conspicio* = εὐγνωμοσύνη χρωστῶ σέ σένα, και σέ σᾶς, γιατί (εὐχαριστῶ σένα και σᾶς γιατί). τό *grates* (άντί *gratias*) και *Caelites* (άντί τοῦ *caelestes* = *dii* ή *di*) γιά νά δείξουν μεγαλοπρέπεια. Ἡ ὅλη φράση, γενικά ποιητική, εἶναι παρμένη ἀπό κάποιον ποιητή. *summe sol... Caelites*. Τό *summe* (ἐδῶ μέ έννοια ὅχι τοπική, ἀλλά ήθική) = μέγιστε, άνώτατε· τό δέ *Caelites* (ούσιαστ.) οἱ οὐράνιοι, θεοί τοῦ οὐρανοῦ (ὁ "Ἡλιος καθὼς και ή Σελήνη και τὰ ὑπόλοιπα άστέρια, πού στίς πολύ παλιές θρησκείες τά θεωροῦσαν θεότητες). *caeles* - *caelitis* (κατά τό *dives*, *divitis*, πλούσιος). *antequam... migro* : χρησιμοποιήθηκε ὀριστική ὕστερα ἀπό τό *antequam*, γιατί ή πράξη χρονικά παρουσιάζεται σάν νά πρόκειται νά γίνει σύντομα. Ὁ Μασσανάσης εἶναι πολύ γέροντας και προσπαθεῖ νά καταλάβουν οἱ ἄλλοι ὅτι σέ λίγο θά μεταβεῖ (*migrare*) σ' ἄλλον ὑπαρκτό τόπο *in meo regno et his tectis* ή πρόθεση *in* δέν ἐπαναλαμβάνεται, γιατί ή ὅλη φράση ἔχει μονάχα μία έννοια = στ' άνάκτορα τοῦ βασιλείου μου (πού πρωτεύουσα εἶχε τήν Κίρτα, σήμερα Κωνσταντίνη). Ἡ λ. *regnum* ἐδῶ = ή ὑποταγμένη στό βασιλιά χώρα μαζί μέ τούς κατοίκους της. *itaque* (άντί *ita* ή *adeo*) = τόσο... *illius... viri* Σκιπίωνα Ἀφρικανοῦ τοῦ Πρεσβύτερου (*Maior*). Τό *illius* μπήκε και γιά νά δείξει τή χρονική απόσταση, ἀλλά και γιατί φανερώνει ένταση. *ex animo* = ἀπό τή μνήμη μου. *memoria* = άνάμνηση. *de suo regno*, κανονικά θά ἔπρεπε νά τεθεῖ *eius*, άντί τοῦ *suo*. *de re publica*, γιά τήν πολιτεία (σ' αντίθεση πρὸς τό *de... regno*). *ultra citroque* = *ultra et citro* = ἐδῶ και ἐκεῖ, κι ἀπό τά δύο μέρη, ἀμοιβαῖα. (= *invicem*). *multis verbis... habitis*, ἀφοῦ εἰπώθηκαν πολλά (άφαιρ. άπόλυτη). *nobis* δοτ. τοῦ ποιητ. αἰτίου στό *consumptus est*, ἀλλά και σάν δοτ. περιποιητική (για μᾶς τούς ἴδιους). *consumo*, -*sumpsi*, -*sumptum*. -*ēre* (3).

§ 2 (10) *Post autem* = και ὕστερα. *accepti* = ἀφοῦ φιλοξενήθηκαν. *apparatu regio* (άφαιρ. ὀργανική) = μέ βασιλική μεγαλοπρέπεια και πλούσιο γεῦμα. *sermonem produximus* = παρατείναμε τή συζήτηση.

in multam noctem = ad multam noctem = μέχρι τῆ βαθεία νύχτα. cum... nihil nisi... loqueretur... meminisset : cum... nihil (ἐνν. aliud) nisi = καὶ μολονότι γιὰ κανένα ἄλλο πράγμα δέ μιλοῦσε παρὰ γιὰ τόν Ἀφρικανό καὶ θυμόταν (ἀνάφερε)... τό meminisset ὑπερσ. ἀντί τοῦ παρατατικοῦ πού λείπει. eius facta... dicta οὐσ. = τίς πράξεις του... τὰ λόγια του. Χιαστά τό μέν facta (σέ Ἰσπανία καὶ Ἀφρικὴ τό 204 π.Χ.) ἀναφέρεται στό invictissimi, τό δέ dicta στό optimi (§ 1). cubitum, ὕπτιο πού δηλώνει τό σκοπό μέ ρῆμα κινήσεως) = γιὰ νά κοιμηθοῦμε. cūbo, -būi, -bitum -āre (1). ut... discessimus = καθώς... ἀποχωρήσαμε, ἀποσυρθήκαμε (ὁ καθένας στό δωμάτιό του). dis - cedo, -cessi -cessum -ēre (3). me... somnus complexus est, προσωποποιῖα, = μέ πῆρε ὁ ὕπνος (ἀποκοιμήθηκα). complector - plexus sum, (3). de via, ἡ πρόθεση de (propter) φανερώνει αἰτία (ὅπως πρὸ πάνω § 1 justis de causis) στό fessum (παθ. μετοχή τοῦ fatiscor). et qui... vigilassem = καὶ ἐπειδὴ ἐγώ (et ego qui = cum ego) εἶχα ἀγρυπνήσει. artior (= arctior) quam solebat = βαθύτερος ἀπὸ τό συνηθισμένο (quam solebat = solito ἢ παρὰ τῆ συνήθειά του). soleo, solitus sum (2) ἡμιαποθ. hic mihi... Africanus se ostendit = τότε (= hic) μοῦ φανέρωσε τόν ἑαυτό του (φανερώθηκε) ὁ Ἀφρ. ostendo, -tendi, -tentum, ēre (3). equidem = πραγματικά. fere ἔδω = γενικά, συνήθως (plerumque, vulgo). fit... ut... pariant = συμβαίνει ὥστε... νά γεννοῦν. pario - peperī, -partum, ēre (3). cogitationes = οἱ σκέψεις. sermones = ὁμιλίες, λόγια. scribit Ennius (γράφει) ἀναφέρει ὁ Ennius. Ἐδῶ ὑπνοεῖ ὁ Κικέρων τοὺς στίχους τοῦ Ἐννία, πού θυμήθηκε καὶ ὁ Βιργίλιος (Αἰν. 2, 270) :

in somnis mihi visus Homerus adesse poëta
hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo.

Ὁ Ἐννιος γεννήθηκε τό 239 π.Χ. στήν πόλη Ρωδιές τῆς Καλαβρίας. Ἦταν ἐθνικός ποιητής τῶν Ρωμαίων. de quo δηλ. Homēro. videlicet = δηλαδή (εἰρωνικά), vigilans = ἀγρυπνῶντας. cogitare = νά διαλογίζεται (νά θυμάται). ea forma, ἀφαιρ. ex imagine eius = ἀπὸ τὴν εἰκόνα του. Τίς εἰκόνες πού ἦταν ἀπὸ κερί κι εἶχαν σχῆμα προσωπείου τίς τοποθετοῦσαν στό ὀνομαζόμενο atrium μέσα σέ ξύλινους μικροὺς ναοὺς (armaria). Κάτω ἀπ' τίς εἰκόνες ὑπῆρχε ἐπιγραφή ἢ ὑπογραφή (titulus) μέ τό ὄνομα αὐτῶν τῶν ἀρχόντων, πού εἶχαν τό

δικαίωμα γι' αὐτό (ius imaginum). *ex imagine eius quam ex ipso erat notior*. 'Ο νεώτερος 'Αφρικανός ἦταν πολύ μικρός ἀκόμα, ὅταν πέθανε (183 π.Χ.) ὁ νικητῆς τοῦ 'Αννίβα. *quem = hunc autem = τοῦτον* δέ. *agnovi = ἀναγνώρισα*. agnosco, agnōvi, -agnitum -ēre (3). *cohorruī* ρ. *cohorresco*, -horruī, -ēre = ἀνατριχιάζω, φοβοῦμαι. *sed ille... inquit* ἀλλά ἐκεῖνος... εἶπε. *ades* (προστακτ. τοῦ *adsum*) *animo et omitte (= depōne) timorem* = πάρε θάρρος καί διώξε τό φόβο σου, μή φοβᾶσαι. Τό ἕνα ἐπεξηγεῖ τό ἄλλο. Τό *animo* (ἢ *animis*) εἶναι σέ πτώση δοτικῇ. *trade = manda ἢ committe. = memoriae* (δοτ.) = στή μνήμη τῶν μεταγενέστερων. *quae dicam* = ὅσα θά πῶ, τά λόγια μου.

II

Π ε ρ ῖ λ η ψ η : Τό φάντασμα τοῦ παπποῦ προφητεύει στόν ἐγγονό του γιά τή μελλοντική δόξα του καί τό τραγικό του τέλος.

§ 3 (11) *illam urbem = Karthaginem. parere coacta... per me* = πού ἀναγκάστηκε ἐξαιτίας μου νά ὑπακούει (νά εἶναι πειθῆνια). 'Ανάμεσα στούς ὅρους τῆς εἰρήνης, ὅταν νικήθηκαν οἱ Καρχηδόνιοι στή Ζάμα τό 202 π.Χ., ἦταν ἡ καταβολή γιά 50 χρόνια εἰσφορῶν (κάθε χρόνο καί μιᾶς), συνολικά 10.000 ταλάντων, καί ἡ ὑποχρέωση νά μήν κηρύξουν ποτέ τόν πόλεμο στήν 'Αφρική ἢ ἔξω ἀπ' αὐτή χωρίς τήν ἄδεια τῆς Ρωμ. Συγκλήτου. *cōgo, -coēgi, -coactum, -ēre* (eum + ago = ὀδηγῶ μαζί) = ἀναγκάζω. *pareo, -rūi* (2). *populo Romano* δοτ. *renovat* : στήν πραγματικότητα αἰτία τοῦ γ' Καρχηδονιακοῦ πολέμου ἦταν ἡ Σύγκλητος, πού ζητοῦσε τήν ὀλοκληρωτική καταστροφή τῶν Καρχηδονίων, καί ὁ Μασσανάσης, πού τοὺς ἐνοχλοῦσε ἀκατάπαυστα μέ λεηλασίες. Καί οἱ Καρχηδόνιοι ὅμως τό 187 π.Χ. ζήτησαν νά καταβάλουν σέ μιά δόση τό ὑπόλοιπο τοῦ χρέους τους, γιά νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τή φορολογική ταπείνωση. *pristina* (pristīna) *bella* δηλ. τοῦ α' (264 - 241 π.Χ.) καί β' Καρχηδονιακοῦ πολέμου (218 - 201 π.Χ.). *quiescere* = νά ἡσυχάσει, νά εἰρηνεύσει. *quiesco, quievi, -ēre* (3). *ostendebat autem* = καί εἰδειχνε. Τό *autem* ἐδῶ δέν εἶναι σύνδεσμος ἀντιθετικός, ἀλλά εἰσάγει μιά παρένθεση. Μεταφράζεται πιό καλὰ μέ τό ἀπλό «καί»... Κατά τό Μακρόβιο ὁ Σκιπίων βρίσκεται στό γαλαξία (*orbis lacteus ἢ locus*

plenus stellarum γεμάτος ἄστρα), ὅπου σύμφωνα μέ τούς Πυθαγορείους ἦταν ἡ ἔδρα τῶν ψυχῶν τῶν ἡρώων. ostendo -ndi -ostentum καί ostentatum (3) δείχνω. *et... illustri et claro quodam loco* = καί φωτεινοῦ (ἀφοῦ ἦταν γεμάτος ἀπό ἄστρα) καί (ἐπομένως) κάποιου λαμπροῦ τόπου. *ad quam... oppugnandam...* γερουνδιακή ἔλξη = γιά τήν πολιορκία τῆς ὁποίας (πόλεως) ...*paene miles* τό ἐπίρρ. *paene* (= σχεδόν) ἐδῶ σάν ἐπίθετο = (σάν) ἀπλός στρατιώτης. Τό *miles* συνεκδοχικά = *miles gregarius* (= ἀπλός στρατιώτης). Ὁ βαθμός τοῦ *tribunus militum*, πού εἶχε, ἦταν ὁ κατώτατος τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας. *nunc hoc biennio* = τώρα... στά ἐρχόμενα δυό χρόνια. Τό *hoc biennio* σ' ἄκρα ἀντίθεση μέ τό *nunc*. *consul* = ὕπατος (ὄντας). Στή *lex Villia annalis* (181 - 180 π.Χ.), πού καθόριζε τήν ἀπονομή τῶν τιμῶν, ὁ νεώτερος Σκιπίων ἐκλέχθηκε ὕπατος νωρίτερα ἀπό τό κανονικό, σέ ἡλικία 37 χρονῶν (147 π.Χ.). *cognomen* δηλ. τό ἐπώνυμο τοῦ Ἀφρικανοῦ. *tibi* (στό Σκιπίωνα τό Νεώτερο)· *per te partum* (σ' ἀντίθεση πρός τό *adhuc* [= μέχρι τώρα]. *hereditarium* = κληρονομική, σύμφωνα μέ τήν κληρονομιά. *a nobis* = ἀπό μέ (τόν πάππο σου) [Σκιπίωνα τόν Πρεσβύτερο]. *cum... deleveris* (τετελ. μέλλ.)... *deligere* = ὅταν θά ἔχεις καταστρέψει. (ὅταν θά καταστρέψεις)... θά ἐκλεγεῖς (*deligere* = *deligeris*, β' ἐν. μέλλ. ὀριστ. τῆς παθητ. φωνῆς). *ensor* (τό 142 π.Χ.). *triumphum*, στό τέλος τοῦ 146 π.Χ. *legatus*, ὁ Κικέρων ἀλλοῦ λέει ὅτι ἡ πρεσβεία αὐτή προηγήθηκε ἀπό τήν τιμητεία. *iterum* = γιά δευτέρα φορά, πάλι (γιά τόν πόλεμο ἐνάντια στή Νουμιδία παρὰ τόν ἀπαγορευτικό νόμο τοῦ 151 π.Χ.: *ne quis iterum consul fieret*). *consul*, κατηγοροῦμ. (τό 134 π.Χ.). *absens* (ἄν καί) ἀπών (δέν παραστάθηκε, δέν ὑπέβαλε ὑποψηφιότητα. Ὁ Σκιπίων, ὅπως λέει ὁ Βαλέριος Μάξιμος, πῆγε στό πεδίο τοῦ Ἀρεως γιά νά ὑποστηρίξει τήν ὑποψηφιότητα τοῦ συγγενοῦς του Φαβίου, πού ζητοῦσε νά γίνει Ταμίας, καί (ὁ Σκιπίων) ἐκλέχθηκε γιά δευτέρα φορά ὕπατος. *maximum* = καταστρεπτικό, μακρό (διάρκεσε ἀπό τό 141 - 133 π.Χ.). *Numantiam excindes* τό 133 π.Χ. Ἡ πρόταση αὐτή ἀσύνδετη καί σέ παράταξη ἐπεξηγεῖ τήν προηγούμενη = δηλ. θά... *excindo* (*excindo*), -scidi, -scissum -ere (3). *cum eris curru* (ἀφαιρ. ὄργαν.). *in Capitolium invectus* = ὅταν θά ἔχεις εἰσέρθει (θά εἰσέρθεις) μέ θριαμβευτικό ἄρμα στό Καπιτώλιο. *offendes rem publicam consiliis* (ἀφαιρ. ὄργαν.) μέ τίς σκέψεις, τά φιλόδοξα σχέδια (μέ τή

μεταρρύθμιση τοῦ ἀγροτικοῦ νόμου), ἐξαιτίας τῆς κληρονομιάς στό Ρωμ. λαό τοῦ βασιλιᾶ τῆς Περγᾶμου Ἀττάλου τοῦ Γ' ποῦ εἶχε πεθάνει. offendo, -fendi -fensum, -ēre = βρίσκω, πετυχαίνω. *nepotis mei* = τοῦ ἐγγονοῦ μου (Τιβ. Γράχχου, γιοῦ τῆς θυγατέρας του Κορνηλίας).

§ 4. (12). *hic* (ἐπὶρρ.) = τότε (στό σημειῶ αὐτό, ἐδῶ). *ostendas oportebit* ('Η ὑποτ. *ostendas* μέ τό *oportet* χωρίς τό *ut*) = θά πρέπει νά δείξεις. *patriae* δοτ. *lumen animi, ingenii consiliique tui*: ἡ μεταφορά αὐτή στή νέα ἐλληνική ἀποδίδεται μέ τό ἐπίθετο «ὄλος» = ὄλο σου τό θάρρος, ὄλο σου τό πνεῦμα, ὄλη σου τή σύνεση. *sed eius temporis... fatorum viam*. 'Η γεν. *temporis* ἐξαρτᾶται ἀπό τό *fatorum*. 'Ο συζητητής γιά μιὰ στιγμή σώπασε, μέ τή σκέψη του στό μέλλον, κατάπληκτος ἀπ' τήν ἀντίθεση ποῦ διακρίνει στή μοῖρα τοῦ ἐγγονοῦ του. *ancipitem* = ἀβέβαιη, ἀμφίβολη (ἐπικίνδυνη). *anceps, ancipitis. quasi* = *ut ita dicam* (γιά νά πῶ ἔτσι ἢ κατὰ κάποιο τρόπο). 'Ο Σκιπίων βρέθηκε στό κρεβάτι του νεκρός (129 π.Χ.) κάτω ἀπό μυστηριώδεις συνθήκες, ἔχοντας στό πλευρό του σημειώματα τοῦ λόγου, ποῦ, ὅπως εἶχε δηλώσει, θά ἐκφωνοῦσε στή Σύγκλητο ἐκθέτοντας τήν πολιτική του θέση πάνω στό ἀγροτικό ζήτημα. *cum converterit* (= *confecerit*) *duoque ii numeri confecerint* = ὅταν θά ἔχει διατρέξει (διανύσει) καί οἱ... θά ἔχουν συμπληρώσει (ὅταν θά συμπληρώσουν) *septenos octiens solis anfractus reditusque* ὁκτώ ἐπὶ ἐπτὰ κύκλους ἢ ἐπαναφορές τοῦ ἡλίου. Τό ἀριθμητ. ἐπὶρρ. πολλαπλασιάζει τό διανεμητικό (= $7 \times 8 = 56$ χρόνια). *solis anfractus* (ἡ λέξη *anfractus* = κύκλος, σπειροειδής κίνηση). Εἶναι σύμφωνα μέ τό φαινόμενο ἡ τροχιά τοῦ ἡλίου πάνω στήν ἐκλειπτική, ὥσπου νά φτάσει στά ἡλιοστάσια (τροπές ἢ σημεία τῶν τροπῶν), ὅποτε ἔχει τήν πρῶ μεγάλη του ἀπόκλιση δηλ. 23^ο καί 27' ἀπό τόν οὐράνιο Ἰσημερινό. Τά ἡλιοστάσια εἶναι δύο, τό χειμερινό τῆς 21 Δεκ. (*bruma*) καί τό θερινό τῆς 21 Ἰουνίου (*colstitium*). 'Ο ἥλιος στήν ἐκλειπτική ἀνέρχεται ἀπό τό Ν. ἡμισφαίριο (χειμ. ἡλιοστάσιο) στό βόρειο (θερ. ἡλιοστ.) περνώντας ἀπό τόν ἰσημερινό (ἑαρινή ἰσημερία *aequinoctium vernum*), στή συνέχεια κατεβαίνει στό Ν. ἡμισφαίριο περνώντας ἀπό τόν ἰσημερινό (φθινοπωρινή ἰσημερία *aequinoctium autumnale*). 'Η πρώτη φάση τῆς ἀνόδου ἀντιστοιχεῖ στό χειμῶνα καί τήν ἀνοιξη, ἡ δέ ἄλλη τῆς καθόδου στό θέρος καί τό φθινόπωρο. 'Η κίνηση ἀπό τό θερινό ἡλιοστάσιο στό

χειμερινό φαίνεται αντίστροφη τῆς ἄλλης καὶ τοῦτο τό φανερώνει ἡ λ. *reditus καὶ converterit*. Ἐπομένως ἡ ὅλη φράση : *septenos octiens solis anfractus reditusque convertit* (= *convertendo conficit*) = συμπληρώνει 56 περιστροφές τοῦ ἡλίου (δηλ. 56 χρόνια). Ἀπό τὰ πα-
ραπάνω γίνεται φανερό ὅτι δὲ φαίνεται νὰ βρίσκεται ὁ ἥλιος κατὰ τό
θερινό ἡλιοστάσιο στὸν ἀστερισμό τοῦ Καρκίνου ἢ κατὰ τό χειμ. στὸν
ἀστερισμό τοῦ Αἰγόκερω, ἀλλὰ ἀντίθετα ἡ γῆ. *duoque ii numeri* δηλ.
ὁ 7 καὶ ὁ 8. *plenus* = τέλειος. Ἐδῶ θυμούμαστε τίς Πυθαγόρειες διδα-
σκαλίες, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες οἱ ἀριθμοὶ 7 καὶ 8 νομίζονταν τέλειοι
(πλήρεις). *alter altera de causa*: ὁ καθένας γι' ἄλλη αἰτία, π.χ. ὁ
7 γιατί ἀποτελεῖται ἀπὸ μονό (ἀρσενικό) καὶ ζυγό (θηλυκό) $1 + 6$
ἢ $2 + 5$ ἢ $3 + 4$, καὶ ὁ 8 γιατί εἶναι ὁ πρῶτος κύβος, πού ἔχει τρεῖς
ἴσες καὶ κανονικές διαστάσεις (μῆκος, πλάτος, ὕψος $2 \times 2 \times 2$). Γε-
νικά ἐκτός ἀπ' τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀναφέρονται κι' ἄλλοι. *habetur* =
θεωρεῖται, νομίζεται. *circuitu naturali* = μέ τῇ φυσικῇ περίοδο.
summam νοεῖται *anfractuum redituumque solis (annorum) tibi fatalem*. Τό καθορισμένο (ἀπὸ τῇ μοίρα) γιὰ σένα ποσό (χρόνων)
δηλ. τὰ 56 χρόνια τῆς ζωῆς σου. *se... convertet* θά στραφεῖ (τό 130
π.Χ.). Ὁ Π. Σικιπίων εἶχε τότε στή Ρώμη μεγάλη ἀξία καὶ ἀποτε-
λοῦσε τό κέντρο στή διαμάχη τῶν κομμάτων. *omnes boni* = ὅλοι οἱ
καλοὶ (αὐτοὶ πού εἶχαν τὰ ἴδια μέ τό Σικιπίωνα πολιτειακά φρονήματα
(σ' ἀντίθεση μέ τοὺς κακοὺς, τοὺς ἐπαναστάτες). *te - te* σχῆμα ἐπα-
ναφορᾶς. *socii... Latini*. Αὐτοὶ ἐπειδὴ ἦταν κύριοι μεγάλων κομματιῶν
γῆς καὶ ἐπειδὴ ἐβλεπαν νὰ φθάνει ἡ καταιγίδα, στηρίχτηκαν στὸν Π.
Σικιπίωνα, πού ἔτσι προκάλεσε τὴν ὀργή τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐναντίον
του. *nitatur* (ὑποτ. τοῦ ἀποθ. *nitor*, *nixus* ἢ *nisus* *sum*, 3) στηρίζεται,
μπορεῖ νὰ στηρ.χθεῖ. *ne multa* (*dicam*) ὑποτακτ. = γιὰ νὰ μὴν πῶ
πολλά, μ' ἓνα λόγο. *dictator... oportet* = σάν δικτάτορας πρέπει νὰ
(κοίταξε πῶς πάνω *ostendas oportebit*). Ἀποδόθηκε στή Σύγκλητο
ἡ πρόθεση νὰ καταστήσει τό Σικιπίωνα δικτάτορα γιὰ νὰ καταπραῖνει
τὰ πάθη καὶ νὰ ἀναδιοργανώσει τὴν ταραγμένη πιά πολιτεία. *si impias
manus propinquorum effugeris* (τετ. μέλλ.): οἱ ὑπόνοιες στράφηκαν
ἐναντίον τῆς τριανδρίας (*tresviri agris dividendis*) δηλ. τοῦ Κάρβωνα,
τοῦ Φλάκκου καὶ τοῦ Γ. Γράκκου, ἀκόμα τῆς Κορνηλίας, μητέρας τῶν
Γράκκων καὶ τῆς Σεμπρωνίας, ἀδερφῆς τῶν Γράκκων καὶ γυναίκας
τοῦ δολοφονημένου. Ἀναχρίσεις δέν ἔγιναν. Ἡ Σύγκλητος δέν ἐνδια-

φέρθηκε. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἄσπονδος ἐχθρός του Καϊκίλιος Μέτελλος στέλνοντας τούς γιούς του στήν κηδεῖα τοῦ Σκιπίωνα Αἰμιλιανοῦ εἶπε «ite, filii, celebrate exsequias, numquam maioris civis funus videbitis». *hic* (ἐπίρρ.) τότε (στό σημεῖο αὐτό τῆς ἀφηγήσεως). *cum exclamasset ingemuisentque* (ρ. *ingemisco, ingemui*, 3) ὅταν ἀνέκραξε καί ἀναστέναζαν, ὁ Λαίλιος (κοίταξε προλεγόμενα σ. 105) στό ἄκουσμα τῶν λόγων αὐτῶν κραύγασε, οἱ ἄλλοι (Φίλων, Μόμιος, Τουβέρων, Ροῦφος Σκαϊόλας, Φάνιος, κοίταξε προλεγόμενα σελ. 104) ξέσπασαν σέ δάκρυα, ἐνῶ ὁ Σκιπίων, γελώντας μαλακά, παρακαλεῖ νά σωπάσουν. *st.* (ἐπιφώνημα σιωπῆς, πρβλ. τό δικό μας σουτ! «σωπάστε, σιωπή!). *parumper* = γιά λίγο (ἀκόμα). *cetera* = τά ὑπόλοιπα, τή συνέχεια (τῶν λόγων Σκιπίωνα τοῦ Πρεσβύτερου).

III

Περίληψη: Γιά νά τοῦ δώσει θάρος τοῦ ἀποκαλύπτει τά μυστήρια τῆς ἄλλης ζωῆς καί τῆς εὐτυχίας, πού βρίσκουν ἐκεῖνοι πού ἔγιναν ἄξιοι τῆς Πατρίδας. Παρουσιάζεται ἀκόμα καί ὁ φυσικός του πατέρας Παῦλος Αἰμίλιος. Γιατί ἀπαγορεύεται ἡ αὐτοκτονία. Θεϊκή ἡ καταγωγή τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Ὁ Γαλαξίας εἶναι κατοικία τῶν ἐνάρετων, τῶν δικαίων καί τῶν φίλων τῆς πατρίδας. Ἡ μικρότητα τῆς γῆς σέ σύγκριση μέ τ' ἀστέρια.

§ 5 (13). *quo* = *ut eo*. Τό *quo* χρησιμοποιοῦται μπροστά ἀπό συγκριτικό. *alacrior* = πιά θαρραλέος (πιά ἐνεργητικός). *ad... tutandam* r.p. γιά τή διαφύλαξη τῆς πολιτείας (γερουνδιακή ἐλξη). *sic habeto* = μάθε τοῦτο, νόμιζε τοῦτο ὡς βέβαιον, ὅτι... (τό *habeo* ἐδῶ = *puto* = νομίζω καί γι' αὐτό χρησιμοποιήθηκε προστακτ. μέλλοντα [πρβλ. *scito, memento*]. *certum...* ἡ συντ.: ...*certum locum* (ὑποκ. *esse in caelo definitum* (κατηγ.) *omnibus* (δοτ.) *qui... ubi... fruuntur* = ὅτι ὑπάρχει σταθερός τόπος στόν οὐρανό, προορισμένος γιά κείνους πού (γιατί αὐτοί *qui... conservaverint... auxerint* [ὑποτακτ. αἰτιολογικές]). *ubi... fruuntur* (ὑποτακτ. τοῦ ἀποθ. *fruo, fructus sum*, 3), ὅπου μποροῦν νά ἀπολαύσουν. *beati* = εὐτυχισμένοι «μακάριοι» (δηλ. ἀνάμεσα σ' ὅλα τά ἀγαθά πού παρέχει ἡ ἐσωτερική γαλήνη, ἀπαλλαγμένοι ἀπό κάθε ἀσχολία). *aevum* = *vita*. *nihil est principi deo... acceptius*

quam = τίποτε δέν εἶναι στόν ἀνώτατο θεό... πιά ἀρεστό (εὐπρόσδεκτο) παρά... *principi deo* = στόν ἄρχοντα (ἀνώτατο) θεό· εἶναι ὁ πιά με-
γάλος θεός στόν Πλατωνικό διάλογο Τίμαιο πού λέει στούς ἄλλους
κατώτερους θεούς : «θεοὶ θεῶν ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων».
quod quidem in ferris fiat (ἀναφ. περιοριστική πρόταση) = (τίποτε)
πού τουλάχιστον γίνεται στή γῇ (στόν κόσμο τοῦτο). Ἡ λ. *terra* στόν
ἐνικό ἀριθμό σημαίνει τή γῇ, συγκεκριμένα (π.χ. *terrae motus*), ἢ
κάθε (μιά) χώρα (π.χ. *in hac terra*) ἢ τήν ξηρά (σ' ἀντίθεση μέ τή
θάλασσα π.χ. *terra ac mari, terrā marique*)· στόν πληθυντ. ἀριθμό
σημαίνει μία ξεχωριστά ἀπό τίς χῶρες τῆς γῆς καί τόν ἴδιο τόν κόσμο,
τήν οἰκουμένη. *concilia coetusque hominum iure sociati*, οἱ ἐπίσημες
καί ἀνεπίσημες συγκεντρώσεις τῶν ἀνθρώπων, νόμιμα συγκροτημένες
(*iure sociati*). Δίκαια ἐπομένως λέγεται : *ubi societas ibi jus* καί θεω-
ρεῖται τό *jus et aequitas* σάν τά *vincula civitatis* (οἱ δεσμοί πού συγ-
κρατοῦν τήν πολιτεία). *concilium* = συνάθροιση πού ἔγινε γιά κάποιο
δημόσιο σκοπό· *coetus* = συνάθροιση προσώπων πού ἔγινε μέ τή θέ-
λησή τους (γιά κάποιο σκοπό). *quae* σέ ἔλξη πρὸς τό *civitates* ἀντί
qui (*concilia coetusque hominum iure sociati*). Πρβλ. § 7 : *quae*
terra dicitur καί *quae sidera et stellas vocatis*, § 13 : *quem ocean-*
um appellatis. civitates. Μέσα στήν πολιτεία ὑπάρχει ὁ σκοπός
τοῦ ἀνθρώπου, γιατί ἔξω ἀπό αὐτή δέν ἔχει πιά θέση προκειμένου νά
ἐκτελέσει τό καθῆκον του ἀπέναντι στόν ἑαυτό του, ἀπέναντι στόν πλη-
σίον καί ἀπέναντι στόν ἀνώτατο θεό. Γιά τοῦτο στόν θεό αὐτόν εἶναι εὐ-
χάριστες οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες, καθὼς καί κεῖνοι πού τίς καθοδηγοῦν
καί τίς σώζουν. (*harum rectores et conservatores*). *hinc profecti huc*
revertuntur : ἀπό κεῖ (ἀπό τά ἄστρα) ἀφοῦ ξεκίνησαν, ἐκεῖ (στά
ἄστρα) ἐπιστρέφουν. (*proficiscor, profectus sum*, 3) : εἶναι ἐπίδραση
τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας γιά τήν προϋπαρξη τῶν ψυχῶν στά ἄστρα,
πρίν νά ἐνωθοῦν μέ τό σῶμα. Σύμφωνα μέ τή λαϊκή ἀντίληψη, πού εἶναι
ἴδια στίς ἰταλοελληνικές θρησκείες, οἱ ψυχές αὐτῶν, πού κυβέρνησαν
καλά τά δημόσια πράγματα, ὅταν ἀπαλλαγοῦν ἀπό τό σῶμα, ἐπιστρέ-
φουν στούς οὐράνιους χώρους, σάν στήν πραγματική τους πατρίδα. Ὁ
Κικέρων στούς Τουσκουλανούς (I, 17 - 20) λέει ὅτι οἱ ψυχές εἶναι μέρος
τῆς θείας οὐσίας πού ἔχει διασκορπισθεῖ στόν κόσμο. Τίς ἴδιες ἰδέες
ἐπαναλαμβάνει καί ὁ Βιργίλιος (Αἰν. σ. 724 ἐξ.). Ὁ Σενέκας (ερ.
86,1), μιλώντας γιά τό Σκιπίωνα λέει : *animum eius in caelum*,

ex quo erat, rediisse persuadeo mihi (πείθω τόν ἑαυτό μου, πείθομαι). revertor, reverti, (reversus sum), 3.

§ 6 (14) *hic ego* = τότε ἐγώ. *quam... a meis* = ὅσο (ἀπό τό φόβο) ἐκ μέρους τῶν δικῶν μου. *quaesivī... viveretne ipse* = τόν ρώτησα... ἂν ὁ ἴδιος ζεῖ (ὁ Ἀφρικανός πού συζητοῦσε μαζί του ἢ εἶναι κάποια σκιά). *vivo - vixi - victum - ēre* (3). *extinctos* (esse). (p. *extinguor, extinctus sum*, 3). *quos... arbitraremur* : πού (τούς ὁποίους) νομίζαμε· μπῆκε ὑποτακτ., γιατί ἡ ἀναφορική πρόταση εἶναι μέρος σκέψεως οὐσιαστικό, σκέψεως πού ἔχει ἐκφρασθεῖ μέ ὑποτακτ. (*viveret*). *immo vero... hi vivunt* (μέ ρωτᾶς, ἂν ζοῦν καί ἀπαντῶ) : ναι, βέβαια αὐτοί ζοῦν πραγματικά (ζοῦν τήν ἀληθινή τους ζωή). *qui... evolaverunt*. Πλατωνικός τρόπος ἐκφράσεως· τό σῶμα εἶναι «φυλακή, τάφος τῆς ψυχῆς» καί ὁ θάνατος εἶναι «λύτρωση (ἀπαλλαγή) καί χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα» Φαιδ. 67 Δ. Γοργ. 493 Α. *vestra... vita... mors est*. Ὁ Κικέρων ἄλλοῦ λέει : *haec quidem vita mors est*. Ὁ Ἡράκλειτος ἐπίσης. «ὅτε μὲν ἡμεῖς ζῶμεν, τὰς ψυχὰς ὑμῶν τεθνάναι... ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν τὰς ψυχὰς ἀναβιοῦν καί ζῆν»· *quin tu aspicias...* (ἐρώτηση προτροπική) = γιατί (λοιπόν) δέν παρατηρεῖς.; παρατήρησε. *ascicio, -spexi, -spectum*, 3. *venientem* μτχ. κατηγορημ. *quem* = hunc autem = αὐτόν δέ. *equidem... ille autem* = ἐγώ βέβαια... ἀλλά ἐκεῖνος (ἀντίθετα ἐκεῖνος)· *rim lacrimarum* = ἄφθονα δάκρυα (ποτάμι ἀπό δάκρυα). *flere prohibebat* (παρατ. ἀπόπειρας) = προσπαθοῦσε νά μέ ἐμποδίσει νά κλαίω (μοῦ ἔλεγε νά μὴν κλαίω). *fleo - flēvi - flētum* (2) *prohibeo, -bui, -bitum*, 2.

§ 7 (15) *ut primum... loqui posse coepi* = καθὼς γιὰ πρώτη φορά (= ubi primum, simul ac) ἄρχισα νά μπορῶ νά μιλῶ (ἦταν σέ μένα δυνατό). *loquor - locutus sum* 3. *fletu represso* (ἀφαιρ. ἀπόλ.) ὅταν σταμάτησα τὰ δάκρυα. *reprimo, -pressi, -pressum*, 3. *inquam* (εἶπα) μέ σημασία παρακμ. *sanctissime* (ὑπερθ. τοῦ sanctus μετοχή τοῦ sancio, πού ἔγινε ἐπίθετο) = πολύ σεβαστέ. *haec αὐτή* (στόν οὐρανό) *vita* = ἡ (ἀληθινή) ζωή. *ut Africanum audio dicere*, ἐπομένως δέ γνώριζε αὐτός τήν (Πυθαγόρεια, Στωική καί τῆς Ἀκαδημίας) διδασκαλία, πού εἶχε διαδοθεῖ στή Ρώμη στίς ἀρχές τοῦ τελευταίου π.Χ. αἰῶνα καί τήν πρώτη της ἐκφραση βρίσκουμε στά συγγράμματα

τοῦ Κικέρωνα. Ἡ γῆ δέν εἶναι πιά ἐπαρκής γιά τόν ἄνθρωπο. Ἡ ζωή στή γῆ δέν εἶναι τό ὑπέρτατο ἀγαθό, ὁ θάνατος δέν εἶναι τό πιό μεγάλο κακό. Ἡ γῆ δέν εἶναι τό πᾶν κι οὔτε μπορούμε νά ποῦμε πώς ἔξω ἀπό αὐτή δέν ὑπάρχει τίποτε. Ἀπό τίς φιλοσοφικές ἐκεῖνες ἀντιλήψεις τῆς Στοᾶς καί τῆς Ἀκαδημίας ἀναπήδησε, ριζώθηκε βαθιά μέ τό λόγο τοῦ Θεανθρώπου ἡ νέα θρησκεία, πού παρουσιάζει τόσα στοιχεῖα ἐπαφῆς μεταξύ τοῦ ἐθνικοῦ (εἰδωολάτρη) Κικέρωνα καί τῶν Χριστιανικῶν δογμάτων. *quid moror...?* γιατί; (ποιός εἶναι ὁ λόγος πού...;) *in ter- ris*, κοίταξε πιό πάνω § 5. *quin... propero* = γιατί δέν... σπεύδω; (ἄς σπεύσω νά...). *huc* = σ' αὐτό τόν τόπο. Ἡ διδασκαλία τῆς Στοᾶς δεχόταν τήν αὐτοκτονία (πρβλ. «εὐλόγῳ ἐξαγωγῇ») ἀλλά ὁ Κικέρων ἐδῶ τήν ἀρνεῖται. *non est ita* (κατά λέξη = δέν εἶναι ἔτσι = ὅχι δά, ὅχι, ὅχι!! (δέν μπορεῖς νά τό κάμεις) κοίταξε καί πιό κάτω : *in eu- stodiā corporis. ille ὁ πατέρας. nisi... te custodīs* (ἄφαιρ.) *liberave- rit...* ἄν δέ θά σ' ἔχει ἐλευθερώσει ἀπό τά δεσμά (ὅμοιες θεωρίες ὑπῆρ- χαν στούς Πυθαγόρειους· πρβλ. καί Πλατ. Φαίδ. 62 Β). *templum* ἐδῶ = τόπος στόν οὐρανό (οὐράνιος), πού τό μάτι μας φθάνει (περι- κλείνει), τό στερέωμα. *cuius est* = στόν ὁποῖο ἀνήκει (πού τοῦ ἀνήκει). *quod conspicis*, ἀνάπτυξη τοῦ *templum*. *huc*, σύνδεσέ το μέ τό *adī- tus. aditus patere non potest* : δέν εἶναι κατορθωτή ἡ προσέλευση. *hac lege... qui tuerentur* = μ' αὐτό τόν ὅρο (τήν προϋπόθεση)... γιά νά παρατηροῦν καί νά θαυμάζουν αὐτοί (*qui* = *ut* ii). Θάπρεπε νά τεθεῖ *tueantur*, ἀλλά ὁ Κικέρων χρησιμοποίησε παρατ., γιά νά τρα- βήξει τήν προσοχή τοῦ ἀναγνώστη στό σκοπό τοῦ θεοῦ καί στό χρόνο τῆς δημιουργίας. *tueor - tutatus sum*), 2. *illum globum* = ἐκεῖνη (τή γῆνι) σφαῖρα. *medium* : Σύμφωνα μέ τίς ἀστρονομικές ἀντιλήψεις τῶν ἀρχαίων, μέχρι τά χρόνια τοῦ Κοπερνίκου ἡ γῆ βρισκόταν ἀκίνητη στό κέντρο τοῦ σύμπαντος· ἀλλά ὁ Ἀρίσταρχος ἀπό τή Σάμο, πρόδρομος τοῦ Κοπερνίκου, διατύπωσε τήν ἀποψη ὅτι τό σύστημα εἶναι ἡλιοκεντρι- κό (280 π.Χ.) *quae terra dicitur*. τό *quae* σ' ἔλξη πρὸς τό *terra* ἀντί *qui* (= *globus*). πρβλ. πιό πάνω § 5 : *quae civitates. eisque animus...* καί (γιά τό σκοπό αὐτόν) *ψυχή* (δόθηκε)... *ex... ignibus* (πού προέρχεται ἀπό...): Οἱ Στωικοί θεωροῦσαν τήν *ψυχή* (πύρινο πνεῦμα) (= *inflammata anima*, Κικ.). ὅτι τά ἄστρα ἦταν φωτιές καί ἡ *ψυχή* ἐπίσης, ἀφοῦ προῆλθε ἀπό τά ἄστρα, εἶναι γενικά ἀντίληψη τῶν ἀρχαίων, ὅπως ἀναφέρεται στό Φαίδωνα καί στόν Τίμαιο τοῦ Πλά-

ωνα, καθώς και από τόν ἴδιο τόν Κικέρωνα στό πρῶτο βιβλίο τῶν Τουσκουλανῶν. *sidera et stellas* ἄστρα καί ἀστέρες. *globosae et rotundae* : τό πρῶτο ἐπιθ. φανερώνει τό σφαιροειδές (μέ τήν ἔννοια τοῦ στερεοῦ καί τῆς ὕλης), τό δέ δεύτερο φανερώνει τό κυκλικό (μέ τήν ἔννοια τοῦ σχήματος). Καί ὁ Ἀριστοτέλης νομίζει ὅτι τά ἄστρα εἶναι σφαιρικά. Ὁ Κικέρων ἄλλοι λέει ὅτι τίποτε ὠραιότερο (δέν ὑπάρχει) ἀπό τό σχῆμα αὐτό. *divinis animatae mentibus* = πού ἐμψυχώθηκαν μέ θεῖες ψυχές (ζωογονήθηκαν). *circulos suos orbesque conficiunt* (πλεονασμός) = πραγματώνουν τούς κύκλους καί διαγράφουν τίς τροχιές τους. Ὁ Κικέρων ἔτσι ἐκφράζει τήν «κύκλω φορὰν» ἢ «ἐγκύκλιον φορὰν» τοῦ Ἀριστοτέλη. *quare* = γιά τοῦτο. *et tibi... et piis... retinendus animus est* = καί ἀπό σένα καί τούς εὐσεβεῖς πρέπει νά φυλαχθεῖ ἡ ψυχή (σύ καί οἱ εὐσεβεῖς ὀφείλετε νά φυλάτε τήν ψυχή)· ἡ *pietas* εἶναι ἡ ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος ἀπέναντι στό θεό, τήν πατρίδα καί τούς γνωστούς. *in custodia corporis* = στή φυλακή τοῦ σώματος· κοίταξε καί § 21 : *inclusus in corpore*. πρβλ. καί Πλατ. Φαίδ. 62 B. «ὁ... ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι καί σὺ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν...». Ὁ Κικέρων, ἐνῶ στή Θεολογία εἶναι ὁπαδὸς τῶν Στωικῶν, στό σημεῖο αὐτό ἀποκαλύπτεται Πυθαγόρειος καταδικάζοντας μαζί μέ τόν Πλάτωνα τήν αὐτοκτονία (κοίταξε καί πιό πάνω § 5 : *huc*). *nec... migrandum est* καί δέν πρέπει νά μετοικήσετε ἀπό... (νά ἐγκαταλείψετε τή...). *ille : animus. ne defugisse videamini* = γιά νά μή φανεῖτε πὼς ἔχετε ἀποφύγει *defugio*, -*fūgi*-, 3. *munus humanum* = τό καθήκον (δῶρο - προορισμός) τοῦ ἀνθρώπου, τό προορισμένο (δοσμένο) ἀπό τό θεό. *munus*, -*eris* οὐδ.

§ 8 (16) *sic... ut... ut* = ἔτσι... καθώς... καθώς. *anus* = πάππος (δηλ. ὁ Ἀφρικανὸς ὁ Πρεσβύτερος)... *ego* = ἐγώ (πού σέ γέννησα *gigno* - *genūi*, *genitum*, 3 = γεννῶ. *colo*, *colūi*, *cultum*, 3 = θεραπεύω, καλλιεργῶ, τιμῶ. *iustitiam et pietatem* = δικαιοσύνη καί εὐσέβεια (δηλ. τά καθήκοντα πρὸς τό θεό). *cum... tum* = ὅσο... τόσο (εἶναι). *in parentibus et propinquis* = μεταξύ (στόν κύκλο) τῶν γονέων καί τῶν συγγενῶν. *ea vita via* (*via* κατηγορ.) *est in caelum* = αὕτῃ ἡ ζωὴ εἶναι δρόμος πού ὁδηγεῖ στόν οὐρανό. *via* - *vita*, *caelum* - *coetum*, παρήχηση. *corpore laxati* = ἀπαλλαγμένοι ἀπό τό σῶμα (τά

δεσμά τοῦ σώματος, πρβλ. § 6 corporum vinculis). *quem vides... quem... nuncupatis*, μετά τίς λέξεις αὐτές ὁ πατέρας τοῦ Αἰμίλιος Παῦλος δέν παρουσιάζεται πιά σ' αὐτό τό διάλογο. *nuncūpo* (= *apello*) α' συζ. = ὀνομάζω. *autem* δέ = καί, κοίταξε καί § 3 : *ostendebat autem. circus*, κατηγορ. *elucens* = λάμποντας, φεγγοβολώντας, *elū-ceo*, - *luxi* 2. [*inter flammās* = *inter inflammata sidera* = ἀνάμεσα στά διάπυρα ἄστρα. *sidus* - *ēris*, οὐς. *a Graiis* (λέξη ποιητική) = ἀπό τούς Ἑλλήνες. Ὁ Κικέρων μεταχειρίζεται τή λέξη *Graii* ὄχι στή θέση τοῦ *Graeci* ἐθνικοῦ μέ ἱστορική καί γεωγραφική ἔννοια, ἀλλά πάντοτε μέ τή δυναμική ἰδέα σεβασμοῦ ἐνός ἡρωικοῦ λαοῦ καί μιᾶς κοιτίδας πολιτισμοῦ. *accepistis* = μάθατε, διδαστήκατε. *orbem lacteum* = γαλαξία : τή συγκρότηση αὐτοῦ ἀπό ἄπειρα ἄστρα τήν εἶχε πιά ἐπισημάνει ἀπό τό 470 π.Χ. ὁ Δημόκριτος. Ἡ θεωρία τῆς διαμονῆς τῶν ψυχῶν τῶν ἐναρέτων ἀνήκει, σύμφωνα μέ τόν Ἰάμβλιχο, στόν Ἑρακλεῖδη τόν Ποντικό. *ex quo* (*loco*) (ἀπό τό γαλαξία δηλ. ἀπό τόν οὐρανό). *mihi contemplanti* (ρ. *contemplor*, 1) = σέ μένα πού παρατηρῶ προσεχτικά. *omnia... cetera* = ὅλα... τά ἄλλα (οὐράνια σώματα). *praeclara... mirabilia* (κατηγορ.) = ὑπέρλαμπρα καί θαυμαστά. *autem* δέ = καί. *eae... quas* = τέτοιοι... πού. *ex hoc loco* = ἀπό τοῦτο τόν τόπο (ἀπό τούτη τή γῆ). *eae... quas* = τέτοια... πού... *omnium* (*stellarum*). *suspicati sumus* = φανταστήκαμε, (ρ. *suspicio*, 1). *ea... quae* = ἐκεῖνο πού. *minima* = μικρότερο (ἄστρο), τό φεγγάρι. *ultima* = ὁ πιό ἀπομακρυσμένος ἀπό : τοῦτο σχετικά μέ τόν τόπο, πού ὁ Σικίπων εἶχε μεταφερθεῖ στόν ὕπνο του. *citima* = τό πιό κοντινό (ὑπερθ. τοῦ *citer*, *citra*, *citrum*, συγκρ. *citerior*, -*ius*, γεν. -*ioris*) : τοῦτο σέ σχέση μέ τήν πραγματικότητα (στόν ξύπνιο). *luce... aliena* = μέ ξένο φῶς (τοῦ ἡλίου)* πρβλ. § 9. : *luna radiis solis accensa* : Τό φεγγάρι οἱ Στωϊκοί τό θεωροῦσαν μεγαλύτερο ἀπό τή γῆ, ἐνῶ εἶναι γνωστό ὅτι ἡ γῆ εἶναι 49 φορές μεγαλύτερη. *autem* δέ = καί. *facile* = εὐκόλα, κατά πολὺ. *vincebant* = ὑπερεῖχαν (ἦταν πολὺ μεγαλύτεροι). *vinco*, *vici*, *victum*, 3. *nam ipsa terra*, αὐτό σέ ἀντίθεση μέ τό πιό πάνω *omnia cetera** στή θέση τῆς συντακτικῆς αὐτῆς σειρᾶς θά ἔπρεπε νά τεθεῖ *terra vero*, ἀλλά ἡ γῆ τούτη. *ita... parva* = τόσο μικρή. *ut me imperii nostri... praeieteret* ὥστε ἐγώ νά εἶμαι δυσαρεσθημένος ἀπό τό κράτος μας. *paeniteo*, -*tui* 2. καί *πιό* συνηθισμένα ἀπρόσωπο : *paenitet*, -*tuit*, 2. *me alicuius rei* = δέ μοῦ ἄρесеi κάτι, δέν εἶμαι

εὐχαριστημένος. *quo*, ἀφαιρ. ὄργαν. (*imperio*). *quasi punctum* = σάν (*quasi* = *ut ita dicam*) κάποιο σημείο (ἐλάχιστη ἔκταση). *eius* = αὐτῆς δηλ. τῆς γῆς. Ἡ ρωμ. περηφάνεια μειώνεται. Ἄρα γε θά μιλοῦσε ἔτσι ὁ Κικέρων, ἂν ἀπευθυνόταν σέ μεγαλύτερο κύκλο;

IV

Π ε ρ ί λ η ψ η : Περιγραφή τοῦ πλανητικοῦ συστήματος τῶν ἐννέα σφαιρῶν.

§ 9 (17) *. *quam* = hanc autem (terram). *magis* (ἐδῶ = diu-

* Στὴν παράγραφο τούτη περιέχεται σέ γενικές γραμμές ἡ θεωρία γιὰ τὸν κόσμο στὴν Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα. Τό γεωκεντρικὸ τοῦτο σύστημα ἀναπτύχθηκε μαθηματικὰ πρὸ ὁλοκληρωμένα στὸ σπουδαῖο σύγγραμμα τοῦ Ἑλλήνα ἀστρονόμου Πτολεμαίου (στὸ β' αἰ. περ. 100 - 178 μ.Χ.). «Μεγάλῃ μαθηματικῇ σύνταξιν τῆς ἀστρονομίας σέ 13 βιβλία» καὶ διατηρήθηκε σέ δυναμικὴ ἐφαρμογὴ μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Κοπέρνικου, Κέπλερου καὶ Γαλιλαίου. Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ Στωϊκοὶ δέχονταν τὸ σύστημα τοῦτο. Ὅμως καὶ στὴν ἀρχαιότητα παρουσιάστηκαν ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἀντίθετη γνώμη καὶ μέ μεγάλη τόλμη πλησίασαν τὶς σημερινές θεωρίες. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἀναφέρεται ὁ Ἀναξίμανδρος, μερικοὶ ἀπ' τοὺς νεώτερους Πυθαγόρειους φιλόσοφους (Ἰκέτας καὶ Ἐκφαντος Συρακόσιοι), ὁ μαθηματικὸς Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, πού ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του παραδοξολόγος, καὶ ὁ διάσημος ἀστρονόμος Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος, πού ἀνάπτυξε στὴν ἀρχαιότητα τὶς ἰδέες αὐτές πρὸ τέλει. Στὴ συνέχεια (§ 9 καὶ ἐξῆς) θά δοῦμε τὶς θεωρίες πού ἐπικράτησαν στὴν ἀρχαιότητα. Ὅμως σ' αὐτὰ δέ θά βροῦμε καμιά πρωτοτυπία. Ἡ ἀπασχόληση μέ θεωρητικὰ ζητήματα δέν ἐνδιέφερε τοὺς Ρωμαίους. Ἔτσι τὰ ὅσα ἐξιστοροῦνται ἐδῶ εἶναι κυρίως πλατωνικὲς καὶ ἀριστοτελικὲς κοσμολογικὲς δοξασίες (γνώμες) μέ κάποιες παραλλαγές στὰ ἐπιμέρους κεφάλαια. Ἡ σφαιρικὴ γῆ εἶναι ἀκίνητη στὴ μέση τοῦ σύμπαντος. Γύρω ἀπ' αὐτὴ μέ διεύθυνση ἀπὸ ἀνατολὴ σὲ δύση στρέφεται σέ μιὰ ὁλόκληρῃ μέρᾳ ὁ ἑναστρὸς οὐρανός, ὅπως βεβαιώνουν οἱ αἰσθήσεις. Στὴν οὐράνια σφαῖρα ἀπέδιδαν ὑπόσταση πραγματικῇ. Πάνω σ' αὐτὴ ἦταν προσηλωμένα (καρφωμένα) τὰ ἀμετακίνητα ἀστέρια, πού ἐξωτερικὰ περιόριζε τὸ σύμπαν. Νωρὶς ὅμως ἡ παρατήρηση τῶν οὐράνιων φαινομένων εἶχε δείξει ὅτι μερικά ἀστέρια (ἀνάμεσά τους ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι), ἐνῶ παίρνουν μέρος στὴν κοινὴ περιστροφικὴ κίνηση, δὲ φαίνονται καρφωμένα (προσηλωμένα) πάνω στὴν οὐράνια σφαῖρα τῶν ἀπλανῶν, ἀλλὰ ἀλλάζουν θέση καὶ ἀπέναντι στ' ἄλλα ἀστέρια καὶ μεταξύ τους, κινοῦνται μέ νόμους καὶ μέ περιόδους ἀλλὰ καὶ μέ πολὺπλοκο τρόπο. Αὐτὰ τὰ ἄστρα τὰ ὀνόμασαν πλάνητες ἢ πλανῆτες, σέ ἀντίθεση μέ τοὺς ἀπλανεῖς, πού ἐνῶ ἀπλὰ μετέχουν στὴν καθημερινὴ κίνηση τῆς οὐράνιας σφαίρας, φαίνονται νὰ διατηροῦν ἀμετακίνητη θέση πάνω σ' αὐτὴ. Οἱ γνωστοὶ κατὰ τὴν

tius) = πιό μακριά και έπομένως πολύ πιό προσεχτικά. *cum... intue-
rer* = έπειδή μέ μεγάλη προσοχή παρατηρούσα (έχοντας στό νοῦ μου
τή μικρότητα τῆς γῆς και τήν άκόμη μικρότερη έκταση τοῦ Ρωμ. κρά-
τους). *intueor, intuitus sum, eri 2. quaeso*. Τό ρ. τοῦτο, πού λέγεται
μέ βιασύνη και κατάπληξη. *ισοδυναμεῖ* *εδῶ* μέ τό *tandem* (*quosque*
tandem... *ώς* *πότε τέλος πάντων...*;) *quaeso*. 3. *humi* (πτῶση τοπ.) =
χάμω, κατά γῆς, *defigo, fixi, fixum, ere* = προσηλώνω, καρφώνω. *nonne*
aspicis...? (έξακολουθεῖς νά έχεις τό βλέμμα σου καρφωμένο στή γῆ
και) *δέ βλέπεις...*; *in templa* = *σέ ναούς* (*εδῶ* *σ'* *άπέραντους χώρους*
(*έκτάσεις*). *Έδῶ* τό συγκεκρι. *άντί* τοῦ *άφηρημένου*. *tibi* (δοτ. ήθική).
Έ *δοτ. χρησιμεῖ* *εδῶ* *για* *νά προκαλέσει άμέριστη τήν προσοχή* τοῦ
Σκιπίωνα τοῦ Νεώτερου. *orbibus... globis* = *άπό ένένα κύκλους, σφαῖρες*

άρχαιοτητα πλανήτες ήταν *έπτά* : *ό* *Ήλιος*, *τό Φεγγάρι*, *ό* *Έρμης*, *ή* *Άφροδίτη*,
ό *Άρης*, *ό* *Δίας* *και* *ό* *Κρόνος*. Γνωρίζουμε μέ ποιά τρόπο ή άστρονομία *έξηγε* τις
κινήσεις αυτές. Αὐτή, *ένῶ* τοποθετεῖ τοῦς *άπλανεῖς* *σέ* *πολύ μεγάλη απόσταση* *άπό*
τόν κόσμο τῶν πλανητῶν *και θεωρεῖ* *αὐτόν ανεξάρτητο*, *υποθέτει* *ότι* *ό* *Ήλιος* *είναι*
τό κέντρο τῶν πλανητικῶν κινήσεων *και* *ότι γύρω* *άπό* *αὐτόν περιστρέφονται* *οἱ*
υπόλοιποι πλανήτες, *ανάμεσά* *τους* *και* *ή* *γῆ*, *πού γύρω* *της* *κινεῖται* *τό* *φεγγάρι*.
Τέτοιο *είναι* *σέ* *πολύ γενικές γραμμές* *τό σύγχρονο ήλιοκεντρικό σύστημα*. Σύμφωνα
μέ *τόν Πλάτωνα* (και *τόν Κικέρωνα*) *οἱ* *έπτά πλανήτες νομίζονταν προσηλωμένοι*
(*καρφωμένοι*) *σέ* *ισάριθμες διαφανεῖς σφαῖρες* *και* *ή* *άτομική κίνησή* *τους* *οφειλό-*
ταν *στήν κίνηση τῶν σφαιρῶν αὐτῶν*. *Οἱ σφαῖρες* *αὐτές* *ήταν διαφανεῖς*, *γιατί μέσα*
άπ' *αὐτές* *φαινόταν* *ό* *έναστρος οὐρανός*; *άκόμη* *είχαν* *τό* *ίδιο κέντρο* *μέ* *τήν οὐράνια*
σφαῖρα τῶν *άπλανῶν* *και* *συνδέονταν* *μαζί* *της*, *ώστε* *νά παίρνουν μέρος* *στήν* *καθη-*
μερινή περιστροφική κίνηση (Πλατ. Πολ. Χ. 616). *Έτσι* *ή* *καθεμιά* *άπ'* *αὐτές*
είχε *δύο ταυτόχρονες κινήσεις*, *άλλά* *γύρω* *άπό* *διαφορετικούς άξονες*, *τή* *μιά* *άπό*
άνατολή *στή* *δύση*, *τήν* *ήμερήσια*, *και* *τήν* *άλλη* *άντίστροφη*. *Οἱ σφαῖρες τῶν πλανητῶν*
περιέχονται *στήν* *έξωτερική οὐράνια σφαῖρα τῶν* *άπλανῶν* *και* *ή* *μιά μέσα* *στήν* *άλλη*
σύμφωνα *μέ* *τήν* *άκόλουθη τάξη*, *πού* *δείχνει* *και* *τήν* *άπόσταση τῶν πλανητῶν* *άπό*
τή *γῆ*. Πρώτη *άπό* *τίς* *σφαῖρες τῶν* *άπλανῶν* *και* *έπομένως* *πιό* *μακριά* *άπό* *τή* *γῆ*
είναι *σύμφωνα* *μέ* *τόν* *Κικέρωνα* *ή* *σφαῖρα τοῦ* *Κρόνου*, *ύστερα* *άπό* *αὐτήν* *τοῦ* *Δία*,
τρίτη *τοῦ* *φλογισμένου* *Άρη* *και* *ύστερα* *στή* *μέση*, *μεταξύ* *τῆς* *γῆς* *και* *τῆς* *σφαῖρας*
τῶν *άπλανῶν*, *βρίσκεται* *ή* *Ήλιος*; *μετά* *οἱ* *σφαῖρες* *τῆς* *Άφροδίτης* *και* *τοῦ* *Έρμης*,
και *τέλος* *πιό* *κοντά* *στή* *γῆ* *ή* *σφαῖρα τοῦ* *φεγγαρίου*. *Έ* *γῆ* *άποτελεῖ* *τήν* *έναν*
σφαῖρα *μέ* *πρώτη* *τή* *σφαῖρα τῶν* *άπλανῶν*. *Έ* *διάταξη* *αὐτή* *άποδίδεται* *άπό* *τόν*
Πλάτωνα *στόν* *Πυθαγόρα*. Διαφορετική *ήταν* *τοῦ* *Πλάτωνα* *και* *τοῦ* *Άριστοτέλη*,
πού *για* *πρώτη φορά* *καθορίστηκε* *άπό* *τόν* *Άναξαγόρα*. Σύμφωνα *μ'* *αὐτή* *οἱ* *πλανή-*
τες *έχουν* *τήν* *άκόλουθη σειρά* *άπό* *τή* *σφαῖρα τῶν* *άπλανῶν* : *Κρόνος*, *Δίας*, *Άρης*,
Έρμης, *Άφροδίτη*, *Ήλιος*, *Φεγγάρι*.

(πρβλ. § 7 globosae σφαιρικές et rotundae). *omnia* = όλα, τό οὐράνιο σύστημα (ἀποτελεῖται, ἀπαρτίζεται = *conexa sunt*). *unus* (globus). Τό *unus* δείχνει τήν ὑπεροχή. *extumus* καί *extimus* (*extremus*, ὑπερθ. τοῦ *exter*), τοποθετημένη στό πιό μακρινό σημεῖο, ἢ πιό μακρινή (σφαίρα). Τό *extimus* εἶναι ἀντίθετο τοῦ *citimus* τῆς § 8. *complectitur* = περιλαβαίνει στόν ἑαυτό της. *complector*, -plexus sum, 3. *summus ipse deus* (εἶναι) αὐτός ὁ ὑπέρτατος θεός. Σύμφωνα μέ τοὺς ἀρχαίους ὁ οὐρανός ἦταν συνώνυμος τοῦ «θεός», καί οἱ δυο μαζί ταυτίζονταν. *deus arceus et continens* = *coërcens et continens* = συγκρατώντας καί περικλείοντας. *in quo sunt infixi illi... stellarum cursus* (ποιητ.), πάνω στήν ὁποία σφαῖρα εἶναι καρφωμένες ἐκεῖνες οἱ τροχιές τῶν ἄστρων (ἀντί *illae stellae quae cursu sempiterno volvuntur*). Ἡ γνώμη τοῦ Ἀναξιμένη (καθώς καί τοῦ Ἐμπεδοκλή) γιά τά ἀμετακίνητα ἄστρα, ὅτι δηλ. αὐτά ἦταν καρφωμένα (προσηλωμένα) πάνω στόν οὐράνιο θόλο ἔδινε ἀπλούστερη καί πιό σύμφωνη ἐξήγηση γύρω ἀπό τά φαινόμενα, ὥστε ἡ ἀστρονομία ὕστερα ἀπό αὐτοὺς στηριζόταν σ' αὐτή μέ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις. *qui voluntur* = πού περιστρέφονται μαζί, πού ἀκολουθοῦν μαζί τήν αἰώνια κίνηση αὐτῆς. *cui subiecti sunt septem* = κάτω ἀπό τήν ὁποία (οὐράνια σφαῖρα) βρίσκονται ἑπτὰ. *retro* ἐπίρρ. = πίσω (σ' ἀντίστροφη φορά) δηλ. ἀπό Α στή Δ στρέφονται γύρω ἀπό ἰδιαίτερο ἄξονα (= *contrario motū atque caelum* = μέ ἀντίθετη τοῦ οὐρανοῦ κίνηση). *atque* = ἡ (= *quam*, πρβλ. *contrarius, idem, alius, similis ac ἡ atque*). Ἡ μιά κίνηση εἶναι ἡ γενική τοῦ σύμπαντος μέσα σέ μιά μέρα γύρω ἀπό τόν ἄξονα τοῦ κόσμου... — *caelum* = *caelestis globus extumus*. *unum globum* = τήν πρώτη σφαῖρα (τόν πρῶτο κύκλο). *illa stella. in terris*, κοίταξε § 5. *Saturniam* (stellam) : πραγματικά ὁ Κρόνος, σύμφωνα μέ τοὺς παλαιούς, πρὶν ἀπό τήν ἀνακάλυψη τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Ποσειδῶνα καί τοῦ Πλούτωνα νομιζόταν ὁ πιό ἀπομακρυσμένος ἀπ' τή γῆ πλανήτης : *deinde* = ἔπειτα (σέ σειρά πρὸς τό κέντρο), δεύτερη. *prosperus et salutaris* : Οἱ Χαλδαῖοι κυρίως νόμιζαν ὅτι τά ἀστέρια ἀσκοῦσαν ἐπίδραση στίς τύχες τῶν ἀνθρώπων. Ἡ γνώμη αὐτή καί σήμερα ἀκόμη δέν ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ ὀλοκληρωτικά. Ἡ λευκή λάμψη τοῦ Δία νομιζόταν σωτήρια (*salutaris*), ἐνῶ ἡ κατακόκκινη τοῦ Ἄρη καί ἡ κίτρινη τοῦ Κρόνου καταστρεπτικές. *ille fulgor* = *illa fulgens stella* = ἐκεῖνο τό λαμπρό ἄστρο : *fulgeo, fulsi*, 2. λάμπω. *qui* (*fulgor*) *Iovis* (τό *Iovis* ἀρχαϊκή

όνομ.) = Iupiter Δίας (πρβλ. σέ νομίσματα Iovis custos, Iovis propugnator, Iovis stator) : Iuppiter καί Iūpiter, γεν. Iovis. *tum* = τρίτη (σφαίρα). *deinde* = έπειτα (τέταρτος πλανήτης). *subter*, έπίρρ. = από κάτω. *mediam fere regionem* = τό μέσο, τή μέση σχεδόν θέση. *obtinēt* — *occupat* = κατέχει, καταλαμβάνει. *dux... luminum* (= *stellarum*) — *reliquorum* όδηγός... άρχηγός καί (ρυθμιστής) τών υπόλοιπων άστρων. Αυτό άναπτύσσει καί ό Μακρόβιος 1,20 lumen, inis, ού. *temperatio* = κανόνας (άφαιρεμένο έξαιτίας τοῦ προηγούμενου mens) = *temperator* (qui temperat) κανονιστής, ρυθμιστής (τοῦ κόσμου). *tanta magnitudine*, άφαιρ. ιδιοτ. Σήμερα είναι γνωστό ότι ό ήλιος είναι 1.326.480 φορές μεγαλύτερος από τή γή. *tanta... ut* = τόσο... ώστε. *cuncta lumina. sua luce*, άφαιρ. όργαν. *sua luce lustret* (*collustret*) = καταυγάζει (καταλάμπει) μέ τό δικό της φώς (τούς άλλους πλανήτες). *compleat* = γεμίζει (πλημμυρίζει). *hunc (solem).* *alter, alter... cursus* = ή μιá... ή άλλη τροχιά (δρόμος). *comites* = δορυφόροι (*comes - itis*) : τό σύστημα τοῦτο έσφαλμένα όνομάζεται Αιγυπτιακό, γιατί άνήκει στό μαθητή τοῦ Πλάτωνα Έρακλείδη τόν Ποντικό. *in infimoque orbe* = στόν κατώτατο (τελευταίο) κύκλο. *accensa* = *incensa*, *illustrata* (πού καταυγάζεται, καταλάμπεται). *accendo, -ndi, -nsum*, 3. *infra* = από κάτω (στό κάτω μέρος τοῦ φεγγαριού)· είναι αντίθετο μέ τό άκόλουθο : *supra lunam sunt aeterna omnia. nihil... nisi... caducum* = τίποτε δέν είναι... παρά θνητό καί φθαρτό (τό καθετί είναι...). *munere deorum... datos* = δοσμένες έξαιτίας τής εύνοιας τών θεών. *nam*, σχήμα προκαταλήψεως : (άλλά γιά τή γή δέν έχω άνάγκη νά μιλήσω) γιατί... Μπορεί τό *nam* νά άντι-κατασταθεῖ μέ τό *autem* = δέ. *media* (πρβλ. § 7 καί § 10 : *medium*), γιατί κατέχει, σύμφωνα μέ τό γεωκεντρικό σύστημα, άκίνητη, τό κέντρο τοῦ σύμπαντος. Έ κοσμική αὐτή εικόνα είναι τών Στωικῶν. *neque ...et ...et* = οὔτε... καί... καί (πρβλ. § 20 : *neque... est, et...*). *infima est* = είναι ή κατώτατη, ή τελευταία. *feruntur... pondera* = φέρεται (σύρεται) κάθε βάρος. *nutu suo* = αὐτόματα, μέ τή δική τους έλξη. Έλλοῦ ό Κικέρων λέει : *suapte nutū et suo pondēre*.

Περίληψη: Θεία ἁρμονία πού προέρχεται ἀπό τήν κίνηση τῶν οὐράνιων σφαιρῶν. Ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νά τή δεχτεῖ.

§ 10 (18). *Quae* = haec autem = αὐτά δέ (τά ἄστρα τοῦ πλανητικοῦ συστήματος). *cum... intuerer* = ἐνῶ... — *stupens* = κατάπληκτος, ἐκστατικός. *stupēo*, -pūi, 2. *me recepi* (ἀπό τό προηγούμενο *stupens* θά νοήσουμε *ex stupore* = ἀπό τήν ἐκπληξη) = ἐπανῆλθα στόν ἑαυτό μου (ξαναβρῆκα τόν ἑαυτό μου), συνῆλθα: *recipio*, -cēpi, -ceptum, 3. *quid* = τί; τί εἶναι αὐτό; (θαυμασμός καί ἐκπληξη ἀπό τόν ἀπροσδόκητο ἦχο πού ἀκούστηκε, χωρίς νά μπορεῖ νά τόν ἐξηγήσει). *hic... quis est, qui?* αὐτός... ποίος εἶναι, ...πού; *tantus et tam dulcis* = τόσο (δυνατός) καί (ὅμως) τόσο γλυκός (εὐχάριστος, γιά τήν ἁρμονία του): πρβλ. τό τοῦ Ἀριστοτέλη «φόβος ἐναρμόνιος»). Αὐτό σχετίζεται μέ τήν Πυθαγόρεια θεωρία, σύμφωνα μέ τήν ὁποία ἀπό τήν κίνηση τῶν ἄστρων, πού βρίσκονται σ' ἄνισα διαστήματα, προκαλεῖται ποικιλία ἡχων, μέ διαφορετική ἔνταση, ἀπ' ὅπου παράγεται θαυμαστή ἁρμονία. Ὁ Πλάτων (Πολιτ. 617 D) παραδέχεται Σειρήνες καθισμένες πάνω στούς κύκλους καί περιφερόμενες μαζί τους, πού μέ τό τραγοῦδι τους προκαλοῦν ἁρμονία. *hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus inparibus sed tamen pro rata parte distinctis* = χωρισμένα μέ ἄνισα διαστήματα κανονισμένα ὅμως μέ ὀρισμένη (μεταξύ τους) ἀναλογία (= *pro ratā parte*). *ratus*, a, um = ἀνάλογος, κανονισμένος, ὑπολογισμένος, μετ. τοῦ *reor*, *ratus sum*, *rerī* 2. = λογίζομαι, κανονίζομαι. *inpulsu et motu ipsorum orbium* = μέ τή δόνηση καί κίνηση (δηλ. μέ τή δόνηση πού προκαλοῦν μέ τήν κίνησή τους οἱ σφαῖρες αὐτές). *acuta cum gravibus temperans... efficit* = μετριάζοντας ψηλούς τόνους μέ βαθιούς (βαρεῖς)... παράγει μέ τόν ἴδιο τρόπο (*aequabiliter*) ποικίλες ἁρμονίες (συμφωνίες = *concentūs*). δηλ. παράγει ποικίλους τόνους πού μαζί ἀποτελοῦν ἁρμονία. *enim* = πραγματικά. *tanti motus* = τόσες (τόσο μεγάλες) κινήσεις (τῶν ἄστρων). *in silentio* = μέ σιωπή, σιωπηρά. *et natura fert*, καί (ἐξάλλου) εἶναι φυσικό, ἡ φύση τό θέλει. *ut sonent* = νά ἀντηχοῦν. Στήν κίνηση τῶν σφαιρῶν ἀποδιδόταν ἡ παραγωγή ἡχων ψηλῶν καί βαθιῶν, ὅπως ἀκριβῶς παρατηροῦμε στή μουσική κλίμακα (μέ τόν κραδασμό τῶν χορδῶν ἀνάλογα μέ τό μήκος

τους). *extrema* = τά τελευταῖα (δηλ. οἱ τελευταῖες σφαῖρες). *extremus* καὶ *extimus* ὑπερθ. βαθμός τοῦ (*exter, extera, exterum* ἢ *exterus, -a, -um*) συ γρ. *exterior, -ius* γεν. *-ōiris. ex altera parte...* *ex altera autem* = ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος... ἀπὸ τὸ ἄλλο (μέρος). *graviter, acule* = βαριά (βαθιά μέ μπάσσους ἤχους), ψηλά (μέ ψηλούς ἤχους). *summus ille caeli stellifer cursus* (ἀντί *ille summi caeli stelliferi cursus*). *summus ille cursus* = ἡ ἀνώτατη ἐκείνη σφαῖρα τοῦ ἀστροφόρου οὐρανοῦ. Ἡ λ. *summus*, ἀντίθετη μέ τὴν ἀκόλουθη λ. *infimus. cuius conversio est concitatio* = πού ἡ στροφή τῆς (τῆς σφαῖρας) εἶναι γρηγορότερη (ἀπὸ τίς ἄλλες). *acuto et excitato... sono* = μέ ἤχο ψηλὸ καὶ διαπεραστικό. *gravissimo*: (*sono*) = μέ ἤχο βαρύτατο (βαθύτατο). *hic infimus* (*cursus movetur* = κινιέται, ἀντίθετα ὁ κύκλος τοῦ φεγγαριοῦ, πού εἶναι κατώτατος (πλησιέστατος στό κέντρο), [*infimus, a, um*, ὑπερθ. βαθμός τοῦ (θετ. *inferus, a, um*) συ γρ. *inferior, -ius*, γεν. *-oris. manens immobilis* δηλ. *una sede semper haeret* = παραμένει πάντα ἀκίνητη στή θέση τῆς. *complexa* (ἡ σφαῖρα τοῦ φεγγαριοῦ) πού κατέχει (§ 9: *obtinet*). *medium locum* = τὴ μέση θέση (τό κέντρο). *mundi* = τοῦ κοσμικοῦ συστήματος: *octo*: ἐνῶ εἶναι 8 οἱ σφαῖρες, ὅμως ὑπάρχουν μονάχα 7 ἡχητικά διαστήματα, 7 τόνοι, γιατί δυὸ ἀπὸ αὐτές μέ τὴν ἴδια ταχύτητα (*eādem vis*) παράγουν τὸν ἴδιο τόνο, δηλ. τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρμῆ. *intervallis* = μέ διάφορα διαστήματα ἤχου (§ 10: *intervallis inparibus*). *quī numerus* = ὁ ὁποῖος ἀριθμός (ὁ 7 δηλαδή). *fere* = σχεδόν, μπορεῖ νά πεῖ κανεῖς (εἶναι ὁ δεσμός). Γιά τὸν ἀριθμὸ 7 κοίταξε πρὶ πάντων § 4: *plenus. quod* = αὐτό (τὸν ἤχον αὐτόν). *docti homines* = μορφωμένοι ἄνθρωποι (ἐφευρέτες τῆς μουσικῆς, Ὁρφεὺς καὶ Ἀμφίων). *nerois atque cantibus* (ἀφαιρ. ὄργαν.) = μέ μουσικά καὶ ὄργανα (κατὰ λέξη = χορδές) καὶ τοὺς (φωνητικούς) τόνους (δηλ. τὰ τραγούδια). Σύμφωνα μέ τοὺς ἀρχαίους οἱ ἐπτὰ χορδές τῆς κιθάρας ἐφευρέθηκαν γιὰ νά ἀναπαράγεται ἡ οὐράνια ἁρμονία. *sibi* (δοτ.) = στοὺς ἑαυτοὺς τους. *praestantibus ingeniis* = μέ ἔξοχα πνεύματα (μέ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματός τους). *praestans, -ntis* (μετοχὴ τοῦ *praesto, -stiti, —, 1 ὑπερέχω*). *in vita humana divina studia* χιαστά. *divina studia coluerunt* = τίς θεῖες σπονδές καλλιέργησαν (μέ τὰ θεῖα ἀσχολήθηκαν). *colo, -colui, -ēre* = καλλιεργῶ, θεραπεύω.

§ 11 (19). *sonitu oppletae* = ἀφοῦ γέμισαν ἀπό ἤχο (τά αὐτιά). *obsurduerunt* (ρ. *obsurdesco*, dñi, 3 = ξεκουφαίνομαι (= *sensū audiendi caruerunt*). Οἱ Πυθαγόρειοι παραδέχονται κατὰ τόν Ἀριστοτέλη σάν αἰτία τήν συνήθεια, πού εἶχαν ἀπό νήπια οἱ ἄνθρωποι, στόν ἤχο τοῦτο. Στά ἀκόλουθα δείχνει ὁ Ἀφρικανός φυσικά καί πρακτικά, γιατί οἱ ἄνθρωποι δέν ἄκουαν τήν ἁρμονία τῶν οὐράνιων κύκλων. *hebetior* = περισσότερο ἀδύνατη : τό θετικό, *hebes*, -ētis. *sicut... ea gens... caret* = ὅπως ἀκριβῶς... ἐκεῖνο τό γένος... στερεῖται, ἔχει χάσει (ἀδικαιολόγητη ὑπερβολή). *ad illa quae Catadupa nominantur* = πρὸς ἐκεῖνα πού ὀνομάζονται Κατάδουπα (καταρράκτες τοῦ Νείλου, κοντά στήν Κυρήνη· σήμερα Wady - Halfa εἶναι τό ὄνομα τους). *praecipitat* (ἀμτβ.) = καταφέρεται, καταπέφτει (= *praecipitatur*). *mundi*, κοίταξε § 10. *conversione*, ἀφαιρ. αἰτίας. *tantus... ut* = τόσο μεγάλος... ὥστε. *capere* = νά αἰσθανθοῦν, νά καταλάβουν. *nequitis* = δέν μπορεῖτε. *nequēo*, -ire. Ἡ παρομοίωση αὐτή δέν εἶναι ἀκριβής. Τόν ἤχο πού παράγεται ἀπό τήν ἁρμονία τῶν σφαιρῶν καθόλου δέν ἀκούμε, ἐνῶ γνωρίζουμε καί καταλαβαίνουμε πῶς ὁ ἥλιος μᾶς θαμπώνει. *intueri solem adversum* = νά βλέπω τόν ἥλιο κατάματα (βλέπω ἀπευθείας τόν ἥλιο). *intueor*, *intuitus sum*, 2 = ἀποβλέπω, ἀντιβλέπω. *eiusque* = ἀλλά (= *que*) τοῦτου. *acies vestra sensusque vincitur* (ἓνα μέ δύο = *acies sensus vestri*) ἡ ὀξύτητα τῆς αἰσθήσεώς σας, ἡ ὄρασή σας θαμπώνεται, νικιέται. *admirans* (μτχ. τοῦ *admiror*, 1) = θαυμάζοντας, ἄν καί θαύμαζα. *referebam... oculos ad terram identidem* = ἐπανέφερα τά βλέμματά μου κάπου - κάπου στή γῆ : *refēro*, *rettūli*, *relātum*, *refēre*.

VI

Περίληψη : Βλέμμα (ματιά) στή μικρή γῆ. Ζῶνες τῆς γῆς. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά ἔχει τήν προσοχή του στά οὐράνια καί νά περιφρονεῖ τά γῆινα. Μάταια ἡ δόξα στή γῆ.

§ 12 (20). *Sentio... te... contemplari* = παρατηρῶ ὅτι σύ κοιτάξεις προσεκτικά. *etiam nunc* = ἀκόμη τώρα. *sedem... hominum ac domum* = *terram* (πρόσεξε § 21). *quae (terra) parva, ut est, ita...* = τόσο μικρή, καθὼς (πραγματικά) εἶναι. *humana* = *res hu-*

manas. *caelestia* = res caelestes (caelestis, -e). Στό humana (εἶναι) ἀντίθετα τὰ *caelestia* (= *supera*). *spectato... contemnito* = μέ προσοχή νά προσβλέπεις τό κάλλος τοῦ οὐρανοῦ, πού εἶναι ἡ οὐράνια πατρίδα, νά μή δίνεις σημασία (*contemnito* = *despicito*) στά ἀνθρώπινα. *contemno*, -*tempsti*, -*temptum*, 3. *celebritatem sermonis hominum* (= ab hominibus) (*hominum*, γεν. ὑποκειμ.) = διάδοση τοῦ λόγου τῶν ἀνθρώπων (διαφήμιση ἀπό τοὺς ἀνθρώπους). *expetendam gloriam* = quae expetenda videri possit = ἐπιδιώξιμη δόξα (πού τήν ἐπιδιώκουμε). *vides habitari... interiectas (esse)... sed... stare* = ἀπαρέμφ. πού ἐξαρτῶνται ἀπό τό *vides*. Τό *habitati* παθητ. ἀπρόσωπο = ὅτι κατοικεῖται (ὑπάρχουν κατοικίες). *intericio*, -*iēci*, -*iectum*, 3. *sto. steti*, —, 1. *quasi* = σάν, γιά νά πῶ ἔτσι (πρόσεξε § 4). Τά ὅρια τῆς ἀνθρώπινης φήμης, δόξας, ὁλοένα στενεύουν (*vides habitari... et in ipsis... easque... cernis autem..., hic autem alter..., ex ipsis..., quis in reliquis...*). Τό θέμα ἀπό τό ἓνα μέρος τῆς μικρότητας τῆς γῆς καί ἀπό τό ἄλλο τῆς ἀνθρώπινης φιλοδοξίας ἀπασχόλησε τοὺς παλαιούς Ρωμαίους (ὁ Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, ὁ Σενέκας, ἀλλά καί ἄλλοι στά κατοπινά χρόνια διαπραγματεύθηκαν τό θέμα). *ut nihil... manare possit* = ὥστε νά μήν μποροῦν νά γίνονται ἀμοιβαῖες ἐπικοινωνίες, σχέσεις (νά διαδίδεται κάτι). Πόσο ἔχουν μεταβληθεῖ σήμερα τὰ πράγματα!! *partim... partim... partim* = ἓνα μέρος ἄλλο μέρος ἄλλο μέρος. *obliquos* = σέ θέση πλάγια. Αὐτοί εἶναι οἱ ἄντοιχοι, δηλ. λαοί πού κατοικοῦν ἀπό τό ἓνα καί ἀπό τό ἄλλο μέρος τοῦ ἡμερινοῦ σέ συμμετρικές θέσεις* (μ' ἄλλα λόγια : αὐτοί πού ἔχουν τό ἴδιο μήκος καί τό ἀντίθετο πλάτος). *transversos* σέ θέση ἀντίθετη. Αὐτοί εἶναι οἱ περίοικοι, δηλ. λαοί πού διαβιοῦν κάτω ἀπ' τόν ἴδιο παράλληλο, ἀλλ' ὄχι τόν ἴδιο μεσημβρινό (μ' ἄλλα λόγια : αὐτοί πού ἔχουν ἴσα καί ταυτόσημα πλάτη, ἀλλά διαφορά μήκους 180°). *adversos*, αὐτοί πού βρίσκονται στά ἄκρα μιᾶς διαμέτρου τῆς γῆς. Αὐτοί εἶναι οἱ ἀντίποδες, δηλ. λαοί πού κατοικοῦν τήν ἀντίχthonα (μ' ἄλλα λόγια : αὐτοί πού ἔχουν καί πλάτη ἀντίθετα καί μήκη πού νά διαφέρουν 180°). πρβλ. πύο κάτω § 13 : *adversa vobis urgent vestigia*. Σύμφωνα μέ τά πύο πάνω οἱ ἄντοιχοι τῆς Ρώμης καί τῆς Ἀθήνας βρίσκονται νότια τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἑλπίδας, γύρω στίς 10° γιά τή Ρώμη καί στίς 8° γιά τήν Ἀθήνα, οἱ περίοικοι τῶν γύρω ἀπ' τή Μεσόγειο στόν Εἰρηνικό Ὠκεανό στή θάλασσα τῶν Σαργασσῶν καί οἱ

ἀντίποδες τῶν γύρω ἀπ' τῇ Μεσόγειο στόν Εἰρηνικό 'Ωκεανό στό νησί Νέα Ζηλανδία.

§ 13 (21). *cernis autem* : τό autem ἐδῶ = πραγματικά. *quasi cingulis* = σάν μέ ζῶνες (μέ κάποιες ζῶνες γιά νά πῶ ἔτσι), (*cingulis* = *plagis, oris, regionibus*). Ἡ διαίρεση τῆς γῆς σέ ζῶνες βασισμένη στή φαινομενική ἐτήσια κίνηση τοῦ ἡλίου, πού μποροῦσαν οἱ παλαιοί νά μελετοῦν μέ γνώμονες, γεννήθηκε ἀπό τίς ἐρευνες τοῦ Πυθαγόρα καί τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς τοῦ Θαλῆ. Στά 500 π.Χ. περίπου παραδέχτηκαν τή σφαιρικότητα τῆς γῆς καί τή διαίρεσή της σέ ἀστρονομικές ζῶνες. Σ' αὐτές ὁ Παρμενίδης (στίς ἀρχές περίπου τοῦ 5ου αἰώνα) ἔδωσε φυσική σημασία μέ τήν ὑποστήριξή του, ὅτι μόνο οἱ εὐκρατες ζῶνες ἦταν κατοικημένες. Τά νέα ὅμως εὐρήματα στήν Κεντρική Ἀφρική ἔδειξαν ὅτι παλιά εἶχε κατοικηθεῖ ἡ διακεκαυμένη ζώνη. *e quibus duos* = *quorum duos* = ἀπό τίς ὁποῖες (ζῶνες) δύο (βλέπεις ὅτι ἔχουν κοκκαλιάσει [καταστραφεῖ] ἐξ αἰτίας τοῦ παγετοῦ) = *obliguisse pruina* : *obligesco, -rigui*, 3. *diversos* = *disiunctos* = ἀπομακρυσμένες. *inter se* = μεταξύ τους. *et... subnixos* καί στηριζόμενες κάθε μιά χωριστά (*ex utraque parte*) στούς πόλους αὐτούς (στούς πόλους αὐτοῦς τῆς γῆς = *verticibus ipsis* [ἀφαιρ.]). *subnixus* (καί *subnisus*), a, um. *vertices* = πόλοι (*vertex, verticis* ἀ.) : εἶναι τά δύο ἄκρα τοῦ ἄξονα, πού γύρω του στρέφεται κάποια σφαῖρα. *caeli* (ἐδῶ δέν πρόκειται γιά τήν ὑπέρτατη σφαῖρα [*caelestis, globus*], ἀλλά γιά τήν ἀτμόσφαιρα [τοῦ ἀέρα], πού περιβάλλει τή γῆ). *medium* = τή μέση (ζώνη). *et maximum*, αὐτό δέν ἀληθεύει σήμερα. Ἀπλώνεται ἀπό 23° 1/2 βόρεια καί 23° 1/2 νότια, ἔχει τόν ἥλιο δύο φορές τό χρόνο στό ζενίθ καί εἶναι κατοικημένη. *torreri* (βλέπεις) = ὅτι καίεται, πυρπολεῖται : *torreo, torrui, tōstum*, 2. *ardore* (ἀφαιρ. αἰτίας) τοῦ καύματος (τοῦ ἡλίου). *duo... quorum... ille...* (πού εἶναι μακριά μας). *hic autem alter...* (ἡ κοντινὴ μας) : δύο (οἱ εὐκρατες ζῶνες)... ἀπ' τίς ὁποῖες... ἐκεῖνη, αὐτή ἡ ἄλλη ... *australis* (*cingulus*) = ἀνταρκτική, μεσημβρινή, νότια. *in quo* = πάνω στήν ὁποία. *qui insistunt* = πού κατοικοῦν. *insisto, institi*, —, 3. *adversa vobis urgent vestigia* = ἀντίθετα σέ σᾶς χαράζουν τά ἀχνάρια τους (χαράζουν τά ἀχνάρια πηγαίνοντας ἀντίθετα σέ σᾶς δηλ. εἶναι οἱ ἀντίποδες σας, αὐτοὶ πού κατοικοῦν τήν «ἀντίχθονα» [τό νότιο ἡμισφαῖριο], κοίταξε § 12 : *adversos*

stare vobis). *urgĕo* (*urgueo*), *ursi*, —, 2. *nihil ad vestrum genus* (*pertinet*) = καμιά ἐπικοινωνία δέν ἔχει μαζί σας (πού κατοικεῖτε τή βόρεια εὐκρατη ζώνη). Αὐτή χωρίζεται ἀπό τή νότια μέ τή «διακεκαυμένη» ζώνη. *subiectus aquiloni* (=septentrionalis) = πού εἶναι ἐκτεθειμένη στό βοριά. *aquilo*, *ōnis* α. ὁ βοριάς. *cerne... quam... contingat* = πρόσεξε... πόσο (σέ ποιό μικρό βαθμό = *quam*, ἐπίρρ. ἐρωτηματικό - ἐπιφωνηματικό)... ἀγγίζει σέ σᾶς (ἔχει σχέση μέ σᾶς). *enim* = πράγματι. *colitur* = κατοικεῖται. *colo*, *colūi*, *cultum*, 3. *angustata verticibus* στενή στούς πόλους (δὴλ. ἀπό Β. πρὸς Ν.). Κατά τόν Κικέρωνα ἡ γῆ σχετικά μέ τό μέρος πού κατοικεῖται εἶναι πλατύτερη (στούς πόλους) ἢ στενότερη (στῖς πλευρές) ($180^{\circ} : 34^{\circ}$). *lateribus latior* = πῶς πλατύτερη στῖς πλευρές. *quaedam* = γιά νά πῶ ἔτσι. *circumfusa illo mari* = πού περιβρέχεται ἀπό ἐκεῖνη τή θάλασσα : *circumfundo*, -*fūdi*, -*fusum*, 3. *quod... quod... quem*, ἡ ἀναφορά χρησιμεύει γιά ἔξαρση, προκειμένου νά ἀκολουθήσει ἀπότομα ἡ μείωση (= *quam sit parvus, vides*). *quem*, σέ ἔλξη πρὸς τό *oceanum* ἀντί *quod* (πρβλ. § 5 καί § 7 *quas civitates* (*quae terra*). *in terris*, κοίταξε § 5. *qui* (*oceanus*). *in terris* (ἐμεῖς) πού βρισκόμαστε στή γῆ (§ 5). *tanto nomine*, ἀφαιρ. ἰδιότητος πού ἐξαρτᾶται ἀπό τό *qui* = ἄν καί ἔχει τόσο μεγάλο ὄνομα... *quam sit* (πλάγια ἐρώτηση) (βλέπετε) πόσο εἶναι.

§ 14 (22). *num... potuit...?* ἄραγε... μπόρεσε...; (ἀπάντηση : δέν μπόρεσε). *cultis...* (ἀφαιρ.) «ἀπό τούς κατοικημένους τόπους». *nostrum*, γεν. διαιρ. στό *cuiusquam...* *Caucasum - Gangem* : Καύκασος καί Γάγγης εἶναι τὰ ἀνατολικά ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου. *in reliquis... partibus*, δὴλ. στή βόρεια εὐκρατη ζώνη. *orientis aut obeuntis solis* : *oriens*, -*entis* μτχ. τοῦ *oriōr*, *ortus sum*, 4. *obiens* γεν. *obeuntis* μτχ. τοῦ *obĕo*, -*ii*, -*itum*, *obire*, (*orior* = ἀνατέλλω καί *obeo* = *occido* = δύω). *quis... audiet?* (ἀπάντ. : κανεῖς). *quibus... amputatis* = τούτων (τῶν μερῶν) ἀφαιρεθέντων, ἄν ἀφαιρεθοῦν (τά μέρη) αὐτά... *profecto*, ἐπίρρ. = βέβαια, πολύ καλᾶ. *quantis in angustis...* (πλάγια ἐρώτηση) = σέ πόσο περισσότερο χωρὸς... θέλει (ἄξιω-ναι). *se dilatari* = (αὐτή) νά ἐπεκτείνεται. *ipsi autem*. Ἐδῶ μέχρι τό τέλος τῆς § 16 προσθέτει ἀκόμα ὁ Κικέρων στούς πῶς πάνω περιορισμούς (§ 12 : *vides habitari*) καί ἄλλους τέσσερις χρονικούς (§ 14 : *ipsi*, § 15 : *quin etiam... quid autem interest* καί § 16 : *praeser-*

tim cum...). *quam... diu?* = γιά πόσο χρόνο ; τμήση γιά νά δηλωθεῖ ἔμφαση (ἀντί *quamdiu*).

VII

Π ε ρ ι λ η ψ η : Ἡ λήθη (ἡ λησμονιά) εἶναι τό χρονικό τέρας τῆς γήινης δόξας. Κοσμική ἢ μεγάλη χρονιά. Ὁ πάππος παροτρύνει τόν ἐγγονό του νά περιφρονήσει τίς ἀμοιβές πάνω στή γῇ ἀποβλέποντας στήν ἀρετή, πού μόνη ὁδηγεῖ στόν οὐρανό.

§ 15 (23) *quin etiam* = καί ἀκόμα (μάλιστα δέ). *si cupiat... non modo (non)... sed ne... possumus* = ἂν ἤθελε ἐπιθυμήσει... ὅχι μόνο... ἀλλά οὔτε... μπορούμε. Τό [non] στήν α' πρόταση περιττεύει, γιατί οἱ δύο ἀρνητικές προτάσεις ἔχουν κοινό τό ρῆμα (*possumus*). *cupio, -pivi, ἢ pii, -pitum, 3. proles (= progenies). illa futurorum hominum* = ἡ γενιά ἐκείνη τῶν ἀνθρώπων πού θάρθουν (πρβλ. πύ κάτω : *qui postea nascentur*). *proles, is θ. = γενιά. deinceps* = ἡ μιά ὕστερα ἀπό τήν ἄλλη (διαδοχικά, ἀπό γενιά σέ γενιά). *nostrum* γεν. διαρ. στό *unius cuiusque. a patribus acceptas* (ἐπεξήγηση τοῦ *deinceps*) = πού τοὺς παραλάβουμε ἀπό τοὺς πατέρες (μας). *accipio, -ēpi, -ceptum, 3. propter eluviones exustionesque* = ἔνεκα τῶν κατακλυσμῶν καί πυρπολήσεων. *tempore certo* = σέ ὁρισμένο χρόνο (πού εἶναι ἐκείνη ἡ κοσμική χρονιά = *vere vertens annus* τῆς § 16). Ἡ νεώτερη ἐπιστήμη δέν ἀποκλείει ὅτι συνέβαιναν ἀπό καιρό σέ καιρό τέτοιοι κατακλυσμοί, ἀλλά δέν εἶναι δεκτή ἡ θεωρία τῶν Στωικῶν γιά γενική πυρπόληση τοῦ κόσμου. Οἱ Στωικοί, πού ἀκολουθοῦσαν κάπως τίς ἀρχές τοῦ Ἡρακλείτου, πίστευαν ὅτι ὁ κόσμος εἶχε τήν ἀρχή του στήν ἀρχική φωτιά, πού ἔπρεπε νά ἐπιστρέψει μέ κατακλυσμούς καί ὀλοκληρωτική πυρπόληση. Ἀλλά ἀπό τήν καταστρεπτική αὐτή φωτιά θά γεννιόταν ξανά ἄλλος κόσμος, ὅμοιος σέ ὅλα. Αὐτό ἀναγκαστικά θά ἐπαναλαμβάνόταν μετὰ ἀπό ὁρισμένο ἀριθμό χρόνων (*tempore certo*), δηλ. ὕστερα ἀπό κάθε κοσμικό χρόνο (*vere vertens annus*). Αὐτό ὑπολογίζεται, καί σύμφωνα μέ τά λεγόμενα ἐδῶ, ὅτι περιλαμβάνει πάνω ἀπό 11740 ἡλιακά χρόνια, ἀφοῦ ἀπό τό θάνατο τοῦ Ρωμύλου (716 π.Χ.) ὡς τά χρόνια αὐτοῦ τοῦ διαλόγου (129 π.Χ.) πέρασαν 587 χρόνια, πού εἶναι μόλις τό 1/20 (*nondum vicesimam partem... conversam*)

τοῦ μεγάλου χρόνου ($587 \times 20 = 11.740$). Τοῦ μεγάλου τούτου χρόνου ἄλλου (στόν Hortensius) ὁ Κικέρων, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Τάκιτος καί ὁ Σέρβιος, ὄριζε τή διάρκειά του σέ 12954 χρόνια. *quid autem interest ab iis... sermonem fore de te* = τί τέλος πάντων σέ διαφέρει ὅτι θά μιλήσουν ἐκεῖνοι γιά σέ; *interest, interfuit, interesse. sermonem ab iis*, κοίταξε § 12 : *sermonem hominum. qui postea nascuntur*. πρβλ. § 15 *proles illa futurorum hominum*. (*nascor, natus sum*, 3). *ab iis... qui ante nati sunt* = *a maioribus. cum... nullus fuerit* = ἀφοῦ... κανεῖς δέν ἔγινε.

§ 16 (24) *qui* = αὐτοί πού, καί ὅμως αὐτοί, *nec pauciores... et meliores* = οὔτε λιγότεροι... καί καλότεροι. *certe* = μέ κάθε τρόπο. *praesertim cum... nemo... possit* = ἀφοῦ μάλιστα... κανεῖς... δέν μπορεῖ. *A quibus audiri nomen... potest*, πρβλ. § 15 : *sermonem fore de te. unius anni* = ἑνός χρόνου (μεγάλου ἢ κοσμικοῦ). Ὁ ἀστρονομικός αὐτός χρόνος παρουσιάζεται, ὅταν, ὅπως λέει ὁ Ἀλβίνος εἰσαγ. XIV, ὅλοι οἱ πλανῆτες ἐπιστρέφουν στό σημεῖο, ἀπό ὅπου ξεκίνησαν, γιά νά ἀρχίσουν ξανά τήν τροχιά τους. *enim* = δηλαδή. *populariter* = μέ λαϊκό τρόπο, κοινά (σ' ἀντίθεση μέ τό πῶς κάτω *vere vertens annus*). *astri*, λ. ποιητική. *tantum modo* = μόνο. *id est* = δηλαδή. *cum autem... redierint... rettulerint tum... potest* = ἀλλά μόνο ὅταν... θά ἐπανεέλθουν... καί θά ἐπαναφέρουν, τότε εἶναι δυνατό, μπορεῖ : *redēo, -dīi, -dītum, -īre. refero, rettūli, relatum, referre. ad idem unde...* = στό ἴδιο σημεῖο, ἀπ' ὅπου... *semel* = μιά φορά. *eandemque... discriptionem* = τήν ἴδια διάταξη. *longis intervallis* ὕστερα ἀπό μεγάλη χρονικά διαστήματα : (§ 21 *multis... saeculis*). *totius caeli* = ὅλου τοῦ οὐρανοῦ, τῶν οὐράνιων συστημάτων. *ille... appellari potest* = (τότε) θά μπορεῖ νά πεῖ κανεῖς ὅτι ὁ ἀληθινός χρόνος συντελέστηκε ὁλόκληρος. (πρβλ. Cic. de nat. deor. 2,51 : *tum efficitur, cum solis et lunae et quinque errantium ad eandem inter se comparisonem* [= «ἀναλογία», δηλ. *dispositionem*] *confectis omnium spatiis est facta conversio*). *in quo* = στόν ὅποιο (κοσμικό χρόνο). *vix... audeo* = μόλις τολμῶ. *dicere... quam... teneantur* = νά πῶ πόσο πολλές ἀνθρώπινες γενιές περιλαμβάνονται (πλαγ. ἐρώτ.) *saeculum* ἐδῶ = διάρκεια μιᾶς ἀνθρώπινης γενιᾶς (33 χρόνια καί 4 μῆνες). *namque ut... habeto, ἡ σύνταξη : tum... habeto... quandōque* (= *quandocumque* καί

ὅταν τέλος πάντων)... defecērit (τετ. μέλλ.)... ut olim... visus est, cum (ὅταν) penetravit. *deficere... exstinguisque* = ὅτι ἔπαθε ἔκλειψη καὶ σβήστηκε... *exstinguo* (*extinguo*), *tīnxi*, *-tīnctum*, 3. *templa* (§ 7) = χώρους ἱερούς. *ab eadem parte* = ἀπὸ τοῦ ἴδιου μέρους. *eodemque tempore* = καὶ στήν ἴδια στιγμή. *signis... stellisque revocatis* = μέ τήν ἐπιστροφή τῶν ζωδίων καὶ τῶν ἄστρον. *ad principium* = στήν ἀρχή (στήν πρώτη τους διάταξη, πού εἶχαν ὅταν ξεκίνησαν). *ad principium* = *ad primum caput* (κεφάλι). *expletum* (*esse*). *habeto* = *puta* = νόμιζε. *cuius* = τούτου δέ. *quidem* = στ' ἀλήθεια. *scito* = μάθε. *nondum vicesimam partem esse conversam*, βραχυλογικά ἀντί: n.v.p. *conversione* (ἢ *convertendo*) *esse confectam* = ὅτι δέ συμπληρώθηκε ἀκόμη μέ τήν περιστροφή τοῦ ἑνᾶ εἰκοστού (τοῦ χρόνου).

§ 17 (25). *quocirca* = διὰ τοῦτο, ἐπομένως. Τελειώνει ὁ λόγος γιά τή ματαιότητα τῆς ἐπίγειας δόξας. *si... desperaveris... quantitan-
tandem est...?* ἡ ὑποθ. μέ ὑποτακτική = ἂν ἤθελες ἀπελπιστεῖς... πόση τέλος πάντων ἀξία ἔχει (πόσο πραγματικά ἀξίζει;). Ἀπάντηση: κα-
μιᾶ ἀξία δέν ἔχει. *reditum*, ἡ λ. χρησιμοποιήθηκε σύμφωνα μέ τά προη-
γούμενα (§ 5: *hinc profecti huc revertuntur*) γιά τήν προέλευση τῶν
ψυχῶν. *in quo omnia sunt... viris* = ὅπου εἶναι ὅλα (ὅσα πρέπει)
γιά ἄντρες μεγάλους καὶ ἐξέχοντες (ὅπου οἱ μεγάλοι καὶ ἐξέχοντες ὅλα
τά ἔχουν). Ἐπομένως εἶναι τό τέρμα (ὁ πόθος) τῶν μεγάλων ἀνθρώπων.
ista hominum gloria = αὕτη ἡ ἀνθρώπινη δόξα. *pertinere* = νά διαρ-
κέσει... *ad partem exiguam* = σ' ἐλάχιστο μέρος. *unius anni* = ἐνός
χρόνου. Ἐπειδὴ ἡ ἐπίγεια δόξα τῶν ἀνθρώπων εἶναι σύντομη, εἶναι
ἀνοησία καὶ ματαιοπονία νά μὴν ἐλπίζουμε στήν οὐράνια ἀθανασία.
igitur = ἐπομένως. Μέ τό *igitur* στήν ἀρχή εἰσάγεται τό συμπέρασμα
αὐτῶν, πού εἰπώθηκαν ἀπὸ τήν § 12 καὶ ἐξῆς. *alte spectare... atque...
contueri*: τά ἀπαρέμφ. ἐξαρθρῶνται ἀπὸ τό *si voles*. *contueor*, (*-tui-
tus sum*), 2 = ἀτενίζω, βλέπω. Ἡ πρόθεση *con-* τοῦ *contueri* χρη-
σιμεύει γιά νά ἐπιτείνει τήν ἔννοια τοῦ ρήματος. Παροτρύνοντας ὁ
πάππος ἀποτρέπει τό Σχιπίωνα ἀπὸ τήν ἀπελπισία. *hanc sedem et
aeternam domum* = αὕτη τήν ἑδρα καὶ τήν αἰώνια διαμονή. Εἶναι
ἀντίθετο στό: *sedem hominum καὶ domum* (*hominum*) τῆς § 12.
Ἀκόμη πρβλ. § 5: *hinc profecti huc revertuntur*. *neque te... dedi-*

deris nec... spem posueris (προτρεπτ. ὑποτακτ.) Οἱ κύριες προτάσεις : νά μή δίνεις σημασία στά λόγια τοῦ λαοῦ καί νά μή στηρίζεις τήν ἐλπίδα τῶν πράξεών σου. Τό *nec* γενικεύει τήν ἔννοια. *dedo, dedidi, dedutum, 3* = παραδίδω : *me dedo* = χαρίζομαι. *in praemiis humanis* = στίς ἀνθρώπινες (μάταιες) ἀμοιβές. *te oportet... trahat ad verum decus* = πρέπει νά σέ τραβάει στήν ἀληθινή δόξα (§ 4 : *ostendas oportebit*). *decus, decoris, οὐ. ipsa virtus* = ἡ ἴδια ἡ ἀρετή. *suus... inlecebris* = μέ τά ἴδια της δελεαστικά μέσα (θέληγητρά της). *quid... loquantur* = τί... μποροῦν νά ποῦν. *de te* = γιά σέ. *ipsi videant* = αὐτοί ἄς δοῦν (ἄς σκεφθοῦν). *sed loquentur tamen* = ἀλλ' ὅμως θά μιλήσουν γιά σέ. *loquor, -locutus sum, 3. autem* = ἀλλά. *sermo, ἀναφέρεται στό loquentur. de ullo* = *de quoquam* = γιά κανένα, γιά κάτι. (τό *ullus* ἀντικαθιστᾷ τό *quisquam* στήν ἀφαιρ. τοῦ ἐνικοῦ καί σ' ὅλο τόν πληθυντικό). *perennis* = διαρκής. *obruitur* = ἀφανίζεται. *obruo, -rui, -rūtum, 3. interitu... oblivione* = μέ τό θάνατο καί τή λησμονιά. *posteritatis* = *posterorum*. *extinguitur* = σβήνεται, χάνεται. (*extinguo, -nxi, -netum, 3*).

VIII

Π ε ρ ί λ η ψ η : Ὁ Σκιπίων ὁ Νεώτερος ὑπόσχεται νά ἀκολουθήσει τ' ἀχνάρια τοῦ πατέρα του καί τοῦ παπποῦ του, πού ἐξηγεῖ ὅτι ἡ ἀληθινή ἀθανασία εἶναι ἡ οὐράνια ὡς ἀνταμοιβή τῶν ἀξίων (ἀνθρώπων). Μόνο τό σῶμα εἶναι φθαρό. Ἡ ἀθάνατη ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ζωή, αἴσθησι, ἀνάμνησι, πρόνοια, διευθύνει, κυβερνᾷ καί κινεῖ τό φθαρό αἶσθησι, ἀνάμνησι, πρόνοια, διευθύνει, κυβερνᾷ καί κινεῖ τό φθαρό σῶμα, ὅπως ὁ αἰώνιος θεός τό φθαρό κόσμος. Αἰώνιο εἶναι αὐτό πού κινεῖται πάντοτε καί μόνο του : ἐπειδή δέ γνωρίζει ἀρχή δέν μπορεῖ νά ἔχει τέλος.

§ 18 (26). *quae* = *haec autem. cum dixisset* = ἀφοῦ εἶπε. *ego vero* = ἐγώ στ' ἀλήθεια. *siquidem* = ἀφοῦ πραγματικά. *bene meritis de patria* = σ' αὐτούς πούγιναν ἄξιοι τῆς πατρίδας, πού εὐεργέτησαν τήν πατρίδα. *mereor, meritus sum, 2. de aliqua re (mereor)* = εἶμαι ἄξιος κάποιου. *quasi limes* = σάν (γιά νά πῶ ἔτσι) δρόμος. *limes, limitis ἄ. ad caeli aditum* = γιά τήν εἴσοδο στόν οὐρανό. *patet* = εἶναι ἀνοικτή. *quamquam* = ἔν καί, μολονότι. *vestigiiis* (ἀφαιρ.).

ingressus patris = ἄν καὶ βάδισα στά ἀχνάρια τοῦ πατέρα μου, Παύλου Αἰμιλίου. *ingredior, ingressus sum*, 3. *et tuis* = καὶ τῶν δικῶν σου. *decori vestro non defui* = δέ φάνηκα ἀνάξιος, δέ φάνηκα κατώτερος ἀπὸ τῆ φήμης σας. (*desum, defui, deesse*). *nunc tamen... enitar* = τώρα ὁμως... θά προσπαθῇσω. (*enitor, enixus ἢ enisus sum*, 3). *tanto* = τόσο μεγάλῃς (ἀμοιβῆς)... *vigilantius* = ἐπιμελέστερα, μέ μεγαλύτερη ἐπαγρύπνηση. *vigilans, ntis* (μτχ. τοῦ *vigilo*). *tu vero enitere* (προστακτ.) = νά προσπαθεῖς λοιπόν σύ. *sic habeto* (pro certo habeto § 5) *non esse te mortalem, sed corpus hoc* = ὅτι δέν εἶσαι σύ φθαρτός, ἀλλὰ τό σῶμα σου. *nec enim tu is es, quem... declarat, sed...* = γιὰτί οὔτε σύ εἶσαι τέτοιος (*is* = *talis*), ὅπως δείχνει ἡ μορφή σου (*forma*). ἀλλά... Ἡ οὐσία σου δέν εἶναι τό σωματοειδές (τό σάρκινο σχῆμα), ἀλλά ἡ ψυχὴ σου. Αὐτὰ πηγάζουν ἀπὸ τὴν Πυθαγόρεια διδασκαλία γιὰ τὴ μετεμψύχωση, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία διδασκαλία ἡ ψυχὴ ἀπὸ καιρὸ σέ καιρὸ συνδέεται μ' ἓνα σῶμα. *sed mens cuiusque is est quisque* = ἀλλὰ ἡ ψυχὴ τοῦ καθενός, αὐτὴ (πραγματικά) εἶναι καθένας (ὁ καθένας εἶναι ἐκεῖνο πού εἶναι ἡ ψυχὴ του, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τό ἐγώ του). *non ea figura, quae* = ὅχι ἡ μορφή κείνη πού· *esse deum* = (ὅτι εἶσαι θεός). *siquidem* (κοίταξε στήν ἀρχὴ τῆς § αὐτῆς). *deum te...* Οἱ ψυχές πλάστηκαν κατὰ τόν Κικέρωνα καὶ τό στωϊκὸ πανθεῖσμό ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τοῦ θεοῦ. Εἶναι αὐτές γιὰ τό σῶμα, ὅ,τι εἶναι ὁ θεός γιὰ τόν κόσμον, δηλ. ὁ θεός εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου. Ἔτσι στό ὄνειρο τοῦ Σκιπίωνα φαίνονται καθαρά τὰ ἔχνη Πλατωνισμοῦ, ἀνάμικτου μέ ἰδέες τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Οἱ Στωικοὶ τόν ἄνθρωπον ὀρίζαν σάν ζῶο λογικὸ θνητό, ἐνῶ τό θεὸ ζῶο λογικὸ ἀθάνατο. Ὁ ἄνθρωπος ἐπομένως δέ διαφέρει ἀπὸ τό θεὸ παρά μόνο στό στοιχεῖο τῆς ἀθανασίας. Πρβλ. καὶ Ψευδο - Πλατ. Ἀξίολχ. 370 Β: «οὐ γὰρ δὴ θνητὴ γε φύσις τοσόνδ' ἂν ἤρατο μεγεθουργίας, ὥστε καταφρονῆσαι μὲν ὑπερβαλλόντων θηρίων βίας, διαπεραιώσασθαι δὲ πελάγη, δείμασθαι δὲ ἄστη, καταστήσασθαι δὲ πολιτείας, ἀναβλέψαι δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδεῖν περιφορὰς ἄστρον καὶ δρόμους ἡλίου τε καὶ σελήνης... εἰ μὴ τι θεῖον ὄντως ἐνῆν πνεῦμα τῇ ψυχῇ, δι' οὗ τὴν τῶν τηλικῶνδε περίνοιαν καὶ γινῶσιν ἔσχεν». Εὐριπ. fr. 1018 καὶ Μένανδρ. «ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἐστὶν ἐν ἐκάστῳ θεός». *qui... qui... qui... qui...* (ἀναφορά). Οἱ προτάσεις πού εἰσάγονται μέ τό *qui* εἶναι τὰ ὑποκείμενα καὶ τό *deus* (θεός δηλ. θεία δύναμη) τό κατηγορούμενο. *qui viget... sentit... meminit... providet*:

πού έχει τή ζωή, τήν αἴσθησι, τήν πρόνοια (μᾶς κάνει νά αισθανόμαστε, νά θυμόμαστε, νά προνοοῦμε) καί πού ἔτσι ὅμοια (tam) διευθύνει καί κυβερνάει καί βάζει σέ κίνηση τό σῶμα πού ἐπιβλέπει, ὅπως (quam) τόν κόσμο τοῦτο regit, moderatur et movet ὁ ὑπέρτατος θεός. memini, meminisse, ρ. ἑλλειπτ. provideo, -vīdi, -vīsum. 2. ut = καθώς (κινεῖ κ.λπ.). *mundum mortalem — fragile corpus* χιαστά. *mundum ex quadam parte mortalem* = θνητό σχετικά μέ κάποιο μέρος. Ὁ κόσμος χάνεται μερικῶς μόνο, γιατί ἔχει μέσα του κάτι τό ἀθάνατο. Ἴσως ἐδῶ ὁ Κικέρων ἐννοεῖ τήν ψυχή καί ἴσως πάλι τήν ἀφθαρτή ὕλη τῶν ἄστρων. Ἡ σύγκριση τοῦ θεοῦ, στίς σχέσεις του μέ τόν κόσμο, μέ τήν ψυχή, στίς σχέσεις της μέ τό σῶμα, εἶναι συνηθισμένη στούς Στωϊκοῦς. *ipse* = αὐτός ὁ ἴδιος. *aeternus* = αἰώνιος (ἄναρχος καί ἄπειρος). *sempiternus* = ἀθάνατος. *fragile corpus* = τό φθαρτό σῶμα. Ἡ φράση αὐτή στηρίζει τήν Πλατωνική προσπάθεια γιά ἀπόδειξη τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Αὐτῆς τῆς προσπάθειας τόν τρόπο ἀκολούθησε κατὰ γράμμα ὁ Κικέρων, πού μετέφρασε ἀριστοτεχνικά, κάποτε καί πύο σύντομα, ἀπό τό Φαῖδρο (245 C καίταξε καί § 19 ἐξ.) καί πού ἀργότερα πάλι ἐπανάλαβε τά ἴδια μέ τίς ἴδιες λέξεις στούς Τουσκουλανούς (1,53 - 55). Κατά τό Μακρόβιο ἡ ἀπόδειξη δίνεται σέ τύπο σωρείτου (per gradus syllogismorum) ἔτσι :

I. Anima ex se movetur, quod autem ex se movetur principium motus est. Igitur anima principium motus est.

II. Anima principium motus est, quod autem principium motus est, natum non est. Igitur anima nata non est.

III. Anima nata non est, quod natum non est, immortale est, igitur anima immortalis est.

§ 19 (27). *Nam* = πραγματικά. *quod semper movetur* = τό «ἀεικίνητο» (= quod sese semper movet), πού πάντοτε ἔχει κίνηση (αὐτόματα), πού πάντοτε αὐτόματα κινεῖ τόν ἑαυτό του. *motum adfert alicui* = κίνηση δίνει σέ κάτι = «τὸ δ' ἄλλο κινεῖ», *quodque* : Τό -que = καί (ταυτόχρονα). *quodque ipsum agitur aliunde* = καί πού κινεῖται ἀπό ἄλλο. *aliunde* = ἀπό ἄλλο (πρβλ. § 20 = pulsu externo = μέ ἐξωτερική ὥθηση, δύναμη). *quando finem habet motus* (= movendi) = ὅταν παύει ἡ κίνηση. *vivendi finem habeat*

necesse = ανάγκη νά ἔχει τέλος ζωῆς. *solum igitur quod sese movet* = μόνο λοιπόν αὐτό πού κινεῖ τόν ἑαυτό του. *moveo, movi, motum*, 2. *quia numquam deseritur a se* = γιατί ποτέ δέν ἐγκαταλείπεται ἀπό τόν ἑαυτό του. *desero, -rui, rtum*, 3. *numquam ne moveri quidem desinit* = ποτέ δέ θά παύσει νά κινιέται. Τονίζεται τό *moveri* πού βρίσκεται μεταξὺ τοῦ *ne* καί τοῦ *quidem*. Ἐδῶ οἱ δύο ἀρνήσεις (*numquam - ne... quidem*) παραμένουν. *desino, -sii, -situm*, 3. *quin etiam ceteris quae moventur, hic fons hoc principium est movendi* = ἀλλά καί στ' ἄλλα πού κινεῖται, αὐτό εἶναι ἡ πηγὴ καί ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. *quin etiam* = ἐκτός ἀπ' αὐτά. *hic fons, hoc principium* αὐτὴ (σέ ἔλξη ἀντί τοῦτο § 13 : *quem oceanum*) εἶναι πηγὴ, τοῦτο (εἶναι) ἀρχή. *principii autem nulla est origo* = τῆς ἀρχῆς δέν ὑπάρχει καμιά γέννηση. (*origo - originis*, θ.). *nam ex principio oriuntur omnia* = γιατί ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅλα γεννιοῦνται. (*orior, ortus sum*, 4. = γεννιέμαι, γίνομαι). *ipsum autem nulla ex re alia nasci potest* = αὐτὴ δέ ἀπὸ κανένα πρᾶγμα δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ. *nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde* = γιατί δέ θά ἦταν ἀρχὴ αὐτὴ, πού ἀπὸ κάποιο ἄλλο θά γεννιόταν. *quodsi numquam oritur ne occidit quidem umquam* = ἂν δέ κάτι ποτέ δέ γεννιέται, ποτέ βέβαια δέν πεθαίνει. Ἡ ψυχὴ ἐπομένως εἶναι αἰώνια. *nam principium extinctum* = γιατί ἡ ἀρχὴ ἂν πάψει νά ὑπάρχει, *nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit* = οὔτε ἡ ἴδια ἀπὸ ἄλλο ξαναγεννιέται οὔτε ἀπ' τόν ἑαυτό της ἄλλο θά γεννηθεῖ. *ex alio* = ἀπὸ ἄλλο. *ex se* = ἀπὸ τόν ἑαυτό της. *siquidem necesse est a principio oriri omnia* = ἀφοῦ βέβαια εἶναι ἀνάγκη ὅλα νά γεννιοῦνται ἀπὸ κάποια ἀρχή. *ita fit, ut... sit* = ἔτσι γίνεται ὥστε *motus principium ex eo sit, quod, ipsum a se movetur* = τῆς κινήσεως ἡ ἀρχὴ προέρχεται ἀπὸ αὐτό, πού τό ἴδιο κινεῖ τόν ἑαυτό του. «ἔτσι ἡ ἀρχὴ γιὰ κάθε κίνηση εἶναι αὐτό πού τόν ἑαυτό του κινεῖ» δηλ. *ut motus, ordiatur ex eo, quod. (ordior, orsus sum, 4). id autem nec nasci potest nec mori* = αὐτό δέ δέν εἶναι δυνατό οὔτε νά γεννηθεῖ οὔτε νά πεθάνει. *vel concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est* = διαφορετικά θά ἔπρεπε ὅλος ὁ οὐρανός νά καταπέσει καί ὅλη ἡ φύση (ἡ δημιουργία) νά σταματήσει. *consisto, constitui*, 3. Τό νόημα εἶναι : "Ὅσο εἶναι ἀδύνατο νά πάψει ὁ κόσμος καί ἡ κίνησή του, ἄλλο τόσο εἶναι ἀδύνατο καί ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ σάν πρώτη δύναμη κινεῖ τόν ἑαυτό της, ἢ νά γεννιέ-

ται ἢ νά καταστρέφεται. Αὐτό ἀληθεύει μονάχα, ἐφόσον προσαρμόζεται στήν πρώτη κινητική ἀρχή, σάν τό ὑπέρτατο κίνητρο. *nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsam moveatur* = οὔτε θά ἔβρισκε κάποια δύναμη, γιά νά τεθεῖ πάλι σέ κίνηση, ἀφοῦ πάλι θά σπρωχνόταν ἀπ' αὐτή (τῇ δυνάμει). (*qua = ut ea*). *nanciscor, nactus ἢ nactus sum, 3.*

IX

Π ε ρ ί λ η ψ η : Ὁ Ἀφρικανός ὁ Πρεσβύτερος, ἀφοῦ ἀπέδειξε ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἀρχὴ αἰώνια, ἀγέννητη καὶ ἀθάνατη μέ πατρίδα τῆς τόν οὐρανὸ συμπεραίνει ὅτι ἡ πραγματικὴ δόξα τοῦ πολιτικοῦ ἄντρα βρίσκεται στήν οὐράνια ἀρχικὴ ἔδρα τῶν ψυχῶν, ὅπου τόσο περισσότερο παρασκευασμένος φθάνει, ὅσο περισσότερο παραμένει στήν ἐδῶ ζωὴ μακριὰ ἀπὸ τὰ σωματικά πάθη. Ὁ δοῦλος τῶν παθῶν περιφρονεῖ τοὺς θείους καὶ ἀνθρώπινους νόμους καὶ κυλιέται στὴ γῆ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες, προτοῦ μπορέσει νά ἐπιστρέψει στήν οὐράνια ἔδρα του. Ὁ παλπούς ἐξαφανίζεται, ὁ ἔργονος ξυπνᾷ.

§ 20 (28). *cum pateat igitur... id esse* = ἀφοῦ λοιπόν εἶναι φανερό ὅτι τοῦτο εἶναι... (*pateo, -tūi, —, 2*). *quod a se ipso moveatur* = ποὺ κινεῖται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του. *quis est, qui... neget?* ποίος ὑπάρχει πού... θά ἀρνιόταν; *hanc naturam animis esse tributam* = ὅτι αὐτὴ ἡ φύση (φυσικὴ ιδιότης) παραχωρήθηκε στὶς ψυχές. *tribuo, = hūi, -būtum, 3.* = παραχωρῶ, ἀπονέμω. Τό νόημα : ὅλοι πιστεύουμε ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχει αὐτὴ τὴν ιδιότητα. *inanimatum est enim omne, quod...* ἄψυχο εἶναι πράγματι κάθε τί, πού... *pulsu agitur externo* (πρβλ. § 19 : *agitatur aliunde*) «γιατὶ κάθε σῶμα, πού κινεῖται ἀπὸ ἐξωτερικὴ δύναμη εἶναι ἄψυχο». *quod autem est animal, id motu ciatur interiore et suo* = ὅ,τι δὲ εἶναι ἔμψυχο (animal), αὐτό κινεῖται μέ κίνηση ἐσωτερικὴ καὶ δική του. *nam haec est propria natura animi atque vis* = γιὰτὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἰδιάζουσα φύση (φυσικὴ ροπή) καὶ ἡ οὐσία (δύναμη - ιδιότης) τῆς ψυχῆς. *quae si est una ex omnibus, quae sese moveat* = αὐτὴ, ἂν εἶναι ἡ μόνη ἀπὸ ὅλα, πού κινεῖ τὸν ἑαυτὸ της (εἰ δ' ἔστι τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ ἑαυτοῦ κινεῖν ἢ ψυχὴν». Ἡ ἀντωνυμία *quae* συμφώνησε μέ τό *natura atque vis* ἀντί

νά συμφωνήσει με τό *animi. se ipsa moveat* = *ipsa a se moveatur. neque nata certe est et aeterna est* = οὔτε γεννήθηκε βέβαια καὶ αἰώνια εἶναι. «ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καὶ ἀθάνατον ψυχὴ ἂν εἴη». Ἐδῶ τελειώνει ὁ συλλογισμός, πού μετέφρασε ὁ Κικέρων ἀπὸ τό Φαῖδρο τοῦ Πλάτωνα, τὸν ἐπανάλαβε δὲ στοὺς «Τουσκουλανούς» του, ὅπως εἶπαμε, καὶ συγκεκριμένως ἀργότερα μὲ συντομία στό βιβλίο του γιὰ τή φιλία. Μὲ τό συλλογισμό αὐτό ἀποδείχεται πραγματικά μόνο κάποια αἰώνια κινητική γιὰ τὸν κόσμο ἀρχή, ὅχι ἡ ἀθανασία ἢ καλύτερα ἀποδείχεται ἡ αἰωνιότητα τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. (*nascor, natus sum, 3*).

§ 21 (29). *hanc, vocētur naturam animi atque vim animi ἀντί hunc (animum) = αὐτά τὰ χαρίσματα τῆς ψυχῆς σου (αὐτὴ τῇ φυσικῇ ιδιότητα καὶ δύναμη τῆς ψυχῆς σου). optimis in rebus = στά πιό ωραῖα πράγματα, στίς εὐγενέστατες ἀπασχολήσεις. sunt autem... de salute patriae = εἶναι δέ (εὐγενέστατες ἀπασχολήσεις) οἱ φροντίδες γιὰ τὴ σωτηρία (μεγαλεῖο) τῆς πατρίδας. quibus (euris), ἀφαιρ. ὄργαν. agitated et exercitatus = (ἡ ψυχὴ) πού κινεῖται καὶ ἀσχεῖται (ὁμοιοτέλεστο). πρβλ. καὶ § 20 certe est — aeterna est. velocius = γοργότερα. velox, -ocis. sedem et domum, τό πρῶτο τονίζει τὴν ἰδέα τοῦ ἴδιου τοῦ τόπου, τό δεύτερο τὴ διάρκεια τῆς ἐκεῖ διαμονῆς. (§ 12 καὶ § 17 καθὼς καὶ Cic. Tusc. 1,118 : ut... in aeternam et plane in nostram domum remigremus). pervolabit (pervolo = πετώντας φτάνω). Τά ἴδια ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων σὲ ἀπόσπασμα, πού μᾶς διέσωσε ὁ ἱερός Αὐγουστῖνος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοῦ. (pervolo, 1). ocis = γρηγορότερα. Τὴν ἴδια ὥραία σκέψη ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων στοὺς Τουσκουλανούς. (ocis, συγκρ. ἐπίρρ. τοῦ ociter). si iam tum, cum... foras eminebit et abstrahet = ἂν πιά τότε, ὅταν... θά πρῆξει πρὸς τὰ ἔξω καὶ θά ἀποσπάσει (forās, ἐπίρρ. = ἔξω). Τό ἓνα ἐπεξηγεῖ τό ἄλλο. Τοῦ eminebit foras κλπ. τό νόημα εἶναι : θά μάθει νά ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὴν ἐπίγεια ζωὴ καὶ νά λησμονεῖ τό φθαρτὸ σκῆνωμά της (τίς ἀνθρώπινες ἀθλιότητες), ὅταν θά μελετήσει τὰ μετὰ τό θάνατο. (Πρβλ. Πλάτ. Φαῖδ. 80 E : «ἐὰν μὲν καθαρὰ ἀπαλλάττηται, μηδὲν τοῦ σώματος ξυνεφέλκονσα, ἅτε οὐδὲν κοινωνοῦσα αὐτῷ ἐν τῷ βίῳ ἐκοῦσα εἶναι, ἀλλὰ φεύγουσα αὐτὸ καὶ συνηθροισμένη αὐτὴ εἰς αὐτὴν») emineo, -nūi, 2. abstrāho, -trāxi, -tractum, 3. inclusus in corpore πρβλ.*

§ 6 : e corporum vinculis tamquam e carcere καὶ § 7 : corporis custodiis. (inclūdo, -clūsi, -clūsum, 3). *ea, quae extra erunt* = αὐτά, πού θά εἶναι ἔξω (ἀπό τό σῶμα), τήν ἀλήθεια, τήν πραγματικό-τητα. Ἔραγε, ἐννοεῖ ὁ Κικέρων τίς ἰδέες τοῦ Πλάτωνα; *contem-plans* = ἐξετάζοντας, παρατηρώντας. *quam maxime* = ὅσο τό δυνατό περισσότερο. Σύνδεσέ το μέ τό *se... abstrahet. A corpore... corporis voluptatibus*. Κατά τίς Πυθαγόρειες καί Πλατωνικές θεωρίες πηγὴ τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ ὕλη. Γιά τήν ἀγνόητα ἐπομένως τῆς ζωῆς εἶναι ἀνάγκη νά ἀπολυτρωθεῖ ἡ ψυχὴ ἀπό τοὺς αἰσθησιακοὺς πειρασμοὺς. Ἔτσι μόνο μέ τὴ διατήρηση τῆς καθαρότητος τῆς ψυχῆς, θά μπορέσει αὐτή, συγκεν-τρωμένη στὸν ἑαυτὸ της, νά ἐπιστρέψει στὴν ἀρχικὴ της κατάσταση Ὁ Κικέρων λέει ὅτι εἶναι «*voluptates... (τά θέλητρα) illecebrae atque escae (δόλωμα) malorum καὶ ὅτι Plato escam malorum vo-luptatem appellat, quod eā videlicet homines capiantur sicut libi-hamo (μέ τό ἀγκίστρι) pisces*». *quasi* = σάν, γιὰ νά πῶ ἔτσι. *libi-dinum* = τῶν σαρκικῶν ὁρμῶν, τῶν παθῶν, *libido, libidinis* θ. *volupta-tibus* (δοτ.) *oboedientium* = αὐτῶν πού ἐξουσιάζονται ἀπὸ τίς ἡδο-νές, πού εἶναι δοῦλοι τῶν ἡδονῶν. *deorum ac hominum iura* = τά δίκαια θεῶν καί ἀνθρώπων, τά ὅσια καί τά δίκαια. *corporibus* (ἀφαιρ.) = ἀπὸ τά σώματα. *voluntantur nec... revertuntur* = κυλιοῦνται καί δέν ἐπιστρέφουν. Ὁ Πλάτων (Φαῖδ. 81 B) λέει : (ἐὰν δέ γε... με-μιασμένη καὶ ἀκάθαρτος τοῦ σώματος ἀπαλλάτῃται, ἄτε τῷ σώματι αἰεὶ ξυνοῦσα καὶ τοῦτο θεραπεύουσα καὶ ἐρῶσα καὶ γεγοητευμένη ὑπ' αὐτοῦ, ὑπὸ τε τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν, ὥστε μηδὲν ἄλλο δοκεῖν εἶναι ἀληθές ἀλλ' ἢ τὸ σωματοειδές... βαρύνεται τε καὶ ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν ὁρατὸν τόπον... περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινδουμένη». *nisi multis exagitati saeculis* = παρά, ἀφοῦ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ταλαι-πωρηθοῦν (ὕστερα ἀπὸ δοκιμασίες πολλῶν αἰώνων). Ὁ Πλάτων ὑπο-στηρίζει ὅτι ἡ ψυχὴ, πού δέν ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τίς αἰσθησιακὰς ἐπιθυ-μίες, περιπλανιέται στὴ γῆ γιὰ χιλιάδες χρόνια. Ἀξίζει νά ἀναγνώσει κανεὶς, ὅσα σχετικὰ γράφει αὐτός (Φαῖδρ. 249) καὶ ὁ Βιργίλιος (Αἰν. 6, 735 κ.ἐξ.). *revertuntur, κοίταξε § 5 : huc revertuntur καὶ § 17 : reditum in hunc locum. ille discessit, ego somno* (ἀφαιρ.) *solutus sum* (ἀξίζει νά παρατηρηθεῖ τό ἀσύνδετο, ὅλο δύναμη καὶ ζωντάνια) = ἐκεῖνος ἐξαφανίστηκε, ἐγὼ ξύπνησα (λύθηκα ἀπ' τὸν ὕπνο). *solvo, solvi, solūtum, 3.* = λύνω. Πολλὰ μᾶς κάνουν νά πιστέψουμε ὅτι οἱ

λέξεις αὐτές τοῦ ὀνείρου τοῦ Σκιπίωνα εἶναι καί τό τέλος τῆς πραγματείας τοῦ Κικέρωνα de re publica· πρβλ. Cic. de amic. 14 : «qui (Scipio ὁ Νεώτερος)... triduum (γιά τρεῖς μέρες) disseruit (ἐπεξεργάστηκε) de re publica, cuius disputationis fuit extremum... fere de immortalitate animorum, quae se in quiete (στόν ὕπνο) per visum (στ' ὄνειρο) ex Africano (τοῦ Πρεσβυτέρου) audisse dicebat».

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ
(ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1982

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΒΑΡΕ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΒΑΡΕ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ζωή τοῦ Ὀρατίου

Ὁ Κόιντος Ὀράτιος Φλάκκος (Q. Horatius Flaccus) γεννήθηκε στίς 8 Δεκεμβρίου τοῦ 65 π.Χ. (689 ἀπό κτίσ. Ρώμης) στή Βενουσία τῆς Κάτω Ἰταλίας, κοντά στόν Αὔφιδο ποταμό. Ὁ πατέρας του ἦταν ἀπελεύθερος (libertinus) καί ζοῦσε μέ τά εἰσοδήματά του ἀπό ἓνα μικρό γεωργικό κτῆμα. Γιά τή μητέρα του δέν ξέρουμε τίποτα. Οὔτε καί ὁ ἴδιος ὁ ποιητής ἀναφέρει τίποτα στά ποιήματά του. Ἴσως ἡ μητέρα του νά πέθανε, ὅταν ὁ Ὀράτιος ἦταν πολύ μικρός.

Μέχρι τά δώδεκά του χρόνια ὁ Ὀράτιος ἔζησε μέσα στό ἐπιβλητικό φυσικό περιβάλλον τῆς μικρῆς γενέτειράς του, ἀπολαμβάνοντας τά ἀγαθά καί τήν ἄνεση τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς. Μετά πῆγε μέ τόν πατέρα του στή Ρώμη, ὅπου παρακολούθησε μαθήματα ἀπό διαπρεπεῖς διδασκάλους, ὅπως ὁ περίφημος γραμματικός Ὀρβίλιος. Ὁ πατέρας του, γιά νά ἀντιμετωπίσει τά ἐξοδα τῆς ἐγκαταστάσεώς τους στή Ρώμη ἔγινε coactor auctionum, δηλ. εἰσπράκτορας τῶν χρημάτων ἀπό τίς δημοπρασίες, καί ἀφοσιώθηκε ὁλόψυχα στήν πνευματική καί ἠθική μόρφωση τοῦ γιοῦ του, γιά χάρη τοῦ ὁποίου ἐγκατέλειψε τή Βενουσία καί τό ἀγαπημένο του ἀγρόκτημα. Γι' αὐτό ὁ ποιητής μέ βαθιά εὐγνωμοσύνη ἀναφέρει στά ποιήματά του (Σατιρ. Ι, 6, 71 κ.ἐξ.) τήν αὐταπάρνηση καί τίς θυσίες τοῦ πατέρα του γι' αὐτόν, καί μέ πολλή περηφάνια μνημονεύει τό ὄνομά του, σέ πείσμα ἐκείνων πού τόν κατηγόρησαν γιά τήν ταπεινή καταγωγή του.

Ἀλλά οἱ πνευματικοί ὀρίζοντες τῆς Ρώμης ἦταν στενοί γιά ὅσους ἐπιθυμοῦσαν νά πάρουν πλήρη μόρφωση. Τό ἀνέσπερο φῶς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἦταν ἀκόμη ἔντονο στήν ἀρχική ἐστία του, τήν Ἀθήνα. Γι' αὐτό ὁ Ὀράτιος, σέ ἡλικία 19 περίπου ἐτῶν, δηλ. τό 46 π.Χ., ἔφυγε ἀπό τή Ρώμη καί ἤρθε στήν Ἀθήνα, γιά νά σπουδάσει μαθήματα ρητορικῆς καί φιλοσοφίας στίς σχολές τῶν διαδόχων τοῦ Ἰσοκράτη καί τοῦ Πλάτωνα.

Τίς σπουδές του στήν Ἀθήνα τίς διέκοψαν σοβαρά πολιτικά γεγονότα στή Ρώμη. Μετά τή δολοφονία τοῦ Καίσαρα (Μάρτιος τοῦ 44 π.Χ.) νέος ἐμφύλιος πόλεμος ξέσπασε ἀνάμεσα στούς διαδόχους καί τούς δολοφόνους του. Ὁ Βρούτος καί ὁ Κάσσιος κατέλαβαν τή Μακεδονία, τήν Ἑλλάδα καί τήν Ἀσία. Ὁ Ὁράτιος, μολονότι ποτέ ἄλλοτε δέν εἶχε ὑπηρετήσει στρατιώτης, παρασυρμένος ἀπό νεανικό ἐνθουσιασμό, ἔσπευσε μαζί μέ ἄλλους συσπουδαστές του νά καταταχθεῖ στό στρατό τοῦ Βρούτου, καί μάλιστα μέ τό βαθμό τοῦ χιλιάρχου.

Τό Νοέμβριο τοῦ 42 π.Χ. ἐγινε ἡ μάχη στούς Φιλίππους, ὅπου οἱ δημοκρατικοί νικήθηκαν καί τράπηκαν σέ φυγή. Ὁ Ὁράτιος δέ διστάζει νά ὁμολογήσει (Βιβλ. II, ὠδή 7, στίχ. 9 - 12) ὅτι ἐγκατέλειψε τήν ἀσπίδα του στό πεδίο τῆς μάχης ἐκείνης. Ἴσως ὅμως δέν πρέπει τό χωρίο αὐτό νά ἐρμηνευθεῖ κατὰ γράμμα. Εἶναι πιθανό ὁ ποιητής νά ὑπονοεῖ, ὅτι μετά τήν ἥττα ἐκείνη τῶν ὁμοϊδεατῶν του δέν ἀναμείχθηκε πιά στήν πολιτική, ἀλλά ἀσχολήθηκε μέ τίς μελέτες καί τήν ποίηση.

Μετά τήν ἥττα στούς Φιλίππους ἡ θέση τοῦ Ὁρατίου ἐγινε πολύ δύσκολη. Ὁ Ὁκταβιανός ἐδήμειυσε τή μικρή πατρική περιουσία του (ὁ πατέρας του στό μεταξύ εἶχε πεθάνει) καί τή διένειμε μαζί μέ ἄλλες στούς παλαίμαχους στρατιῶτες (veterānos).

Στή Ρώμη ὁ Ὁράτιος ἐπέστρεψε ὅταν, τό 41 π.Χ., ὁ Ὁκταβιανός ἔδωσε γενική ἀμνηστία στούς ἀντιπάλους του. Ἐκεῖ διορίστηκε οἰκονομικός ὑπάλληλος (ταμειακός γραμματέας) γιά νά ἐξασφαλίσει τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή. Τίς ἐλεύθερες ὥρες του τίς ἀφιέρωνε στήν ποίηση. Πολύ σύντομα ἐγινε στενός φίλος μέ τούς ὀνομαστούς ποιητές Βιργίλιο καί Βάριο, οἱ ὁποῖοι τόν ἔφεραν σέ ἐπαφή μέ τό Μαικήνα, τόν πιστό σύμβουλο τοῦ Ὁκταβιανοῦ καί ἐνθερμο προστάτη τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων.

Ἡ ἀπλή ἀρχικά γνωριμία του μέ τό Μαικήνα ἐξελίχθηκε ἀργότερα σέ τόσο στενή οἰκειότητα καί φιλία, ὥστε ὁ Μαικήνας τοῦ δώρισε τή Σαβινική ἔπαυλη, πού βρισκόταν 25 περίπου μίλια ΒΑ τῆς Ρώμης. Τά θέλγητρα αὐτῆς τῆς ἔπαυλης ὁ ποιητής τά ἐξυμνεῖ συχνά στά ποιήματά του, ἐπειδὴ ἐκεῖ βρῆκε ὅ,τι ἀκριβῶς ποθοῦσε ἡ ποιητική ψυχὴ του : ἄνεση, χαρά, πηγές ἐμπνεύσεως ἀλλά καί ἀξιόλογες προσόδους.

Ἡ ποιητική ἱκανότητα τοῦ Ὁρατίου, οἱ ἐξαίρετες κοινωνικὲς ἀρετές του καί ὁ φιλικὸς δεσμός του μέ τό Μαικήνα τόν βοήθησαν πολὺ νά μπεῖ στούς ἀριστοκρατικούς κύκλους τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Οἱ

πιό διαπρεπεῖς, ιδίως στά γράμματα, ἄντρες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦταν φίλοι του. Τρανά δείγματα τῆς ἐκτιμήσεως καί τῆς φιλίας του πρὸς αὐτοὺς ἀποτελοῦν οἱ ὠδές πού τοὺς ἀπευθύνει «τιμῆς ἕνεκα».

Ἀξιομνημόνευτη εἶναι καί ἡ εἰλικρινὴς ἀφοσίωση καί ἀγάπη τοῦ Ὁρατίου πρὸς τὸν Ὁκταβιανὸ Αὐγουστο. Τό γεγονός ὅτι στό παρελθόν εἶχε πολεμήσει μαζί μέ τοὺς δημοκρατικούς Βροῦτο καί Κάσιο ἐναντίον τῶν ἀρχῶν, τίς ὁποῖες ἐκπροσωποῦσε ὁ Ὁκταβιανός ὡς διάδοχος τοῦ Καίσαρα, δέ σημαίνει ὅτι δέν εἶχε σταθερές πολιτικές πεποιθήσεις· ὁ ἐνθουσιώδης στά νεανικά του χρόνια ποιητής, ὅταν πιά ἔγινε ὠριμος, εἶχε τήν ἱκανότητα νά διακρίνει καί νά ἐκτιμῇ ὅπως ἔπρεπε τή θαυμασία τάξη, τήν εἰρήνη καί τή γενική πρόοδο, πού ἐξασφάλισε στό ρωμαϊκό κράτος ἡ ἐπιδέξια διοίκηση τοῦ Αὐγούστου. Γι' αὐτό ὁ Ὁράτιος δέν παρουσιάζεται σάν νά ἀνέχεται ἀπλῶς τό νέο καθεστῶς, ἀλλά διαθέτει τήν ἐμπνευσή του γιά νά τό ἐξυμνήσει καί νά συντελέσει, ὅσο κι αὐτός μπορεῖ, στήν παγίωσή του.

Ὁ Ὁράτιος πέθανε ἀπὸ αἰφνίδιο θάνατο στίς 27 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 8 π.Χ. σέ ἡλικία 57 ἐτῶν καί ἐνταφιάστηκε στὸν Ἡσκύλινο λόφο, κοντά στὸν τάφο τοῦ μεγάλου φίλου καί προστάτη του Μαικήνα, ὁ ὁποῖος εἶχε πεθάνει μόλις εἴκοσι μέρες ἐνωρίτερα ἀπὸ αὐτόν.

2. Ἔργα τοῦ Ὁρατίου.

Ὁ Ὁράτιος ἔγραψε λυρικά καί σατυρικά ποιήματα. Λυρικά εἶναι : α) οἱ ὠδές (carmina) σέ 4 βιβλία· β) οἱ ἐπώδοι (epodi) σέ ἓνα βιβλίο : ποιήματα σκωπτικά, μέ πολλή εἰρωνεία καί μέ σκηνές ἀπὸ τήν καθημερινή ζωή, κατ' ἀπομίμηση τοῦ πρώτου Ἑλλήνα ἱαμβικοῦ ποιητῆ Ἀρχίλοχου τοῦ Πάριου· γ) ὁ ἑκατοντάετηρος ὕμνος (carmen saeculāre), πού τὸν ἔγραψε μέ ἐντολή τοῦ Αὐγούστου. Τὸν ὕμνο αὐτό τὸν ἔψαλε χορὸς ἀπὸ ἀγόρια καί κορίτσια ὑψηλῆς καταγωγῆς στήν ἐορτὴ τῶν Σαικουλαρίων τό 17 π.Χ.

Σατυρικά ποιήματα εἶναι : α) οἱ Σάτιρες (Satirae ἢ Sermōnes) σέ δύο βιβλία : ὁ ποιητής περιπαίξει καί καυτηριάζει μέ λεπτὰ ἀστεῖα τίς ἡθικές ἐλλείψεις τῆς κοινωνίας, χωρὶς νά θίγει ὀρισμένα πρόσωπα, μιμούμενος τή μέση κωμωδία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων· β) οἱ Ἐπιστολές (epistolae) σέ δύο βιβλία: ἔχουν κι αὐτές σατυρικό περιεχόμενο, ἀλλ' ἀπευθύνονται σέ ὀρισμένα πρόσωπα, ὅπως συμ-

βαίνει καί μέ τήν ἀρχαία ἀττική κωμωδία· γ) ἡ Ποιητική τέχνη ἡ Ἐπιστολή πρὸς Πείσωνες (*ars poetica aut epistola ad Pisones*): ἀπευθύνεται στό παιδιά τοῦ Λεύκιου Καλπούρνιου Πείσωνα καί περιέχει ἀξιόλογες παρατηρήσεις γιά τήν ποίηση γενικά.

Μέ τά παραπάνω ποιήματά του, ιδίως μέ τίς ὠδές του, ὁ Ὀράτιος ἀναδείχθηκε ἓνας ἀπό τοὺς δοκιμότερους ρωμαίους ποιητές. Στόν κύκλο, ιδίως, τῶν λυρικῶν ποιητῶν τῆς Ρώμης κατέχει τήν πρώτη θέση. Αὐτός πρῶτος μιμήθηκε τά ὑπέροχα λυρικά δημιουργήματα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος καί προτρέπει καί τοὺς ἄλλους νά τά μιμηθοῦν. Στήν ἐπιστολή του πρὸς τοὺς Πείσωνες (στ. 268) γράφει: «*vos exemplaria Graeca | nocturna versate manu, versate diurna*» = «Σεῖς νά ξεφυλλίζετε τά ἐλληνικά παραδείγματα (συγγράμματα) νύχτα καί ἡμέρα».

Οἱ ὠδές τοῦ Ὀρατίου ἀποτελοῦν τό καλύτερο ἀπό κάθε ἀποψη μέρος τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου. Ἡ φιλία, ὁ ἔρωτας, οἱ ἔριδες, τά συμπόσια, ἡ πολιτεία ἀποτελοῦν τοὺς πόλους, γύρω ἀπό τοὺς ὁποίους στρέφεται ἡ θαυμαστή ἔμπνευσή του. Τό περιεχόμενο τῶν ὠδῶν καί ἡ τεχνική μορφή τους συνδυάζουν τήν κομψότητα καί τή χαριτολογία. Ἄν καί μιμεῖται τοὺς Ἕλληνες λυρικούς, τόν Ἀρχίλοχο, τή Σαπφώ, καί τόν Ἀλκαῖο, κατορθώνει νά μὴν τοὺς ἀντιγράψει καί νά μὴ φαίνεται τυφλὸς μιμητὴς τους. Παρουσιάζει πρωτοτυπία καί ἀνεξαρτησία, ὥστε νά φαίνεται καθαρά ἡ γνήσια ρωμαϊκή ψυχὴ του.

Ἀπὸ τίς ὠδές πού ἀκολουθοῦν σ' αὐτὸ ἐδῶ τό βιβλίο :

Τὴν **1η** τὴν ἀπευθύνει στό μεγάλο του προστάτη, τό Μαικήνα. Ἐκθέτει τίς διαφορές κλίσεις καί ἐπιθυμίες τῶν ἀνθρώπων καί στό τέλος ἐκδηλώνει καί τό δικό του ἰδανικό.

Τὴν **2η** τὴν ἀπευθύνει στό πλοῖο πού θά φέρεي τό φίλο του Βιργίλιο στήν Ἀθήνα.

Τὴν **3η** τὴν ἀπευθύνει στόν Ἀγρίππα, διαπρεπὴ στρατιωτικὸ καί πολιτικὸ ἄντρα τῆς ἐποχῆς του.

Τὴν **4η** τὴν ἀπευθύνει στόν Ἑρμῆ, ἔχοντας ὡς πρότυπο ὁμοιοῦμο τοῦ Ἀλκαίου.

Ἡ **5η** ὠδή εἶναι προσευχή στήν Ἄρτεμη καί στόν Ἀπόλλωνα.

Στὴν **6η** θρηνεῖ γιά τό θάνατο τοῦ φίλου του Κοῦντίλιου Βάρου, ἔχοντας ὡς πρότυπο τοὺς ἀρχαίους ἐλληνικοὺς θρήνους.

Στὴν **7η** ἐξωτερικεύει τὴν ἀμετρη χαρά του γιά τὴν ἦττα καί τό θάνατο τῆς Κλεοπάτρας, βασίλισσας τῆς Αἰγύπτου.

Στήν **8η** πανηγυρίζει για τήν ἐπιστροφή στή Ρώμη τοῦ Πομπηίου Βάρου, φίλου του καί συμπολεμιστῇ του στή μάχη τῶν Φιλίππων.

Στήν **9η**, πού τήν ἀπευθύνει στό Μαικήνα, φαντάζεται τόν ἑαυτό του νά μεταμορφώνεται, μετά τό θάνατό του, σέ κύκνο καί νά ἐξασφαλίζει ἔτσι τήν ἀθανασία.

Στή **10η** (κι αὐτή τήν ἀπευθύνει στό Μαικήνα) φαντάζεται ὅτι τόν ἐπισκέπτεται ὁ Μαικήνας τήν ὥρα πού εἶναι ἑτοιμος νά προσφέρει θυσίες στήν Ἥρα. Ὁ ποιητής προσκαλεῖ τό φίλο του νά γιορτάσουν μαζί, γιατί τήν ἡμέρα ἐκείνη εἶχε τήν ἐπέτειο τῆς σωτηρίας του ἀπό βέβαιο θάνατο, ὅταν ἔπεσε ἐπάνω του ἓνα δέντρο τοῦ κήπου του.

Στήν **11η** παρακαλεῖ τό Βάκχο νά τόν ἐμπνεύσει γιά νά ἐγκωμιάσει τόν Αὐγούστο.

Στή **12η** ὠδή, πού εἶναι σάν ἐπίλογος τῶν τριῶν πρώτων βιβλίων τῶν ὠδῶν του, κρίνει μέ χαρακτηριστική ἀλαζονεία τήν ἀξία τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου.

ΜΕΡΟΣ Α'
ΚΕΙΜΕΝΟ

CARMINA SELECTA

LIBER PRIMUS

1.

1 Maecenas atavis edite regibus,
o et praesidium et dulce decus meum :
sunt quos curriculo pulverem Olympicum
collegisse iuvat metaque fervidis

5 evitata rotis palmaque nobilis
terrarum dominos evehit ad deos ;
hunc, si mobilium turba Quiritium
certat tergemini tollere honoribus ;

illum, si proprio condidit horreo
10 quidquid de Libycis verritur areis.
gaudentem patrios findere sarculo
agros Attalicis condicionibus

numquam demoveas, ut trabe Cypria
Myrtoum pavidus nauta secet mare ;
15 luctantem Icariis fluctibus Africum
mercator metuens otium et oppidi

laudat rura sui : mox reficit rates
quassas indocilis pauperiem pati.
est qui nec veteris pocula Massici
20 nec partem solido demere de die

spernit, nunc viridi membra sub arbuto
stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae ;

multos castra iuvant et lituo tubae
permixtus sonitus bellaque matribus

- 25 detestata; manet sub Iove frigido
venator tenerae coniugis immemor,
seu visa est catulis cerva fidelibus,
seu rupit teretes Marsus aper plagas.

- me doctarum hederæ præmia frontium
30 dis miscent superis, me gelidum nemus
Nympharumque leves cum Satyris chori
secernunt populo, si neque tibiae

Euterpe cohibet nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere barbiton.

- 35 quodsi me lyricis vatibus inseres,
sublimi feriam sidera vertice.

2. (III)

- 1 Sic te diva potens Cypri,
sic fratres Helenæ, lucida sidera,
ventorumque regat pater
obstrictis aliis præter Iapyga,

- 5 navis, quæ tibi creditum
debes Vergilium : finibus Atticis
reddas incolumem precor
et serves animæ dimidium meæ.

illi robur et æs triplex

- 10 circa pectus erat, qui fragilem truci
commisit pelago ratem
primus, nec timuit præcipitem Africū

decertantem Aquilonibus
nec tristes Hyadas nec rabiem Noti,

- 15 quo non arbiter Hadriæ
maior, tollere seu ponere volt freta.

quem mortis timuit gradum
 qui siccis oculis monstra natantia,
 qui vidit mare turgidum et
 20 infames scopulos Acroceraunia ?

nequicquam deus abscidit
 prudens oceano dissociabili
 terras, si tamen impiae
 non tangenda rates transiliunt vada.

25 audax omnia perpeti
 gens humana ruit per vetitum (nefas !)
 audax Iapeti genus
 ignem fraude mala gentibus intulit.

post ignem aetheria domo
 30 subductum macies et nova febrium
 terris incubuit cohors
 semotique prius tarda necessitas

leti corripuit gradum.
 expertus vacuum Daedalus aëra
 35 pennis non homini datis ;
 perrupit Acheronta Herculeus labor.

nil mortalibus ardui est :
 caelum ipsum petimus stultitia neque
 per nostrum patimur scelus
 40 iracunda Iovem ponere fulmina.

3. (VI)

1 Scriberis Vario fortis et hostium
 victor Maeonii carminis alite,
 quam rem cumque ferox navibus aut equis
 miles te duce gesserit.

5 nos, Agrippa, neque haec dicere nec gravem
 Pelidae stomachum cedere nescii

nec cursus duplicis per mare Ulixei
nec saevam Pelopis domum

conamur, tenues grandia, dum pudor
10 inbellisque lyrae Musa potens vetat
laudes egregii Caesaris et tuas
culpa deterere ingeni.

quis Martem tunica tectum adamantina
digne scripserit aut pulvere Troico
15 nigrum Merionen aut ope Palladis
Tydiden superis parem ?

nos convivia, nos proelia virginum
sectis in iuvenes unguibus acrium
cantamus, vacui sive quid urimur,
20 non praeter solitum leves.

4. (X)

1 Mercuri, facunde nepos Atlantis,
qui feros cultus hominum recentum
voce formasti catus et decorae
more palaestrae,

5 te canam, magni Jovis et deorum
nuntium curvaeque lyrae parentem,
callidum quidquid placuit iocoso
condere furto.

te, boves olim nisi reddidisses
10 per dolum amotas, puerum minaci
voce dum terret, viduus pharetra
risit Apollo.

quin et Atridas duce te superbos
Ilio dives Priamus relicto
15 Thessalosque ignes et iniqua Troiae
castra fefellit,

tu pias laetis animas reponis
 sedibus virgaque levem coërces
 aurea turbam, superis deorum
 20 gratus et imis.

5. (XXI)

1 Dianam tenerae dicite virgines,
 intonsum pueri dicite Cynthium,
 Latonamque supremo
 dilectam penitus Jovi.

5 vos laetam fluviis et nemorum coma,
 quaecumque aut gelido prominet Algido
 nigris aut Erymanthi
 silvis aut viridis Cragi,

vos Tempe totidem tollite laudibus
 10 natalemque, mares, Delon Apollinis
 insignemque pharetra
 fraternaue umerum lyra.

hic bellum lacrimosum, hic miseram famem
 pestemque a populo et principe Caesare in
 15 Persas atque Britannos
 vestra motus aget prece.

6. (XXIV)

1 Quis desiderio sit pudor aut modus
 tam cari capitis? praecipe lugubres
 cantus, Melpomene, cui liquidam pater
 vocem cum cithara dedit.

5 ergo Quintilium perpetuus sopor
 urget; cui Pudor et Iustitiae soror
 incorrupta Fides nudaque Veritas
 quando ullum inveniet parem?

multis ille bonis flebilis occidit,
 10 nulli flebilior, quam tibi, Vergili.
 tu frustra pius, heu, non ita creditum
 poscis Quintilium deos.

quid ? si Threicio blandius Orpheo
 auditam moderere arboribus fidem,
 15 num vanae redeat sanguis imagini,
 quam virga semel horrida

non lenis precibus fata recludere,
 nigro compulerit Mercurius gregi ?
 durum : sed levius fit patientia
 quidquid corrigere est nefas.

7. (XXXVII)

1 Nunc est bidendum, nunc pede libero
 pulsanda tellus, nunc Saliaribus
 ornare pulvinar deorum
 tempus erat dapibus, sodales.

5 antehac nefas depromere Caecubum
 cellis avitis, dum Capitolio
 regina dementis ruinas,
 funus et imperio parabat

contaminato cum grege turpium
 10 morbo virorum, quidlibet in potens
 sperare fortunaque dulci
 ebria. sed minuit furorem

vix una sospes navis ab ignibus
 mentemque lymphatam Mareotico
 15 redegit in veros timores
 Caesar ab Italia volantem

remis adurgens, accipiter velut
 mollis columbas aut leporem citus

- venator in campis nivalis
20 Haemoniae, daret ut catenis

fatale monstrum : quae generosius
perire quaerens nec muliebriter
expavit ensem nec latentis
classe cita reparavit oras,

- 25 ausa et iacentem visere regiam
vultu sereno, fortis et asperas
tractare serpentes, ut atrum
corpore conbiberet venenum,

- deliberata morte ferocior :
30 saevis Liburnis scilicet invidens
privata deduci superbo
non humilis mulier triumpho.

LIBER ALTER

8. (VII)

- 1 O saepe mecum tempus in ultimum
deducte Bruto militiae duce,
quis te redonavit Quiritem
dis patriis Italoque caelo,

- 5 Pompei, meorum prime sodalium,
cum quo morantem saepe diem mero
fregi coronatus nitentis
malobathro Syrio capillos ?

- tecum Philippos et celerem fugam
10 sensi relictæ non bene parmula,
cum fracta virtus, et minaces
turpe solum tetigere mento :

sed me per hostis Mercurius celer
denso paventem sustulit aëre,

- 15 te rursus in bellum resorbens
unda fretis tulit aestuosis.

ergo obligatam redde Iovi dapem
longaque fessum militia latus
depone sub lauru mea nec

- 20 parce cadis tibi destinatis.

oblivioso levia Massico
ciboria exple, funde capacibus
unguenta de conchis. quis udo
deproperare apio coronas

- 25 curatve myrto ? quem Venus arbitrum
dicet bibendi ? non ego sanius
bacchabor Edonis : recepto
dulce mihi furere est amico.

9. (XX)

- 1 Non usitata nec tenui ferar
penna biformis per liquidum aethera
vates neque in terris morabor
longius invidiaeque maior

- 5 urbis relinquam. non ego, pauperum ,
sanguis parentum, non ego, quem vocas,
dilecte Maecenas, obibo
nec Stygia cohibebor unda.

- iam iam residunt cruribus asperae
10 pelles et album mutor in alitem
superne nascunturque leves
per digitos umerosque plumae.

- iam Daedaleo notior Icaro
visam gementis litora Bospori
15 Syrtisque Gaetulas canorus
ales Hyperboreosque campos;

me Colchus et qui dissimulat metum
 Marsae cohortis Dacus et ultimi
 noscent Geloni, me peritus
 20 discet Hiber Rhodanique potor.

absint inani funere neniae
 luctusque turpes et querimoniae ;
 compesce clamorem ac sepulcri
 mitte supervacuos honores.

LIBER TERTIUS

10. (VIII)

1 Martiis caelebs quid agam Calendis,
 quid velint flores et acerra turis
 plena miraris positusque carbo in
 caespite vivo,

5 docte sermones utriusque linguae :
 voveram dulcis epulas et album
 Libero caprum prope funeratus
 arboris ictu.

hic dies anno redeunte festus
 10 corticem adstrictum pice demovebit
 amphorae fumum bibere institutae
 consule Tullo.

sume, Maecenas, cyathos amici
 sospitis centum et vigiles lucernas
 15 perfer in lucem : procul omnis esto
 clamor et ira.

mitte civilis super Urbe curas :
 occidit Daci Cotisonis agmen,
 Medus infestus sibi luctuosis
 20 dissidet armis,

servit Hispanae vetus hostis orae
 Cantaber sera domitus catena,
 iam Scythae laxo meditantur arcu
 cedere campis.

- 25 negligens, ne qua populus laboret,
 parce privatus nimium cavere et
 dona praesentis cape laetus horae :
 linque severa.

11. (XXV)

- 1 Quo me, Bacche, rapis tui
 plenum ? quae nemora aut quos agor in specus
 velox mente nova ? quibus
 antris egregii Caesaris audiar

- 5 aeternum meditans decus
 stellis inserere et consilio Iovis ?
 dicam insigne, recens, adhuc
 indictum ore alio. non secus in iugis

Edonis stupet Euhias

- 10 Hebrum prospiciens et nive candidam
 Thracen ac pede barbaro
 lustratam Rhodopen, ut mihi devio

ripas et vacuum nemus
 mirari libet. o Naiadum potens

- 15 Baccharumque valentium
 proceras manibus vertere fraxinos,

nil parvum aut humili modo,
 nil mortale loquar. dulce periculum est,
 o Lenaeae, sequi deum

- 20 cingentem viridi tempora pampino.

12. (XXX)

1 Exegi monumentum aere perennius
regalique situ pyramidum altius,
quod non imber edax, non aquilo impotens
possit diruere aut innumerabilis

5 annorum series et fuga temporum.
non omnis moriar multaue pars mei
vitabit Libitinam : usque ego postera
crescam laude recens, dum Capitolium

scandet cum tacita virgine pontifex :
10 dicar, qua violens obstrepit Aufidus
et qua pauper aquae Daunus agrestium
regnavit populorum, ex humili potens

princeps Aeolium carmen ad Italos
deduxisse modos. sume superbiam
15 quaesitam meritis et mihi Delphica
lauro cinge volens, Melpomene, comam.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ Ι

1 - 6. *atavus* = ὁ προπάππος, ὁ πρόγονος. *editus - a - um*, τοῦ ρ. *edo* = γεννῶ. *decus - oris* = κόσμημα. *iuno - vi - tum* (α') = ἄρεσω. *curriculum - i* = ἄρμα. *meta - ae* = ἡ νύσσα (στήλη στίς στροφές τοῦ ἵππóδρου). *evito* ρ. (α') = διαφεύγω. *palma - ae* = ὁ φοίνικας (δέντρο). *eveho - xi - ctum* (γ') = ἀνεβάζω, ἀνυψώνω· ἡ φυσ. σειρά εἶναι : *sunt quos* (= *nonnullos*) *iuvat collegisse curriculo pulverem Olympicum et meta evitata rotis feroidis et palma nobilis evehit ad deos dominos terrarum* (τά *meta* καὶ *palma* ὑποκ. τοῦ *evehit*). *Maecenas - atis* = ὁ Μαικήνας, ἀπλός ἱππέας Ρωμαῖος· ἦταν εὐνοούμενος τοῦ Αὐγούστου καὶ ὁ σπουδαιότερος σύμβουλός του· καταγόταν ἀπὸ πολὺ παλιά Τοσκανική οἰκογένεια.

7 - 10. *hunc* (*iuvat*). *mobilis - e* = εὐλόγομετάβλητος, ἀσταθής. *turba - ae* = πλῆθος. *illum* (*iuvat*). *tergeminus* = τρίδυμος, τριπλός. *proprius - a - um* = ὁ δικός, ἀτομικός. *horreum* = ἡ ἀποθήκη, ὁ σιτοβολώνας. *verro - rri - rsum* (γ') = σαράνω. *area - ae* = τό ἀλώνι. *tergmini honores* λέγονται : τό ἀξίωμα τοῦ ἀγορανόμου (*aedilis*), τοῦ πραιτόρα (*praetor*) καὶ τοῦ ὑπάτου (*consul*). *Libycae areae* : ἐπειδὴ ἡ ἐπαρχία τῆς Λιβύης, ὅπως ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Σικελία, προμήθευε τό περισσότερο σιτᾶρι ποὺ κατανάλωνε ἡ Ρώμη.

11 - 18. *findo - di - ssum* (γ') = σκίζω, σκάβω. *sarculum - i* = σκαλιστήρι, ἀξίνα. *condicio - onis* = ἡ πρόταση, ὁ ὅρος. *numquam demoveas* = ποτέ δέ θά ἐδιωχνες. *trabs - bis* = δοκάρη, πλοῖο. *seco - ui - ctum* (α') = κόβω, σκίζω. *luctor*, (α') = παλεύω. *mox* ἐπὶρ. = μετὰ ἀπὸ λίγο. *reficio* (*re-facio*) = ἐπισκευάζω. *ratis - is* = σχεδία, πλοῖο. *quassus - a - um* (τοῦ ρ. *quatior*) = ταλαιπωρημένος, χαλα-

σμένος. *indocilis* = ἄμαθος, ἄπειρος. *Attalicae condiciones* : ἐπειδὴ τὰ πλοῦτῃ τῶν Ἀτταλικῶν βασιλέων τῆς Περγάμου ἦταν παροιμιώδη. Ὁ Ἀτταλος ὁ ΙΙΙ (133 π.Χ.) εἶχε κληροδοτήσει τὸ βασίλειό του στοὺς Ρωμαίους. *Cypria trabs* : ἐπειδὴ οἱ Κύπριοι ἦταν τολμηροὶ θαλασσοπόροι καὶ ἱκανοὶ ἔμποροι. *Africus* = λίβας (γαρμπής), ΝΔ θυελλώδης, τὸ χειμῶνα, ἄνεμος.

19 - 29. *poculum* - *i* = ποτήρι. *demo* - *mpsi* - *mptum* (γ') = ἀφαιρῶ. *solidus* (ἐπίθ.) = στερεός, ἀκέραιος. *sperno* - *sprevi* - *etum* (γ') = ἀποχωρίζω, ἀδιαφορῶ. *nunc... nunc* = ἄλλοτε... ἄλλοτε. *arbutus* - *i* = ἡ κουμαριά. *viridis* - *e* = πράσινος, θαλερός. Ἡ φουσ. σειρά εἶναι : *nunc stratus membra sub viridi arbuto. ad lene caput sacrae aquae* = κοντά στὴ ἡρεμὴ πηγὴ (κεφαλόβρυσο) ἱεροῦ νεροῦ (οἱ πηγές ἦταν ἀφιερωμένες σὲ θεότητες). *tuba* - *ae* = ἡ σάλπιγγα. *lituus* - *i* = καμπύλη (κυρτὴ) σάλπιγγα, «κέρας». *detestor* (α') = καταριέμαι. *sub Iove frigido* ἀντί : *sub caelo. seu* - *seu* = εἴτε - εἴτε. *catulus* - *i* = σκυλάκι (κουταβάκι). *rumpo* - *pi* - *ptum* (γ') = σπάζω, διαρρήχνω. *teresetis* = στρογγυλός, ἐπιμήκης. *plaga* - *ae* = δίχτυ. *Masicum* (vinum) : ὀνομάζεται τὸ περίφημο κρασί τῆς Καμπανίας («καμπανίτης οἶνος»), ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο ὄρος τῆς Ἰταλίας. *sub Iove frigido* : ἐπειδὴ ὁ *Iuppiter*, ὡς προσωποποιεῖται τοῦ οὐρανοῦ, ἐδῶ σημαίνει τὸ ψυχρὸ ὑπαίθρο. *Marsus* = Μαρσικός, ὄνομα ἰταλικοῦ λαοῦ. *hedera* - *ae* = ὁ κισσός, ἱερὸ φυτὸ τοῦ Βάχχου, τοῦ θεοῦ ποῦ ἐξάπτει τὴ φαντασία τῶν ποιητῶν.

30 - 36. *gelidus*, ἐπιθ. = κρυερός, παγερός. *secerno*, - *crevi* - *etum* (γ') = διακρίνω, (ξε)χωρίζω. *tibia* - *ae* = ὁ αὐλός (μουσικὸ ὄργανο). *Euterpe* - *Polyhymnia*, ὀνόματα Μουσῶν. *barbitus* - *i* = ἡ βάρβιτος, ἐγχορδο ἀρχαῖο μουσικὸ ὄργανο, σάν τὸ σημ. βιολοντσέλο ἢ τὸ λαγοῦτο. *Lesbous* : Ἡ Σαπφώ καὶ ὁ Ἀλκαῖος, οἱ περίφημοι λυρικοὶ ποιητὲς τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνα, ἦταν Λέσβιοι. *vates* - *is* = μάντης, ποιητής. *insero* - *ui* - *rtum* (γ') = συγκαταλέγω. *sublimis* - *e*, ἐπίθ. = μετέωρος, ὑψωμένος στὸν ἀέρα. *ferio* - *ire* (δ') = πλήττω, χτυπῶ. *quod si me... vertice* : ἐπειδὴ, ἂν μέ κατατάξεις στοὺς λυρικοὺς ποιητὲς, μέ ὑψωμένη στὸν ἀέρα κεφαλὴ θά πλήξω τὰ ἄστρα.

2. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ ΙΙΙ

1 - 8. *diva potens Cypri* = ἡ θεά πού δεσπόζει (ἡ δέσποινα) στήν Κύπρο· ἡ (Κύπρις) ('Αφροδίτη), πού εἶχε περίφημο ναό στήν Πάφο (*Venus marina*, ἡ θαλάσσια 'Αφροδίτη). *fratres Helenae* = οἱ ἀδελφοί τῆς 'Ελένης Κάστορας καί Πολυδεύκης, οἱ Διόσκουροι, πού λατρεύονταν ὡς θεότητες τῆς θάλασσας. Εἶναι ἡ προσωποποίηση τῶν λαμπρότερων ἀστέρων τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν διδύμων. Οἱ ἀρχαῖοι, ὅταν ἐβλεπαν ἡλεκτρικούς σπινθῆρες νά βγαίνουν ἀπό τίς ἄκρες τῶν καταρτιῶν, πίστευαν πώς οἱ Διόσκουροι τοὺς ἔστελναν καλοὺς οἰωνούς. *obstringo - nxi - ctum* (γ') = σφίγγω, περιορίζω. *obstrictis aliis (ventis)*. *Iapyx - ygis* = ὁ 'Ιάπυξ : βορειοδυτικός ἄνεμος πολὺ εὐνοϊκός γιὰ ὅσους ταξίδευαν ἀπὸ τὴν 'Ιταλία στήν 'Ελλάδα. 'Η φυσικὴ σειρά εἶναι : *sic... regat navis* = μακάρι ἔτσι νά σέ κυβερνᾷ, πλοῖο (κλιτικὴ). *quae debes tibi creditum Vergilium* : 'Επειδὴ ὁ ποιητὴς εἶχε ἐμπιστευθεῖ, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴ ζωὴ τοῦ Βιργιλίου στὸ πλοῖο, τὸ ὁποῖο ἔτσι *debet. reddo* (γ') = δίνω, παραδίδω, ἐπιστρέφω. *dimidium animae meae* : πρβ. «μία ψυχὴ ἐν δυοῖν σώμασι». *dimidium* = τό μισό.

9 - 16. *robur - oris* = ἄγρια βελανιδιά (μεταφ. τόλμη). 'Η φυσικὴ σειρά εἶναι : *robur et triplex aes erat circa pectus illi qui...* πρβ. «πολλὰ τὰ δεινὰ κοῦδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει...». *fragilis - e* ἐπίθ. = εὐθραυστος. *trux - cis* ἐπίθ. = ἄγριος (*fragilis ratis - trux pelagus*, ἀντίθεση). *praeceps - cipitis* (*prae - caput*) = προπέτης, αὐθάδης, ὀρμητικὸς. *Hyades - um* = οἱ 'Υάδες (θελ.). Σύμπλεγμα 7 ἀστρῶν κοντὰ στήν κεφαλὴ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ταύρου. Οἱ ἀρχαῖοι νόμιζαν ὅτι ἡ ἐμφάνισή τοις φέρνει βροχές καί καταιγίδες καί γι' αὐτὸ τίς ὀνόμαζαν *tristes*. *rabies - ei* = ἡ λύσσα. *quo (Noto) b' ὅρος* συγκρίσεως. *arbiter - tri* = διαιτητής, κριτής, δεσπότης. *Hadria - ae* : ὁ 'Αδρία, τὸ 'Αδριατικὸ πέλαγος, πού τό χτυποῦν οἱ νότιοι ἄνεμοι. *vult* (ἀντί *vult*) τοῦ *volo* = θέλω. *fretum - i* = ὁ πορθμός, ἡ θάλασσα.

17 - 26. *gradus - us* = βῆμα, προσέγγιση. *quem gradum mortis timuit (ille homo) qui...* : φαντάζεται τὸ θάνατο νά βαδίζει, γιὰ νά χτυπήσει τὸν τολμηρό θαλασσοπόρο· ἡ ἀπάντηση στήν ἐρώτηση εἶναι ἀρνητικὴ. *siccus - a - um* = ξερός : *siccis oculis* γιὰ νά δείξει τὴν ἀταραξία τοῦ τολμηροῦ θαλασσοπόρου μπροστὰ στοὺς κινδύνους.

monstra natantia = τά τέρατα πού κολυμπούν· ἔτσι τά φαντάζονταν οἱ ναυτικοί. *turgidus* ἐπίθ. = φουσκωμένος. *Acroceraunia* = τά Ἀκροκεραύνεια, ὀροσειρά τῆς Ἡπείρου (καί ἀκρωτήρι) : τίς ψηλές κορφές τους τίς χτυποῦσαν οἱ κεραυνοί. *nequicquam* ἐπίρρ. = μάταια. *abscindo* - *idi* - *ssum* (γ') = σκίζω, (ἀπο)χωρίζω. *dissociabilis* = διαιρετικός, ἀκοινωνήτος. *impiæ rates* = ἀνόσιες, ἀσεβεῖς (ἐξαιτίας τῆς τόλμης τους) βάρκες. *si tamen rates impiæ transiliunt vada non tangenda* : ἡ θαλασσοπλοῖα θεωρήθηκε παράβαση τῆς θείας βουλήσεως καί οἱ θαλασσοπόροι τιμωροῦνταν. *perpeti* τοῦ ρ. *perpetior* (*perpatior*) = ὑποφέρω, πάσχω. *ruit per vetitum* = ὁρμᾷ μέσα στά ἀπαγορευμένα ἀπό τό θεό. *nefas!* ἐπιφ. = ἀλίμονο! : ἐκφράζει τόν πόνο τοῦ ποιητῆ γιά τά ἀμαρτήματα τοῦ ἀνθρώπου.

27 - 40. *Iapeti genus* = τό γένος (παιδί) τοῦ Ἰαπετοῦ : ὁ Προμηθεΐας πού ἔκλεψε ἀπό τόν Οὐρανό τήν ἱερή φλόγα. *fraus mala* : ἐννοεῖ τήν ὀλέθρια ἀπάτη, μέ τήν ὁποία ὁ Προμηθεΐας ἔκλεψε τή φλόγα. *post ignem* = μετὰ ἀπό τήν κλοπή τῆς φλόγας. *macies* - *ei* = φθίση, σοβαρή ἀρρώστια. *nova februm cohors* = νέο πλῆθος πυρετῶν (πολλές ἄγνωστες μέχρι τότε ἐμπύρετες ἀσθένειες). *incumbo* = ξαπλώνω, -ομαι. *semotus* (τοῦ ρ. *semoveor*) = ἀπομακρυσμένος. *tarda necessitas leti* = ἡ ἀργή μοίρα τοῦ θανάτου. *corripio gradum* = ἐπιταχύνω τό βῆμα. Ἡ ἐννοια : Οἱ ἄνθρωποι πρῶτα ἦταν περισσότερο μακρόβιοι, ἀλλά ἐξαιτίας τῶν ἀμαρτημάτων τους ἐπέσυραν ἐναντίον τους τήν τιμωρία τοῦ θανάτου καί ἔγιναν βραχύβιοι. *experior*, ρ. = ἀποκτῶ ἐμπειρία, δοκιμάζω. *penna* - *ae* = φτερό, τά φτερά, ἡ φτερούγα. *Herculeus labor* = ὁ ἄθλος τοῦ Ἡρακλῆ. *perrupit Acheronia* : Ἡ κάθοδος ζωντανῶν ἀνθρώπων στόν Ἄδη ἀπαγορευόταν, ἀλλά ὁ Ἡρακλῆς κατόρθωσε νά κατέβει στόν Ἄδη καί νά ἀπελευθερώσει τό Θησέα καί τόν Πειρίθουν. *nil* = *nihil*. *nihil ardui est* = τίποτα δέν εἶναι δύσκολο (γιά τήν ἀνθρώπινη τόλμη). *caelum ipsum petimus stultitia* = καί τόν οὐρανό τόν ἴδιο ζητᾶμε ἐξαιτίας τῆς μωρίας μας. *Iovem*, ὑποκ. τοῦ *ponere*. *iracunda fulmina* = τοὺς ὀργισμένους κεραυνούς (του).

3. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ VI

1 - 12. *Scriberis Vario* = μπορεῖς νά ὑμνηθεῖς ἀπό τό Βάριο. *Varius* (*Lucius Varius Rutus*) : Φίλος τοῦ Βιργιλίου καί τοῦ Ὁρα-

τίου. Οἱ ἀρχαῖοι τὸν ἔβαζαν στὴν πρώτη γραμμὴ μαζί μέ τοὺς μεγαλύτερους ποιητές καί τὸν θεωροῦσαν πρῶτο ἐπικό καί τραγικό ποιητὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. *Maemonii carminis alite* = τοῦ κύκνου τοῦ Μαιονίου ἄσματος, δηλ. τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. (κύκνος : ὁ "Ὀμηρος). *ales - itis* = ὁ φτερωτός (ἐδῶ σημαίνει : ὁ κύκνος). *Maemonia - ae* = ἡ Μαιονία, ἡ Σμύρνη, πού σύμφωνα μέ τὴν παράδοση εἶχε τίς περισσότερες πιθανότητες νά ἦταν πατρίδα τοῦ "Ομήρου. *quam rem cumque* : τμήση, ἀντί *quameumque rem...* *miles* περιληπτ. *navibus aut equis* = *terra marique*. *Agrippa* = ὁ Ἀγρίππας, σπουδαῖος στρατηγός καί πολιτικός στὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου καί στρατιωτικός σύμβουλος τοῦ Αὐγούστου. *nos* : "Ὁ Ὁράτιος καί οἱ ἰσαξιοί του ποιητές (μετριοφροσύνη). *conor*, ρ. = προσπαθῶ, δοκιμάζω, ἐπιχειρῶ. *stomachus - i* = τό στομάχι, ἡ χολή, ἡ ὀργή, ἡ ἀγανάκτηση. *Pelidae...* *nescii cedere* = τοῦ Πηλεΐδῃ... πού δέν ξέρεי νά ὑποχωρεῖ, τοῦ ἄκαμπτου. *duplex Ulixes* = τό «πολύτροπος» τοῦ "Ομήρου (διπρόσωπος μέ τὴν ἔννοια ὅτι ἦταν πανούργος). Ὁ ποιητὴς ὁμολογεῖ ὅτι δέν μπορεῖ νά φτιάξει νέα Ἰλιάδα καί Ὀδύσεια, γιὰ νά ἐγκωμιάσει τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀγρίππα. *saena Pelopis domus* πρβ. «Πελοπιδῶν κακὰ». *tenuis, e* = λεπτός, ταπεινός. *grandis, e* = ἄδρός, ὑψηλός. *imbellis, e* (in-bellum) ἐπίθ. = ἀπόλεμος. Ἡ φυσικὴ σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *Musaque potens imbellis lyrae. veto - ui - itum* (ἀ') = ἀπαγορεύω. *detero - trivi - tritum* (γ') = τρίβω, μειώνω, βλάπτω. *laus - udis* = ἡ δόξα, τό κλέος (πρβ. ὁμηρικό «τά κλέα»). *culpa ingeni* = ἡ ἀφύτα (: ἀπὸ πνευματικὴ ἀδυναμία, ἀνικανότητα).

13 - 20. *tunica - ae* = ὁ χιτῶνας. *quis scripserit digne?* = ποίος θά μποροῦσε νά ὑμνήσει ἐπαξίως; (χανένας ἐκτός ἀπὸ τό Βάριο). *Mars tectus tunica adamantina* = ὁ Ἄρης ντυμένος μέ διαμμαντένιο (= χάλκινο) χιτῶνα (πρβ. τό ὁμηρικό «χαλκοχιτῶν» στὴν ἐποχὴ τοῦ "Ομήρου «ἀδάμας» λεγόταν ὁ σκληρὸς χαλκός). *Meriones* = ὁ Μηριόνης, ὁ γενναῖος ἡνίοχος τοῦ Ἰδομενέα. *ope Palladis* μέ τὴ βοήθεια τῆς Παλλάδας (βλ. Ὀμ. Ε, 330 - 846). *par - is* ἐπίθ. = ἴσος. *convivium - ii* = συμπόσιο. *unguis - is* = τό νύχι. Ἡ φυσικὴ σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *nos cantanus convivium, nos proelia sectis unguibus virginum acrium in iuvenes* : τίς ἐρωτικές μάχες τῶν νεαρῶν μέ τίς κοπέλες, ἐπειδὴ εἶναι ἀναίμακτες, ὁ ποιητὴς τίς χαρακτηρίζει ὡς συγκρούσεις πού γίνονται «μέ κομμένα νύχια». *vacuus, ἐπίθ.* = κενός. Ἡ φυσικὴ

σειρά τῶν λέξεων εἶναι : (*sive*) *vacui* (amore) (*sumus*), *sive quid urimur* = εἴτε δέν εἵμασθε ἐρωτευμένοι, εἴτε εἵμασθε λίγο τσιμπημένοι. *non praeter solitum leves* = εὐθυμοὶ ὅπως συνήθως (: ὄχι παρὰ τῇ συνήθειά μας εὐθυμοὶ).

4. BIBΛΙΟ Ι — ΩΔΗ Χ

1 - 20. *facundus*, ἐπίθ. = ὁ λόγιος, ἐκεῖνος ποὺ μιλάει ὠραῖα, ποὺ ἔχει εὐφράδεια. *Atlas - ntis* = ὁ "Ἀτλας, πατέρας τῆς Μαίας, τῆς μητέρας τοῦ Ἑρμῆ. *cultus* = τά ἡθῆ. *catus*, ἐπίθ. = λόγιος, συνετός, ἔξυπνος. *decorus* = εὐπρεπής. *more decorae palaestrae*: ἐπειδὴ οἱ ἀγῶνες στίς παλαιστρες δίνουν στό σῶμα χάρη καί κομψότητα. *furtum - i* = κλοπή, ἀπάτη. *iocosus* = ἀστεῖος, παιχνιδιάρης. *boves amotas* = τίς κλεμμένες ἀγελάδες. (Σύμφωνα μέ τό μῦθο ὁ Ἑρμῆς ἔκλεψε τίς ἀγελάδες τοῦ Ἀπόλλωνα). Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *olim Apollo, dum te puerum terret minaci voce nisi boves reddidisses... risit viduus pharetra. Thessalosque ignes et iniqua Troiae castra fefellit*: μπῆκε κρυφά μέσα στά πυρά τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀχιλλέα καί στό ἐχθρικό γιά τήν Τροία στρατόπεδο (Ἰλιάδ. Ω, 322). *levis turba* = τό ἐλαφρό πλῆθος (τῶν ψυχῶν στόν "Ἄδη) (πρβ. Ἑρμῆς «ψυχοπομπός»).

5. BIBΛΙΟ Ι — ΩΔΗ XXI

1 - 4. *dicite* = ὑμνεῖστε (προστ.). *intonsus* = ἀκούρευτος : ἐπίθ. τοῦ Ἀπόλλωνα (πρβ. «Φοῖβος ἀκερσεκόμης»). *Cynthius* = ὁ Κύνθιος. "Ἐτσι ἔλεγαν τόν Ἀπόλλωνα, γιατί πίστευαν ὅτι γεννήθηκε στό ὄρος Κύνθος τῆς Δήλου. *penitus* = ἀπό τά βάθη τῆς ψυχῆς. *dilectus* (τοῦ *diligere*) = ἀγαπημένος. Ἡ ὠδή ἔχει τή μορφή χορικοῦ ἄσματος. Στήν α' στροφή τόν πρῶτο στίχο ψάλλουν ἀγόρια, ὡς πρῶτο ἡμιχόριο, τό δεύτερο στίχο ψάλλουν κορίτσια, ὡς δεύτερο ἡμιχόριο, καί τόν τρίτο καί τέταρτο στίχο ψάλλει ὁλόκληρος ὁ χορός (ἀγόρια καί κορίτσια μαζί). Τῇ δεύτερῃ στροφῇ τήν ψάλλει τό ἡμιχόριο τῶν ἀγοριῶν, τήν τρίτῃ τό ἡμιχόριο τῶν κοριτσιῶν καί τήν τέταρτῃ ὁλόκληρος ὁ χορός.

5 - 16. *laeta fluviiis* = ἐκείνῃ ποὺ χαίρεται στά ποτάμια (πρβ. «ποταμία "Ἀρτεμις»); *coma nemorum* = ἡ «κόμη», τό φύλλωμα τῶν

poscis deos = ζητᾷς ἀπό τούς θεούς. *Quintilium, creditum heu non ita* : οἱ θεοί δηλ. δέ σοῦ ἐμπιστεύτηκαν τόν Κοϊντίλιο. *ita* μέ αὐτό τόν ὄρο, νά ἔχεις δηλαδή τό δικαίωμα νά τόν ζητήσεις ἀπ' αὐτούς μετά τό θάνατό του. *Quid?* = ἀλλά τί; *moderere* : β' ἐν. πρόσ. ἐνεστ. ὑποτ. τοῦ *moderor* = μετριάζω, ρυθιμίζω (κουρντίζω ἐγχορδο ὄργανο). *fides - is* καί (συχρότερα) *fides - ium* = χορδή, λύρα. *blande* ἐπίρρ. = γοητευτικά. *arboribus auditam* : ὑπαινιγμός στό γνωστό μῦθο τοῦ Ὁρφέα, πού ἡμέρωνε τά θηρία καί σαγήνευε τά ἄψυχα μέ τή μουσική του. *num redeat?* = ἄραγε θά ἐπανερχόταν; *virga - ae* = ραβδί, βέργα. *semel... compulerit* = μιά καί τόν ἔσπρωξε. *non lenis fata recludere* = ὁ ἀνένδοτος, ὁ ἀνυποχώρητος (στίς παρακλήσεις) νά ἀνοίξει πάλι τίς πύλες τοῦ "Αδῆ (γιά νά ξαναγυρίσουν δηλ. οἱ νεκροί στή ζωή). *niger gres* : ἐπειδή στόν "Αδῆ ἐπικρατεῖ σκοτάδι. *quidquid corrigere est nefas, levius fit patientia* : ὑπέροχη συμβουλή : Τά πλήγματα τοῦ θανάτου μόνο μέ τήν ὑπομονή γίνονται ἐλαφρότερα.

7. BIBAIO I — ΩΔΗ XXXVII

1 - 12. *Nunc est bibendum*, δηλ. μετά τό θάνατο τοῦ Ἀντωνίου καί τῆς Κλεοπάτρας. *bibo, bibi, potum* (γ') = πίνω. *nunc - nunc*, ἡ ἐπανάληψη φανερώνει τή χαρά καί τόν ἐνθουσιασμό τοῦ ποιητῆ. *pulsanda tellus pede libero* = saltandum est. *Saliares dapes* = Σαλιακές εὐωχίες (συμπόσια). *Salii* : οἱ Σάλιοι ἦταν ἱερεῖς τοῦ "Αρη, πού τούς εἶχε διορίσει ὁ Νουμᾶς νά φρουροῦν τήν «οὐρανοπετή» ἀσπίδα, ἡ ὁποία βρισκόταν στό ναό τοῦ "Αρη μαζί μέ ἑντεκα ἄλλες. Τίς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Μαρτίου οἱ Σάλιοι τελοῦσαν μεγάλوپρεπη ἑορτή καί χόρευαν στούς δρόμους τῆς πόλεως κρατώντας ὄπλα καί ψέλνοντας ὕμνους (*carmen siliare*). Μετά τήν ἑορτή γίνονταν πλουσιότατα συμπόσια. *pulvinaris* = προσκεφάλι, κλίνη. *Lectisternium* : ἑορτή πού ἔκαναν οἱ Ρωμαῖοι σέ περιπτώσεις εὐτυχῶν ἐθνικῶν γεγονότων· στόλιζαν τίς κλίνες τῶν θεῶν, τίς ἐβγαζαν ἔξω στούς δρόμους καί παρέθεταν πλούσια συμπόσια γιά κοινή εὐωχία τοῦ λαοῦ. *sodalis - is* = σύντροφος, φίλος. *antehac*, δηλ. πρὶν ἀπό τήν ἡττα τῆς Κλεοπάτρας, τότε πού αὐτή ἀποτελοῦσε σοβαρό κίνδυνο γιά τό ρωμαϊκό κράτος. *Caecubum vinum* = Καίκουβος οἶνος. Τό «Καίκουβον» ἦταν περιοχή τοῦ Λατίου, ὀνομαστή γιά τά κρασιά της. *avitus* = προγονικός. *depromo* = ἐξάγω, βγάζω.

Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *dum regina (Aegypti) parabat dementes ruinas et funus Capitolio et imperio (Romano)*. Τό Καπιτώλιο ἐδῶ εἶναι τό σύμβολο τῆς αἰώνιας Ρώμης. *demens ruina* = ἀνόητο ἐρείπιο· ἀντί *demens regina*. *contamino* (ρ. α') = μαιίνω, μολύνω. *cum contaminato grege morbo turpium vivorum* : ἐννοεῖ τοὺς ναῦτες καί τοὺς στρατιῶτες τῆς Κλεοπάτρας, πού εἶχαν γίνει δύσμορφοι ἀπό τή λέπρα. *impotens - ntis* = ἀπληστος, ἀκόλαστος. *impotens sperare quidlibet* : ἐννοεῖ τήν Κλεοπάτρα, πού ἀπό τήν ἀπληστία τῆς ἐλπιζε καί τά πιό ἀπίθανα πράγματα. *fortuna dulci ebria* = μεθυσμένη ἀπό τή γλυκιά εὐτυχία (πού θά νικοῦσε τοὺς Ρωμαίους).

13 - 32. *minuo*, ρ. = μειώνω. *vix una sospes navis* = μόλις ἓνα πλοῖο πού σώθηκε (ὕπερβολή). *lymphatus* ἀπό τό *nymphatus* (ἀνομοίωση) = (νυμφόληπτος : πού κατέχεται ἀπό τίς Νύμφες), ξέφρενος. *Mareotico* (vino) : περίφημο μυρωδάτο κρασί ἀπό τή Μαρεώτιδα λίμνη, κοντά στήν Ἀλεξάνδρεια. *volantem (reginam)* = (τῇ βασιλισσᾷ) πού φεύγει τρέχοντας ὀλοταχῶς (σάν νά πετάει στόν ἀέρα). *remis adurgens* = καταδιώκοντας μέ τά κουπιά (: πλοῖα). *accipiter - tris* = τό γεράκι. *velut accipiter adurget molles columbas* = ὅπως τό γεράκι ὁρμάει ἐναντίον δειλῶν περιστεριῶν (πρβ. Ὁμ. X, 139 : «ἦύτε κίρκος... ἐλαφρότατος πετεηνῶν, | ... οἴμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν»). *campi Haemoniae* = οἱ Θεσσαλικοὶ κάμποι. *Haemonia*, ἀπό τόν Αἷμονα, τόν πατέρα τοῦ Θεσσαλοῦ. *nivalis*, ε, ἐπίθ. = χιονισμένος. *fatale monstrum* : Ἡ Κλεοπάτρα χαρακτηρίζεται «μοιραῖο τέρας», γιατί ἦταν πρωτοφανές μιά γυναίκα νά συλλάβει τόσο παράτολμα σχέδια. *muliebriter*, ἐπίρρ. = μέ γυναικίους τρόπους, σάν γυναίκα. *nec muliebriter exaravit ensen* : "Ὅταν ὁ Αὐγουστος ἔστειλε τόν Προκλήσιο νά συλλάβει τήν Κλεοπάτρα, ἐκείνη ἀποπειράθηκε νά αὐτοκτονήσει μέ ξίφος, ἀλλά ὁ Προκλήσιος τήν ἐμπόδισε. *nec latentes oras reparavit cita classe* = καί δέν ἀναζήτησε νά καταφύγει μέ γρήγορο στόλο σέ ἄγνωστες παραλίες. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ὅτι ἡ Κλεοπάτρα προσπάθησε νά μεταφέρει τό στόλο τῆς ἀπό τόν ἱσθμό, τότε, τοῦ Σουέζ στόν ἀραβικό κόλπο, ἀλλά τήν ἐμπόδισαν οἱ Ἀραβες. Πρὸς τιμὴ τῆς Κλεοπάτρας ὁ ποιητής τήν παρουσιάζει ἐδῶ ὅτι μέ τή θέλησή της καί μέ γενναιοφροσύνη πού ταιριάζει σέ ἄντρες δέ θέλησε νά σωθεῖ φεύγοντας. *ausa visere et iacentem regiam (dumum) vultu sereno* = εἶχε τήν ψυχική δύναμη νά βλέπει μέ γαλήνιο πρόσωπο τά ἀνάκτορα

της έρειπωμένα. "Όταν ή Κλεοπάτρα, μετά τήν ήττα της, έφτασε καταδιωγμένη στήν Άλεξάνδρεια, προσπαθοῦσε ἀπό έγωισμό νά μή δείχνει τή συμφορά της. *fortis et tractare asperas serpentes* = γενναία ὥστε νά πάρει στά χέρια της καί άγρια φίδια. *deliberata morte ferocior* = περισσότερο τολμηρή, ἀφοῦ ἀποφάσισε νά πεθάνει. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *invidens non humilis mulier privata deduci superbo triumpho saevis Liburnis* = ἐπειδή δέν ήθελε ή άγέρωχη γυναίκα νά τήν ὀδηγήσουν μέ ὑπερήφανο θρίαμβο (στή Ρώμη) σάν ιδιώτη (= κοινό θνητό, ἔκπτωτη δηλ. ἀπό τό θρόνο) μέσα σέ φοβερές λιβυρνίδες. *Liburna* (navis) = Λιβυρνικό πλοῖο. Οἱ Λιβυρνοί ήταν λαός Ἰλλυρικός πού διέθετε γρήγορα καράβια.

8. BIBΛΙΟ II — ΩΔΗ VII

O Pompei... prime meorum sodalium... deducte. Ὁ Πομπήιος Βάρος, φίλος καί συμπολεμιστής τοῦ ποιητῆ. *ultimum tempus* = ὁ ἔσχατος κίνδυνος *Bruto militiae duce* : ὁ Βρούτος καί ὁ Κάσσιος εἶχαν τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ πού πολέμησε τόν Καίσαρα στή μάχη τῶν Φιλίππων· μαζί τους ήταν ὁ Πομπήιος Βάρος καί ὁ Ὁράτιος. *redono* = ξαναδωρίζω, δίνω πάλι. *Quiritem* : ἐννοεῖ τήν ἀποκατάσταση τοῦ Βάρου στά πολιτικά δικαιώματα, πού τά εἶχε στερηθεῖ πρίν χορηγηθεῖ ή ἀμνηστία. *sodalis* = σύντροφος (στή μάχη)· οἱ φιλικοί δεσμοί πού ἀναπτύσσονται στόν πόλεμο εἶναι στενοί καί σταθεροί. *morans dies* = ή ήμέρα πού δέν περνάει γρήγορα («βραδυποροῦσα»). Γιά τούς στρατιῶτες πού βρίσκονται στόν πόλεμο ή ήμέρα φαίνεται χρόνος. *merum - i* = κρασί ἀνέρωτο («άκρατος οἶνος»). *nitentis capillos coronatus* = φορώντας στεφάνι (πάνω) στά γυαλιστερά μαλλιά (μου). *malobathrum Syrium* = Συριακό μαλόβαθρο (ἐλαιῶδες μύρο ἀπό φύλλα ἀρωματικοῦ φυτοῦ, πρβ. *brillantine*). *Philippos et celerem fugam tecum sensi* : μαζί σου δοκίμασα τούς Φιλίππους καί τή γρήγορη φυγή (σχῆμα «ἐν δια δυοῖν») : ήμαστε μαζί στήν ὀπισθοχώρηση στους Φ.). *parmula - ae* = μικρή ἀσπίδα. *relicta parmula non bene* : Ὁ Ὁράτιος, ἐπειδή ήταν ἀξιωματικός (*tribunus militum*) δέν κρατοῦσε ἀσπίδα· αὐτά ὅμως ὁ ποιητής τά λείει γιά νά δείξει τήν ἄτακτη φυγή (πρβ. Ἀρχίλοχο, ἀπόσ. 6). *minax - acis* = ἀπειλητικός : *minacis* εἶναι οἱ ἀνδρεῖοι στρατιῶτες τοῦ Βρούτου, οἱ ὁποῖοι, παρὰ τήν

ἀνδρεία τους, νικήθηκαν ἀπὸ τοὺς δειλοὺς ἀντιπάλους τους. *mentum* - *i* = τὸ γένι, τὸ σαγόνι. *turpe solum tetigere mento* : τὸ ἔδαφος χαρκτηρίζεται *turpe* (= αἰσχρό) γιατί ρυπάνθηκε καὶ μολύνθηκε ἀπὸ τὸ αἷμα ἐκείνων πού ἔπεσαν ἥρωικά στὸ πεδίο τῆς μάχης. *densus* = δασύς, πυκνός, *paventem* = φοβισμένο(ν). *Mercurius sustulit* : ὁ λόγιος Ἑρμῆς, πού εἶναι προστάτης τῶν ποιητῶν, τὸν πῆρε, τὸν κάλυψε μὲ πυκνὸ σύννεφο καὶ τὸν ἔσωσε μέσα ἀπὸ τὸ ἐχθρικό στρατόπεδο (πρβ. Ὅμ. Γ 309. Ε, 312 κ.ἐξ.). *resorbeo* - *ere* (β') = ἀναρροφῶ (λέγεται γιὰ τὰ κύματα πού στήν παλινδρόμησή τους σπᾶνε στήν ἀκτὴ). *in bellum* : ἐννοεῖ τὸ νέο πόλεμο στή Σικελία, ὅπου πολέμησε ὁ Πομπήιος Βάρος μὲ ἀρχηγό τὸ Σέξτο Πομπήιο. *fretis aestuosus* = μέσα ἀπὸ τὸ παραγμένο πέλαγος (δηλ. τὸ Σικελικό, πού ἔγινε πεδίο νέων πολεμικῶν περιπετειῶν γιὰ τὸ Βάρο Πομπήιο). *redde Iovi dapem obligatam* = δῶσε στὸ Δία τὴν εὐχρία (: τὸ τραπέζι) πού τοῦ χρωστᾷς : σάν ὁ Πομπήιος νὰ εἶχε κάνει τέτοιο τάμα στὸ Δία. *depone sub laura mea* : στήν ἐπαυλὴ τοῦ ποιητῆ ὑπῆρχε δάφνη, στή σκιά τῆς ὁποίας θὰ μπορούσε νὰ ξεκουράσει τὰ ταλαιπωρημένα ἀπὸ τὴ μακροχρόνια ἐκστρατεία μέλη του. Ἴσως ὅμως νὰ ἐννοεῖ καὶ τίς ποιητικὲς δάφνες — ἐπαθλα τῶν διακεκριμένων ποιητῶν. *cadus* - *i* = ὁ κάδος (πῆλινο δοχεῖο). *destino* (ρ. α') = ὀρίζω, τοποθετῶ ἢ μτχ. *destinatus* = προορισμένος. *obliviosus* = πού κάνει νὰ ξεχνᾷς τὰ βάσανα, ὁ «παυσίλυπος». *ciborium* - *ii* = ποτήρι (πλατύστομο, σάν τὸ σημερινό ποτήρι σαμπάνιας). *exple* - *funde* = γέμιζε - κέρνα : ζωνρὴ ἀναπαράσταση συμποσίου. *unguentum* - *i* = ἀλοιφή, μύρο. *capax* - *acis* = εὐρύχωρος. *aprium* - *ii* = τὸ σέλινο. *udus*, *a*, *um* = ὑγρός, εὐκαμπτος. *concha* - *ae* = πλατύστομο ἄγγεο (γιὰ μύρο, λάδι κ.τ.λ.). *depropero* (ρ. α') = σπεύδω. Ἡ φυσικὴ σειρὰ τῶν λέξεων εἶναι : *quis* (curat) *deproperare myrto* ἢ ἀκατάστατη πλοκὴ τοῦ λόγου φανερώνει τὴν ψυχικὴ διέγερση, τὴ χαρὰ τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ φίλου του. *Venus* = *iactus Venereus* = ὁ βόλος τῆς Ἀφροδίτης : Στὸ παιχνίδι μὲ τοὺς «ἀστραγάλους» (τά σημ. «κότσια») ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀριθμῶν 1, 2, 4, 6 (3 καὶ 5 δὲν ὑπῆρχαν) ἦταν ὁ καλύτερος καὶ λεγόταν «Ἀφροδίτη» ὁ χειρότερος ἦταν ὅταν καὶ οἱ τέσσερις ἀστράγαλοι ἔφεραν «1» (ἄσσους). *arbiter bibendi* = ὁ συμποσίαρχος. *bacchor* (ρ. α') = μεθῶ. *Edoni* - *orum* = οἱ Ἡδωνοί : λαὸς θρακικός, φημισμένος γιὰ τὴν οἶνοποσία του καὶ τὴ λατρεία τοῦ Βάχχου. *recepto amico dulce*

est mihi furere : πρβ. τό δικό μας «θά τρελλαθῶ από τή χαρά μου», πού τό λέμε ὅταν μᾶς συμβαίνουν ἀπροσδόκητα εὐχάριστα γεγονότα.

9. BIBΛΙΟ ΙΙ — ΩΔΗ XX

1 - 12. *usitatus - a - um* (τοῦ *usitor*) = συνήθης, συνηθισμένος. *tenuis*, ἐπίθ. = λεπτός. *penna - ae* = φτερό, τά φτερά, οἱ φτεροῦ-γες. *biformis*, *e* = διμορφος. *vates - is* = μάντης, ποιητής. *urbis* ἀντί *urbes*. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *ferar per liquidum aethera biformis vates non usitata nec tenui penna. biformis* : ἐπειδὴ φαντάζεται τόν ἑαυτό του σάν κύκνο καί ποιητή. Ὁ Ὀράτιος ὀνομάζει τόν Πίνδαρο «Θηβαῖο Κύκνο». Ὁ Ἀριστοτέλης πίστευε ὅτι οἱ ψυχές τῶν ποιητῶν ζοῦσαν καί μετὰ τό θάνατο μέ τή μορφή κύκνων, διατηρώντας ἔτσι καί τήν ἱκανότητα νά ψάλλουν. *non ego... obibo* = ἐγώ δέ θά πεθάνω. *quem vocas* = τόν ὁποῖο προσφωνεῖς (: τέλνεις τόν τελευταῖο χαιρετισμό). *nec stygia cohibebor unda* = οὔτε θά μέ ἐμποδίσουν τά νερά τῆς Στύγας. *iam - iam* = κοίτα - κοίτα. *residunt* (τοῦ *resido* = περιβάλλω, καλύπτω). *crus, cruris* = ἡ κνήμη. *pellis - is* = τό δέρμα. *et album mutor in alitem* = καί μεταβάλλομαι σέ λευκό πτηνό (κύκνο). *superne* = στό ἐπάνω μέρος τοῦ σώματός μου. *leves plumae* = ἐλαφρά (ἀνάλαφρα) φτερά.

13 - 20. *visam* μέλ. τοῦ *viso* = βλέπω. *notior Daedaleo Icaro* = ὀνομαστότερος ἀπό τόν Ἴκαρο, τό γιό τοῦ Δαίδαλου· ὁ ὑπαινιγμός ἀναφέρεται στήν τόλμη καί ὄχι στήν πτώση τοῦ Ἴκαρου. *gementis Bospori litora* = τίς ἀκτές τοῦ Βοσπόρου πού στενάζει (ὁ στεναγμός προέρχεται ἀπό τό βουητό καί τόν παφλασμό τῶν κυμάτων). *Syrtisque Gaetulas* = τίς Γαιτουλικές Σύρτες· (ἡ χώρα τῶν Γαιτούλων βρισκόταν στήν Ἀφρική, στά νότια τῆς Νουμιδίας). *canorus ales* = ὠδικό πτηνό. *Hyperborei campi* = οἱ πεδιάδες τῶν Ὑπερβορείων (οἱ Ὑπερβ. ἦταν ἄγνωστοι λαοί τοῦ Βορρᾶ). *dissimulo* = (ἀπο)κρύβω. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *me noscent Calchus et Dacus qui dissimulat metum Marsae cohortis et ultimi Geloni. Geloni* = οἱ Γελωνοί, λαός Σκυθικός (στήν Οὐκρανία) κοντά στόν ποταμό Βορυσθένη. *disco* = μαθαίνω. *peritus* = ἐμπειρος, πολιτισμένος. *Hiber* = Ἴβηρ (Ἰσπανός). *potor - oris* = πότης : *potor Rhodani* = αὐτός πού κατοικεῖ κοντά στό (ὁ παροικῶν τόν) Ροδανό.

21 - 24. *absint inani funere neniae* = μακριά από τήν άνώφελη (περιττή άφοϋ θά είναι άθάνατος) κηδεία μου οί θρηνοι : δέν ύπάρχει λόγος νά μέ κλάψουν, όταν θά πεθάνω. *nenia - ae* = επικήδειος θρηνος, μοιρολόι. *luctusque turpes et querimoniae* = καί τά άπρεπή (στήν άθανασία μου) πένθη καί οί μεμψιμοιρίες (: τά κλάματα). "Η : τά πένθη πού άσχημίζουν τό πρόσωπο. *compesco - ui* (γ') = συγκρατώ. *clamorem* (tuum). *supervacuius* = περιττός, άνώφελος. *mitte supervacuos honores sepulcri* = άφησε τίς άνώφελες τιμές τής ταφής.

10. ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ — ΩΔΗ VIII

caelebs - ibis = ό ξγαμος. *Calendae Martiae* ή *Calendae femineae* : Στήν 1η τοϋ Μαρτίου οί Ρωμαΐες παντρεμένες γυναΐκες γιόρταζαν στόν 'Ησκύλινο λόφο τά *Matronalia*, τιμώντας τήν *Iunonem Lucinam*, προστάτη τών τοκετών (άντίστ. έλληνική θεότητα είναι ή Ειλείθυια). *accera - ae* = τό θυμιατήρι. *tus - turis* = τό λιβάδι. *caespes - itis* = χορτόπλινθος : φαίνεται ότι ό 'Οράτιος μέ τέτοιους πλίνθους είχε φτιάξει πρόχειρο βωμό. *docte*. ή φυσική σειρά τών λέξεων είναι : *miraris, docte sermones utrius linguae* : έννοεί τό Μαικήνα, πού ήξερε καί τήν έλληνική γλώσσα. *ovoeo - vi - otum* (β') = κάνω τάμα, τάζω. *epulae - arum* = γλέντι. *albus caper* = λευκός τράγος : στούς άνω θεούς θυσίαζαν λευκά ζώα. *prope funeratus* = όταν λίγο έλειψε νά μοϋ κάνουν τήν κηδεία μου. *arboris ictus. ictus - us* = χτύπημα : ό ποιητής μιλάει γιά τόν κίνδυνο πού διέτρεξε, όταν έπεσε καί τόν χτύπησε στό κεφάλι κάποιο δέντρο τοϋ κήπου του. *festus - a - um* = έορταστικός. *anno redeunte* = κάθε χρόνο (πρβλ. «περιτελλομένων ένιαυτών»). *cortex - icis* = ή πίσσα· *hic dies demovebit corticem* (προσωποποιά). *amphora - ae* = άμφορέας. *amphora instituta libere fumum* : οί Ρωμαΐοι κατασκεύαζαν τό κελλάρι τους (οίναποθήκη) σέ τέτοια θέση, ώστε νά καπνίζεται από τό τζάκι γιά νά «παλιώνει» τό κρασί γρηγορότερα. *consule Tullo* : 'Ο Βολκάτιος Τύλλος ήταν ύπατος τό 33 π.Χ., τότε πού ό Μαικήνας χάρισε στόν 'Οράτιο τή Σαβινική έπαυλη. *sume τοϋ sumo - mpsi - tum* (γ') = παίρνω καί καταναλώνω, έδω : πίνω· *sospes - itis* = σώς. *cyathos amici sospitis* = ποτήρια (στήν ύγεία) τοϋ φίλου πού σώθηκε. *lucerna - ae* = τό λυχνάρι. *porfem in lucem* = νά έχεις τά λυχνάρια άναμμένα μέχρι τό πρωί. ('Ο 'Οράτιος

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

σκόπευε νά κάνει όλονύχτιο γλέντι). *procul esto omnis clamor* : ὁ ποιη-
τῆς ὑπόσχεται ἡσυχία καὶ ξένοιαστο ξενύχτι. *mitte civiles super Urbe cu-
ras* : εἶχε δίκιο ὁ ποιητῆς νά συμβουλευεῖ τόν πολυάσχολο φίλο του
Μαικήνα νά ξεχάσει ἐκεῖνη τὴ βραδιά τίς φροντίδες του γιὰ τὴν πόλη
(πρβ. «ρίξτο λιγάκι ἔξω») : Ὁ Ὀκταβιανὸς τότε ἔλειπε στὴν Ἀνατολή
καὶ εἶχε ἀφήσει ἀναπληρωτὴ του τὸ Μαικήνα. *Cotiso - onis* : βασιλιάς
τῶν Δακῶν· ὁ Μ. Κράσσος τὸ 29 π.Χ. εἶχε νικήσει καὶ τόν Κοτίσιωνα
καὶ τοὺς Σκύθες. *infestus - a - um* = ἐχθρός. *dissideo - edi - essum* (β')
= ἔχω διαφορὲς μέ κάποιον. *Medus dissidet sibi* = οἱ Πάρθοι ἔχουν
διαφορὲς μετὰ τούς : ἐννοεῖ τίς ἐμφύλιες ἐρίδες τοῦ Φραάτη καὶ τοῦ
Τιριδάτη. *luctuosus - a - um* = αὐτός πού φέρνει πολὺ πένθος. *armis*
(*sibi*) *luctuosis* = μέ ὅπλα πού φέρνουν πολὺ πένθος = πολλούς
θανάτους στοὺς ἴδιους. *Cantaber* = ὁ Κανταβρικός : ἔθνος Ἰσπανικό.
(Οἱ Ἰσπανοὶ νικῆθηκαν ἀπὸ τὸ Στατίλιο Ταῦρο τὸ 29 π.Χ.). *catena - ae*
= ἡ ἀλυσίδα. *serus - a - um* = ὀψιμος, καθυστερημένος. *laxo* (ρ. α') =
χαλαρώνω. *neglegens ne qua populus laboret* : τὴν ἴδια σύσταση
ἔκανε καὶ παραπάνω ὁ ποιητῆς μέ τὸ : *mitte civiles curas. privatus* =
ιδιώτης (ἀντίθετο τοῦ *magistratus*). *parce nimium cavere* = *noli*
nimium cavere = μὴ στενοχωρεῖσαι πάρα πολὺ, «ρίξτο λίγο ἔξω».
cape laetus dona praesentis horae = χαρούμενος δέξου τὰ δῶρα τῆς
ώρας τούτης.

11. BIBΛΙΟ ΙΙΙ — ΩΔΗ XXV

Quo, ἐπίρρ. = ποῦ. *nemus - oris* = δάσος. Ἡ φυσικὴ σειρὰ τῶν
λέξεων εἶναι : *in quae nemora aut in quos specus agor* : ἐμπνευσμέ-
νος ἀπὸ τὸ Βάκχο ὁ ποιητῆς φαντάζεται ὅτι τόν ὀδηγεῖ ὁ θεὸς αὐτός.
mens nova = καινούριος νοῦς, νέο πνεῦμα (: ἐνθουσιασμός). *meditor*,
ρ. = σκέπτομαι, σκοπεύω νά. *insero* = συγκαταλέγω. *recens - ntis* =
νέος, καινούριος. *non secus* = ὅχι ἀλλιῶς : μέ τόν ἴδιο τρόπο, ὁμοίως.
stupeo = θαυμάζω, ἐκπλήσσομαι. *Enhias - adis* = ἡ Εὐιάδα, Βάκχη,
Μαινάδα. *candidus - a - um* = κάτασπρος. *lustratus - a - um*, τοῦ *lu-
stro* (α') = περιοδεύω. *devius - a - um* (de via) = αὐτός πού βρίσκε-
ται ἔξω ἀπὸ τὸ δρόμο του, πού πλανιέται. *valentium vertere* = πού
μποροῦν νά ξεριζώσουν. *procerus - a - um* = ἀρκετά ψηλός, πανύψη-
λος. *fraxinus - i* = ἡ μελιά (δέντρο). *pampinus - i* = ἀμπελοβλά-
σταρο, ἀμπελόφυλλα.

12. ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ — ΩΔΗ XXX

Perennis, *e* (*per - annus*) = αἰώνιος. *situs - us* = μούχλα. *regalis situs* = τό μούχλιασμένο ἀπὸ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου μεγαλεῖο. *edax - acis* = πού «τρῶει», ἀφανίζει. *imber edax* : ἐπειδὴ τό νερό ἔχει διαβρωτική ἐνέργεια. *non omnis moriar* = δέ θά πεθάνω ὁλόκληρος (: ἀπὸ τό «ἐγώ μου» θά πεθάνει μόνο τό φθαρτό σῶμα, τό πνεῦμα μου θά ζεῖ μέσα στὰ ἀφθαρτά ἔργα μου). *Libitina - ae* = ἡ Λιβιτίνη Ἀφροδίτη, θεά τῶν κηδεῶν καί τοῦ θανάτου. Μιά πολύ παράδοξη σύγχυση τοῦ ἔρωτα καί τοῦ θανάτου, δηλ. τῆς Ἀφροδίτης καί τῆς Περσεφόνης. *usque recens* = *dum scandet* = ἀδιάκοπα νέος. *dum scandet Capitolium* : δηλ. αἰώνίως (ἐπειδὴ γιά τούς Ρωμαίους ἡ Ρώμη ἦταν αἰώνια). *cum tacita virgine* = μαζί μέ τή σιωπηλή κόρη : ἐννοεῖ τή *Vestalem maximam*, ἡ ὁποία βοήθοῦσε τόν *Pontificem* στίς θυσίες καί στεκόταν σιωπηλή μαζί μέ τίς ἄλλες Ἑστιάδες. *Aufidus - i* = ὁ Αὔφιδος, ποταμός στήν πατρίδα τοῦ Ὁρατίου, τήν Ἀπουλία. *Daunus* = ὁ Δαῦνος, ἀρχαῖος βασιλιάς στήν περιοχή τῆς Ἀπουλίας. *pauper aequae* : ὁ Δαῦνος χαρακτηρίζεται «πτωχὸς εἰς ὕδατα», ἐπειδὴ ὑπῆρξε βασιλιάς μιᾶς χώρας πού δέν ἔχει πολλά νερά. *obstrepo - ui - itum* (γ') = θορυβῶ, βουίζω. *humili potens (factus)* : ὁ Ὁράτιος, πού ἦταν γιὸς πτωχοῦ ἀπελεύθερου. *Aeolium carmen* = ἡ Αἰολική μελωδία, ἡ λυρική ποίηση τῆς Σαπφῶς καί τοῦ Ἀλκαίου. *sume superbiam Melpomene* = δέξου, Μελπομένη, τήν ὑπερήφανη τιμή. *quaesitam meritis* = *quam* (*Superbiam*) *meritis quaesivisti* = τήν ὁποία ἀπέκτησες μέ τὰ ἐπ'αἰτία ἔργα σου. Ὁ Ὁράτιος, μετριάζοντας τήν περηφάνιά του, ἀποδίδει τὰ ποιήματά του στὴ Μούσα Μελπομένη, πού μέ τήν ἐμπνευσή της τόν ἔκανε μεγάλο ποιητή.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

I. Βιργιλίου Αινειάδα	Σελ. 1 - 19
1. Είσαγωγή	» 5 - 15
2. Κείμενο	» 17 - 35
α. Βιβλίο I	» 17 - 22
β. Βιβλίο II	» 23 - 31
γ. Βιβλίο III	» 32 - 35
3. Έρμηνευτικές σημειώσεις	» 37 - 91
α. Βιβλίο I	» 37 - 59
β. Βιβλίο II	» 60 - 81
γ. Βιβλίο ΙΙΙ	» 82 - 91
II. M. Tulli Ciceronis Somnium Scipionis	» 93 - 152
1. Προλεγόμενα	» 97 - 107
2. Κείμενο	» 109 - 116
3. Έρμηνευτικές σημειώσεις	» 117 - 150
III. Όρατίου Όδές	» 151 - 187
1. Είσαγωγή	» 155 - 159
2. Κείμενο	» 161 - 171
α. Liber primus	» 161 - 167
β. Liber alter	» 167 - 169
γ. Liber tertius	» 167 - 171
3. Έρμηνευτικές σημειώσεις	» 173 - 187
α. Βιβλίο I	» 173 - 184
β. Βιβλίο II	» 184 - 185
γ. Βιβλίο III	» 185 - 187

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

I. Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

1. Εισαγωγή	α	1 - 15
2. Εκπαίδευση	α	16 - 30
3. Επαγγελματική κατάρτιση	α	31 - 45
4. Επαγγελματική κατάρτιση	α	46 - 60
5. Επαγγελματική κατάρτιση	α	61 - 75
6. Επαγγελματική κατάρτιση	α	76 - 90
7. Επαγγελματική κατάρτιση	α	91 - 105

II. Μέση Γενική Εκπαίδευση

1. Εισαγωγή	α	106 - 120
2. Εκπαίδευση	α	121 - 135
3. Επαγγελματική κατάρτιση	α	136 - 150

III. Ολοκληρωμένη Εκπαίδευση

1. Εισαγωγή	α	151 - 165
2. Εκπαίδευση	α	166 - 180
3. Επαγγελματική κατάρτιση	α	181 - 195
4. Επαγγελματική κατάρτιση	α	196 - 210
5. Επαγγελματική κατάρτιση	α	211 - 225
6. Επαγγελματική κατάρτιση	α	226 - 240
7. Επαγγελματική κατάρτιση	α	241 - 255

ΕΞΟΦΥΛΛΟ: ΛΟΥΓΙΖΑΣ ΜΟΝΤΕΣΑΝΤΟΥ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Τά αντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἀντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτό διώκεται κατὰ τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

0020556925

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΚΣΤ', ΚΔ', ΚΕ', 1982 ΑΝΤΙΤΥΠΑ 40.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3721/11-1-82

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Μ. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Δ. ΚΑΤΣΑΒΡΙΑΣ & ΣΙΑ ΟΕ.

